

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кафедра адвокатури

ОРГАНІЗАЦІЯ АДВОКАТУРИ ТА АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

**Навчальний посібник
для підготовки до комплексного іспиту**

Харків
«Право»
2021

Колектив авторів:

- д. ю. н., проф. *Т. Б. Вільчик* (питання 1–9, 62–65, 72, 77, 84);
д. ю. н., доц. *І. В. Назаров* (питання 12 (у співавт. з Я. О. Ковальновою), 15, 16, 18, 79, 80, 85–87, 100);
д. ю. н., доц. *О. М. Овчаренко* (питання 26 (у співавт. з А. В. Іванцовою), 33, 48–54, 56–61, 82, 83);
д. ю. н., доц. *С. О. Іваницький* (питання 13, 14, 17, 55);
к. ю. н., доц. *О. О. Шандула* (питання 73–76, 88–90, 92–99);
к. ю. н., доц. *А. В. Іванцова* (питання 21, 22, 24–25, 26 (у співавт. з О. М. Овчаренко), 27–28, 30 (у співавт. з Ю. О. Ремесковою), 35, 38 та 42 (у співавт. з Ю. О. Ремесковою), 43, 45 (у співавт. з Ю. О. Ремесковою));
к. ю. н., асист. *Я. О. Ковальова* (питання 12 (у співавт. з І. В. Назаровим), 19, 20, 23, 29, 31–32, 34, 66–71, 91);
к. ю. н., асист. *Ю. О. Ремескова* (питання 30 (у співавт. з А. В. Іванцовою), 36, 37, 38 (у співавт. з А. В. Іванцовою), 39–41, 42 (у співавт. з А. В. Іванцовою), 44, 45 (у співавт. з А. В. Іванцовою), 46–47);
к. ю. н., доц. *О. Ю. Дудченко* (питання 10, 11, 78, 81)

Організація адвокатури та адвокатська діяльність : навч. посіб.
О-64 для підгот. до комплекс. іспиту / [Т. Б. Вільчик, І. В. Назаров,
О. М. Овчаренко та ін.]. – Харків : Право, 2021. – 448 с.

ISBN 978-966-998-141-7

Навчальний посібник розроблено відповідно до навчальної програми для підготовки до комплексного державного іспиту «Організація адвокатури та адвокатська діяльність». У виданні представлено системне викладення питань курсу, аналізуються історія розвитку адвокатури в Україні, міжнародні стандарти та основні принципи її організації та діяльності, досліджується система правових гарантій адвокатської діяльності, організація адвокатського самоврядування, питання адвокатської етики, проводиться порівняльно-правовий аналіз законодавства України та країн Європейського Союзу, аналізуються інші питання організації та діяльності адвокатури.

Видання розраховано на студентів та викладачів закладів вищої освіти юридичного спрямування, адвокатів та широке коло зацікавлених осіб.

УДК 347.97/99(477):061.1ЄС

© Вільчик Т. Б., Назаров І. В.,
Овчаренко О. М. та ін., 2021

© Оформлення. Видавництво
«Право», 2021

ISBN 978-966-998-141-7

ЗМІСТ

1. Історичні етапи формування та розвитку інституту адвокатури в світі	8
2. Правові основи діяльності адвокатури в Україні	11
3. Міжнародні стандарти адвокатської діяльності	19
4. Поняття інституту адвокатури та роль адвокатів у здійсненні правосуддя	25
5. Система принципів інституту адвокатури: інституціональні, організаційні, функціональні	31
6. Принципи адвокатської діяльності за Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: загальна характеристика	33
7. Принцип конфіденційності в адвокатській діяльності: національне правове регулювання	38
8. Принцип конфіденційності адвокатської діяльності у практиці Європейського суду з прав людини	40
9. Принцип уникнення конфлікту інтересів у діяльності адвокатури: національне правове регулювання та міжнародні стандарти	46
10. Право на професійну правничу допомогу як елемент права на захист особи	52
11. Основні стандарти права на правничу допомогу, встановлені практикою Європейського суду з прав людини	54
12. Доступ до професії адвоката в Україні: вимоги та обмеження, процедура складання кваліфікаційного іспиту	57
13. Доступ до професії адвоката в зарубіжних країнах: основні моделі та загальна характеристика	64
14. Функції адвокатури: поняття, система та змістовна характеристика	67
15. Особливості статусу адвоката іноземної держави при занятті адвокатською діяльністю в Україні	70
16. Стажист адвоката. Порядок проходження стажування в Україні	73
17. Особливості проходження стажування у адвоката в зарубіжних країнах	75
18. Єдиний реєстр адвокатів України: порядок ведення, внесення інформації та змін	78
19. Гарантії адвокатської діяльності: міжнародні та національні стандарти	82
20. Інститут імунітету та недоторканності адвоката в Україні	86
21. Професійні права адвоката в Україні: класифікація та загальна характеристика	88

22. Професійні обов'язки адвоката в Україні: класифікація, загальна характеристика та проблеми реалізації.....	91
23. Професійні права та обов'язки адвокатів у зарубіжних країнах: порівняльно-правова характеристика.....	94
24. Види адвокатської діяльності в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правова характеристика.....	99
25. Правовий статус помічника адвоката: права та обов'язки.....	106
26. Особливості юридичної відповідальності адвоката в Україні.....	111
27. Самоврядування адвокатської професії. Міжнародно-правові стандарти з питань адвокатського самоврядування.....	120
28. Правові засади адвокатського самоврядування в Україні.....	123
29. Системи органів адвокатського самоврядування у зарубіжних країнах: основні моделі та порівняльно-правова характеристика.....	126
30. Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури України: порядок формування, структура та повноваження.....	130
31. Підстави та порядок притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, види дисциплінарних стягнень в Україні.....	132
32. Міжнародні стандарти в сфері дисциплінарної відповідальності адвоката.....	137
33. Стадії дисциплінарного провадження щодо адвоката в Україні: загальна характеристика процедур та прав учасників.....	140
34. Види дисциплінарних стягнень, які застосовуються до адвокатів в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правова характеристика.....	148
35. Система органів адвокатського самоврядування в Україні: види та розподіл компетенцій.....	150
36. Зупинення, припинення та відновлення права на зайняття адвокатською діяльністю в Україні: підстави, порядок, наслідки.....	156
37. З'їзд адвокатів України: статус, повноваження, порядок роботи.....	160
38. Рада адвокатів України. Порядок формування та повноваження.....	162
39. Рада адвокатів регіону. Порядок формування та повноваження.....	164
40. Ревізійні комісії адвокатури: види, порядок формування та повноваження.....	166
41. Конференції адвокатів регіону: статус, повноваження, порядок роботи.....	168
42. Національна асоціація адвокатів України: завдання, порядок формування, структура та компетенція.....	169
43. Акти органів адвокатського самоврядування та Національної асоціації адвокатів України: загальна характеристика.....	173

44. Фінансове забезпечення органів адвокатського самоврядування в Україні	178
45. Організаційно-правові форми діяльності адвокатури України: види та загальна характеристика	182
46. Адвокатське бюро та адвокатське об'єднання як організаційно-правові форми діяльності адвокатури України: порядок реєстрації та організації роботи	188
47. Договір про надання правової допомоги: предмет, права і обов'язки сторін, форма, строк	193
48. Підстави та правові наслідки відмови в укладенні договору про надання правової допомоги	196
49. Підстави та правові наслідки одностороннього розірвання клієнтом договору про надання правової допомоги	199
50. Підстави та правові наслідки одностороннього розірвання адвокатом договору про надання правової допомоги. Обов'язки адвоката при розірвання договору	200
51. Міжнародні стандарти етики професійних відносин адвоката з клієнтом та їх імплементація в законодавчу модель України	202
52. Особливості оплати праці адвоката в Україні: принцип розумності у визначенні розміру гонорару	209
53. Формування гонорарної політики адвоката на міжнародному та національному рівнях	213
54. Спілки та асоціації адвокатів. Громадські об'єднання адвокатів на їх місце у системі адвокатури України	217
55. Міжнародні громадські об'єднання адвокатів: види, статус, особливості функціонування	224
56. Норми професійної етики як специфічний регулятор адвокатської діяльності	231
57. Загальна характеристика Правил адвокатської етики України, правові наслідки їх порушення	235
58. Деонтологічні принципи адвокатської діяльності в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правова характеристика	251
59. Деонтологічні аспекти відносин адвоката з клієнтом в Україні	262
60. Поняття та предмет адвокатської таємниці. Гарантії забезпечення адвокатської таємниці за законодавством України	273
61. Підстави та наслідки правомірного розкриття адвокатської таємниці за законодавством України	278
62. Деонтологічні аспекти відносин адвоката із судовими, правоохоронними та іншими державними органами	285

63. Етичні аспекти взаємин між адвокатами та органами адвокатського самоврядування	290
64. Принципи поведінки адвокатів у соціальних мережах	292
65. Особливості рекламування адвокатської діяльності в Україні та зарубіжних країнах	298
66. Порядок підвищення кваліфікації адвокатами України	303
67. Юридична відповідальність адвоката за порушення Правил адвокатської етики в Україні	307
68. Повноваження адвоката під час розгляду кримінальних справ у судах різних інстанцій	310
69. Випадки обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні. Порядок призначення, обрання, тимчасового призначення захисника	321
70. Відмова адвоката від здійснення захисту. Відмова від захисника та його заміна у кримінальному провадженні	324
71. Поняття, сутність та основні елементи тактики захисту. Принципи тактики та методики захисту	326
72. Принцип професійної компетентності у діяльності адвокатури	331
73. Тактика та методика адвокатської діяльності на стадії досудового розслідування	332
74. Особливості участі захисника в судових дебатах	338
75. Судова промова адвоката: поняття та значення	345
76. Процесуальні гарантії діяльності адвоката в кримінальному провадженні	348
77. Принцип незалежності адвокатури та його правові гарантії	352
78. Особливості діяльності адвоката на стадії досудового врегулювання господарських спорів в Україні	356
79. Адвокат в конституційному судочинстві: права, обов'язки, особливості участі	361
80. Особливості участі адвоката у процедурі медіації в Україні та зарубіжних країнах	367
81. Організація діяльності адвоката під час звернення до Європейського суду з прав людини	370
82. Адвокатський запит: сутність та значення	373
83. Адвокатське дос'є: поняття, типова структура та особливості ведення	376
84. Страхування адвокатської діяльності: зарубіжний досвід та шляхи впровадження в Україні	380

85. Захист професійних прав та інтересів адвокатів в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз	386
86. Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності в Україні: статус, компетенція, порядок організації роботи.....	390
87. Спеціалізація адвокатів: аналіз зарубіжної практики	394
88. Інститут безоплатної правової допомоги: правова природа та особливості адміністрування.....	396
89. Системи безоплатної правової допомоги у зарубіжних країнах: моделі та загальна характеристика	400
90. Правове регулювання надання адвокатами безоплатної правової допомоги в Україні	404
91. Принципи державної політики України у сфері надання безоплатної правової допомоги та роль адвокатури у їх реалізації	408
92. Право на безоплатну правову допомогу у практиці Європейського суду з прав людини	412
93. Суб'єкти права на отримання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні	416
94. Укладання контрактів з адвокатами, що надають безоплатну вторинну правову допомогу	419
95. Взаємодія адвокатів з центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги.....	424
96. Оцінка якості надання безоплатної правової допомоги	431
97. Підстави та порядок припинення надання безоплатної вторинної правової допомоги. Заміна адвоката	434
98. Особливості оплати праці адвоката за надання безоплатної правової допомоги.....	437
99. Права та обов'язки адвоката, з яким укладено договір про надання безоплатної вторинної правової допомоги	439
100. Особливості оподаткування адвокатської діяльності в Україні	441

1. Історичні етапи формування та розвитку інституту адвокатури в світі

Адвокатура існувала в усі часи й у всіх народів, вона виникла ще тоді, як люди вперше засвоїли форми громадянського устрою. У стародавніх країнах правосуддя здійснювалося із застосуванням принципів усності, гласності, змагальності (у Стародавній Індії) або ж це був процес письмовий і таємний (у Стародавньому Єгипті). У стародавніх іудеїв, де суд був змагальним і гласним, підсудні мали право на захист. Професійні правозахисники з'явилися значно пізніше, коли звичаєве право замінилося писаними законами.

Особливо розвинених форм адвокатська професія набула в таких античних країнах Середземномор'я, як Греція та Рим. Так, в Греції, хоча особливого стану адвокатів не існувало, вже склався особливий клас осіб, які присвятили себе складанню промов для виголошення їх позивачами у суді.

Сам термін «advocatus» (адвокат) з'явився в античному Римі в республіканські часи, але на початковому етапі він ще не мав ні значення правознавця – юрисконсульта, ні патрона, він стосувався характеристики зовсім інших осіб. Спочатку цим терміном називалися родичі й друзі позивача, які давали певні поради щодо судового процесу. Згодом цей термін було поширено на осіб, що сприяли стороні готувати докази, матеріали для патрона.

Як і в Греції, у Римі адвокатура була тісно пов'язана з ораторським мистецтвом. Патрони не стільки піклувалися про представлення юридичних позицій, скільки про виявлення красномовства.

Афінське судочинство вимагало, щоб сторони особисто виступали в суді на свій захист. З цих причин виникла потреба в логографах, в людях, які допомагали складати тексти промов. Згодом, суд дозволив, щоб поряд із стороною ще й виступав інший громадянин. Спочатку промови, що мали назву логографії, складалися для рідних і друзів, але потім їх написання стало заняттям окремого класу осіб, що називалися логографами або дикографами. Першим професійним логографом вважається Антифон (V в. до Р. Х.), який ввів звичай брати плату за створення судових промов. Пізніше з'являється цілий ряд інших логографів, серед яких Лизій, Ісократ, Есхіл і Демосфен.

Такою була первинна форма адвокатури в Греції, форма, яку ще називають «німою адвокатурою». Вона залишалася пануючою до завершення періоду республіки. Хоча переконлива, майстерно складена промова безумовно потрібна, однак красномовність, спосіб її висловлення та розуміння суті може стати вирішальним чинником, який впливає на суддів. Саме тому виникає необхідність в тому, щоб судові промови виголошували професійні оратори.

Римська адвокатура заслуговує особливої уваги. З неї фактично почався висхідний розвиток світової адвокатури. В Римі, як і в Греції, первісною формою була *родинна адвокатура*. Дані, що збереглися в деяких пам'ятниках про найдавніші судові процеси свідчать, що родинна адвокатура віддавна існувала в італійських народів, родинний захист був здавна звичайним явищем у Римі. Однак у юридичній літературі можна зустріти думки про те, що формування адвокатури в Римі почалося з інституту патронату.

Патронат є свого роду перехідною формою від родинної до договірної адвокатури. Початковий патронат, що мав родинний характер, на перших порах свого існування більш – менш задовільно виконував своє призначення. Світоглядні та ідеологічні форми, що були вироблені в Греції на різних етапах її розвитку, виявлялися придатними для використання новим античним суспільством із наповненням цих форм новим змістом. Що стосується адвокатури, то в античному Римі знання законів було прерогативою патриціїв, оскільки лише вони допускалися до управління в державі, відправлення правосуддя й патронату.

Відносини між патронами і клієнтами були побудовані за аналогією з родинними відносинами. Зв'язок клієнта з патроном вважався постійним і навіть успадковувався. Патрон повинен був усіляко сприяти клієнтові, захищати його інтереси перед судом так, як захищав інтереси своїх родичів. Таким чином, патронат сам по собі не вніс нового принципу в розвитку адвокатури: захист патронів був результатом поширення родинної адвокатури на осіб, що перебували у відносинах, подібних до родинних. Проте, патронат був безпосереднім джерелом, з якого розвилася вільна адвокатура.

Коли патронат остаточно розпався, і вивчення права стало можливим для всіх бажаючих, розвиток юридичної професії пішов двома

різними шляхами. Одні юристи, що не володіли красномовством, зайнялися виключно юридичним консультуванням. Інші, навпаки, вдалися до адвокатури, причому іноді суміщали її з консультуванням. Перші мали назву юрисконсультів або правознавців. Їх діяльність полягала в наданні юридичних порад (*respondere*), участі при укладенні угод для дотримання необхідних формальностей (*cavere*) і підтримки в суді адвокатів, які не завжди були знайомі з правом (*agere*). Консультації надавалися або вдома або на форумі. Юрисконсультами були звичайно патриції, які, за загальним правилом, надавали послуги безоплатно. Вони могли отримувати винагороду лише у формі добровільної пожертви.

Для римської адвокатури характерними є дві форми її організації. Умовно їх можна визначити як адвокатура республіканського періоду та адвокатура часів імперії. Ці форми організації адвокатури суттєво різняться між собою. Різниця між ними зумовлена, в основному, зміною форми державного правління, а у зв'язку з цим і зміною підходів до організації адвокатури.

У республіканський період адвокатура залишалася вільною професією. Проте адвокатура в цей період практично так і не отримала законодавчої регламентації. Адвокатура у своїй діяльності керувалася правилами, виробленими практикою і звичаями. Умови зайняття адвокатською діяльністю, як-от: освітній ценз, фахова підготовка, моральні якості тощо – не були визначені.

З падінням республіки адвокатура, як і взагалі судові установи, зазнали значних змін. Судова влада перейшла від представників народу до імператора, верховної ради і урядових чиновників. Принципи гласності і змагальності стали обмежуватися. З'явилися зачатки слідчого процесу і письмової апеляції, а разом з тим розвивалося заочне судочинство. Збільшувалася законодавча регламентація адвокатури. В цей період було прийнято ряд постанов Сенату та інших актів, які регулювали питання гонорару. В основному вони торкалися проблеми того, на яких умовах виплачується гонорар. Таким чином, законодавство визнало оплатність послуг адвокатів.

Отже, інститут адвокатури своїм корінням сягає звичаєвого права. Першою історичною формою адвокатури визначають родину, коли функції адвокатів виконували рідні, друзі, сусіди. У Римі, як і в Греції,

первісною формою була родинна адвокатура. Професійні правозахисники з'явилися значно пізніше, коли звичаєве право замінилося писаними законами та наступним кроком розвитку адвокатури сталої формування як професійного інституту. На цьому етапі правозахист формується через представництво. Правозахисна професійна діяльність проявлялась спочатку як благодійна, тобто могла здійснюватися не за запрошенням підсудного.

Формування інституту адвокатури у теперішньому її розумінні стало результатом цивілізації античних держав, бо саме там почати формуватися професійні стандарти адвокатури як суспільного професійного явища.

Форми організації і принципи адвокатської діяльності у Стародавній Греції й Римі здійснили значний вплив на висхідний розвиток світової адвокатури.

===== 2. Правові основи діяльності адвокатури в Україні

Адвокатура України є недержавним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання своєї організації і діяльності в порядку, встановленому законом (ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Правовою основою діяльності адвокатури України є Конституція України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», інші законодавчі акти України (ст.3 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Необхідність діяльності адвокатури визнається державою, що підтверджується конституційним регулюванням її діяльності: прямим (ст. 59, ст. 131² Конституція України); та пов'язаним з діяльністю судової системи та правоохоронних органів (ст. ст. 3, 29 ч. 4, 55, п. 6 ст. 129 Конституції України та ін.). Стаття 59 Конституції України гарантує кожному право на отримання правничої допомоги, в тому числі – безоплатно (ч. 1 ст. 59), що є об'єктивним правом, яке впли-

ває із змісту Конституції, і є однією з складових правового статусу особистості.

Змінами, внесеними до Основного Закону держави у 2016 році, норми, присвячені інституту адвокатури, розміщені у розділі VIII – «Правосуддя», що підкреслює роль та значення цього правозахисного інституту та визначає його роль та місце як суміжний правовий інститут, що діє у механізмі судочинства поряд з іншими інститутами.

Так, відповідно до ст. 131–2 Конституції України для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена. У підпункті 11 пункту 16¹ Розділу XV Перехідні положення Основного закону вказується: представництво відповідно до пункту 3 частини першої статті 131¹ та статті 131² цієї Конституції виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року. Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року.

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. З цього впливає, що діяльність адвокатури в Україні регулюється також і певними нормами відповідних міжнародних договорів. У першу чергу слід звернути увагу на Конвенцію про захист прав людини та основних свобод (1950 р.), яка набрала чинності для України 11 вересня 1997 р. Цей фундаментальний міжнародно-правовий документ передбачає низку прав і свобод людини, які безпосередньо стосуються адвокату-

ри. У Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод проголошується право обвинуваченого мати достатні можливості для підготовки свого захисту, який він може здійснювати особисто або через посередництво обраного ним самим захисника, або мати призначеного йому захисника безкоштовно. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права також проголошує принципи правового захисту людини, її прав і свобод.

Відзначимо також такі міжнародні акти:

- Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН про попередження злочинів у серпні 1990 р.;

- Принципи та керівні настанови щодо доступу до правової допомоги у системі кримінального правосуддя, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 20 грудня 2012 р.;

- Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні в Страсбурзі у жовтні 1988 р.;

- Стандарти незалежності юридичної професії, прийняті Міжнародною асоціацією юристів у 1990 р.,

- Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи від 25 жовтня 2000 р. «Про свободу здійснення професійних адвокатських обов'язків» тощо.

Основні положення про роль адвокатів, прийняті Восьмим Конгресом ООН із запобігання злочинам у серпні 1990 р., підкреслили значення адвокатури як професійного правозахисного інституту. В цьому документі, зокрема, зазначається, що кожна людина має право звернутися за допомогою до адвоката для підтвердження своїх прав і захисту на всіх стадіях кримінальної процедури, а уряд зобов'язаний гарантувати ефективну процедуру і працюючий механізм для реального і рівного доступу до адвокатів усіх осіб, які проживають на території держави, а також можливість користуватися юридичною допомогою, яка здійснюється незалежними юристами без втручання в їхню діяльність. Стандарти незалежності юридичної професії, прийняті Міжнародною асоціацією юристів у 1990 р., також затверджують демократичні принципи здійснення адвокатської професії.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», прийнятий 5 липня 2012 р., є базовим нормативним актом, що регулює

суспільні відносини, пов'язані із визначенням статусу адвокатури, її самоврядуванням, незалежністю та засадами функціонування, здійсненням в Україні адвокатської діяльності, її формами, видами, правами та обов'язками адвокатів, пов'язаними з їх самоорганізацією (самоврядуванням) та виконанням покладеного на адвокатуру конституційного завдання. Закон складається із преамбули, у якій зазначено, що Закон визначає правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні, та десяти розділів.

Крім Конституції України і Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатська діяльність регулюється цілою низкою нормативно-правових актів. Серед них *закони України*:

Про безоплатну правову допомогу від 2 червня 2011 р. № 3460-VI;

Кримінальний процесуальний кодекс України;

Цивільний процесуальний кодекс України;

Господарський процесуальний кодекс України;

Кодекс України про адміністративні правопорушення;

Кодекс адміністративного судочинства України;

Закон України № 435-р «Про затвердження Концепції Державної цільової програми формування системи безоплатної правової допомоги на 2013–2017 роки»;

Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15.05.2003 р. № 755-IV.

Укази Президента України:

«Про концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні» від 9 червня 2006 р. № 509/2006;

Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015.

Акти Кабінету Міністрів України:

Про схвалення Концепції Державної цільової програми формування системи безоплатної правової допомоги на 2013–2017 роки від 4 липня 2012 р. № 435-р.;

Про затвердження Державної цільової програми формування системи безоплатної правової допомоги на 2013–2017 роки від 13 лютого 2013 р. № 394;

Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу від 4 березня 2013 р. № 130;

Про утворення Координаційного центру з надання правової допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції від 6 червня 2012 № 504;

Про умови оплати праці працівників Координаційного центру з надання правової допомоги та його територіальних відділень від 20 червня 2012 р. № 552;

Питання оплати послуг адвокатів та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу від 18 квітня 2012 р. № 305;

Про затвердження Порядку і умов укладення контрактів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі, та договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі від 11 січня 2012 р. № 8;

Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб від 28 грудня 2011 р. № 1363;

Про затвердження Порядку і умов проведення конкурсу та вимог до професійного рівня адвокатів, які залучаються до надання безоплатної вторинної правової допомоги від 28 грудня 2011 р. № 1362.

Накази Міністерства юстиції України:

Про утворення центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги від 2 липня 2012 р. № 968/5;

Про затвердження Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги № 1091/21403 від 3 липня 2012 р.;

Про затвердження Типового положення про установу з надання безоплатної первинної правової допомоги від 28 березня 2012 р. № 483/5;

Про затвердження Порядку та критеріїв залучення органами місцевого самоврядування юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги від 15 червня 2012 р. № 891/5;

Про затвердження Порядку роботи громадської приймальні з надання безоплатної первинної правової допомоги від 21 вересня 2011 р. № 3047/5;

Про затвердження Порядку ведення Головними управліннями юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі локальних реєстрів Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом, та Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі на підставі договору від 24 квітня 2012 р. № 636/5;

Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі, затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 25.02.2014 № 386/5;

Про затвердження форм документів, що використовуються під час проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються до надання безоплатної вторинної правової допомоги від 15 жовтня 2012 р. № 1520/5 та ін..

Акти Ради адвокатів України:

Регламент Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 4–5 липня 2014 року № 78 з подальшими змінами;

Регламент кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 16 лютого 2013 року № 77;

Положення про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів, затверджене рішенням ради адвокатів України № 36 від 17 грудня 2012 року з подальшими змінами;

Положення про внески на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, затверджене рішенням Ради адвокатів України від № 4 від 03 лютого 2017 року;

Порядок допуску до складання кваліфікаційного іспиту, порядок складання кваліфікаційного іспиту та методика оцінювання результатів складання іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 17 грудня 2013 року № 270;

Програма складання кваліфікаційного іспиту, затверджена рішенням Ради адвокатів України від 26 лютого 2016 року № 68;

Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, затверджено рішенням Ради адвокатів України від 01 червня 2018 року № 80;

Порядок підвищення кваліфікації адвокатів України, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 21 вересня 2019 року № 111;

Порядок ведення Єдиного реєстру адвокатів України, затверджено Рішенням Ради адвокатів України № 26 від 17 грудня 2012 р. з подальшими змінами;

Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, затверджено Рішенням Ради адвокатів України № 80 від 01 червня 2018 р.;

Положення по помічника адвоката, затверджене Рішенням Ради адвокатів України № 113 від 25 вересня 2015 року із подальшими змінами;

Порядок дій з питань забезпечення гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів, затверджене Рішенням Ради адвокатів України від 27 липня 2013 р. № 183;

Про порядок здійснення плати за складання кваліфікаційного іспиту, затверджене рішенням Ради адвокатів України № 143 від 11 червня 2016 року;

Про надання роз'яснень практичних питань реалізації Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо організаційних форм адвокатської діяльності, затверджене рішенням Ради адвокатів України від 4–5 липня 2014 р. № 71;

Положення про адвокатське досє, затверджене рішенням Ради адвокатів України № 169 від 04 серпня 2016 року.

Акти установчого З'їзду адвокатів України:

Правила адвокатської етики, затверджені установчими з'їздом адвокатів України, 09.06.2017 року від 9 червня 2017 р.

Положення про Раду адвокатів України, затверджені установчим з'їздом адвокатів України 17 листопада 2012 року.

Положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, затверджене рішенням звітно-виборного з'їзду адвокатів України від 09 червня 2017 року.

Спільні акти:

Меморандум про співпрацю між Національною асоціацією адвокатів України та Міністерством юстиції України у сфері надання безоплатної правової допомоги від 19.11.2013.

Документи програмного й галузевого спрямування, що мають вплив на формування деонтологічних засад адвокатської діяльності. Серед таких документів останніх років можна відзначити Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. (2015) й План дій щодо реалізації положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 р. (2015) .

В цих документах серед завдань у сфері посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності, забезпечення доступності безоплатної правової допомоги були визначені наступні: (а) у короткостроковій перспективі визначення видів правової допомоги, які можуть здійснюватися лише адвокатом, що дасть змогу підвищити якість надання правової допомоги та якість здійснення правосуддя в цілому, не обмежуючи при цьому учасників судового процесу у праві на доступ до правосуддя; (б) зміцнення на інституційному рівні Національної асоціації адвокатів України для забезпечення належної професійної діяльності адвокатури, управління юридичними професіями та представництва колективних інтересів адвокатів; (в) забезпечення балансу повноважень органів адвокатського самоврядування, у тому числі кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; удосконалення системи підзвітності органів адвокатського самоврядування, посилення відповідальності їх членів; (г) підвищення вимог до здійснення адвокатської діяльності, зокрема посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката, та дисциплінарного контролю професії; уточнення підстав для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, удосконалення правил дисциплінарного провадження щодо адвоката, диференціювання видів санкцій, які можуть бути застосовані до адвоката; (д) удосконалення процедур складення кваліфікаційного іс-

питу, проходження стажування; удосконалення інституту помічника адвоката; (е) удосконалення порядку підвищення кваліфікації адвокатів; (є) удосконалення правового регулювання професійних прав та обов'язків адвокатів, гарантій здійснення адвокатської діяльності; упровадження ефективних механізмів притягнення до відповідальності посадових осіб за порушення гарантій незалежності адвокатів; посилення гарантій захисту адвокатської таємниці; (ж) удосконалення соціально-економічних, фінансових та оперативних умов здійснення правової діяльності завдяки впровадженню системи страхування професійної цивільної відповідальності адвокатів, а також надання адвокатам права застосовувати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності; (з) посилення управління інформаційними системами для більшої участі адвокатів у наданні послуг «електронного правосуддя»; (и) спрощення доступу громадян до безоплатної правової допомоги через удосконалення стандартів якості надання безоплатної правової допомоги та їх дотримання; розширення можливості надання первинної та вторинної безоплатної правової допомоги у цивільних та адміністративних справах, у тому числі у регіонах, на більш високому рівні; (і) забезпечення належного фінансування системи надання безоплатної правової допомоги як з державного бюджету, так і з приватних джерел. Варто відзначити, що далеко не всі з указаних завдань були реалізовані станом на 1 січня 2021 р.

3. Міжнародні стандарти адвокатської діяльності

Під міжнародно-правовими стандартами адвокатської діяльності розуміють норми і правила, що регулюють питання адвокатської діяльності, які складають в міжнародному праві цілу систему. Міжнародно-правові стандарти знаходять відображення і враховуються при організації та функціонуванні адвокатури окремих держав. Вони впливають на національне законодавство держав у галузі регулювання адвокатської діяльності.

Міжнародно-правові стандарти адвокатської діяльності поділяють на 1) організаційно-правові: недержавний характер адвокатської ді-

яльності; свобода професії; самоврядування; відсутність дискримінації на зайняття адвокатською діяльністю; особливий статус адвокатури і адвоката у публічних і приватних сферах; доступність послуг адвокатів; дисциплінарна відповідальність адвокатів; 2) професійної адвокатської діяльності: пріоритет інтересів клієнта; професіоналізм; спеціалізація; страхування професійної відповідальності адвокатів; професійна реклама; гарантії адвокатської діяльності; етика і культура поведінки адвоката; адвокатська таємниця; кваліфікація і прагнення до знань та розвитку.

Організаційно-правові стандарти включають закони, нормативно-правові акти й документи, міждержавні договори та угоди, що закріплюють професійні стандарти адвокатської діяльності в національному законодавстві і правовій системі, а саме: які визначають правовий статус та місце адвоката у суспільному житті як представника вільної та незалежної професії та організацію адвокатської діяльності в межах національного законодавства; встановлюють процесуальний статус адвоката в різних видах національного судочинства та взаємовідносини із органами влади та органами місцевого самоврядування при здійсненні своїх професійних обов'язків; які охоплюють принципи та правила участі адвоката у міжнародних судах та представництві інтересів клієнта в органах державної влади, судах і правоохоронних органах іноземних держав, організацію професійного страхування адвокатів, правила допуску до адвокатської професії, систему адвокатського самоврядування, професійної підготовки й підвищення професійного рівня надання адвокатом юридичних послуг.

Можна виділити дві основні групи правових джерел, що містять міжнародні стандарти у сфері адвокатури. Перша група - це різні міжнародні договори загального характеру, що регулюють адвокатську діяльність опосередковано. Закріплюючи гарантії права на захист, на отримання кваліфікованої юридичної допомоги, встановлюючи основи справедливого судового розгляду, ці угоди визначають тим самим і базові принципи організації і діяльності адвокатури. Сюди можна віднести Конвенцію про захист прав людини та основних свобод 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Загальну декларацію прав людини 1948р., а також документи, що закріплюють міжнародні стандарти затримання, взяття під варту

і утримання під вартою: Звід принципів для захисту усіх осіб, затриманих або перебувають в умовах тюремного ув'язнення (9 грудня 1988), Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими (30 серпня 1955 р.).

Так, згідно з п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції та п. «с» ч. 3 ст. 14 Пакту кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право захищати себе за посередництвом обраного ним захисника, і при нестачі у нього коштів для оплати послуг захисника – користуватися послугами призначеного йому захисника безкоштовно. Частина 1 ст. 11 Декларації вимагає забезпечення «всіх можливостей для захисту» особам, обвинуваченим у скоєнні злочинів. Частина 1 п. 17 Зводу принципів закріплює право кожного затриманого особи на отримання юридичної допомоги з боку адвоката.

Другу групу складають конкретні міжнародні стандарти кваліфікації адвокатів, організації діяльності адвокатури, міжнародні норми про права, обов'язки та відповідальність адвокатів. Норми такого характеру містяться в Основних положеннях про роль адвокатів, прийнятих Восьмим конгресом ООН з попередження злочинів (27 серпня – 7 вересня 1990 р.), у Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятому Радою асоціацій юристів та юридичних співтовариств Європи 28 жовтня 1988, в Хартії основних прав Європейського Союзу, прийнятої Радою 24 листопада 2006 р.

Хартія носить рекомендаційний характер, але наочно відображає самі основні міжнародні стандарти в області адвокатури. Це принципи свободи і незалежності адвоката, адвокатська таємниця, уникнення конфлікту інтересів, підтримання професійної честі і гідності адвоката, захист інтересів клієнта, компетентність, повага колег, принцип законності, корпоративне самоврядування. Ці ж принципи закріплені і в Кодексі (п. 2.1–2.3, 2.7, 3.2, 4.1, 5.1), і в Основних положеннях про роль адвокатів ООН (п. 9, 12, 14, 15, 24).

Загальний кодекс правил для адвокатів країн ЄС встановлює також ряд правил професійної етики для адвокатів. Крім названих в Хартії, це передусім основні принципи взаємин адвоката з клієнтом: забезпечення довірчих відносин з клієнтом, питання реклами, гонорарної політики (у тому числі: заборона винагороди «за результатом», пи-

тання передоплати та розподілу гонорару з іншими особами), професійне страхування, суміщення адвокатської та іншої діяльності.

Також Кодекс закріплює основи взаємовідносин адвокатів між собою і правила поведінки адвоката при участі в судочинстві. Приміром, у п. 4.1. встановлено, що адвокат, що знаходиться в залі суду або бере безпосередню участь у судовому слуханні у процесі розгляду справи, зобов'язаний підкорятися правилами поведінки, прийнятим для даного суду. Згідно п. 4.2. адвокат завжди зобов'язаний належним чином дотримуватись принципів чесного ведення судового розгляду. Наприклад, адвокат не повинен вступати в контакт з суддею без попереднього Повідомлення адвоката протилежної Сторони або пред'являти судді будь-які предмети або документи, не попередивши заздалегідь адвоката іншої сторони, за винятком випадків, коли подібні дії передбачені правилами проведення судового розгляду. Забороняється повідомляти суду завідомо недостовірні або неправдиві відомості.

Важливі положення стосовно стандартів адвокатської діяльності містяться у актах Комітету міністрів Ради Європи. Резолюція 78 (8) Комітету міністрів Ради Європи Про юридичну допомогу і консультації від 2 березня 1978 р., Рекомендація R (81) 7 Комітету міністрів Ради Європи державам – членам Стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14 травня 1981 р., Рекомендація R (93) 1 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам Стосовно ефективного доступу до закону і правосуддя для незаможних верств населення від 8 січня 1993 р.. В цих документах послідовно проводиться ідея про те, що держава повинна забезпечити надання правової допомоги незаможним та незахищеним верствам населення.

Так, згідно п. І резолюції 78(8) Про юридичну допомогу і консультації ніхто не може бути позбавлений через причини економічного характеру можливості використання або захисту своїх прав у будь-яких судах, правомочних виносити рішення з цивільним, торговельним, адміністративним, соціальним або податковим справах. При цьому маються на увазі не лише суб'єктивні права громадян, які були порушені в рамках трудових, цивільних або кримінально-правових правовідносин, але і власне соціальні, зокрема, пов'язані із правом на отримання пенсії та інші компенсації. Юридична допомога пови-

нна надаватися навіть у тих випадках, коли зацікавлена особа здатна оплатити частину судових витрат. У цьому випадку юридична допомога може бути надана за фінансової участі особи, якій вона надається, за умови, що ця участь не перевищує його можливостей. Юридична допомога повинна охоплювати всі витрати, понесені особою, якій вона надається, в ході витребування або захисту своїх прав, і зокрема гонорари адвокатів, мита, витрати на експертизу, відшкодування витрат свідків і витрати на переклад. Бажано, щоб надання юридичної допомоги звільняло від внесення застави або депозиту на покриття судових витрат.

20 грудня 2012 року Генеральна Асамблея ООН прийняла документ, присвячений питанням надання безоплатної правової допомоги – Принципи та керівні настанови щодо доступу до правової допомоги у системі кримінального правосуддя. Керівні настанови були прийняті з метою надання державам рекомендації відносно основоположних принципів формування системи правової допомоги у сфері кримінального правосуддя та визначити конкретні елементи, необхідні для створення ефективної та стабільної системи правової допомоги для розширення доступу до правової допомоги.

Відповідно до Керівних настанов правова допомога є невід’ємним елементом справедливої, гуманної та ефективної системи кримінального правосуддя, заснованої на принципі верховенства права. Правова допомога – основа для реалізації інших прав, включаючи право на справедливий судовий розгляд. Документ зазначає, що держави повинні розглядати надання правової допомоги як свій обов’язок і відповідальність. Керівні настанови також містять принципи своєчасного та ефективного надання допомоги, рівного доступу до правової допомоги, незалежності осіб, які надають правову допомогу.

Керівні настанови закріплюють, що правова допомога включає юридичні консультації, правовий захист та представництво осіб, затриманих, заарештованих або тих, які тримаються під вартою, підозрюваних, обвинувачених або засуджених за вчинення кримінальних злочинів, а також для потерпілих та свідків, що надаються безоплатно особам, які не мають достатньо коштів або якщо цього вимагають інтереси правосуддя. Крім того, правова допомога повинна включати юридичну освіту, забезпечення доступу до правової інформації та

інших послуг, що надаються особам з використанням альтернативних механізмів вирішення спорів. Керівними настановами встановлюється, що правова допомога повинна надаватися на кожній стадії правосуддя.

Відповідно до міжнародних стандартів держави зобов'язані створити умови, в яких адвокати зможуть виконувати свої професійний обов'язки і функції, а також забезпечити захист їх ролі та прав, як і інших учасників судової системи. У таких умовах адвокати зможуть захищати своїх клієнтів у відповідності з законом в відсутність тиску чи втручання ззовні. Зокрема, міжнародні стандарти передбачають обов'язок держави забезпечити, щоб адвокати: «(а) могли виконувати всі свої професійні обов'язки в обстановці, вільною від загроз, перешкод, залякування або невинуватого втручання; (б) могли здійснювати поїздки і безперешкодно консультуватися зі своїми клієнтами усередині країни і за її межами; (с) не піддавалися судовому переслідуванню і судовим, адміністративним, економічним чи іншим санкціям за будь-які дії, вчинені у відповідності до визнаних професійних обов'язків, норм та етики, а також загрозам такого переслідування і санкцій».

Міжнародні принципи, що стосуються ролі юристів, передбачають обов'язок держави забезпечити неприпустимості несправедливого і довільного застосування дисциплінарних санкцій чи інших заходів відповідальності, включаючи кримінальні, до адвокатів за дії, вчинені у відповідності з їхніми професійними обов'язками, в тому числі закріпленими в Основних принципах ООН, що стосуються ролі юристів.

Держави повинні гарантувати, що дисциплінарна відповідальність може наставати лише у разі вчинення таких дій, які є порушенням встановлених правил. Як свідчить принцип 29 Основних принципів ООН, що стосуються ролі юристів, «всі дисциплінарні заходи визначаються згідно з кодексом професійної поведінки та іншими визнаними стандартами та професійною етикою юриста і в світлі цих принципів». Притягнення до дисциплінарної відповідальності, яке охоплює як саме провадження, так і застосування заходів стягнення, повинно: відповідати закону (принцип законності); переслідувати законну мету, і це повинно бути необхідно і пропорційно пересліду-

ваної законної мети з урахуванням конкретних обставин справи і особи, яка притягається до відповідальності; застосовуватися виключно у відповідності зі справедливою процедурою і в рамках такої.

Держава зобов'язана захищати адвокатів, якщо їх безпека перебуває під загрозою, а також забезпечувати, щоб адвокати ніколи не ототожнювалися зі своїми клієнтами або інтересами своїх клієнтів в результаті виконання ними своїх функцій. Нападки на адвокатів та їх переслідування, а також погрози на їх адресу не тільки порушують права адвокатів, але й можуть призвести до порушення прав їхніх підзахисних. Держави повинні забезпечити, щоб адвокати користувалися засобами, правами і привілеями, необхідними для їх роботи. Зокрема, йдеться про вільне спілкування між адвокатами і їх клієнтами, конфіденційний характер будь-яких зносин та консультацій між адвокатами і їх клієнтами в рамках їх професійних відносин (принцип 6(б); принцип 22). Адвокати повинні мати право доступу до інформації, дос'є і документам, необхідним для надання ефективної юридичної допомоги, (принцип 22), а також право відстоювати інтереси свого клієнта в суді (принцип 19).

Вітчизняне законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність закріплює більшість з міжнародно-правових стандартів принципу незалежності адвокатури. (ст.ст. 5, 7, 22, 23, 43–58 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Нормативному врегулюванню взаємовідносин адвокатури України та держави присвячена окрема норма – ст. 5 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яка закріплює незалежність адвокатури від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. Держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності.

4. Поняття інституту адвокатури та роль адвокатів у здійсненні правосуддя

Відповідно до положень Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави: людина,

її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3). Однак формальне проголошення прав і свобод людини не має суттєвої практичної цінності без наявності ефективного правового механізму забезпечення цих прав, частиною якого і є адвокатура.

Адвокатура України є недержавним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання своєї організації і діяльності в порядку, встановленому законом (ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

За своєю конституційною природою і соціально-правовим змістом інститут правничої допомоги знаходиться в тісному взаємозв'язку з інститутом судової влади. Конституційне право на професійну правничу допомогу (ст. 59, ст. 131² Конституції України) справедливо відносять до основних конституційних гарантій права на доступ до правосуддя, яке, в свою чергу, є невід'ємною складовою права на судовий захист (ст. 55 Конституції України). Ефективність останнього значною мірою обумовлюється і рівнем правової допомоги, що надається адвокатами. Право на допомогу професійного юриста — одна з процесуальних гарантій, що сприяє забезпеченню справедливого судового розгляду. У ст. 2 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» закріплено, що суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Невипадково, що змінами, внесеними до Основного Закону держави у 2016 році, норми, присвячені інституту адвокатури, розміщені у розділі VIII — «Правосуддя», що підкреслює роль та значення цього правозахисного інституту та визначає його роль та місце як суміжний правовий інститут, що діє у механізмі судочинства поряд з іншими інститутами.

Так, відповідно до ст. 131² Конституції України для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність

адвокатури гарантується. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена. Разом з тим у підпункті 11 пункту 16¹ Розділу XV Перехідні положення Основного закону йдеться про наступне: представництво відповідно до пункту 3 частини першої статті 131¹ та статті 131² цієї Конституції виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року. Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року.

Міжнародні стандарти, що стосуються ролі юристів, визнають, що судді, прокурори і адвокати складають три професійні групи, які відіграють найважливішу роль у відправленні правосуддя та запобіганні безкарного порушення прав людини, у збереженні демократичного суспільства і дотриманні справжнього верховенства права. Адвокати є неодмінними учасниками процесу відправлення правосуддя і поряд з суддями і прокурорами зобов'язані захищати права людини і принцип верховенства закону. Адвокати, поряд з суддями і прокурорами, є одним із стовпців, на якому ґрунтуються права людини і принцип верховенства права. Адвокати виконують найважливішу функцію в захисті прав людини і в забезпеченні дотримання права на справедливий судовий розгляд за допомогою надання обвинуваченим належного захисту в суді.

Конституційне гарантування надання професійної правничої допомоги та судового захисту прав людини може бути забезпечене лише на основі досягнення балансу між приватно-правовими та публічними основами розвитку суспільства. У процесі законодавчого регулювання суспільних відносин з надання правничої допомоги необхідно

забезпечення належного балансу між такими конституційно захищеними цінностями, як гарантування кваліфікованої та доступної правничої допомоги, самостійність і незалежність судової влади і свобода договірного визначення прав і обов'язків у межах цивільно-правових відносин при реалізації права на правничу допомогу.

Адвокатура як незалежний правозахисний інститут має стати важливою опорою судової влади. Самостійна та принципова правова позиція окремого адвоката у конкретній справі стає основою цілісної та незалежної позиції всієї адвокатської організації на існуючий режим законності.

Аналізуючи це законодавче визначення адвокатури, варто підкреслити такі аспекти.

1) *За кордоном адвокати асоціюються із поняттям «ліберальна професія» й «регульована професія».* У Директиві 2005/36/ЄС перше поняття трактується як професія, що здійснюється на підставі відповідних професійних кваліфікацій в особистій, відповідальній та професійно незалежній якості тими, хто надає інтелектуальні і концептуальні послуги в інтересах клієнтів та громадськості.

Цим же документом «регульована професія» визначається як професійна діяльність чи їх група, доступ, здійснення чи одна з моделей здійснення яких прямо чи опосередковано підпадає під дію законодавчих, регуляторних чи адміністративних приписів щодо наявності специфічних професійних кваліфікацій, зокрема, використання професійного найменування обмежено законодавчими, регуляторними чи адміністративними вимогами до носіїв отриманих професійних кваліфікацій й утворює спосіб її здійснення¹.

У Рішенні ЄСПЛ у справі «Bigaeva v. Greece» від 28 травня 2009 р. Страсбурзький суд зазначив, що адвокат здійснює безумовно вільну професію, яка одночасно є виконанням функцій, що слугують публічному інтересу.

У Рішенні ЄСПЛ в справі «Casado Coca v. Spain» від 24 лютого 1994 р. вказано на необхідність врахування особливого характеру адвокатської професії, – адвокати виступають як слуги правосуддя. У цьому ж Рішенні (п. 39) окремо зазначено про мету діяльності про-

¹ Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: Монографія / С. О. Іваницький. – Київ: Інтерсервіс, 2017. – 800 с.

фесійних організацій адвокатів, яка полягає в служінні суспільному інтересу шляхом надання вільної й належної правової допомоги в поєднанні з державним контролем за здійсненням юридичної практики й дотриманням норм професійної етики.

В Україні інститут адвокатури регулюється законодавством, яке ухвалює держава. Проте, значна частка організаційних аспектів функціонування адвокатури унормована актами адвокатського самоврядування. Це означає, що інститут адвокатури має комплексну державно-самовряду природу.

Як відзначає С. О. Іваницький, «публічна складова адвокатури виражається в конституційному закріпленні за недержавною структурою здійснення суспільно важливих функцій, залученні до здійснення захисту за призначенням, визнанні основним суб'єктом надання професійної правничої допомоги, безоплатної вторинної правової допомоги та її оплаті за рахунок державного бюджету.

Публічний компонент має домінуюче значення в адвокатурі, проте вагомою є й приватна складова. Первинними елементами адвокатури є адвокати, які є приватними суб'єктами, що не перебувають на державній службі»¹.

Публічну складову професії адвокатів підкреслює і Європейський суд з прав людини. У справі «A. and others v. Spain» зазначено, що *Іспанська асоціація адвокатів є інститутом публічного права, що діє на підставі закону й має на меті обстоювання публічного інтересу, зокрема, просування незалежної й кваліфікованої правової допомоги, а отже й утвердження справедливості*. Відносячи професійні асоціації до публічного або приватного права, Суд бере до уваги ієрархічний рівень акту, яким засновано асоціацію (закон, установчий договір тощо), ціль асоціації (просування публічних або приватних інтересів), наявність і обсяг публічних функцій.

Профільними законами про адвокатуру Німеччини (ст. ст. 62, 176), Іспанії (ст. 2), Естонії (ст. 2), Грузії (ст. 20) професійні асоціації адвокатів розглядаються як юридичні особи публічного права².

2) Невід'ємний органічний зв'язок інституту адвокатури із судовою гілкою влади. Як відзначав видатний науковець Є. В. Васьковський,

¹ Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: Монографія / С. О. Іваницький. – Київ: Інтерсервіс, 2017. – 800 с.

² Там само.

«адвокатура є уповноваженою представницею суспільства, фактором правосуддя, а отже й усі відносини між правозаступником й клієнтом, як-от сфера діяльності, залежність від волі клієнта, відповідальність перед ним визначаються на засадах публічного права; відповідальність за помилки в адвоката є такою ж, як і в кожній посадовій особі»¹. Професор Т. Б. Вільчик визначає інститут адвокатури як «спеціально уповноважений Конституцією недержавний самоврядний правозахисний інститут, невід’ємна частина механізму відправлення правосуддя, який взаємодіє з державою та інститутом громадянського суспільства для досягнення цілей справедливого правосуддя та виконує суспільно значущі публічно-правові функції – захист прав суспільства в обличчі необмеженого кола осіб, а також виховну, просвітницьку, медіативну, та інші»².

Реалізація принципу незалежності професійної діяльності адвокатів безпосередньо пов’язана з дуалістичною природою інституту адвокатури в правовій державі: по-перше, адвокат – це необхідний елемент системи правосуддя, а по-друге, професійний консультант (радник) громадян та їх об’єднань. Цю подвійну функцію адвокат може виконувати тільки в тому випадку, якщо йому гарантована необхідна незалежність, яка здатна забезпечити адвокату можливість співвідносити і врівноважувати ці двосторонні інтереси і займати правову позицію між двома полюсами. Як відзначає Ю. Ф. Лубшев, адвокатура – це юридично незалежна від держави професійна організація фахівців-правознавців, які через власні погляди, навички, наявні знання взяли на себе обов’язок захищати права і свободи людини. Це двоєдине завдання як держави, так і суспільства. Тому адвокатам повинні бути надані гарантії та підтримка одного і другого. Саме таким чином і можна охарактеризувати саму суть взаємовідносин обох явищ – держави та адвокатури³.

¹ Васьковский Е. В. Организация адвокатуры. Часть 2. Исследование принципов организации адвокатуры / Е. В. Васьковский. – СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1893. – С. 5–10, 13, 17–18, 144.

² Вільчик Т. Б. Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні. Монографія. Харків, Право, 2016. 400 с.

³ Вільчик Т. Б. Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні. Монографія. Харків, Право, 2016. 400 с. ; Лубшев Ю. Ф. Курс адвокатского права : учеб. для вузов / Ю. Ф. Лубшев. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Профобразование, 2004. – 392 с. С. 97.

5. Система принципів інституту адвокатури: інституціональні, організаційні, функціональні

Принципи адвокатської діяльності – це найзагальніші, системоутворюючі, фундаментальні норми права, що обумовлюють і характеризують найважливіші якісні риси адвокатської діяльності, поширюються на всі її види, мають підвищену імперативність та стабільність. У статті 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076 отримали такі принципи адвокатської діяльності як верховенство права, законність, незалежність, конфіденційність та уникнення конфлікту інтересів.

Існують різноманітні класифікації принципів права, зокрема, в залежності від поширення їх дії виділяють:

1) загальні – до них належать: принципи верховенства права, соціальної справедливості, гуманізму, рівності громадян, демократизму, законності, взаємної відповідальності держави перед особою, а особи – перед державою, принцип поєднання переконання та примусу в праві;

2) галузеві – діють передусім у конкретній галузі, їх дія обмежується відповідним предметом правового регулювання цієї галузі;

3) міжгалузеві – їх дія поширюється на декілька галузей права, які мають певне близьке значення;

4) принципи інститутів – це основні ідеї, що лежать в основі побудови певного інституту права.

Залежно від сфери поширення принципи адвокатури пропонується класифікувати на *інституціональні принципи* – (незалежність, професійна компетентність, повага до прав людини, верховенство права, конфіденційність), *принципи організації* (територіальність, обумовленість судоустроєм, спеціалізація, свобода вибору форми організації адвокатської діяльності, корпоративне самоврядування, обов’язкове членство адвокатів України в НААУ, доступність) й принципи діяльності (*функціональні принципи*) (здійснення адвокатської діяльності виключно в інтересах клієнта, уникнення в адвокатській діяльності конфлікту інтересів, ефективність, мультидисциплінарність, розумна винагорода).

Принципи адвокатури знайшли своє відображення у багатьох джерелах права, а саме: 1) Конституції України як в основному джерелі права для нашої держави, що закріплює у ст.8 принцип верховенства права, який є і принципом діяльності адвокатів; 2) Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який закріплює принципи верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та принцип уникнення конфлікту інтересів; 3) Основних положеннях про роль адвокатів, які говорять про принципи законності та рівності; 4) Правилах адвокатської етики від 09.06.2017 року, які закріплюють етичні принципи здійснення адвокатами своєї діяльності.

Принципи адвокатської діяльності окремих зарубіжних країн закріплюються у спеціальних законах про адвокатуру та адвокатську діяльність, правилах адвокатської етики. Закріплені вони також в наступних джерелах права: 1) Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 01.10.1988 року; 2) Хартії основоположних принципів діяльності європейських адвокатів від 24.11.2006 року; 3) Кодексі поведінки європейських адвокатів та ін.

Система принципів адвокатури не зводиться до простої сукупності елементів. Вона визначається не тільки характеристикою кожного з принципів, але й зв'язками між ними. Система принципів адвокатури є стійкою, проте не є статичною. Формування нових принципів не тільки вводить в систему нові зв'язки, але й змінює характеристики багатьох або усіх колишніх взаємозв'язків, призводить до виключення деяких із них або появи нових.

Інституціональні принципи – це основні ідеї, що лежать в основі побудови певного інституту права. На відміну від звичайних принципів адвокатури, що можуть мати суто організаційний або функціональний характер, інституціональні принципи мають, по-перше, фундаментальне значення, по-друге, повсюдне вираження в усіх аспектах існування української адвокатури, по-третє, універсальне визнання в законах про адвокатуру більшості цивілізованих країн світу. Остання ознака дозволяє усвідомити загальносвітове розуміння відправних стандартів адвокатури, які не залежать від форми державного устрою чи політичного режиму.

Інституціональні (основоположні) принципи адвокатури виражають її найбільш суттєві риси та цінності, визначають вектор руху,

виступають ядром системи принципів, породжуючи як норми, так й інші принципи адвокатури. До основоположних принципів адвокатури слід відносити незалежність, професійну компетентність, конфіденційність, уникнення конфлікту інтересів.

Слід також виокремлювати такі функціональні принципи адвокатури як принципи незалежності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності, здійснення адвокатської діяльності виключно в інтересах клієнта та конфіденційності. Принципами ж організації адвокатури є принципи обов'язкового членства адвокатів України в Національній асоціації адвокатів України, рівності адвокатів, корпоративного самоврядування, гласності, свободи вибору форми організації адвокатської діяльності.

Зазначені принципи через їх взаємозв'язок між собою системно характеризують основи діяльності та організації адвокатури. При цьому, не виключається умовність такої системи, оскільки окремі із зазначених принципів можна було б розглядати у складі того чи іншого, більш фундаментального, принципу. Принципи організації та діяльності інституту адвокатури характеризує їх системність, взаємозв'язок та взаємообумовленість.

6. Принципи адвокатської діяльності за Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: загальна характеристика

Діяльність сучасного українського адвоката зумовлена престижністю юридичної професії та повагою до її представників з боку суспільства. Вона ґрунтується на таких засадах (принципах): безумовного дотримання у своїй діяльності принципів верховенства права, законності, компетентності; відповідальності перед адвокатською спільнотою, суспільством за якість та своєчасність надання професійної правничої допомоги, незалежності, конфіденційності та інших принципів, закріплених у чинному законодавстві про адвокатуру та адвокатську діяльність.

Принципи адвокатської діяльності – це найзагальніші, системоутворюючі, фундаментальні норми права, що обумовлюють і характеризують найважливіші якісні риси адвокатської діяльності, поширюються на всі її види, мають підвищену імперативність та стабільність.

У статті 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076 отримали такі принципи адвокатської діяльності як верховенство права, законність, незалежність, конфіденційність та уникнення конфлікту інтересів.

Законодавством європейських країн передбачені й інші принципи, зокрема, винятковості та самофінансування (Болгарія), бездоганної поведінки (Литва), поваги і захисту прав і свобод клієнта (Грузія), самоврядування (Естонія), автономії (Румунія).

Верховенство права як принцип адвокатської діяльності полягає у визнанні людини, її прав та свобод найвищими цінностями та забезпеченні панування права в процесі надання адвокатом всіх видів професійної допомоги.

Виконуючи свої обов'язки з надання правової допомоги у різних видах галузевих юридичних проваджень, адвокат повинен керуватися принципом верховенства права з урахуванням відповідної судової практики Європейського Суду з прав людини, узгоджувати свою діяльність із змістовними характеристиками цього принципу, викладеними у правових позиціях Конституційного Суду України.

Законність в адвокатській діяльності є вимогою суворого та неухильного дотримання і виконання приписів чинних законодавчих актів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У разі невідповідності підзаконного нормативно-правового акта, в тому числі акта уповноваженого органу адвокатського самоврядування, Конституції України, закону України, міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або іншому правовому акту адвокат дотримується (виконує) вимог правового акту, який має вищу юридичну силу.

Адвокат не може давати клієнту поради, свідомо спрямовані на полегшення скоєння правопорушень, або іншим чином умисно сприяти їх скоєнню його клієнтом або іншими особами.

З принципом законності граничить принцип дотримання адвокатської етики. Він прямо не називається Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», проте адвокатська етика – невід’ємна основа діяльності адвокатського співтовариства. Етика адвокатської діяльності – це зведення основних етичних правил, які необхідно враховувати адвокатам при здійсненні адвокатської діяльності.

Правила адвокатської етики, затверджені установчим з’їздом адвокатів України 17 листопада 2012 року, встановлюють особливі вимоги дотримання адвокатом принципу законності на стадіях прийняття і виконання доручення клієнта. Так, на першій стадії адвокату забороняється приймати доручення, якщо результат, якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких клієнт наполягає, є протиправними або якщо доручення клієнта виходить за межі професійних прав і обов’язків адвоката. У цих випадках, якщо зазначені обставини не є очевидними, адвокат має надати відповідні роз’яснення клієнту. Якщо клієнт наполягає на використанні засобів виконання доручення, котрі є протиправними або виходять за межі прав адвоката, останній повинен повідомити клієнта про неприпустимість їх застосування та вказати на можливі законні шляхи досягнення того самого або подібного результату, якщо такі існують. Якщо і за таких обставин не вдається узгодити з клієнтом зміну змісту доручення, адвокат зобов’язаний відмовитись від укладення договору з клієнтом.

На стадії виконання доручення клієнта адвокату категорично забороняється використовувати незаконні та неетичні засоби, зокрема спонукати свідків до надання завідомо неправдивих показань, вдаватися до протизаконних методів тиску на протилежну сторону чи свідків (погроз, шантажу, тощо), використовувати свої особисті зв’язки (чи в окремих випадках особливий статус) для впливу прямо або опосередковано на суд або інший орган, перед яким він здійснює представництво, або захист інтересів клієнтів, використовувати інформацію, отриману від колишнього клієнта, конфіденційність якої охороняється законом, використовувати інші засоби, що суперечать чинному законодавству.

Незалежність є наріжним каменем адвокатської професії. Першим у переліку принципів, визначених Загальними принципами юридичної професії, прийнятими Міжнародною асоціацією юристів

20 вересня 2006 року, а також Хартією основоположних принципів європейської правової професії, ухваленою Радою адвокатур та правових товариств Європи 24 листопада 2006 р., наведено саме незалежність. Ключовими компонентами цього принципу є забезпечення інституційної та процесуальної можливості адвокату здійснювати всі види професійної діяльності вільно і незалежно від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність, зокрема, такого, що здійснюється з боку: 1) держави; 2) клієнта; 3) особистої упередженості чи зацікавленості; 4) громадськості; 5) керівництва адвокатської фірми (у випадку перебування у трудових відносинах) або професійної асоціації адвокатів.

З метою дотримання цього принципу в своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, відстоюванні професійних прав, гарантій адвокатської діяльності та їх ефективному використанні в інтересах клієнтів.

Правила адвокатської етики, затверджені звітно-виборчим з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року, зобов'язують адвоката не допускати в своїй професійній діяльності компромісів, що впливали б на його незалежність, з метою догодити суду, іншим державним органам, третім особам або клієнту, якщо такі компроміси розходяться з законними інтересами клієнта та перешкоджають належному здійсненню адвокатської діяльності.

Адвокат не повинен займатися іншою діяльністю, яка ставила б його в будь-яку залежність від інших осіб чи підпорядковувала б його вказівкам або правилам, які можуть увійти в суперечність з нормами чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність і Правилами адвокатської етики. Останнім документом встановлено заборону для адвоката при виконанні доручення клієнта керуватися вказівками інших осіб, зокрема тих, які уклали договір про надання правової допомоги іншій особі – клієнту, стосовно змісту, форм, методів, послідовності та часу здійснення його професійних прав і обов'язків, якщо вони суперечать його власній уяві про оптимальний варіант виконання доручення клієнта.

Конфіденційність як принцип адвокатської діяльності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання правової допомоги, здійснення захисту та представництва. Збереження конфіденційності будь-якої інформації, яка визначена як предмет адвокатської таємниці Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» або становить персональні дані про фізичну особу, які охороняються законодавством з питань захисту персональних даних, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується.

Дія принципу конфіденційності не обмежена в часі. Інформація та документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта (особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги) з передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» підстав. При цьому інформація та документи, що отримані від третіх осіб і містять відомості про них, можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних.

Розголошення відомостей, що складають адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин, включаючи незаконні спроби органів дізнання, досудового слідства і суду допитати адвоката про обставини, що складають адвокатську таємницю.

Адвокат зобов'язаний забезпечити розуміння і дотримання принципу конфіденційності його помічниками, стажистами та членами технічного персоналу, а також забезпечити такі умови зберігання документів, переданих йому клієнтом, адвокатських дос'є та інших матеріалів, що знаходяться в його розпорядженні і містять конфіденційну інформацію, котрі розумно виключають доступ до них сторонніх осіб.

Уникнення конфлікту інтересів як принцип адвокатської діяльності утворений сукупністю правових вимог, які попереджають суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками перед клієнтом, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом

його професійних обов'язків, а також на вчинення чи не вчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності.

Правила адвокатської етики забороняють адвокату без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, представляти або захищати одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими, або вірогідно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм правову допомогу. Адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти, захищати клієнта або надавати йому правову допомогу, якщо до цього він надавав правову допомогу, здійснював захист або представництво іншого клієнта, від якого він отримав конфіденційну інформацію, дотичну до інтересів нового клієнта.

Крім того, адвокат не може представляти, захищати клієнта чи надавати йому правову допомогу, якщо інтереси клієнта суперечать власним інтересам адвоката.

7. Принцип конфіденційності в адвокатській діяльності: національне правове регулювання

Конфіденційність як принцип адвокатської діяльності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання правової допомоги, здійснення захисту та представництва. Збереження конфіденційності будь-якої інформації, яка визначена як предмет адвокатської таємниці Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» або становить персональні дані про фізичну особу, які охороняються законодавством з питань захисту персональних даних, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується.

Конфіденційність є один з найважливіших принципів, котрий має визначальний вплив на здійснення адвокатської професії, на стосунки між клієнтом і адвокатом та адвоката з іншими як фізичними, так

і юридичними особами. Специфічність стосунків, що виникають у процесі надання адвокатом правової допомоги, здійснення захисту і представництва, покладають на адвоката певні зобов'язання щодо нерозголошення інформації, яка стає йому відомою у зв'язку з виконанням професійної діяльності. Адже особа, котра звертається за правовою допомогою, має бути впевнена у нерозголошенні даних про неї, її близьких родичів, у неї мають бути гарантії збереження таємниці тих розмов, що велися з адвокатом, суті правових консультацій тощо.

Предметом адвокатської таємниці є:

- факт звернення особи за правовою допомогою;
- будь-яка інформація, що стала відома адвокату, адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню, помічнику адвоката, стажисту або іншій особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням), у зв'язку з наданням професійної правничої (правової) допомоги або зверненням особи за правовою допомогою;
- зміст будь-якого спілкування, листування та інших комунікацій (в тому числі з використанням засобів зв'язку) адвоката, помічника адвоката, стажиста з клієнтом або особою, яка звернулася за наданням професійної правничої (правової) допомоги;
- зміст порад, консультацій, роз'яснень, документів, відомостей, матеріалів, речей, інформації, підготовлених, зібраних, одержаних адвокатом, помічником адвоката, стажистом або наданих ним клієнту в рамках професійної правничої (правової) допомоги чи інших видів адвокатської діяльності.

Розголошення відомостей, що складають адвокатську таємницю, заборонено за будь-яких обставин, включаючи незаконні спроби органів дізнання, досудового слідства і суду допитати адвоката про обставини, що складають адвокатську таємницю.

Дія принципу конфіденційності не обмежена в часі. Інформація та документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта (особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги) з передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» підстав. При цьому інформація та документи, що отримані від третіх осіб і містять відомості

мості про них, можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних.

Адвокат зобов'язаний забезпечити розуміння і дотримання принципу конфіденційності його помічниками, стажистами та членами технічного персоналу, а також забезпечити такі умови зберігання документів, переданих йому клієнтом, адвокатських дос'є та інших матеріалів, що знаходяться в його розпорядженні і містять конфіденційну інформацію, котрі розумно виключають доступ до них сторонніх осіб.

За національним законодавством професійна таємниця адвоката не є недоторканою і може бути обмежена з у деяких, передбачених законом випадках. Так, інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці у разі:

1) подання адвокатом у установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інформації центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

2) пред'явлення клієнтом вимог до адвоката у зв'язку з адвокатською діяльністю адвокат звільняється від обов'язку збереження адвокатської таємниці в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів;

3) інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта.

8. Принцип конфіденційності адвокатської діяльності у практиці Європейського суду з прав людини

Адвокатська таємниця є одним з найбільш дискусійних питань в реаліях сьогодення юристів. У Законі України «Про адвокатуру та

адвокатську діяльність» лише стаття 22 дає визначення, що таке адвокатська таємниця і яка інформація відноситься до її відання. Фахівці класифікують проблеми, пов'язані з гарантіями адвокатської таємниці, за трьома групами: а) контроль адвокатської кореспонденції; б) обшук в офісі адвоката; в) конфіденційність спілкування адвоката з довірителем.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїх рішеннях виклав основні засади гарантій адвокатської таємниці у кримінальному процесі, які є визнаними стандартами у європейській правовій системі.

Проаналізувавши рішення ЄСПЛ за заявами осіб, що є адвокатами, можна прийти до висновку, що найчастіше констатують недотримання статті 8 Конвенції, яка не тільки захищає всю переписку між окремими особами, забезпечує посилений захист кореспонденції між адвокатами та їх клієнтами, а також сприяє реалізації адвокатами своїх прав, оскільки поняття «особисте життя», «житло», «кореспонденція» розглядається ЄСПЛ у широкому сенсі.

Європейський суд з прав людини виніс рішення у справі *«Дудченко проти Росії»* від 7.11.2017 за заявою No 37717/05 проти Російської Федерації, поданої до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основних свобод громадянином Росії Володимиром Миколайовичем Дудченко. Посилаючись на статті 3, 5, 6 та 8 Конвенції, заявник скаржився, що умови його утримування та перевезення були неадекватними, тривалість цього затримання була надмірною та необґрунтованою, що тривалість кримінального провадження також було надмірним, що місцеві органи влади порушили його право на використання юридичної допомоги захисника, вибраним на власний розсуд, і що він був підданий прихованому нагляду за порушення права на повагу до свого особистого життя та кореспонденції. Дудченко зазначав, що влада порушила його право на повагу до свого приватного життя, прослухавши його телефонні переговори у грудні 2003 року, включаючи розмови з його захисником та співучасником.

У своїй правовій практиці Суд розробив такі мінімальні гарантії, які повинні бути встановлені в законодавстві з метою уникнення зловживання владою у випадках, коли законний привілейований матеріал

було отримано за допомогою заходів таємного контролю. По-перше, в законі необхідно чітко визначити сферу юридичного професійного привілею та вказати, яким чином, за яких умов і через кого слід проводити розмежування між привілейованими та непривілейованими матеріалами. Враховуючи, що конфіденційні відносини між адвокатом та його клієнтами належать до особливо чутливої сфери, яка безпосередньо стосується прав захисту, неприпустимо, щоб це завдання було віднесено до компетенції представника виконавчої влади без нагляду з боку незалежного судді.

По-друге, правові положення, що стосуються дослідження, використання та зберігання отриманого матеріалу, запобіжні заходи, які слід вживати при передачі матеріалу іншим сторонам, та обставини, в яких записи можуть бути або повинні бути стерті, або матеріали, які були знищені, повинні забезпечити достатні гарантії для захисту законного привілейованого матеріалу, отриманого при прихованому контролі. Зокрема, національне законодавство повинно містити достатню чіткість та деталі: процедуру подання звітності незалежному наглядовому органу для розгляду випадків, коли матеріал, що підпадає під поняття юридичного професійного привілею, був отриманий внаслідок таємного спостереження; приналежності набуває внаслідок таємного нагляду; процедуру безпечного знищення такого матеріалу; умови, за яких він може бути збережений та використаний у кримінальних справах та правоохоронних розслідуваннях; і в цьому випадку процедури безпечного зберігання, розповсюдження таких матеріалів та їх подальшого знищення, як тільки вони більше не потрібні для будь-якої з авторизованих цілей.

Втручання вважатиметься «необхідним у демократичному суспільстві» для правомірної мети, якщо воно відповідає «нагальній суспільній потребі» та, зокрема, якщо воно є пропорційним до правомірної мети, що переслідується, і якщо причини, наведені національними органами влади для його обґрунтування, є «доречними та достатніми».

Отже, ЄСПЛ вважає, що інформація, яка передається між адвокатом і його клієнтом користується привілейованим статусом. Це підтверджується фактом, що адвокати здійснюють у демократичному суспільстві основоположну місію – захист обвинувачених і підсудних.

Зрозуміло, адвокат не може належно здійснювати цю основоположну місію, якщо він не може гарантувати тим, кого захищає, що їхнє спілкування залишиться конфіденційним. Тут йдеться про довірчі стосунки між ними, необхідні для здійснення цієї місії. Від цього залежить також, хоч і непрямо, але неухильно, повага до права підсудного на справедливий судовий розгляд, особливо щодо права кожного «обвинуваченого» не свідчити проти себе.

У рішенні *«Копп проти Швейцарії»* 1998 року, заявник наполягає на тому, що прослуховування телефонних ліній його правничої фірми не правомірне за швейцарськими законами. По-перше, Суд не влаштовує спекулювання, в якій якості пан Копп був підданий прослуховуванню, оскільки він юрист, а всі телефонні лінії його адвокатської фірми прослуховувалися. По-друге, запис чи інші форми перехоплення телефонних розмов являють собою серйозне втручання в приватне життя та кореспонденцію й повинні у зв'язку з цим спиратися на закон, що особливо важливо. Необхідно мати зрозумілі докладні правила з цього питання, враховуючи, що технології, які застосовуються при цьому, стають усе досконалішими.

Внаслідок цього, пан Копп як адвокат не одержав мінімального рівня захисту, який вимагається принципом верховенства закону в демократичному суспільстві. Таким чином, порушення Статті 8 мало місце.

Асоціація адвокатів *Бреста та Лоран проти Франції* (заява №28798/13) (Заява була передана уряду Франції 26 серпня 2015 року). Ця справа стосується обміну нотатками між заявником-адвокатом та його клієнтами, які перебували під наглядом поліції, поки чекали результатів обговорень у своїй справі. Заявник вручив нотатки усім своїм клієнтам, які начальник конвою перехопив і прочитав перед їх поверненням. Заявник скаржився на порушення його права на кореспонденцію з його клієнтами. Суд повідомив про звернення французький уряд та поставив сторонам питання відповідно до статті 8 (право на повагу до кореспонденції) Конвенції.

Правда, професійна таємниця адвоката не є недоторканою і може бути обмежена з інших важливих міркувань, наприклад, у рішенні ЄСПЛ *«Мішо проти Франції»* 2012 року суд дав роз'яснення таким випадкам.

У липні 2007 року Національна рада адвокатури прийняла професійний регламент, який, зокрема, має на меті забезпечення виконання зобов'язань, покладених на юридичну професію в контексті боротьби з легалізацією грошових коштів відповідно до Європейської директиви 2005/60/ЕС. Згідно з ними адвокати були зобов'язані за певних обставин доносити до Управління розвідки та протидії підпільним фінансовим схемам (Tracfin) про належні їх клієнтам грошові суми, які, на їхню думку, отримані за рахунок злочинної діяльності такої, як легалізація грошових коштів. У жовтні 2007 року заявник, який є адвокатом, звернувся до Державної ради з питання скасування рішення ради адвокатури. 23 липня 2010 року його скарга була відхилена.

Обов'язок повідомляти про підозри, покладений на адвокатів, було передбачено законом, оскільки він встановлений Валютно-фінансовим кодексом. Закон був доступним і зрозумілим в описі діяльності, до якої застосовувався. Оспорюване втручання було направлено на боротьбу з відмиванням коштів та супутніми злочинами, тобто переслідувало законну мету запобігання злочинів.

Європейський Суд зазначив, що стаття 8 Конвенції захищає фундаментальне право професійної таємниці, та вказав, що покладання на адвокатів обов'язку повідомляти про підозри, не складає надмірного втручання з огляду на публічний інтерес, який супроводжує боротьбу з відмиванням грошей. Адвокатський професійний привілей не є абсолютним. Він повинен бути порівняний із заходами, спрямованими на боротьбу з відмиванням доходів від незаконної діяльності, яка сама по собі може використовуватися для фінансування злочинної діяльності.

При оцінці пропорційності оспорюваного втручання мали значення два елементи. Перший пов'язаний з тим фактом, що на адвокатів покладалася обов'язок доносити про підозри тільки в двох випадках: по-перше, якщо в контексті своїх професійних обов'язків вони від імені та в інтересах клієнтів брали участь у фінансових або майнових угодах або діяли в якості довірчих власників, і, по-друге, якщо знову-таки в контексті своїх професійних обов'язків вони сприяли своїм клієнтам у підготовці або вчиненні транзакцій щодо ряду певних операцій. Таким чином, обов'язок доносити про підозри стосувався

тільки тих видів діяльності, які далекі від ролі захисту, властивой адвокатам, і які нагадували діяльність інших професіоналів, також були суб'єктами вищезгаданого обов'язку.

Другий елемент полягав у тому факті, що законодавство передбачило фільтр, який захищав професійну таємницю: адвокати не передавали відомості безпосередньо в Трасфін, але, в залежності від обставин, голові адвокатської ради Державної ради і Касаційного суду або голові адвокатської ради, членами якого вони були.

Цими операціями були: покупка і продаж нерухомого майна або комерційних структур; управління грошовими коштами, цінними паперами або іншими активами клієнтів; організація вкладів, необхідних для заснування компаній, установ, діяльність компаній або управління ними; створення, діяльність іноземних трастів відповідно до іноземного законодавства або аналогічних структур чи управління ними.

Таким чином, з урахуванням переслідуваної законної мети і особливої важливості останньої в демократичному суспільстві покладена в порядку імплементації обов'язок доносити про підозри не становила непропорційного втручання в адвокатську професійну таємницю.

ЄСПЛ 5 липня 2001 р. виніс рішення у справі за скаргою *гр. Туреччини Селахаттина Ердема або Дурана Калкана* (за даними суду). Заявник був затриманий на кордоні ФРН за підозрою в приналежності до терористичної організації і підробці документів (параграф 129а і параграф 267 Кримінального кодексу ФРН). Під час перебування заявника під вартою, переписка між ним і його адвокатом контролювалася відповідно до п. 2 параграфу 148 КПК ФРН. У скарзі, поданій до ЄСПЛ, заявник стверджував, що контроль за його перепискою з адвокатом, що здійснювався на підставі п. 2 параграфу 148 КПК ФРН, порушував п. 1 і п. 2 ст. 8 Конвенції.

ЄСПЛ, розглянувши цю скаргу, прийшов до висновку, що знаходження переписки обвинувачуваного з адвокатом під контролем публічної влади в цьому випадку не є порушенням ст. 8 Конвенції, тому що втручання в кореспонденцію між адвокатом і заявником має правову основу у національному законодавстві. За кримінальним процесуальним законодавством ФРН суддя має право переглядати

переписку між адвокатом та його підзахисним у випадку, якщо останній обвинувачується в приналежності до терористичної організації. Тобто, в цьому випадку Європейський суд надав пріоритет національному законодавству над міжнародними нормами.

Таким чином ЄСПЛ з прав людини приймає рішення по кожній конкретній справі, враховуючи тяжкість злочину, звертає увагу перш за все на національне законодавство, а вже потім враховує практику, встановлену європейськими нормами і виносить рішення.

В Україні у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» ст. 22 п. 6 також вказує, що подання адвокатом в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інформації центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, не є порушенням адвокатської таємниці.

Отже, одним з найважливіших у діяльності адвоката можна вважати питання захисту і забезпечення адвокатської таємниці. Основним у відносинах між адвокатом і клієнтом є принцип конфіденційності. Адвокат повинен зберігати в таємниці усі відомості, надані йому клієнтом. У той же час інформація може бути розголошена з письмового дозволу клієнта, та в інших випадках, передбачених законом.

9. Принцип уникнення конфлікту інтересів у діяльності адвокатури: національне правове регулювання та міжнародні стандарти

Уникнення конфлікту інтересів як принцип адвокатської діяльності утворений сукупністю правових вимог, які попереджають суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками перед клієнтом, наявність якої може вплинути

на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи не вчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності.

Обов'язки адвоката уникати конфлікту інтересів згадано у Віденській Резолюції МАЮ від 06.06.1998 р. з приводу ослаблення регулювання спілки юристів. У свою чергу, Європейський парламент відсутність конфлікту інтересів відніс до основних цінностей юридичної професії (абз. 1 п. «А », п. «Е » Резолюції Європейського парламенту по адвокатурі та спільних інтересах у функціонуванні правових систем від 23.03.2006). Цю тенденцію відобразила і Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів Ради адвокатських об'єднань і спілок адвокатів Європи. Хартія до основоположних принципів відносить і уникнення конфлікту інтересів між різними клієнтами або між клієнтом і адвокатом (п. «с»).

Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства встановлює, що Адвокат не може надавати консультації двом або кільком клієнтам, які беруть участь у розгляді однієї й тієї ж справи, представляти їх або виступати від їх імені у разі конфлікту інтересів між ними або обгрунтованої загрози виникнення такого конфлікту. Адвокат зобов'язаний припинити діяти для обох або всіх відповідних клієнтів у разі взаємного конфлікту інтересів, а також у разі виникнення загрози порушенню конфіденційності чи загрози незалежності самого адвоката. Адвокат також зобов'язаний утримуватися від надання послуг новому клієнту, якщо це загрожує порушенням конфіденційності відомостей, довірених йому колишнім клієнтом, або якщо в розпорядженні адвоката існує інформація про стан справ колишнього клієнта, яка здатна стати джерелом переваг для нового клієнта (п. 3).

Уникнення конфлікту інтересів є одним з основних принципів здійснення адвокатської діяльності. Порушення адвокатом цього принципу має наслідком його дисциплінарну відповідальність у порядку, встановленому законодавством.

Відповідно до п.8 ст.1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон) конфліктом інтересів є суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або

неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності.

Про виникнення конфлікту інтересів адвокат зобов'язаний невідкладно повідомляти клієнта (п.3 ч.1 ст.21 Закону).

Адвокату, адвокатському бюро або адвокатському об'єднанню забороняється укладати договір про надання правової допомоги (зобов'язаний відмовитися від виконання договору) у разі:

- наявного конфлікту інтересів (абз.1 ч.1 ст.28 Закону);
- за наявності обставин, що можуть призвести до конфлікту інтересів, зокрема, виконання договору може суперечити інтересам адвоката, членів його сім'ї або близьких родичів, адвокатського бюро або адвокатського об'єднання, засновником (учасником) якого він є, професійним обов'язкам адвоката (п.6 абз.2 ч.1 ст.28 Закону).
- адвокат надає правову допомогу іншій особі, інтереси якої можуть суперечити інтересам особи, яка звернулася щодо укладення договору про надання правової допомоги, тощо (пп. 7 абз. 2 ч. 1 ст. 28 Закону).
- якщо адвокат є членом сім'ї або близьким родичем посадової особи, що брала або бере участь у цивільному процесі, щодо якого до адвоката звертаються з пропозицією укладення договору про надання правової допомоги (пп. 5 абз. 2 ч. 1 ст. 28 Закону).

Згідно зі ст.9 Правил адвокатської етики (далі – ПАЕ) адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти або захищати одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими, або вірогідно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм професійну правничу (правову) допомогу.

У разі отримання адвокатом конфіденційної інформації від клієнта, якому він надавав професійну правничу (правову) допомогу, пов'язаної з інтересами нового клієнта при наданні правничої допомоги, адвокат зобов'язаний отримати письмове погодження клієнтів, між якими виник конфлікт інтересів.

Адвокат без письмового погодження з клієнтом, щодо якого виник конфлікт інтересів, не може представляти, захищати клієнта чи надавати йому професійну правничу (правову) допомогу, якщо інтереси клієнта суперечать власним інтересам адвоката.

За відсутності письмового погодження клієнта, у разі виникнення конфлікту інтересів у процесі реалізації адвокатом договору, такий договір має бути розірваний з дотриманням умов, визначених ПАЕ.

Загальні етичні засади взаємин між адвокатами передбачають дотримання принципу уникнення штучного породження чи поглиблення конфліктів між клієнтами (ч.2 ст.50 ПАЕ).

Стаття 9 Правил адвокатської етики забороняє адвокату без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, представляти або захищати водночас двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими або вірогідно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм професійну правничу (правову) допомогу. У разі отримання адвокатом конфіденційної інформації від клієнта, якому він надавав професійну правничу (правову) допомогу, пов'язаної з інтересами нового клієнта при наданні правничої допомоги, адвокат зобов'язаний отримати письмове погодження клієнтів, між якими виник конфлікт інтересів. Адвокат без письмового погодження з клієнтом, щодо якого виник конфлікт інтересів, не може представляти, захищати клієнта чи надавати йому професійну правничу (правову) допомогу, якщо інтереси клієнта суперечать власним інтересам адвоката. За відсутності письмового погодження клієнта, в разі виникнення конфлікту інтересів у процесі реалізації адвокатом договору, такий договір має бути розірваний.

Адвокат також не має права прийняти доручення, якщо інтереси клієнта об'єктивно суперечать інтересам іншого клієнта, з яким адвокат пов'язаний договором про надання правової допомоги. Адвокат не має права прийняти доручення також якщо конфлікт інтересів пов'язаний із тим, що адвокат отримав від іншого клієнта конфіденційну інформацію, що охоплюється предметом адвокатської таємниці або захищається законодавством в інший спосіб, яка має перспективу бути використаною при наданні правової допомоги новому клієнту (частини 1, 2 ст. 20 Правил адвокатської етики).

Відомий російський адвокат М. Ю. Барщевський так роз'яснює проблему конфлікту інтересів для адвоката: «При всій небезпеці, яку може таїти в собі виявлений (реальний або потенційний) конфлікт інтересів між клієнтами, проте наявність такого конфлікту ще не означає, що адвокат в обов'язковому порядку «виходить зі справи». В кінцево-

му рахунку – це вирішує клієнт. Доводиться визнати, що в певних випадках інтереси клієнтів більшою мірою виявляються дотримані і захищені при тому, що обидва вони користуються послугами одного і того ж адвоката (адвокатської фірми). Справа полягає в тому, що найчастіше істотний вплив на прийняття клієнтом рішення про доцільність подальшої роботи з обраним ним адвокатом надають інші не менш важливі, з його точки зору, фактори... Завдання адвоката в цьому випадку полягає в тому, щоб клієнт не просто знав про наявність конфлікту інтересів, а й чітко розумів, у чому він полягає, і приймав рішення з урахуванням всіх обставин. Дійсно, може скластися ситуація, коли з тих чи інших причин клієнт не хоче звертатися до іншого адвоката, а цьому повністю довіряє, незважаючи на конфлікт, що виник. Тепер уже черга адвоката вирішувати, якою мірою він зможе зберегти неупередженість і свободу в прийнятті рішень, якщо він погодиться представляти даного клієнта при наявності конфлікту інтересів з іншим його клієнтом». Ця позиція є розумною і обґрунтованою¹.

У випадку, коли адвокат дізнався про існування конфлікту інтересів між інтересами цього та інших клієнтів, а також інших осіб за обставин, зазначених у ст.20 ПАЕ, він повинен розірвати договір з клієнтом (чи кількома з клієнтів) та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, якщо не буде отримано відповідної письмової згоди клієнта (клієнтів) на подальше представництво його (їх) інтересів цим адвокатом.

Після виконання доручення клієнта (ч.2 ст.35 ПАЕ). Обов'язки адвоката, що впливають із принципу уникнення конфлікту інтересів, продовжують діяти і після завершення виконання адвокатом договору.

Стаття 21 ПАЕ визначає, що адвокат може виступати посередником між клієнтами за умов, якщо:

- між інтересами клієнтів немає конфлікту, або за наявності письмової згоди обох (всіх) клієнтів, інтереси яких представляє адвокат та які є суперечливими;
- адвокат пояснить кожному з клієнтів сутність відносин посередництва і отримає згоду кожного з клієнтів на їх одночасне представництво;

¹ Барщевский М. Ю. Адвокатская этика. 2-е изд., испр. /М. Ю. Барщевский. М.: Профобразование, 2000. 312 с. С. 87.

- адвокат має достатні підстави вважати, що він зможе зберегти об'єктивність при одночасному представництві інтересів клієнтів і по відношенню до кожного з них виконати свої професійні обов'язки відповідно до закону і вимог правил.

З кожним із клієнтів адвокат має узгоджувати рішення, що приймаються, і забезпечувати належну інформованість кожного з них про всі обставини і міркування, що є необхідними для прийняття виважених рішень по суті доручення.

Адвокат повинен припинити свої дії як посередника та розірвати відповідні договори з кожним із клієнтів, якщо цього вимагає хоча б один з клієнтів, яких він одночасно представляє, або якщо виникають обставини, за яких дотримання викладених вище умов стає неможливим.

Якщо дії адвоката як посередника між клієнтами не досягли бажаного клієнтами результату, він не може надалі представляти інтереси жодного з клієнтів з питань, пов'язаних із предметом посередництва (ст. 40 ПАЕ).

У відносинах з клієнтом – юридичною особою правила щодо конфлікту інтересів мають певні особливості застосування, встановлені ст. 39 ПАЕ.

На відносини щодо надання професійної правничої (правової) допомоги клієнту – юридичній особі в повному обсязі поширюються норми Правил, що регламентують поведінку адвоката в ситуаціях наявності або наступного виникнення конфлікту інтересів.

Якщо в спілкуванні з посадовими особами, службовцями та іншими працівниками клієнта – юридичної особи, пов'язаному з наданням професійної правничої (правової) допомоги цьому клієнту, стає очевидним, що виникає ситуація конфлікту інтересів, адвокат повинен повідомити, що він представляє клієнта – юридичну особу і пояснити свої обов'язки, пов'язані з конфліктом інтересів.

У період дії договору про надання правової допомоги клієнту – юридичній особі адвокат не повинен укладати договорів про надання правової допомоги з особами, які перебувають у трудових, цивільно-правових та інших правовідносинах з клієнтом, якщо це може суперечити інтересам клієнта – юридичній особі. Також адвокат не повинен укладати договори про надання правової допомоги з вищезазначени-

ми особами, якщо він є носієм конфіденційної інформації, отриманої при наданні правової допомоги юридичній особі.

Адвокат не може приймати доручення від клієнта, якщо суть доручення зводиться до необхідності вчинення дій в інтересах такого клієнта, спрямованих на захист його прав, які перебувають в конфлікті інтересів з юридичною особою, в якій адвокат раніше працював, або надавав професійну правничу (правову) допомогу, якщо адвокат володіє інформацією, що може бути використана проти такої юридичної особи.

10. Право на професійну правничу допомогу як елемент права на захист особи

Права людини виступають одним із невід'ємних атрибутів сучасного життя як міжнародної спільноти, так і кожного політично організованого суспільства. Сьогодні навіть використовується термін «етика прав людини», щоб позначити їх всезагальний статус.

Сучасна концепція прав людини базується на трьох основних тезах:

- кожна публічна влада є обмеженою;
- кожна людина має свій автономний світ, втручатися до якого публічна влада не може;
- кожна людина, захищаючи свої права, може пред'явити претензії до держави.

Останній з названих елементів концепції прав людини здобуває реального характеру тільки за умови ефективного функціонування судової системи і наявності в індивідів права на правову допомогу.

Право на правову допомогу входить як один із елементів до загального правового статусу особистості, виступаючи гарантією інших прав і отримавши конституційне закріплення. Потреба в правовій допомозі присутня в усіх сферах здійснення прав, свобод, законних інтересів і обов'язків людини і громадянина, прав, законних інтересів і обов'язків інших суб'єктів права як професійне сприяння правовій діяльності останніх. Відповідно, в правовій системі сучасної цивілізованої держави повинні бути забезпечені правові можливості скористатися правовою допомогою.

Право на правову допомогу розглядається в юридичній науці як одне з основних прав людини і громадянина, що володіє всіма ознаками, властивими конституційним правам, є одним із прав, що складають юридичну базу для всієї системи прав, що володіє вищою юридичною силою і підлягає підвищеному захисту; як право, яке має двоїстий характер, тому може бути віднесено до прав-гарантій; як спосіб захисту інших конституційних прав і свобод громадян; як найважливіша гарантія юридичної безпеки. Воно є природнім і невідчужуваним правом людини. При цьому слід зазначити, що вказаний характер права людини здобувають не стільки у зв'язку із тим, що визнаються за людиною від народження, скільки через те, що покликані забезпечити свободу людини від втручання публічної влади.

Еволюцію визнання прав і свобод людини прийнято розглядати, використовуючи термін «покоління прав людини». Визнання кожного нового покоління прав і свобод людини призводило до розширення переліку прав людини та кардинального переосмислення їх сутності, ролі та статусу особи, її співвідношення з державою. Починаючи з 1980-х років утвердився поділ прав людини на три покоління.

До першого покоління прав людини традиційно відносять особисті та політичні права, визнання яких стало наслідком буржуазних революцій в країнах Європи. До таких прав належать: право на життя, право на свободу думки, совісті та релігії, право на свободу та особисту безпеку, право на публічний і законний суд тощо.

Право на правову допомогу за своїм змістом більшою мірою відповідає характеристиці прав другого покоління як таке, що забезпечує індивіда мінімумом соціальної безпеки, висуває до держави вимогу про надання необхідної індивіду послуги. Саме на державу покладено обов'язок забезпечити можливість реалізації права на правову допомогу, якщо приватний сектор і громадянське суспільство забезпечити її не можуть. Чи буде його втілено в життя – питання політичної волі, економічних ресурсів і конституційних доктрин, що визнаються державою.

Відповідно, право на правову допомогу відноситься до другого покоління прав людини, оскільки не базується на негативній концепції свободи. Держава не тільки повинна заперечувати право особи на отримання правової допомоги, потреба в котрій може виникати при

реалізації того чи іншого суб'єктивного права особи, але й має створювати умови для його реалізації.

Розглядаючи питання про місце права на правову допомогу в системі прав людини, не можна оминати увагою і питання про поділ прав людини на позитивні і негативні. Критерій, що лежить в основі даної класифікації, не може бути використаний для розрізнення «першого» і «другого» поколінь прав людини. Сучасна філософія і юриспруденція прав людини не сприймають такої абсолютизації. Водночас різниця в цьому контексті між двома зазначеними групами прав людини все ж існує, але вона полягає не в самому факті того, що «втручання» з боку держави потрібно або ні, а в ступені, в якій це «втручання» є необхідним. Реальність така, що сьогодні держави набагато більше, ніж будь-коли раніше, обтяжені зобов'язаннями щодо гарантування індивідуальних прав. У більшості випадків ці позитивні зобов'язання не прямо впливають із формулювань відповідних положень, а є результатом їхнього розширювального тлумачення, заснованого на принципі ефективного захисту прав людини. У даний час не існує жодного права людини, яке, при відсутності будь-яких позитивних дій з боку держави, можна було б вважати цілком гарантованим. У цьому ракурсі логічним уявляється поділ усіх прав людини на дві групи: до першої входять права, з яких впливають тільки позитивні зобов'язання, а до другої – ті, що потребують як негативних, так і позитивних зобов'язань держави. Право на правову допомогу має входити до другої з названих груп прав. Воно визнається позитивним правом, оскільки прямо зобов'язує органи влади створювати відповідні умови для її отримання.

11. Основні стандарти права на правничу допомогу, встановлені практикою Європейського суду з прав людини

Одним із основних орієнтирів розвитку вітчизняної правової системи проголошується пріоритет людської особистості, її прав і свобод, який знайшов своє відображення у ст. 3 Конституції України. Важливу роль у забезпеченні реалізації прав і свобод людини та гро-

мадянина Конституція України відводить праву особи на правову допомогу. Конституційні норми визначають у системі права держави окреме місце для міжнародно-правових актів, що регламентують право кожного звертатися до міжнародних організацій для захисту своїх прав, визначають межі дії міжнародно-правових гарантій.

Міжнародні стандарти прав людини являють собою систему, що розкриває сучасну ідею прав людини, закріплену в основних міжнародно-правових документах і, відповідно, визнану в усьому світі.

Міжнародно-правові стандарти забезпечення права особи на правову допомогу закріплені у Загальній декларації прав людини, прийнятій 10 грудня 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, прийнятому 6 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, прийнятій 11 квітня 1950 р. Радою Європи та інших міжнародно-правових актах.

У статті 11 Загальної декларації прав людини йдеться про те, що кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинуватою доти, поки її винуватість не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, за якого їй забезпечують усі можливості для захисту. Відповідно до ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., ратифікованого Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148–08 від 19 жовтня 1973 р., кожна держава зобов'язується забезпечити будь-якій особі, права і свободи якої порушені, ефективний засіб правового захисту і розвивати можливості судового захисту.

Право на правову допомогу, гарантоване пунктом 3 (с) ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., ратифікованої Законом України № 475/97ВР від 17 липня 1997 р., передбачає, що кожний обвинувачений у скоєнні кримінального злочину має право захищати себе особисто або через обраного ним захисника, а якщо у нього немає достатніх коштів для оплати послуг захисника, мати призначеного йому захисника безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя.

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Пакеллі проти Німеччини» від 25 квітня 1983 р., Європейський суд з прав людини відзначив, що це положення Конвенції про захист прав лю-

дини і основоположних свобод гарантує особі, обвинуваченій у скоєнні кримінального злочину, три права: захищати себе особисто; мати обраного нею самою представника, і, за визначених умов, мати призначеного йому захисника безоплатно.

Дія права на правову допомогу не обмежується тільки сферою кримінального судочинства. Права, передбачені п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є складовим елементом загального поняття справедливого судового розгляду, що охоплює й випадки здійснення цивільного судочинства.

Європейський суд з прав людини не відносить право на правову допомогу у справах про цивільні права та обов'язки до загальних вимог п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод про справедливе судочинство. Пункт 3 (с) ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод стосується тільки кримінального процесу. Виходячи з рішення Європейського суду з прав людини, п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод може в деяких випадках примушувати державу забезпечити надання допомоги через адвоката, коли вона необхідна для здійснення реального доступу до правосуддя або якщо у визначених категоріях справ юридичне представництво є обов'язковим згідно з внутрішнім законодавством деяких держав-учасниць, або внаслідок складності процесу.

Враховуючи рішення Європейського суду з прав людини, поняття права на правову допомогу набуває більш широкого трактування, ніж у п. 3 (с) ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У п. 3 (с) ст. 6 «Право на справедливий суд» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя.

З аргументації Європейського суду з прав людини у справі «Ейрі проти Ірландії» можна зробити висновок, що надання безоплатної правової допомоги малозабезпеченим особам у справах про цивільні права та обов'язки відповідатиме інтересам правосуддя у таких ви-

падках, коли судова процедура складна або особа не здатна об'єктивно й виважено представляти самостійно свої інтереси у суді внаслідок низького рівня правової обізнаності. Багато рішень Європейського суду з прав людини стосуються питання безоплатної правової допомоги.

У справі «Людіке, Белькесем та Коч проти Німеччини» від 28 листопада 1978 р., Суд визначив, що безоплатна допомога перекладача не означає ні звільнення від сплати на визначених умовах, ані тимчасових пільг з оплати, ні призупинення платежу, а всезагальне і повне звільнення від необхідності платити. Тому заявники спочатку були звільнені від попередньої оплати послуг перекладача, але після засудження на них поклали обов'язок з оплати цих послуг. Покладення такого обов'язку було визнано Європейським судом з прав людини порушенням права заявників на отримання безоплатної допомоги перекладача.

Світові критерії, відповідно до яких надається безоплатна правова допомога, умовно можна класифікувати таким чином:

- фінансовий критерій (відсутність коштів у особи);
- юридичний критерій (критерій «інтереси правосуддя»), що передбачає потенційну загрозу тривалого або довічного тюремного ув'язнення; юридичну або фактичну складність справи; нездатність обвинуваченого із причин об'єктивного характеру захищати себе самостійно.

Для визначення факту відсутності коштів у особи Європейський суд з прав людини рекомендує національним органам досліджувати заяву особи про її майновий стан, довідки компетентних органів влади, декларації про доходи і майно особи.

===== 12. Доступ до професії адвоката в Україні: вимоги та обмеження, процедура складання кваліфікаційного іспиту

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатом в Україні може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має

стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Таким чином ми бачимо, що законодавець встановлює вимоги до рівня освіти, стажу роботи, професійних вмінь, знань та навичок кандидата та до знань державної мови претендента на право займатися адвокатською діяльністю. Також у Законі конкретизовано, що повною вищою юридичною освітою вважається така, що здобута в Україні, а також повна вища юридична освіта, здобута в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку. А стаж роботи в галузі права – це стаж роботи особи за спеціальністю після здобуття нею повної вищої юридичної освіти.

Так само Законом встановлюються обмеження для кандидатів. Так, не може бути адвокатом особа, яка:

а) має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі;

б) визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною;

в) позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю (протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю);

г) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення (протягом трьох років з дня такого звільнення).

Крім вимог до кандидатів та обмежень Законом встановлюються правила несумісності. Так, несумісною з діяльністю адвоката є:

а) робота на посадах осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (наприклад, міністра, іншого керівника центрального органу виконавчої влади, співробітника служби безпеки України, прокурора, судді, особи рядового і начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, податкової міліції, особи начальницького складу органів та підрозділів

цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України тощо);

б) військова або альтернативна (невійськова) служба;

3) нотаріальна діяльність;

4) судово-експертна діяльність.

Виключення з цього правила існує лише для депутатів місцевих рад (крім тих, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі). У разі виникнення обставин несумісності адвокат у триденний строк з дня виникнення таких обставин повинен подати до ради адвокатів регіону за адресою свого робочого місця заяву про зупинення адвокатської діяльності.

Якщо особа відповідає вимогам, встановленим Законом, та відносно неї немає перелічених вище обмежень, вона має право звернутися до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем проживання із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту. Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту та перелік документів, що додаються до заяви, затверджуються Радою адвокатів України.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури перевіряє відповідність особи вимогам, установленим Законом і в межах такої перевірки має право звертатися із запитом до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань, що зобов'язані не пізніше десяти робочих днів з дня отримання запиту надати необхідну інформацію.

Строк розгляду заяви про допуск до складення кваліфікаційного іспиту не повинен перевищувати тридцяти днів з дня її надходження. За результатами розгляду заяви та доданих до неї документів приймається рішення про допуск особи до кваліфікаційного іспиту, або відмову в допуску особи до кваліфікаційного іспиту. У разі прийняття рішення про відмову в допуску особи до кваліфікаційного іспиту в рішенні кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури в обов'язковому порядку зазначаються причини такої відмови і таке рішення може бути оскаржено до Вищої кваліфікаційно-дисциплі-

нарної комісії адвокатури або до суду протягом тридцяти днів з дня його отримання.

Процедура складання кваліфікаційного іспиту у загальних рисах визначено статтею 9 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та деталізовано Порядком допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядком складення кваліфікаційного іспиту та методикою оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні розробленим і затвердженим Радою адвокатів України рішенням від 17 грудня 2013 року № 270 (із наступними змінами).

Законом кваліфікаційний іспит визначається як атестування особи, яка виявила бажання стати адвокатом шляхом виявлення теоретичних знань у галузі права, історії адвокатури, адвокатської етики особи, яка виявила бажання стати адвокатом, а також виявлення рівня її практичних навичок та умінь у застосуванні закону.

Організація та проведення кваліфікаційного іспиту здійснюється кваліфікаційною палатою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Кваліфікаційний іспит складається з двох частин: письмового іспиту та усного іспиту, які складаються окремо. Для складення письмового та усного іспитів формуються та використовуються окремі екзаменаційні білети. Для виконання особами, які складають кваліфікаційний іспит, письмового висновку щодо правової позиції захисту або надання іншої правової допомоги науково-консультативна рада Національної асоціації адвокатів України розробляє фабули справ, що підлягають оновленню не менше ніж на 20% від їх загальної кількості не рідше ніж один раз на рік. На виконання письмової роботи та для підготовки до усної відповіді особі надається час, який повинен становити не менше двох годин та не повинен перевищувати шести годин для кожної частини іспиту. У випадку, коли письмовий іспит триває понад чотири години, усний іспит може бути призначений комісією на іншу дату.

Особі, яка склала кваліфікаційний іспит, протягом десяти днів з дня складення кваліфікаційного іспиту кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури безоплатно видає свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту. Свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту дійсне протягом трьох років з дня складення іспиту.

Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може бути допущена до складення такого іспиту повторно не раніше ніж через шість місяців. Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит повторно, може бути допущена до наступного кваліфікаційного іспиту не раніше ніж через один рік. Крім того, особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може протягом тридцяти днів з дня отримання рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури оскаржити його до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду.

Існують думки та пропозиції щодо недоцільності окремого кваліфікаційного іспиту, а пропонується натомість вивести необхідний середній бал оцінок диплому, який видає вища навчальна установа, що позитивно атестувала випускника-юриста, для набуття статусу адвоката.

На відміну від цих висловлювань, в Основних положеннях про роль адвокатів¹ в п. 9 наголошується, що Уряди, професійні асоціації адвокатів та навчальні інститути мають забезпечити адвокатам одержання відповідної освіти, підготовку і знання як їх ідеалів та етичних обов'язків, так і прав людини та основних свобод, визнаних національним і міжнародним правом.

Стажування – це один із обов'язкових етапів процедури набуття статусу адвоката в Україні. Відповідно до статті 10 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» стажування полягає в перевірці готовності особи, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, самостійно здійснювати адвокатську діяльність. Як зауважує Голова Національної Асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України Л. П. Ізовітова: «стажування це певне навчання, протягом якого майбутні адвокати мають швидко навчитись орієнтуватись не тільки в правовій матерії, але і швидко реагувати та приймати правильні та вчасні рішення при веденні відповідних справ, опанувати секрети професії»².

¹ Основні положення про роль адвокатів [Електронний ресурс], прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835

² Виступ Л. Ізовітової на круглому столі: «Стажування як шлях до самостійної адвокатської діяльності та підґрунтя посилення професіоналізму адвокатів» (м. Київ, 03 липня 2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web1.unba.org.ua/news>

Стажування здійснюється протягом шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону і може здійснюватися у вільний від основної роботи час стажиста.

Законом визначаються вимоги як до стажиста, так і до керівника стажування. Так, стажистом адвоката може бути особа, яка на день початку стажування має дійсне свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту. Керівником стажування може бути адвокат України, який має стаж адвокатської діяльності не менше п'яти років. В одного адвоката можуть проходити стажування не більше трьох стажистів одночасно. Рада адвокатів регіону може призначити керівника стажування з числа адвокатів, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні.

Порядок проходження стажування регламентується Положенням про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, затвердженим рішенням Ради адвокатів України від 01 червня 2018 року № 80.

Стажування є платним. Розмір внеску на проходження стажування визначається з урахуванням потреби покриття витрат на забезпечення діяльності ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України та витрат керівника стажування, пов'язаних з таким стажуванням, і не може перевищувати трьох мінімальних заробітних плат станом на день подання особою заяви про призначення стажування. При цьому внесок розподіляється таким чином: 70% внеску сплачується стажистом безпосередньо на користь керівника стажування та використовується виключно для забезпечення проходження стажування та компенсації витрат такого керівника; 30% сплачується стажистом на забезпечення діяльності ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України.

За результатами стажування керівник стажування обов'язково складає звіт про оцінку стажування та направляє його раді адвокатів регіону. Рада адвокатів регіону оцінює результати стажування протягом тридцяти днів з дня отримання звіту. За оцінкою результатів стажування рада адвокатів регіону або видає особі свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, або приймає рішення про продовження стажування на строк від одного до трьох місяців. Рішення ради адвокатів регіону про продовження стажування може

бути оскаржено стажистом адвоката або керівником стажування протягом тридцяти днів з дня його отримання до Ради адвокатів України або до суду, які можуть залишити оскаржуване рішення без змін, або зобов'язати раду адвокатів регіону видати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

У разі якщо за результатами стажування рада адвокатів регіону прийняла рішення про продовження стажування, розмір додаткового внеску не може перевищувати 0,5 мінімальної заробітної плати, встановленої станом на день прийняття зазначеного рішення, за кожний місяць додаткового стажування.

Від проходження стажування звільняються лише особи, які на день звернення із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту мають стаж роботи помічника адвоката не менше одного року за останні два роки.

Відповідно до статей 10, 11 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» особа, стосовно якої радою адвокатів регіону прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не пізніше тридцяти днів з дня прийняття цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України такого змісту:

«Я, (ім'я та прізвище), урочисто присягаю у своїй адвокатській діяльності дотримуватися принципів верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності, правил адвокатської етики, чесно і сумлінно забезпечувати право на захист та надавати правову допомогу відповідно до Конституції України і законів України, з високою відповідальністю виконувати покладені на мене обов'язки, бути вірним присязі».

Текст присяги адвоката України підписується адвокатом і зберігається радою адвокатів регіону, а її копія надається адвокату.

Особі, яка склала присягу адвоката України, радою адвокатів регіону у день складення присяги безоплатно видаються свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України.

Свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю і посвідчення адвоката України не обмежуються віком особи та є безстроковими.

Зразки свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю і посвідчення адвоката України затверджуються Радою адвокатів України.

На відміну від закордонної практики (Франція, Польша, Литва, Румунія, Пакистан, Молдова та ін.) де звільнення від адвокатського екзамену та/або стажування юристів, які вочевидь мають достатній рівень загальноюридичної підготовки. Як правило, такі пільги мають особи, які є докторами юридичних наук або працювали суддею, прокурором, нотаріусом тощо не менше 5-ти років, при цьому в Литві такий строк становить 7 років, у Румунії та Молдові – 10 років.

За кордоном спостерігаються відмінні підходи щодо строку стажування. У різних державах світу він становить півроку (Україна), один (Кіпр), півтора (Греція, Молдова), два (Румунія) чи три роки (Нідерланди, Данія, Польша, Естонія).

===== 13. Доступ до професії адвоката в зарубіжних країнах: основні моделі та загальна характеристика

Необхідними елементами забезпечення доступу до професії адвоката в зарубіжних країнах зазвичай виступають успішне завершення курсу теоретичного й практичного навчання в акредитованій освітній установі, набуття досвіду професійної практики в галузі права, складення кваліфікаційного іспиту, проходження стажування та вступ до професійної асоціації адвокатів.

У порівняльному аспекті слід зазначити, що в Україні базовими передумовами доступу до професії адвоката є дотримання здобувачами цього звання низки позитивних й негативних вимог. До першої групи вітчизняний закон відносить наявність статусу фізичної особи, повної вищої юридичної освіти, володіння державною мовою, набуття стажу роботи в галузі права не менше двох років, складання кваліфікаційного іспиту, проходження піврічного стажування (крім випадків, встановлених Законом), складання присяги адвоката України та отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. До другої групи належать обмеження, що встановлюють заборо-

ну бути адвокатом для особи, яка: а) займається діяльністю, що є не-сумісною з діяльністю адвоката (робота на посадах осіб, зазначених у пункті 1 частини першої статті 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»; військова або альтернативна (невійськова) служба; нотаріальна діяльність; судово-експертна діяльність); б) має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі; в) визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною; г) позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, – протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю; д) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, – протягом трьох років з дня такого звільнення.

Законодавством низки зарубіжних країн передбачаються й інші вимоги, наприклад, наявність громадянства держави (Грузія, Білорусь, Турція, Індія та ін.), належного здоров'я (Литва, Румунія, Мальта, Сирія). У Франції, Данії, Марокко й Тунісі не може бути адвокатом особа, яка раніше була визнана банкрутом.

Досить поширеним є встановлення мінімального вікового цензу, який в різних державах становить 18 (Малайзія), 20 (Норвегія, Чилі, Тайланд), 21 (Індія, Пакистан, ОАЕ), 23 (Алжир, Іорданія), 24 (Естонія), 25 років (Фінляндія, Індонезія, Латвія). Обмеження віку має на меті формування адвокатського корпусу з числа осіб, які мають певний життєвий досвід.

Невіддільними від юридичних стандартів компетентності адвоката є морально-етичні вимоги до його особи. Якщо адвокат є гарним професіоналом, але використовує свої знання на шкоду клієнту, то й очікувати користі від такої співпраці не можна. Інтереси довірителя будуть порушені в більшому обсязі. З цих міркувань у Молдові, Литві, Польщі, Швеції, Ісландії від адвоката вимагається наявність бездоганної репутації (характеру). У Китаї та Єгипті претендента на адвокатське звання повинен бути гарний характер (репутація) та поведінка.

У Литві¹ й Молдові² особа не вважається такою, що має «бездоганну репутацію», у випадку засудження за злочини незалежно від погашення судимості; звільнення за компрометуючими підставами з судових та правоохоронних органів; здійснення діяльності, що є не-сумісною із вимогами Кодексу етики адвоката. Окрім того, в Молдові до цієї категорії осіб відносяться ті, які порушили основні права й свободи людини, що встановлено рішенням судової інстанції, а в Литві – особи, які зловживають психотропними, наркотичними, токсичними речовинами чи алкоголем.

У деяких державах світу для тих, хто отримав університетський диплом й бажає стати адвокатом, встановлений обов'язковий курс спеціалізованого післядипломного навчання (Великобританія, Канада, Австралія тощо).

Екзамен як форма контролю доступу в професію отримав значне поширення протягом останнього сторіччя. До цього в багатьох країнах цей інститут був відсутній або діяла «привілегія диплому», що дозволяла власнику документу про закінчення юридичного факультету університету вступати до професійної асоціації та практикувати як адвокат без іспитів.

На сьогодні «привілегія диплому» залишається в невеликій кількості юрисдикцій (Мексика, окремі штати США тощо). Контроль фахового рівня правника в такій ситуації фактично відбувається лише в університеті.

У законодавстві багатьох європейських країн (Естонія, Німеччина, Грузія, Чехія тощо) однією з вимог для набуття статусу адвоката передбачено отримання кваліфікації, що є необхідною для заняття посади судді. У Німеччині за результатами другого державного іспиту претенденти можуть працювати в суді, адвокатурі, прокуратурі чи на інших посадах державної служби. У Грузії суддівський іспит розглядається як еквівалентний адвокатському, а в Чехії до останнього прирівнюється також юстиційний, прокурорський та нотаріальний екзамени.

¹ LietuvosRespublikosAdvokatūrosIstatymas № IX-2066, 18.03.2004 // Valstybės žinios. – 2004. – № 50–1632.

² Cu privire la avocatură: Legea Republicii Moldova № 1260 din 19.07.2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. – 2010. – № 159. – art. 582.

14. Функції адвокатури: поняття, система та змістовна характеристика

В юриспруденції під функцією зазвичай розуміють вид, частину, компонент, напрямок діяльності. Одним з найбільш поширених є трактування функцій як основних напрямів діяльності уповноважених суб'єктів щодо реалізації поставленої мети. На базі цього підходу можливо з широкого розмаїття дій та операцій, що виконуються певним соціальним інститутом, виділити найсуттєвіші, іманентні та найбільш значущі.

Функціями адвокатури є основні напрями діяльності адвокатури щодо реалізації поставленої мети.

Будучи основними напрямками діяльності адвокатури, функції адвокатури залежно від вектору впливу утворені системою зовнішніх функцій (захист, представництво, надання інших видів професійної правничої допомоги), які реалізуються виключно поза системою адвокатури під час взаємодії з клієнтами й третіми особами, й внутрішніми функціями (представницька, регуляторна, кваліфікаційна, дисциплінарна, організаційно-виконавча, контрольна функція, а також функція корпоративного захисту), які орієнтовані на створення умов для належного здійснення зовнішніх функцій й переважно здійснюються у внутрішньосистемних відносинах між членами адвокатського співтовариства.

Окреслені напрями діяльності адвокатури мають провідний, магістральний характер. Для громадян і суспільства більш помітними є зовнішні функції адвокатури, що уособлюють її «обличчя», проте не слід применшувати значення й внутрішніх функцій, без належного здійснення яких реалізація перших швидко перетвориться на фікцію, як це багато разів траплялося в історії.

Згідно п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон) захист є видом адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування в кримінальному провадженні,

особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення. В останньому випадку адвокат здійснює захист не тільки в порядку КУпАП, але й інших нормативно-правових актів, зокрема, у відповідності до приписів Митного кодексу України.

Адвокати мають виключне, монопольне право на реалізацію функції захисту в кримінальному провадженні. Натомість суб'єктами захисту в межах провадження в справах про адміністративні правопорушення, поряд із адвокатами, є «інші фахівці у галузі права, які згідно із законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи» (ст. 271 КУпАП, ст. 500 МК України).

Представництво як вид адвокатської діяльності полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача в кримінальному провадженні (п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону). Конституційні зміни 2016 року закріплюють виключне право адвоката здійснювати представництво іншої особи в суді. Винятки можуть стосуватися лише представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Закон не містить вичерпного переліку «інших видів правової допомоги» (п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону), трактуючи їх як види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення.

Внутрішні функції адвокатури в основному реалізуються спеціалізованими органами адвокатського самоврядування, проте не всі. Наприклад, адвокат чи адвокатське об'єднання може долучитися до виконання функції корпоративного захисту, виїхавши на місце порушення прав іншого адвоката й захищаючи порушені права та інтереси. Кожен адвокат, який має особливі знання чи досвід, може виступити перед колегами на семінарі з підвищення професійної кваліфікації, сприяючи реалізації кваліфікаційної функції.

Представницька функція полягає в репрезентації інтересів професійного співтовариства через органи прямого й опосередкованого самоврядування усередині адвокатури, а також під час взаємодії із державними й недержавними інституціями поза її межами. Лаконічний зміст цієї функції в західних суспільствах характеризується словосполученням «голос адвокатської професії».

Регуляторна функція включає здійснення в межах закону самостійної регламентації внутрішніх питань організації адвокатури шляхом прийняття актів корпоративної нормотворчості. Останні не належать до правових приписів й виступають різновидом корпоративних норм.

Кваліфікаційна функція реалізується через механізми визначення рівня фахової підготовленості осіб, які виявили намір отримати право на заняття адвокатською діяльністю; організації стажування; підвищення кваліфікації адвокатів; забезпечення високого професійного рівня адвокатів.

Дисциплінарна функція здійснюється в процесі вирішення КДКА питань дисциплінарної відповідальності адвокатів, проведення перевірки відомостей про дисциплінарний проступок адвоката, під час розгляду дисциплінарної справи, а також у ході розгляду ВКДКА скарг на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури.

Функція корпоративного захисту полягає в забезпеченні захисту професійних прав адвокатів, гарантій адвокатської діяльності, дотримання яких віднесено до компетенції органів адвокатського самоврядування та ін.

Організаційно-виконавча функція включає управління, планування роботи, виконавчо-розпорядчу діяльність; організацію діловодства

та обліково- статистичної роботи, включаючи роботу з ЄРАУ; розподіл обов'язків. Частина цих заходів стосується адвокатів, інші – працівників секретаріатів адвокатських об'єднань та органів адвокатського самоврядування.

Контрольна функція включає загальний контроль й перевірку виконання (сплата внесків, правильність внесення даних до ЄРАУ та ін.), що здійснюються в процесі поточної роботи органів адвокатського самоврядування, адвокатських об'єднань та адвокатів, а також спеціалізований контроль фінансово-господарської діяльності, що виконується Вищою ревізійною комісією адвокатури, ревізійними комісіями адвокатів регіону.

===== 15. Особливості статусу адвоката іноземної держави при занятті адвокатською діяльністю в Україні

Питання статусу адвоката іноземної держави в Україні, особливості здійснення таким адвокатом адвокатської практики в Україні, врегульовано Розділом VIII Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Відповідно до статті 59 вказаного Закону. Із особливостей можна навести наступні: 1). По-перше, за дотриманням певних умов, адвокатам іноземних держав дозволяється здійснювати адвокатську практику в Україні. 2). По-друге, у разі вчинення адвокатом іноземної держави дисциплінарного порушення під час адвокатської практики на території України до нього може бути застосований обмежений перелік дисциплінарних стягнень. 3). По-третє, адвоката іноземної держави під час адвокатської практики на території України має майже всі права, як і адвокати України.

Так, адвокат іноземної держави, який має намір здійснювати адвокатську діяльність на території України, повинен звернутися до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем свого проживання чи перебування в Україні із заявою про його включення до Єдиного реєстру адвокатів України. До заяви додаються документи, перелік яких затверджується Радою адвокатів України. Кваліфікаційна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адво-

катури розглядає заяву та подані адвокатом документи протягом десяти днів з дня їх надходження та за відсутності підстав для відмови приймає рішення про включення такого адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України, про що протягом трьох днів письмово повідомляє адвоката іноземної держави та відповідну раду адвокатів регіону. Рада адвокатів регіону забезпечує внесення відомостей про такого адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України.

Підставами для відмови у включенні адвоката іноземної держави до Єдиного реєстру адвокатів України є: а) наявність рішення відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про виключення такого адвоката з Єдиного реєстру адвокатів України – протягом двох років з дня прийняття такого рішення; б) наявність рішення відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про припинення права на заняття адвокатською діяльністю як адвоката України – протягом двох років з дня прийняття такого рішення; в) неподання документів, передбачених частиною другою цієї статті, або їх невідповідність установленим вимогам.

Рішення про відмову у включенні адвоката іноземної держави до Єдиного реєстру адвокатів України надсилається адвокату та може бути оскаржено до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду. І далі діє загальне правило, відповідно до якого при здійсненні адвокатом іноземної держави адвокатської діяльності на території України на нього поширюються професійні права і обов'язки адвоката, гарантії адвокатської діяльності та організаційні форми адвокатської діяльності, визначені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

У разі вчинення адвокатом іноземної держави, включеним до Єдиного реєстру адвокатів України, дисциплінарного проступку він несе дисциплінарну відповідальність у порядку, передбаченому для адвокатів України з урахуванням наступних особливостей:

А) до такого адвоката можуть бути застосовані дисциплінарні стягнення виключно у вигляді попередження або виключення з Єдиного реєстру адвокатів України.

Б) про накладення на адвоката іноземної держави дисциплінарного стягнення кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвока-

тури повідомляє відповідний орган державної влади або орган адвокатського самоврядування іноземної держави, в якій адвокат отримав статус адвоката або набув право на заняття адвокатською діяльністю.

У випадку необхідності захисту своїх професійних прав та обов'язків адвокат іноземної держави може звертатися до органів адвокатського самоврядування, а також має право брати участь у навчально-методичних заходах, що проводяться кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури, Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, радами адвокатів регіонів, Радою адвокатів України та Національною асоціацією адвокатів України.

Відповідно до ст. 3 Правил адвокатської етики на адвокатів іноземних держав, які здійснюють адвокатську діяльність в Україні відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», поширюються вимоги Правил, а також вимоги етичних та деонтологічних норм, якими керуються адвокати в країні їхнього походження.

На адвокатів іноземних держав, якщо вони входять до Європейського Союзу та/або Ради Європи (Європейського співтовариства) при здійсненні ними адвокатської діяльності або будь-яких професійних контактів в Україні (незалежно від їх фізичної присутності при цьому на території України) також поширюється дія Кодексу поведінки європейських адвокатів ССВЕ. Співвідношення і кореляція різних джерел деонтологічних стандартів має здійснюватися за принципами, закріпленими цими Правилами.

У разі порушення вимог цих Правил або Кодексу поведінки європейських адвокатів, адвокат іноземної держави, який здійснює адвокатську діяльність в Україні, може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Так, згідно пп. 3 ч. 1 статті 35 Закону за вчинення дисциплінарного проступку до адвокатів іноземних держав можуть бути застосовані дисциплінарні стягнення у вигляді попередження, зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року або виключення з Єдиного реєстру адвокатів України.

16. Стажист адвоката. Порядок проходження стажування в Україні

Стажування – це один із обов’язкових етапів процедури набуття статусу адвоката в Україні. Відповідно до статті 10 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» стажування полягає в перевірці готовності особи, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, самостійно здійснювати адвокатську діяльність. Стажування здійснюється протягом шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону і може здійснюватися у вільний від основної роботи час стажиста.

Законом визначаються вимоги як до стажиста, так і до керівника стажування. Так, стажистом адвоката може бути особа, яка на день початку стажування має дійсне свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту. Керівником стажування може бути адвокат України, який має стаж адвокатської діяльності не менше п’яти років. В одного адвоката можуть проходити стажування не більше трьох стажистів одночасно. Рада адвокатів регіону може призначити керівника стажування з числа адвокатів, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні.

Порядок проходження стажування регламентується Положенням про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, затвердженим рішенням Ради адвокатів України від 01 червня 2018 року № 80.

Стажування є платним. Розмір внеску на проходження стажування визначається з урахуванням потреби покриття витрат на забезпечення діяльності ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України та витрат керівника стажування, пов’язаних з таким стажуванням, і не може перевищувати трьох мінімальних заробітних плат станом на день подання особою заяви про призначення стажування. При цьому внесок розподіляється таким чином: 70 відсотків внеску сплачується стажистом безпосередньо на користь керівника стажування та використовується виключно для забезпечення проходження стажування та компенсації витрат такого керівника; 30 відсотків сплачується

стажистом на забезпечення діяльності ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України.

Від проходження стажування звільняються лише особи, які на день звернення із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту мають стаж роботи помічника адвоката не менше одного року за останні два роки. Відповідно до п. 8.4. Положення про помічника адвоката, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 08.09.2018 р. № 140 до стажу роботи помічником адвоката, що дає право на звільнення від проходження стажування, враховується стаж роботи помічником адвоката, якщо помічник працював на умовах повного робочого тижня, а роботодавцем за таку особу до державного бюджету України сплачувався Єдиний соціальний внесок у встановленому законом порядку та розмірі. Робота особи на посаді помічника адвоката за сумісництвом та на умовах цивільно-правових договорів не зараховується як стаж роботи помічника адвоката, необхідний для звільнення від проходження стажування. Для застосування пільги (звільнення від проходження стажування осіб, які мають стаж роботи помічником адвоката протягом одного року) особа, яка успішно склала кваліфікаційний іспит і має намір отримати свідоцтво про право заняття адвокатською діяльністю, подає до ради адвокатів регіону разом з іншими, передбаченими законодавством України та актами Національної асоціації адвокатів України (Ради адвокатів України) документами, додатково довідку компетентного державного органу про те, що протягом строку працевлаштування на посаді помічника адвоката роботодавцем сплачувався Єдиний соціальний внесок за такого помічника адвоката до державного бюджету України у встановленому законом порядку та розмірі.

За результатами стажування керівник стажування обов'язково складає звіт про оцінку стажування та направляє його раді адвокатів регіону. Рада адвокатів регіону оцінює результати стажування протягом тридцяти днів з дня отримання звіту. За оцінкою результатів стажування рада адвокатів регіону або видає особі свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, або приймає рішення про продовження стажування на строк від одного до трьох місяців. Рішення ради адвокатів регіону про продовження стажування може бути оскаржено стажистом адвоката або керівником стажування протягом тридцяти днів з дня його отримання до Ради адвокатів України

або до суду, які можуть залишити оскаржуване рішення без змін, або зобов'язати раду адвокатів регіону видати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

У разі, якщо за результатами стажування рада адвокатів регіону прийняла рішення про продовження стажування, розмір додаткового внеску не може перевищувати 0,5 мінімальної заробітної плати, встановленої станом на день прийняття зазначеного рішення, за кожний місяць додаткового стажування.

17. Особливості проходження стажування у адвоката в зарубіжних країнах

Необхідно зазначити, що за кордоном (Франція, Польща, Литва, Румунія, Пакистан, Молдова та ін.) існує практика звільнення від адвокатського екзамєну та/або стажування юристів, які вочевидь мають достатній рівень загально-юридичної підготовки. Як правило, такі пільги мають особи, які є докторами юридичних наук або працювали суддею, прокурором, нотаріусом тощо не менше 5-ти років, при цьому в Литві такий строк становить 7 років, у Румунії та Молдові – 10 років.

Українська модель стажування поєднує систему особистого й станового патронату. Із власного історичного досвіду відомо, що інститут особистого патронату супроводжує проблема фіктивних стажерів¹, коли особи формально приписані до керівника стажування, проте реальної підготовчої роботи із ними не проводиться. Вказане явище дотепер існує в адвокатурі.

Іншими труднощами особистого патронату, що спостерігаються в більшості країн світу, є складність віднайти адвоката, який погодиться стажувати молодого правника. Кількість претендентів в основному перевищує число адвокатів, які готові поділитися досвідом. Частина адвокатів не бажає вирощувати собі конкурентів, погоджуючись зробити винятки лише для родичів чи знайомих. Навіть в Англії

¹ Тальберг В. Желательная организация присяжной адвокатуры / В. Тальберг// Киевлянин. – 1880. – № 153. – С. 1; Винавер М. Очерки об адвокатуре / М. Винавер. – СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1902. – С. 68, 73; Васьковский Е. В. Организация адвокатуры. Часть 1. Очерк всеобщей истории адвокатуры / Е. В. Васьковский. – СПб.: Тип. П. П. Сойкина, 1893. – С. 347.

система стажування баристерів донедавна характеризувалася як «скандальна», демонструючи всі найгірші аспекти обмеження доступу до джентльменського клубу виключенням «чорношкірих, азіатів та недостатнім представництвом жінок»¹.

За кордоном спостерігаються відмінні підходи щодо строку стажування. У різних державах світу він становить півроку (Україна), один (Кіпр), півтора (Греція, Молдова), два (Румунія) чи три роки (Нідерланди, Данія, Польща, Естонія).

На відміну від України, де кожен адвокат може довільно проголосити будь-яку кількість спеціалізацій, в багатьох зарубіжних країнах питання ідентифікації адвоката як спеціалізованого має сувору й ретельну регламентацію. Використання найменування спеціалізованого адвоката справедливо розглядається як достовірне підтвердження наявності особливих знань, досвіду чи компетентності в певній галузі, засіб покращання видимості для клієнтів, а отже заслужена конкурентна перевага. Своєрідна «гарантія якості».

Так, у Німеччині детальний порядок використання найменування спеціалізованого адвоката регламентується окремим законом (Fachanwaltsordnung – далі FAO). Його може бути надано в сфері адміністративного, податкового, соціального, трудового, медичного, транспортного, сімейного та деяких інших галузей права².

Дозвіл на використання найменування спеціалізованого адвоката надається комісією, члени якої для кожної зі спеціальностей призначаються правлінням палати адвокатів. Призначені адвокати можуть бути членами кількох комісій, при цьому кілька палат адвокатів можуть утворювати спільні комісії (§ 17 FAO, § 43c BRAO).

Претендент на отримання найменування спеціалізованого адвоката, яке видається не більше ніж з трьох галузей права, повинен продемонструвати наявність особливих теоретичних знань і практичного досвіду. Особливі теоретичні знання підтверджуються проходженням спеціального курсу навчання (§ 4 FAO), тривалість якого відрізняється залежно від напрямку спеціалізації. Практичний досвід полягає в особистому супроводженні адвокатом протягом останніх

¹ Abel R. L. English lawyers between market and state: the politics of professionalism / R. L. Abel. –Oxford: Oxford University Press, 2003. –Р. 48.

² Fachanwaltsordnung (FAO) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.brak.de/w/files/02_fuer_anw_aelte/berufsrecht/fao-stand-01-01-2015.pdf.

трьох років певної кількості правових випадків визначеної категорії. Наприклад, у галузі адміністративного права адвокат має провести 80 випадків, з яких мінімум 30 судових процесів; 120 випадків слід супроводити в сфері сімейного права, з яких мінімум 60 судових процесів (для всіх напрямів спеціалізації, як правило, встановлено додаткові кількісні вимоги належності наданої правової допомоги до різних підгалузей і інститутів відповідної галузі права) тощо.

Після отримання найменування спеціалізованого адвоката він повинен протягом визначеної кількості годин щорічно підвищувати кваліфікацію в своїй галузі. У випадку невиконання цього обов'язку – дозвіл може бути відкликано.

У Франції адвокат, який має не менше чотирьох років професійної практики, може звернутися до регіонального центру професійної підготовки для отримання сертифікату спеціалізації. Рішення про його видачу приймає журі, до складу якого входять чотири члени – суддя; два адвокати, які мають сертифікати відповідної спеціалізації; професор чи викладач, які відповідальні за юридичну освіту в галузі спеціалізації.

Встановлено 26 різновидів спеціалізації (спортивне, страхове, публічне, аграрне, екологічне право та ін.). Адвокат може клопотати перед комісією про зазначення в сертифікаті спеціалізації указівки на більш вузький напрям спеціалізації. Реєстраційні збори з кандидатів, пов'язані з оплатою компенсацій членам журі та інших витрат, складають 960 євро¹.

В 2012 році налічувалося 11 074 спеціалізованих адвокатів. Близько 2/3 французьких адвокатів спеціалізуються в галузях права, що пов'язані із наданням порад компаніям. Найбільш частою є спеціалізація з права соціального забезпечення (17,3%), податкового права (14,4%), права компаній (13%).

Спостерігається сильна географічна концентрація: десять колегій адвокатів об'єднують половину спеціалізованих адвокатів; у Парижі – 2 349 (21 %). У дев'яти колегіях вони відсутні².

¹ Specialisation des avocats – conditions d'accès. Guide pratique. – Paris: Conseil National des Barreaux, 2014. – P. 6, 8, 10.

² Statistique sur la profession d'avocat: situation au 1er janvier 2012. – Paris: Ministère de la justice, 2012. – P. 3, 31.

Більш ліберальний режим функціонує в Люксембурзі. Рада колегії адвокатів Люксембургу веде перелік переважних видів діяльності (*listedesactivitéspréférentielles*), який дозволяє громадськості зорієнтуватися й обрати адвоката, який спеціалізується з надання правової допомоги певних видів.

Включення до цього переліку відбувається за добровільним волевиявленням адвоката й не є предметом контролю знань з боку Ради колегії¹.

Допускається зазначення не більше п'яти переважних видів діяльності, при цьому Рада колегії може відмовити або скасувати запис переважної діяльності у випадку, якщо в адвоката вочевидь відсутні підстави для цього в частині теоретичної підготовки чи професійного досвіду.

Як бачимо, люксембурзький підхід більшою мірою орієнтується на добросовісність адвоката, залишаючи професійній асоціації право відхилення кандидатур тих, хто «зловживає довір'ям».

Серед пострадянських країн цікавим є досвід Грузії. Особа, яка бажає отримати доступ до професії адвоката, складає письмовий тест, який може бути загальним або спеціалізованим. Останній включає тест у кримінальному або цивільному праві. Згідно ч. 8 ст. 11 Закону Грузії про адвокатуру від 20.06.2001 р. адвокат, який склав тест зі спеціалізації, отримує право практикувати у відповідній галузі².

18. Єдиний реєстр адвокатів України: порядок ведення, внесення інформації та змін

Єдиний реєстр адвокатів України було запроваджено з метою збирання, зберігання, обліку та надання достовірної інформації про чисельність і персональний склад адвокатів в Україні (в тому числі

¹ *Reglementinterieur de l'ordre des avocats du barreau De Luxembourg: adopté par le Conseil de l'ordre le 9 janvier 2013 // Journal officiel du Grand-Duche de Luxembourg. – 2013. – № 39. – P. 567.*

² *Law of Georgia on Advocates: adopted 20 june 2001 / Eastern partnership enhancing judicial reform in the Eastern partnership countries. Working group «Professional judicial systems». Project report «The Profession of Lawyer». – Strasbourg: Directorate general of human rights and rule of law, 2012. – P. 204.*

адвокатів іноземних держав) які відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» набули права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, а також про обрані адвокатами організаційні форми адвокатської діяльності. Ведення Єдиного реєстру адвокатів України покладається на Раду адвокатів України. Внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України здійснюється радами адвокатів регіонів та Радою адвокатів України (ст. 17 Закону).

До Єдиного реєстру адвокатів України вносяться наступні відомості:

- 1) прізвище, ім'я та по батькові адвоката;
- 2) номер і дата видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, номер і дата прийняття рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (номер і дата прийняття рішення про включення адвоката іноземної держави до Єдиного реєстру адвокатів України);
- 3) найменування і місцезнаходження організаційної форми адвокатської діяльності, номери засобів зв'язку;
- 4) адреса робочого місця адвоката, номери засобів зв'язку (адресою робочого місця адвоката є місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності або адреса фактичного місця здійснення адвокатської діяльності, якщо вона є відмінною від місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності; у разі наявності декількох адрес робочих місць адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України вноситься лише одна адреса робочого місця адвоката);
- 5) інформація про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

6) інші відомості, передбачені цим Законом.

До відомостей, що містяться в ЄРАУ вносяться зміни у разі:

1. Зупинення права на заняття адвокатською діяльністю;
2. Поновлення права на заняття адвокатською діяльністю;
3. Припинення права на заняття адвокатською діяльністю;
4. Зміни адреси робочого місця адвоката;
5. Зміни прізвища, імені та по батькові адвоката;
6. Зміни організаційної форми адвокатської діяльності;
7. Внесення відомостей про помічників адвоката.

На адвоката покладено обов'язок протягом трьох днів з дня зміни відомостей про себе, що внесені або підлягають внесенню до Єдиного реєстру адвокатів України, письмово повідомляти про такі зміни раду адвокатів регіону за адресою свого робочого місця, крім випадків, якщо ці зміни вносяться на підставі рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

До Єдиного реєстру адвокатів України вносяться відомості про помічників адвокатів, а саме:

1. прізвище, ім'я, по батькові помічника адвоката;
2. інші відомості, передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Запис в ЄРАУ щодо помічників адвоката вноситься до відомостей ЄРАУ (електронна картка бази даних стосовно конкретного адвоката в ЄРАУ) про адвоката, за яким такий помічник закріплений. Для підтвердження відомостей про помічника адвоката в ЄРАУ, у випадку первинного внесення, видалення у зв'язку із розірванням або закінченням трудового договору, або внесення будь яких змін, рада адвокатів регіону надсилає засобами електронного зв'язку (електронна пошта тощо) скан-копії документів, затверджених Положенням про помічника адвоката. У випадку зміни відомостей про помічника адвоката, адвокат зобов'язаний повідомити про такі зміни раду адвокатів регіону, протягом трьох днів подавши відповідні заяву.

Заява про внесення змін до ЄРАУ подається адвокатом до Ради адвокатів регіону за адресою його робочого місця.

Інформація, внесена до Єдиного реєстру адвокатів України, є відкритою на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України. Рада адвокатів України і відповідні ради адвокатів регіонів надають витяги з Єдиного реєстру адвокатів України за зверненням адвоката або іншої особи.

Порядок ведення Єдиного реєстру адвокатів України затверджується Радою адвокатів України. З метою ведення Єдиного реєстру адвокатів України дозволяється обробка персональних даних фізичних осіб відповідно до законодавства з питань захисту персональних даних.

На сайті Національної асоціації адвокатів України функціонує «Особистий кабінет адвоката». За допомогою даного сервісу адво-

кат може оплатити щорічні внески, надавати інформацію щодо діяльності, підвищення кваліфікації, стажу, досвіду роботи тощо.

Створити власний профайл можна на сайті НААУ, зайшовши у вкладку «Вхід для адвоката» та вказати e-mail, який зазначено у ЄРАУ, а також пройти ідентифікацію.

Електронний кабінет адвоката спрощує організаційну роботу, за допомогою якого можна додавати дані про себе та свою діяльність, відслідковувати нарахування балів з підвищення кваліфікації, оплачувати щорічні внески та переглянути сплати за попередні роки.

Окрім цього, за допомогою цього сервісу удосконалюються профайли адвокатів у базі даних ЄРАУ. Також можна опублікувати допоміжну інформацію щодо засобів зв'язку, посади в органах адвокатського самоврядування, загального стажу адвокатської діяльності, категорії ведення справ, нагород, підвищення кваліфікації, даних про офіційні сторінки в соціальних мережах. Додатково користувач може розмішувати на своєму профайлі логотип, веб-сайт своєї організації. Адвоката в базі легко буде знайти за номером телефону. З метою додаткової ідентифікації особи необхідно додати до профайла електронну версію власної фотокартки.

За допомогою електронного кабінету, адвокат може легко донести до потенційного клієнта вичерпні дані про себе та розширити коло своїх контактів.

Як зауважує В. Гвоздій, модернізація ЄРАУ – це постійний процес. Технології змінюються, способи роботи з інформацією змінюються, і реєстр повинен відповідати сучасним стандартам, а значить – постійно вдосконалюватися. Із системних змін, які багато в чому спростять життя адвокатам і скоротять їм час, можна виділити синхронізацію інформації про підвищення кваліфікації з профайлів в ЄРАУ. Тобто автоматично вносяться дані про реєстрацію на захід, зараховуються бали за участь, контролюється виконання вимог про постійне підвищення кваліфікації, що є обов'язковим для всіх адвокатів.. І потрібно сказати, що всі інвестиції в інформаційний захист повністю себе виправдали – жодна з хакерських атак не завдала шкоди даними ЄРАУ¹.

¹ Гвоздій Валентин, заступник Голови НААУ, РАУ «Про подальші плани розвитку реєстру» (інтерв'ю) видання «Юридична практика», 17 жовтня 2017 року).

19. Гарантії адвокатської діяльності: міжнародні та національні стандарти

Базою для національного законодавства України є міжнародні та європейські стандарти щодо інституту адвокатури та питань її незалежності, які закріплені в наступних нормативно-правових актах:

- В Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р.;
- Мінімальних стандартних правилах Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) (29 листопада 1985 р.);
- Генеральних принципах етики адвокатів (1995 р.);
- Основних положень про роль адвокатів (прийняті VIII Конгресом ООН про попередження злочинів у серпні 1990 р.);
- Стандартах незалежності юридичної професії Міжнародної Асоціації правників (Нью-Йорк, 1990 р.);
- Резолюції № (78) 8 Комітету міністрів про юридичну допомогу і консультації;
- Резолюції та рекомендації Комітету міністрів Ради Європи з питання про полегшення доступу до ефективного і справедливого правосуддя (Страсбург, 1996 р.);
- Рекомендації № R (81) 7 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя;
- Рекомендації № R (93) 1 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам. про ефективний доступ до закону і правосуддя. для найбільш вразливих верств населення;
- Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи про свободу здійснення професії адвоката (Страсбург, 25 жовтня 2000 р.).
- Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні в Страсбурзі у жовтні 1988 р.;
- Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 25 жовтня 2000 р. «Про свободу здійснення професійних адвокатських обов'язків».

Згідно Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. мають бути удосконаленими та приведені у відповідність з міжнародними стандартами

гарантії адвокатської діяльності (пункт 5.6 «Посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності, забезпечення доступності безоплатної правової допомоги»), а саме: зміцнення на інституційному рівні Національної асоціації адвокатів України для забезпечення належної професійної діяльності адвокатури, управління юридичними професіями та представництва колективних інтересів адвокатів; підвищення вимог до здійснення адвокатської діяльності, зокрема посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката, та дисциплінарного контролю професії; уточнення підстав для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, удосконалення правил дисциплінарного провадження щодо адвоката, диференціювання видів санкцій, які можуть бути застосовані до адвоката.

Професійні права, честь і гідність адвоката гарантуються та охороняються Конституцією України, законами та підзаконними нормативними актами, та переважно статтею 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а саме:

1) забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності;

2) забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом;

3) проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя;

4) забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності;

5) адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості;

6) життя, здоров'я, честь і гідність адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них тягнуть відповідальність, передбачену законом;

7) адвокату гарантується право на забезпечення безпеки під час участі у кримінальному судочинстві в порядку, встановленому законом;

8) забороняється залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці;

9) забороняється втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом;

10) забороняється внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі;

11) забороняється втручання у правову позицію адвоката;

12) орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону;

13) повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя;

14) забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом;

15) не можуть бути підставою для притягнення адвоката до відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта, заяви у засобах масової інформації, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката;

16) забороняється ототожнення адвоката з клієнтом;

17) дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється в особливому порядку.

У разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження, а також враховує вимоги пунктів 2–4 частини першої цієї статті.

Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону, крім випадків, передбачених абзацом четвертим цієї частини. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії.

З метою забезпечення дотримання вимог Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо адвокатської таємниці під час проведення зазначених процесуальних дій представнику ради адвокатів регіону надається право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі. Неявка представника ради адвокатів регіону за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіону не перешкоджає проведенню відповідної процесуальної дії.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи у відносинах з адвокатами зобов'язані дотримуватися вимог Конституції України та законів України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та протоколів до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, практики Європейського суду з прав людини.

Ст. 397 КК України передбачає відповідальність за втручання в діяльність захисника чи представника особи, до якого законодавець відносить порушення гарантій діяльності захисника чи представника

та порушення професійної таємниці, вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення їх правомірної діяльності з подання правової допомоги. Статтею 398 КК передбачено відповідальність за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи; ст. 399 КК – відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи і, нарешті, ст. 400 КК – відповідальність за посягання на життя захисника чи представника особи у зв’язку з діяльністю, пов’язаною з наданням правової допомоги.

Адвокат не може бути притягнутий до кримінальної, матеріальної, дисциплінарної та адміністративної відповідальності у зв’язку з наданням юридичної допомоги громадянам, організаціям відповідно до закону.

===== 20. Інститут імунітету та недоторканності адвоката в Україні

Під час здійснення адвокатом професійної діяльності він наділяється «індемнітетом», сутність якого полягає у неможливості переслідування адвоката за правову позицію у справі, якщо вона ґрунтується на законі, ототожнювати адвоката і клієнта.

В українському законодавстві не проводиться чіткого розмежування понять «імунітет» та «недоторканність». Можна погодитись з визначенням, що запропонував Н. В. Шелевер: «правовий імунітет – це загально-правова категорія, яка складається із норм, що регулюють спеціальний правовий статус окремих суб’єктів, встановлює особливу процедуру притягнення їх до відповідальності з метою забезпечення виконання цими особами важливих для держави функцій. Правовий імунітет складається з двох елементів: невідповідальності і недоторканності»¹.

Згідно пп. 11, 15, 16 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» забороняється втручання у правову позицію адвокат; не можуть бути підставою для притягнення адвоката

¹ Шелевер Н. В. Співвідношення правових категорій: «імунітет» та «недоторканність». *Форум права*. 2012. № 2. С. 779–784. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_124/.

до відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта, заяви у засобах масової інформації, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката; забороняється ототожнення адвоката з клієнтом.

Адвокат також наділений професійним «іммунітетом», який виражається у сукупності правових засобів, спрямованих на виключення юридичної відповідальності адвоката за надання законної й добросовісної правничої допомоги.

Задля охорони незалежності адвоката, законодавчо закріплені елементи «адвокатського імунітету», а саме: повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя.

У разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження, а також під час проведення обшуку має бути присутній представник ради адвокатів регіону. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії.

З метою забезпечення дотримання вимог Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо адвокатської таємниці під час проведення зазначених процесуальних дій представнику ради адвокатів регіону надається право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі.

Неявка представника ради адвокатів регіону за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіону не перешкоджає проведенню відповідної процесуальної дії.

Адвокатська діяльність неможлива без обов'язкової наявності забезпечених державою гарантій незалежності адвоката як суб'єкта відносин, пов'язаних з наданням правової допомоги громадянам та юридичним особам. Гарантії адвокатської діяльності є необхідною складовою права на отримання кваліфікованої правової допомоги як одного з основних конституційних прав людини. Гарантії полягають у тому, що усі права, честь, гідність, свобода й особиста недоторканність адвоката охороняються законом. Надані державою і передбачені законом професійні права адвоката повинні беззастережно виконуватися, без перешкод з боку будь-якої особи. Порушення цих прав або створення перешкод щодо їх здійснення неприпустимі, а у разі допущення таких порушень та перешкод особи, які вчинили такі дії, повинні нести юридичну відповідальність.

Так, ст. 397 КК передбачено відповідальність за втручання в діяльність захисника чи представника особи, до якого законодавець відносить порушення гарантій діяльності захисника чи представника та порушення професійної таємниці, вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення їх правомірної діяльності з подання правової допомоги. Статтею 398 КК передбачено відповідальність за погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи; ст. 399 КК – відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи і, нарешті, ст. 400 КК – відповідальність за посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

21. Професійні права адвоката в Україні: класифікація та загальна характеристика

Професійні права – це професійний інструментарій адвоката, його головна зброя у повсякденній боротьбі на правовому фронті. Адже адвокат завжди знаходиться на лінії зіткнення інтересів сторін, чії позиції протистояння бувають не тільки несумісними, але і взаємовиключними. Для адвоката це завжди «боротьба» у відстоюванні законних інтересів чи порушених прав своїх клієнтів фізичних та юридичних осіб.

Професійні права адвоката – це делеговані та гарантовані державою можливості реалізації правових механізмів на виконання представницьких (захисних) функцій особами, які підтвердили свій фаховий рівень у самоврядних адвокатських органах.

Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги,

Усі права адвокатів можна класифікувати таким чином:

1. Права, що впливають зі статусу адвоката. Згідно зі ст. 20 Закону адвокат має право збирати відомості про факти, які можуть бути використані як докази у справах цивільних, кримінальних, господарських і про адміністративні правопорушення, зокрема:

1) звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб);

2) представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими і службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами;

3) ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;

4) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку;

5) доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;

6) бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг;

7) збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою;

8) застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом;

9) посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів;

10) одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань;

11) користуватися іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами.

2. Процесуальні права адвоката реалізуються при здійсненні ним представництва в суді чи захисту обвинуваченого (підозрюваного, засудженого). Вони закріплені в КПК, ЦПК, ГПК та КУпАП, а також в законодавстві про надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Специфіка правового становища адвоката-захисника полягає у тому, що, користуючись всіма правами і виконуючи обов'язки адвоката, він має особливе процесуальне положення, визначене КПК України. Відповідно до ч. 4 ст. 46 КПК України, захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику. Коло прав підозрюваного, обвинуваченого, якими користується захисник, встановлене ст. 42 КПК України і є досить широким. Так, захисник має право: 1) знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюють, обвинувачують його підзахисного; 2) вимагати перевірки обґрунтованості затримання; 3) збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; 4) брати участь у проведенні процесуальних дій; 5) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до про-

токолу; 6) застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь; 7) заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки; 8) заявляти відводи; 9) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 221 КПК України, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі ст. 290 КПК України; 10) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення; 11) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України; 12) брати участь під час судового розгляду у допиті свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення; 13) висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження; 14) виступати в судових дебатах; 15) ознайомлюватися з журналом судового засідання та технічним записом судового процесу, які йому зобов'язані надати уповноважені працівники суду, і подавати щодо них свої зауваження; 16) оскаржувати в установленому КПК України порядку судові рішення та ініціювати їх перегляд, знати про подані на них апеляційні та касаційні скарги, заяви про їх перегляд, подавати на них заперечення та ін. При цьому важливо наголосити, що участь у кримінальному провадженні адвоката-захисника не звужує процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого.

3. Права адвокатів як членів адвокатських об'єднань.

Адвокати мають право створювати в установленому законом порядку місцеві, всеукраїнські і міжнародні об'єднання. Адвокати, їх об'єднання можуть бути членами міжнародних організацій адвокатів та юристів.

===== 22. Професійні обов'язки адвоката в Україні: класифікація, загальна характеристика та проблеми реалізації

Закон передбачає конкретний перелік прав адвоката, які, за умов повного і грамотного їх використання забезпечують йому безпере-

шкодну діяльність у здійсненні своїх обов'язків щодо надання правової допомоги.

У статті 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатської діяльності» (далі – Закону) «Професійні обов'язки адвоката» зазначено: Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний:

1) дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики;

2) на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правової допомоги;

3) невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів;

4) підвищувати свій професійний рівень;

5) виконувати рішення органів адвокатського самоврядування;

6) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правової допомоги.

За п. 1 ч. 1 ст. 21 Закону перша позиція у переліку професійних обов'язків адвоката в професійній діяльності відведена *дотриманню присяги* адвоката України та правил адвокатської етики. Це, безумовно, визначальна умова належності до адвокатського корпусу України й ідеологема діяльності адвокатури.

Присяга адвоката в стислій формі виражає глибоке усвідомлення суті і законів професії, щирої готовності дотримуватися етичних і правових канонів діяльності адвоката. Адже порушення присяги розцінюється як найбільше порушення адвокатської етики.

Підпункт 2 ч. 1 ст. 21 Закону зобов'язує адвоката на вимогу клієнта *надати звіт про виконання договору про надання правової допомоги*. Ця норма Закону ґрунтується на етичних вимогах щодо побудови адвокатом своїх взаємин з клієнтом. Насправді кожен адвокат-практик і за відсутності такої вимоги закону постійно інформує клієнта про стан роботи над справою і про її результати, однак непоодинокі випадки неетичної поведінки з клієнтами адвокатів і юристів, що практикують поза рамками адвокатури, зумовили введення такої норми Закону.

Взаємини адвокат – клієнт не мають аналогів у договірній практиці. Максимальна збалансованість юридичних стосунків і етичних відносин – це заповідь безконфліктності у фіналі співпраці, яким би

він не був. Такий баланс досягається передусім ясністю цілей співпраці і чесністю обраних методів їх досягнення. Недомовки, неповна ясність, недостатня поінформованість з боку адвоката про стан і перспективи справи – це шлях до майбутніх конфліктів. Кожен крок в межах і стосовно певної справи адвокат узгоджує з клієнтом, останній має бути повністю інформованим про результати такого кроку. За наявності у адвоката сумнівів щодо поведінки клієнта у майбутньому, не буде зайвим зафіксувати його згоду на той чи інший крок письмово. Усе це стосується і поінформованості адвокатом клієнта про стан роботи у справі.

Пункт 3 ч. 1 ст. 21 Закону вимагає від адвоката невідкладно повідомляти клієнта про *виникнення конфлікту інтересів*. Таке питання, як наявність конфлікту інтересів, вирішується під час укладення угоди. Таке явище, як конфлікт інтересів, можна і слід передбачати та запобігати йому. У неприпустимості такого явища зацікавлений сам адвокат, оскільки це може мати небажані наслідки саме для нього. Але коли це вже сталося, адвокат повинен негайно і з власної ініціативи озвучити це питання перед слідчим чи судом, повідомивши про це свого підзахисного чи довірителя.

Закон також вимагає від кожного адвоката постійного *підвищення свого професійного рівня*. Слід зауважити, що останнім часом ВККА децю активізувала свою увагу до такої важливої сфери адвокатського буття, як повсякденне оновлення та збагачення своїх знань та умінь застосовувати їх в практичній діяльності.

«Підвищення кваліфікації адвокатами, – має на меті безперервне поглиблення, розширення й оновлення професійних знань, умінь та навичок, здобуття нової спеціалізації або кваліфікації на основі раніше здобутої освіти і практичного досвіду, підтримання на належному рівні знань у питаннях, з яких вони, згідно з чинним законодавством, незалежно від сфери своєї переважної спеціалізації, якщо така має місце, зобов'язані здійснювати захист чи представництво та надавати правову допомогу за призначенням органів досудового слідства або суду, у тому числі і на безоплатній основі, забезпечення адвокатів достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві».

Згідно п. 2 Порядку підвищення кваліфікації адвокатів України, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 21 вересня

2019 року № 111 «підвищення кваліфікації є підвищенням професійного рівня адвоката, що є його важливим професійним обов'язком, дотримання якого має забезпечувати безперервне поглиблення, розширення й оновлення адвокатами своїх професійних знань, вмінь та навичок, за бажанням адвоката здобуття нової спеціалізації або кваліфікації у певній галузі права чи сфері діяльності на основі раніше здобутої освіти і практичного досвіду, забезпечувати адвокатів достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві та практиці його тлумачення та застосування».

До обов'язків адвоката Закон відносить *виконання рішень «органів адвокатського самоврядування»*. Такими органами, за законом, є конференція адвокатів регіону, рада адвокатів регіону, Рада адвокатів України, з'їзд адвокатів України, КДКА – кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, ВКДКА – Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, ревізійна комісія адвокатури адвокатів регіону, Вища ревізійна комісія адвокатури. Рішення цих органів, прийняте в установленому цим Законом порядку, є обов'язковим для кожного адвоката.

===== 23. Професійні права та обов'язки адвокатів у зарубіжних країнах: порівняльно-правова характеристика

До прийняття Закону про суди і правове обслуговування 1990 року в Англії інститут адвокатури офіційно не визнавався. Як і інші інститути англійського права, адвокатура в її нинішньому стані формувалася протягом століть і в даний час функціонує переважно на досить нетвердій основі королівських хартій, окремих парламентських актів, урядових постанов, правил, прийнятих керівними органами адвокатських організацій, судових рішень, традицій і звичаїв.

Відмінною рисою англійської адвокатури є її історично сформований поділ на дві групи. Це соліситори і баристери.

Баристери мають право вести справи у всіх судових процесах, давати висновки по найбільш складних юридичних питаннях тощо. В той же час після прийняття Закону про суди і правове обслугову-

вання 1990 року та інших законів і підзаконних актів статус соліситорів суттєво наблизився до статусу баристерів: соліситори вправі вести справи в судах графств і підготовлювати матеріали для баристерів (прямо працювати з клієнтами баристери не можуть). Також вони виконують функції юрисконсультів. Між соліситорами і баристерами існують й інші відмінності.

Одночасно бути соліситором і баристером не можна. Більш того, перехід з однієї категорії в іншу законодавчо не закріплений, але фактично членство в кожній з категорій є довічним.

Крім обмеженого «права аудієнції» в судах соліситори виконують досудову роботу. Вони спілкуються з клієнтами, опитують свідків, вимагають документи, збирають докази тощо. Крім ведення кримінальних і цивільних справ вони виконують функції нотаріусів, дають поради з питань оподатковування, трудового і сімейного права, складають заповіти та інше.

Соліситори мають деякі професійні привілеї. Наприклад, всі угоди по нерухомості майна в Англії та Уельсі відпрацьовуються тільки соліситорами.

Відносини між клієнтом і соліситором будуються на договірній основі. При недбалому виконанні доручення соліситором клієнт вправі в судовому порядку зажадати відшкодування збитку. Цікаво, що позов у даному випадку є не договірним, а деліктним.

Відносини соліситора та клієнта ґрунтуються на умовах конфіденційності, що поширюється на випадки визнання клієнта у вчиненні злочину. Звідси випливає, що обов'язок соліситора перед клієнтом стоїть вище його обов'язку перед товариством.

В **США** законодавче закріплення принципів організації і діяльності адвокатури фактично відсутнє, як на федеральному рівні, так і в більшості штатів. Правда, Конституція США в шостій поправці закріплює право обвинувачуваного на захист у кримінальному процесі, проте, не визначає механізм його реалізації. Федеральне законодавство передбачає лише можливість призначення захисника у випадку відсутності в обвинувачуваного матеріальних засобів, щоб його найняти.

Щодо штатів, то вони практично декларують право обвинувачуваного на захист.

Велике значення мають правила судочинства (у кримінальних і цивільних справах), які застосовуються Верховним судом США щодо федеральних судів, а також верховними судами штатів для місцевих судів. Ними, зокрема, встановлюються обов'язкові вимоги, яким повинні відповідати представники будь-яких інтересів, щоб мати право виступати в конкретному суді. Ними, також, фактично визначаються умови допуску до виконання функцій, наприклад, захисника в кримінальних справах у зазначеному штаті чи у федеральних судах.

В США, як і в Англії, існує загальне поняття юридичної професії. Американець, котрий одержав дозвіл займатися юридичними професіями, іменується юристом у широкому розумінні цього слова. Юрист, який має ліцензію, може бути адвокатом, суддею, прокурором, юрисконсультom і т.п.

Американські адвокати займаються як приватною практикою, так і створюють всілякі об'єднання, що мають узагальнену назву «фірм». Адвокати, як правило, спеціалізуються у визначених галузях права (патентне, спадкоємне, сімейно-шлюбне, податкове, авторське і т.п.)

Представництво сторін у суді, та і взагалі адвокатська діяльність розглядається в США переважно, як звичайний бізнес. Урядовий контроль за діяльністю адвокатів фактично відсутній, немає і відомств (крім судів), які б займалися ними.

У всіх штатах і великих населених пунктах адвокати, що допущені до ведення справ у судах, надають за плату правову допомогу, створюють на добровільній основі професійні об'єднання, асоціації.

Адвокатура в **Німеччині** – незалежна організація в системі правосуддя, а адвокат – практично вільний підприємець, який має свою контору та наймає службовців. Вони відрізняються від інших бізнесменів тим, що не наділені правом рекламувати свою професійну діяльність, а також не платять, так званий, ремісничий податок.

Основний нормативний акт, що закріплює правовий статус адвокатури в Німеччині, – Федеральне положення про адвокатуру 1959 р., яке діє з незначними змінами і сьогодні.

Відповідно до цього акту, адвокат – незалежна особа в сфері правосуддя. Будучи людиною вільної професії, адвокат є компетентним консультантом і представником інтересів громадян. Його право виступати з юридичних питань у загальних судах, ар-

бітражних чи адміністративних органах обмежується лише федеральним законом.

Згідно з §43 Федерального закону про адвокатуру, «адвокат зобов'язаний сумлінно виконувати свої професійні обов'язки, бути гідним поваги і довіри, яких вимагає положення адвоката».

Адвокат, що відмовив у наданні юридичної допомоги, повинен негайно пояснити причину. Він зобов'язаний відшкодувати збиток, заподіяний клієнту невмотивованою відмовою.

Адвокат не може виступати в загальному чи третейському суді як адвокат клієнта, якого він обслуговує в зв'язку з постійними службовими та іншими діловими відносинами.

Адвокат зобов'язаний взяти на себе представництво сторони в цивільному процесі, якщо він призначений на підставі норм Цивільно-процесуального кодексу і закону про суд у трудових спорах чи на підставі інших законоположень про тимчасово неоплачуваний захист. Такий же обов'язковий характер має захист у кримінальних справах, якщо адвокат призначений захисником на підставі норм Кримінально-процесуального кодексу, закону про порушення громадського порядку чи закону про надання міжнародної правової допомоги.

Адвокат може надавати обвинувачуваному свої послуги в будь-якій стадії процесу як на попередньому слідстві та дізнанні, так і під час судового розгляду справи. До обов'язків адвоката віднесено і збереження матеріалів справи протягом п'яти років після виконання доручення.

Одночасно закон надає адвокату право відмовити клієнту у видачі копій документів справи до задоволення претензій по оплаті мита і витрат.

Окреме місце в історії світової адвокатури належить **французьким** адвокатам, і адвокатській спільноті Парижа зокрема.

Першого січня 1992 р. набрали чинності поправки до Основного закону про статус адвокатів № 71–1130 від 31 грудня 1990 р., мета яких реформувати деякі судові та інші юридичні професії.

За законом, професія адвоката визначається як ліберальна та незалежна. Адвокат має право на мантию своєї професії. Він наділений свободою висловлення, імунітетом від безпідставних обвинувачень

у вчиненні злочину, дифамації. Адвокат має право на гонорари, розмір яких залежить від взаємної згоди з клієнтом.

Адвокат зобов'язаний додержувати професійної таємниці, що є одночасно правом і обов'язком. Він не обмежений у листуванні з клієнтом, навіть, з тим, що перебуває під вартою.

Адвокату забороняється розголошувати загальну професійну таємницю, таємницю слідства, відомості, одержані від клієнта. Він не може бути радником, представником чи захисником більше як одного клієнта в одній справі. Адвокат зобов'язаний додержуватися гідного способу життя. При непорядному ставленні до своїх клієнтів він підлягає цивільно-правовій відповідальності, а при вчиненні злочину – кримінальній відповідальності.

Незалежність для адвоката – це і право, і обов'язок. Вона наказує адвокату захищати справедливу справу, не зважаючи ні на свої особисті інтереси, ні на могутність супротивника.

Адвокат мусить строго дотримуватися вікових традицій своєї спільноти і захищати завжди і скрізь її права та привілеї. Він має триматися з гідністю, яка личить його званню, як у своєму консультаційному кабінеті, так і в залі суду. Коли його людська гідність належить одному йому, то гідність його як адвоката належить цілій спільноті. От чому в той час як його приватне життя – недоторканне святилище, дисципліна має право жадати від нього звіту про його вчинки, коли вони можуть компрометувати честь і гідність усієї спільноти.

Негідно адвоката клопотатися про клієнтуру. Потрібно, щоб клієнти шукали його, а не він клієнтів. Тому всі засоби, спрямовані на залучення клієнтів, починаючи з газетних оголошень і закінчуючи табличками на дверях, безумовно, заборонені. Тим більше адвокату не дозволено залучати собі клієнтуру, укладаючи угоди з чиновниками, маклерами і повірниками.

Професія адвоката по своїй суті вільна. Він має право, не оголошуючи мотивів, відмовитися від справи, довіреної йому. Однак звичай спільноти наказує адвокату не відмовляти у своїй допомозі бідним.

Від цивільної справи, яку адвокат прийняв за згодою, він може відмовитися, якщо переконається в її несправедливості. Цей принцип запозичений із римського права.

У разі, якщо юридичний бік справи викликає в адвоката сумніви, він може прийняти її. У разі ж сумніву в моральному боці справи він повинен відмовитися.

До кримінальних справ застосовується інший принцип: адвокат може вести будь-яку справу, навіть якщо він сумнівається в безневинності клієнта, оскільки гуманність диктує: кожний підсудний має бути захищений. Роль адвоката полягає в тому, щоб виставити на огляд сумніви або викликати милостиве ставлення до підсудного.

Якщо адвокат вів справу однієї сторони, він не повинен захищати або давати поради іншій стороні в тому ж процесі, бо цим він порушує адвокатську таємницю.

Чесність адвоката вважається таким беззаперечним фактом, що він ніколи не дає розписки про одержання паперів, які йому довірені. І коли адвокат повідомляє, що він їх повернув, то йому вірять на слово, без присяги. Це одне із найдревніших і найпочесніших правил професії. Немає прикладу зловживання ним.

Адвокат відповідає за свої поради не більше, ніж суддя за свої рішення. Якщо той чи інший помиляється, то припущення залишається завжди на користь їхньої сумлінності. Для адвоката це древній звичай, що освячений чинним законом.

===== 24. Види адвокатської діяльності в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правова характеристика

У будь-якому правовому суспільстві адвокату відведена особлива роль. У Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства зазначається, що обов'язки адвоката не обмежуються сумлінним виконанням свого обов'язку в межах закону. Адвокат повинен діяти в інтересах права у цілому, так само, як і в інтересах тих, чії права і свободи йому довірено захищати; не лише виступати в суді від імені клієнта, а й надавати йому юридичну допомогу у вигляді порад і консультацій.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає такі *види адвокатської діяльності*:

1) *захист* – вид адвокатської діяльності, що полягає у забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності при розгляді справи про адміністративне правопорушення. Участь адвоката у кримінальному провадженні є важливою гарантією прав і законних інтересів осіб, яких він уповноважений захищати і котрим надає юридичну допомогу, а також є необхідною умовою реалізації конституційного принципу змагальності сторін.

Виступаючи як захисник у кримінальних провадженнях, адвокат виконує завдання державної ваги – захист підозрюваного, обвинуваченого від пред’явленого йому обвинувачення. Не можна забувати, що право на захист зовсім не є абстрактним правовим поняттям. Це є правом фізичної особи на захист від конкретної, повідомленої їй підозри. Це є гарантованою підозрюваному, обвинуваченому можливістю спростовувати обвинувачення всіма передбаченими у законі засобами й домагатись тієї міри справедливості, яку він вважає правильною. Цьому праву кореспондує сукупність норм, що зобов’язують державні органи забезпечити підозрюваним та обвинуваченим безперешкодне здійснення захисту.

2) *представництво* – вид адвокатської діяльності, що полягає у забезпеченні реалізації прав і обов’язків клієнта у цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов’язків потерпілого при розгляді справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов’язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні. Окремо, у ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», передбачається такий вид представництва, як представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодав-

ством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Відповідно до правової позиції Конституційного Суду України у Висновку по справі щодо скасування адвокатської монополії №4-в/2019 від 31.10.2019 р. «поняття «надання професійної правничої допомоги» не тотожне поняттю «представництво особи в суді». Надання професійної правничої допомоги здійснюють адвокати, натомість представництво особи у суді може бути здійснене за вибором особи адвокатом або іншим суб'єктом. З аналізу частини першої статті 1312 Конституції України у системному зв'язку з її статтею 59 впливає позитивний обов'язок держави, який полягає в гарантуванні участі адвоката у наданні професійної правничої допомоги особі з метою забезпечення її ефективного доступу до правосуддя за рахунок коштів держави у випадках, передбачених законом»¹.

3) *інші види правової допомоги* – види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення. Виходячи зі змісту ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», до інших видів правової допомоги можна також віднести надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні та під час виконання та відбування кримінальних покарань.

Як зазначено у рішенні Конституційного Суду України у справі про право на правову допомогу від 30 вересня 2009 року №23-рп/2009, «правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складання позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинува-

¹ Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. №1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України №4-в/2019 від 31.10.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004v710-19#Text>

чення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати. При цьому у передбачених законом випадках, зокрема для захисту прав і свобод дітей, неповнолітніх батьків та для захисту від обвинувачення, відповідні державні органи, їх посадові та службові особи під час здійснення своїх повноважень зобов'язані забезпечити надання зазначеним особам необхідної правової допомоги.

Право на правову допомогу – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права.

Конституційне право кожного на правову допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значимість. Серед функцій такого права у суспільстві слід окремо виділити превентивну, яка не тільки сприяє правомірному здійсненню особою своїх прав і свобод, а й, насамперед, спрямована на попередження можливих порушень чи незаконних обмежень прав і свобод людини і громадянина з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб¹.

Керуючись принципом законності, адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом.

Щодо адвокатської діяльності в зарубіжних країнах, то розглянемо такі країни, як Німеччина, США, Китай та Індія.

Адвокатура в **Німеччині** є незалежною організацією в системі правосуддя, а адвокати – практично вільними підприємцями, які мають свої контори, наймають службовців. Вони відрізняються від інших бізнесменів лише тим, що не наділені правом рекламувати свою професійну діяльність, а також не платять так званого ремісничого податку.

Основним нормативним актом, який закріплює правовий статус адвокатури в Німеччині, є Федеральне положення про адвокатуру

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4310-pravo-na-pravovu-dopomogu>

1959 р., яке з незначними змінами діє і сьогодні. Вимоги, які пред'являються до кандидатів у адвокати Німеччини, полягають у наступному. До адвокатської діяльності допускається лише та особа, яка згідно Закону про суддів визнається придатним до виконання суддівських обов'язків. Це означає, що претендент на посаду адвоката повинен прослухати на юридичному факультеті восьми семестровий курс юридичних наук і здати державні іспити. Після цього випускник проходить практику в усіх установах судової системи (суді, прокуратурі, нотаріаті, адвокатурі) як стажист-службовець протягом 2–3 років. Заробітну плату в цей період він отримує з фонду земських органів управління. По закінченню практики йому необхідно здати ще один державний іспит і лише після цього він вибирає, ким бути: суддею, адвокатом або консультантом фірми з юридичних питань.

У **США** адвокати здійснюють свою діяльність або самостійно, або у складі адвокатських фірм. Головними але значенням на ринку юридичних послуг є великі (50 осіб і більше) адвокатські фірми, які, як правило, не займаються кримінальними справами, воліючи вести справи забезпечених клієнтів. Адвокати, що працюють у фірмі, поділяються на дві категорії: партнери (співвласники фірми, що ділять дохід) і співробітники (адвокати, одержуючі платню від фірми).

Верховний суд США прийняв ряд основоположних рішень, що містять тлумачення норм кримінально-процесуального характеру Конституції США. Зокрема, встановлено, що обвинувачений має право на участь свого захисника з моменту затримання, а якщо обвинувачений не в змозі найняти адвоката, він має право на безоплатну юридичну допомогу на всіх найважливіших етапах розслідування і судового розгляду справи, а також при оскарженні вироку. Однак у багатьох штатах правом на безоплатну юридичну допомогу користуються лише ті обвинувачені, яким загрожує позбавлення волі або смертна кара.

В даний час в США безоплатна юридична допомога надається адвокатами за призначенням, адвокатами за контрактом і публічними захисниками.

Муніципальна влада (як правило, невеликих населених пунктів) ведуть облік (списки) тих адвокатів, які, займаючись приватною практикою. Такі адвокати після співбесіди у кваліфікаційній комісії

включаються до списків адвокатів, що поширюються по всіх судам даної юрисдикції. По кожній конкретній справі адвоката вибирає суд, виходячи з його спеціалізації, зазначеної при складанні списків. Послуги адвоката за призначенням оплачуються через суд, у зв'язку з чим всі свої витрати, пов'язані із захистом клієнта (проведення експертиз, відрядження тощо), адвокат повинен узгоджувати з судом.

Участь у справі адвоката за контрактом забезпечується шляхом укладення договору про виплату гонорарів на певну суму між адвокатом і місцевою владою. У договорі вказується кількість малозабезпечених клієнтів, яким адвокат повинен надати допомогу. При цьому, якщо обумовлене число перевищується, сторони укладають новий договір.

Більшості незаможних обвинувачених у кримінальних справах в США безоплатну юридичну допомогу надають відомства публічних захисників, створювані місцевими органами влади та перебувають на державному бюджеті штату. Публічний захисник має у своєму розпорядженні цілий апарат співробітників: помічники, приватні детективи, клерки, стенографісти, секретарі і т.і.

У *Kumai* діяльність адвокатури регулюється Законом Китайської Народної Республіки про адвокатуру від 15 травня 1996. Відповідно до ст. 2 названого закону адвокатами є особи, які після отримання законної ліцензії на адвокатську діяльність надають юридичну допомогу суспільству. Адвокат повинен дотримуватися Конституції і законів, суворо дотримуватись адвокатської етики та службової дисципліни. Для ведення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний в першу чергу отримати статус адвоката, а після цього – ліцензію на адвокатську діяльність. Адвокат, що має статус, може тимчасово не вести адвокатські справи і присвятити себе іншій діяльності.

Слід зазначити, що статус дає право вибирати одну з чотирьох професій: адвоката, судді, нотаріуса або прокурора. Кандидат, який успішно склав кваліфікаційний іспит, проходить річне стажування і після його закінчення отримує в територіальному органі юстиції посвідчення адвоката.

Законом про адвокатуру встановлено, що адвокат не може одночасно працювати в двох і більше адвокатських конторах; йому заборонено також суміщати адвокатську діяльність і державну службу.

Адвокат з ліцензією може здійснювати свою діяльність на всій території Китаю.

У Китаї існують три види адвокатських контор: адвокатська контора, заснована на державному фінансуванні, кооперативна адвокатська контора і акціонерна адвокатська контора. Ці адвокатські контори використовують різні способи діяльності і виконують різні обов'язки, при цьому вони відповідно до положень свого статуту вправі наймати адвокатів для здійснення своєї статутної діяльності. Так само, як в США і Франції, в Китаї з 1997 р існує інститут найму адвоката.

Під час судового процесу адвокат займає незалежне процесуальне становище. Адвокату забезпечуються не тільки процесуальні права звичайного учасника процесу, а й відповідні процесуальні права для виконання адвокатського боргу.

Слід зазначити, що в Китаї, як у більшості країн світу, існує система правової допомоги, що надається за зменшену плату (пільгово) або безоплатно щодо певних соціальних груп (малозабезпечені, інваліди і т.і.).

Кримінальним кодексом КНР встановлено, що в справах публічного обвинувачення народний суд може призначити обвинуваченому, наприклад сліпому, глухому, німому або неповнолітньому, адвоката, який несе в службовому порядку відповідальність за правову допомогу.

Адвокатом в *Індії* може бути особа, яка є громадянином Індії, яка досягла віку 21 років, що має юридичну освіту і оплатила внесок за включення до реєстру адвокатів, який визначається Законом про адвокатуру. При цьому для включення до реєстру претендент повинен пройти кваліфікаційні випробування, встановлювані адвокатською радою кожного штату.

Для роботи за фахом в Індії кожен володар диплома юриста повинен бути включений до реєстру адвокатів штату, причому тільки одного. Однак включення адвоката до реєстру одного штату не обмежує його діяльність територією цього штату на відміну, наприклад, від США.

Адвокати в Індії розрізняються за критерієм старшинства, що передбачає тривалий термін практики в якості адвоката. Законом про

адвокатуру передбачається існування двох класів адвокатів: старші адвокати та інші адвокати.

Адвокат за згодою суддів Верховного суду Індії (якщо він працює в цьому суді) чи вищого суду штату може бути призначений старшим адвокатом, якщо буде визнано, що в силу своєї кваліфікації – виступів у суді, спеціальних знань чи досвіду – він заслуговує такого призначення. При цьому на старшого адвоката можуть поширюватися обмеження, прийняті Радою адвокатів Індії в інтересах юридичної професії.

Іншими словами, з визнанням заслуг старшого адвоката на нього покладається додаткова відповідальність і обов'язок слідувати більш жорстким правилам професійної поведінки. Крім того, старшим адвокатам забороняється спілкуватися безпосередньо з клієнтами. Вони можуть лише отримувати справи від інших адвокатів, давати висновки і виступати в суді з урахуванням тих даних, які дали їм останні.

У зв'язку з поділом адвокатів на дві групи – реєстри, які ведуть адвокатські палати штатів, діляться на дві частини: в одній містяться імена старших адвокатів, а в іншій – імена решти адвокатів.

Слід зазначити, що в Конституції Індії міститься положення про підвищення адвокатів до суддів вищих судів штатів чи Верховного суду Індії. Обов'язковою вимогою до адвоката є десятирічний стаж роботи в названих судах.

===== 25. Правовий статус помічника адвоката: права та обов'язки

Помічник адвоката – фізична особа, яка здійснює діяльність на підставі та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Кодексом законів про працю України, Правилами адвокатської етики та Положенням про помічника адвоката (затверджено рішенням Ради адвокатів України від 25 вересня 2015 року № 113 з подальшими змінами).

Правовою основою діяльності помічника адвоката є Конституція України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Кодекс законів про працю України, Правила адвокатської етики, інші

законодавчі акти, та акти Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України.

Помічником адвоката може бути фізична особа, яка:

1. є громадянином України або іноземним громадянином, чи особою без громадянства, які у встановленому порядку отримали дозвіл на працевлаштування в Україні на посаду помічника адвоката;
2. має повну вищу юридичну освіту;
3. володіє державною мовою.

Помічнику адвоката забороняється суміщати роботу з діяльністю, несумісною з діяльністю адвоката.

Помічник адвоката (адвокатського бюро, об'єднання) має право:

1. користуватися інформаційними базами даних, телекомунікаційними мережами та спеціальною літературою адвоката;
2. вносити пропозиції щодо організації своєї роботи;
3. за погодженням з адвокатом брати участь у конференціях, семінарах, круглих столах, форумах, інших науково-практичних заходах, проходити стажування;
4. брати участь у нарадах, зборах трудового колективу та інших заходах відповідного адвокатського бюро, адвокатського об'єднання;
5. підвищувати свій професійний рівень у системі підготовки та підвищення кваліфікації адвокатів.

Помічник адвоката (адвокатського бюро, об'єднання), за умови надання письмової згоди клієнтом адвоката (адвокатського бюро, об'єднання), має право:

1. брати участь у попередній підготовці судових справ до розгляду, за дорученням адвоката готувати проекти запитів, листів, позовних заяв, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, інших процесуальних документів, які використовуються адвокатом;
2. за дорученням адвоката отримувати відповіді на адвокатські запити, робити витяги з матеріалів адвокатського дос'є, робити копії та витяги з документів, наданих у розпорядження адвоката клієнтом;
3. бути присутнім під час консультацій адвоката, під час проведення слідчих дій та в судових засіданнях;
4. збирати документи та інші матеріали, необхідні адвокату для виконання прийнятих ним доручень;

5. виконувати доручення правового характеру, вести за дорученням та під контролем адвоката нескладні судові справи та надавати консультації з питань законодавства;

6. у нескладних справах за дорученням адвоката знайомитися з матеріалами справи, робити виписки та копії;

7. за дорученням адвоката, якщо таке передбачено в договорі із клієнтом, подавати документи (заяви, клопотання, позови, пояснення тощо) виготовлені адвокатом, за підписом і зазначенням процесуального статусу адвоката, в підрозділи правоохоронних та судових органів, до компетенції яких віднесено реєстрацію таких документів, за виключенням випадків подання процесуальних документів в самому процесі слідчої, процесуальної дії, або судовому засіданні;

8. здійснювати інші дії, не заборонені законодавством.

Помічник адвоката зобов'язаний:

1. своєчасно та якісно виконувати доручення адвоката;

2. дотримуватися строків підготовки документів та виконання доручень;

3. постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію;

4. дбайливо ставитись до майна адвоката (адвокатського бюро, адвокатського об'єднання);

5. не допускати порушень прав і свобод людини та громадянина;

6. дотримуватись Правил адвокатської етики;

7. зберігати адвокатську таємницю.

Адміністратор бази даних ЄРАУ ради адвокатів регіону на Першому рівні вносить дані про помічника адвоката до ЄРАУ у відповідності до Порядку ведення ЄРАУ, затвердженого Радою адвокатів України, після чого не пізніше ніж в 30-денний строк з дня внесення даних про помічника адвоката до ЄРАУ помічнику видається посвідчення помічника адвоката.

Важливим є припис вищенаведеного Положення про помічника адвоката, викладений у його п. 8.4: «До стажу роботи помічником адвоката, що дає право на звільнення від проходження стажування, враховується стаж роботи помічником адвоката, якщо помічник працював на умовах повного робочого тижня, а роботодавцем за таку особу до державного бюджету України сплачувався Єдиний соціальний внесок у встановленому законом порядку та розмірі. Робота осо-

би на посаді помічника адвоката за сумісництвом та на умовах цивільно-правових договорів не зараховується як стаж роботи помічника адвоката, необхідний для звільнення від проходження стажування. Для застосування пільги (звільнення від проходження стажування осіб, які мають стаж роботи помічником адвоката протягом одного року) особа, яка успішно склала кваліфікаційний іспит і має намір отримати свідоцтво про право заняття адвокатською діяльністю, подає до ради адвокатів регіону разом з іншими, передбаченими законодавством України та актами Національної асоціації адвокатів України (Ради адвокатів України) документами, додатково довідку компетентного державного органу про те, що протягом строку працевлаштування на посаді помічника адвоката роботодавцем сплачувався Єдиний соціальний внесок за такого помічника адвоката до державного бюджету України у встановленому законом порядку та розмірі».

Відповідальність помічника адвоката визначена у Розділі 6 Положення про помічника адвоката.

Адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) несе повну відповідальність за дії помічника адвоката.

Адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) несе матеріальну відповідальність, передбачену законодавством, перед третіми особами, у разі завдання матеріальної шкоди помічником адвоката при виконанні доручень.

Помічник адвоката зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю (будь-яку інформацію, яка стала йому відома про клієнта, щодо змісту порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складених ним документів, інформацію, що зберігається на електронних носіях та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності). Помічник адвоката не вправі розголошувати відомості, які становлять адвокатську таємницю, використовувати ці відомості у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб.

Помічник адвоката не може бути допитаний з питань, що становлять адвокатську таємницю.

На помічника адвоката поширюється дія Правил адвокатської етики в частині, що стосується його діяльності.

Розголошення адвокатської таємниці є дисциплінарним проступком, за який до помічника адвоката застосовується дисциплінарне

стягнення у вигляді звільнення (дане дисциплінарне стягнення є іншим дисциплінарним стягненням, що може бути застосоване до помічників адвоката, як того вимагає стаття 147 Кодексу законів про працю України, і встановлене цим Положенням).

Адвокат, який має помічника, наділений певними правами та обов'язками щодо свого помічника.

Адвокат (керівник та члени адвокатського бюро, адвокатського об'єднання) має право:

1. здійснювати керівництво діяльністю помічника адвоката;
2. давати доручення правового характеру помічнику адвоката в порядку і межах, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», цим Положенням та іншими нормативно-правовими актами;
3. достроково розірвати трудовий договір (контракт) з помічником адвоката у таких випадках:
 - за згодою сторін;
 - за власним бажанням помічника адвоката;
 - на загальних підставах, передбачених ст. 40, 41 КЗпП України;

9.1.3.4 на умовах, передбачених договором (контрактом) з помічником адвоката;

- з інших підстав, передбачених цим Положенням.

Адвокат (керівник та члени адвокатського бюро, адвокатського об'єднання) зобов'язаний:

1. ознайомити помічника із законодавством, що регламентує діяльність адвоката, його права та обов'язки, а також нормами адвокатської етики, та забезпечити їх дотримання помічником у частині, що відповідає його трудовим обов'язкам;

2. роз'яснити та забезпечити дотримання принципу конфіденційності помічником адвоката, а також проінформувати про вимоги щодо зберігання документів, переданих адвокату клієнтом, адвокатських дос'є та інших матеріалів, що містять конфіденційну інформацію;

3. сприяти необхідному рівню компетентності помічника адвоката;

4. протягом строку дії трудового договору (контракту) здійснювати платежі обов'язкових нарахувань на оплату праці, а також соціального страхування і податків;

5. сприяти підвищенню кваліфікації помічника адвоката та його професійного рівня.

26. Особливості юридичної відповідальності адвоката в Україні

Адвокатура, як один із інститутів, необхідних для ефективного здійснення правосуддя і захисту прав громадян, є невід’ємною складовою правової держави, оскільки виконує функцію здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, забезпечує доступ фізичних та юридичних осіб до правосуддя і виступає як правозахисний інститут громадянського суспільства. Водночас, надання кваліфікованої юридичної допомоги неможливо без забезпечення належного контролю за такою діяльністю як з боку професійного співтовариства адвокатів, так і з боку судових органів. Цей контроль здебільшого опосередковується інститутом відповідальності адвоката.

Під *юридичною відповідальністю адвоката* слід розуміти правовідносини, які виникають між суб’єктом, уповноваженим застосовувати заходи державно-правового примусу, та адвокатом, у зв’язку з порушенням останнім норм права, які передбачають можливість застосування санкцій на випадок вчинення порушення.

Так, видами юридичної відповідальності адвокатів є: 1) дисциплінарна відповідальність; 2) цивільно-правова відповідальність; 3) адміністративна відповідальність та 4) кримінальна відповідальність.

Проаналізуємо кожний з видів юридичної відповідальності адвокатів.

Дисциплінарна відповідальність адвокатів. На сьогодні нормативно-правовими актами, які визначають загальні умови дисциплінарної відповідальності адвоката і порядок здійснення дисциплінарного провадження щодо адвоката є Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI (зокрема, розділ V та VI) та Правила адвокатської етики від 09 червня 2017 року. Адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності виключно у порядку дисциплінарного провадження з підстав визна-

чних у чинному законодавстві України. Дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України.

Підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку, яким є: порушення вимог несумісності; порушення присяги адвоката України; порушення правил адвокатської етики; розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення; невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків; невиконання рішень органів адвокатського самоврядування; порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом.

Не є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності винесення судом або іншим органом рішення не на користь його клієнта, скасування або зміна судового рішення або рішення іншого органу, винесеного у справі, в якій адвокат здійснював захист, представництво або надавав інші види правової допомоги, якщо при цьому не було вчинено дисциплінарного проступку.

За вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень: 1) попередження; 2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року; 3) для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України.

Цивільно-правова відповідальність адвоката. Цивільно-правова відповідальність – настає за вчинення цивільного правопорушення: невиконання договірної зобов'язання майнового та немайнового характеру у встановлений строк або виконання неналежним чином, заподіяння позадоговірної шкоди (цивільно-правового проступку) здоров'ю або майну особи.

Підставами настання цивільної відповідальності є протиправне, шкідливе, винне діяння особи, яка завдавала шкоди. У науці цивільного права акт завдання шкоди прийнято поділяти на такі складові елементи: а) протиправна поведінка особи; б) настання шкоди, в) причинний зв'язок між двома першими елементами, г) вина особи, що завдавала шкоди.

Водночас, п. 14 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», відповідно до якого забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом, фактично унеможливило притягнення адвокатів до цивільно-правової відповідальності, зокрема, у випадку необхідності відшкодування збитків, завданих клієнту порушенням адвокатом своїх зобов'язань.

До *договору про надання правової допомоги адвокатом*, за загальнопоширеною думкою, застосовуються спеціальні положення законодавства про адвокатуру і загальні умови цивільного законодавства. Така угода тлумачиться як договір про надання послуг. За договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором (ч. 1 ст. 901 ЦК України). Предметом такого договору є послуга, яка відповідно до ст. 177 ЦК України послуга є самостійним об'єктом цивільних прав, проте її визначення в ЦК України не закріплено. В теорії вважається, що предметом договору про надання послуг є виконання певних дій або здійснення певної діяльності, які не мають матеріального результату. Деякі послуги можуть надаватися безвідплатно, про що необхідно зазначити в договорі, адже відповідно до ч. 5 ст. 626 ЦК України будь-який договір вважається відплатним, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає із суті договору. Якщо в договорі про надання послуги нічого не вказано щодо оплати або виходячи з його умов не можна чітко визначити розмір плати, то такий договір вважається відплатним, а ціна послуги визначається виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні послуги на момент укладання договору (ч. 4 ст. 632 ЦК України)¹.

¹ Павліш П. В. Поняття договору надання юридичних послуг та його місце в системі цивільно-правових договорів. *Часопис цивілістики*. Вип. 18. С. 140. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8361/Chasopys%20139-143.pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Правова природа договору на надання юридичних послуг носить досить складний характер і може бути сформульований таким чином: це договір, за яким одна сторона (надавач послуг) зобов'язується надати кваліфіковану юридичну допомогу довірителю або призначений ним особі, а інша сторона-довіритель – зобов'язується її оплатити. Дії з надання кваліфікованої юридичної допомоги, що виражаються в наданні юридичних послуг та представництві інтересів довірителя в суді та інших органах, є предметом окремого договору. Отже, договір про надання юридичних послуг є *двостороннім, сплатним, консенсуальним, каузальним*, не є публічним, але містить *ознаки публічної оферти*¹. Порушення договірних зобов'язань за цивільним законодавством є безмовною підставою для цивільно-правової відповідальності. Договірна відповідальність здійснюється у певних формах, зокрема це може бути: *відшкодування збитків, відшкодування моральної шкоди, сплату неустойки, втрату завдатку і виплату компенсації (разового грошового стягнення)*². Відповідно до правової позиції Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду захист порушеного права у сфері цивільних правовідносин забезпечується як відновленням становища, яке існувало до порушення цього права, так і механізмом компенсації моральної шкоди, як негативних наслідків (втрат) немайнового характеру, що виникли в результаті душевних страждань, яких особа зазнала у зв'язку з посяганням та її права та інтереси. Конкретний спосіб, на підставі якого здійснюється відшкодування моральної шкоди, обирається потерпілою особою з урахуванням характеру правопорушення, його наслідків та інших обставин (постанова КЦС ВС від 30 січня 2018 р. у справі № 569/11995/15-ц).

У разі, якщо клієнт подає позов щодо адвоката, який неякісно надав свої послуги, суд самостійно, на власний розсуд, з урахуванням обставин справи, обирає форму відповідальності адвоката. Водночас відповідно до правової позиції Касаційного цивільного суду у складі

¹ Павліш П. В. Поняття договору надання юридичних послуг та його місце в системі цивільно-правових договорів. *Часопис цивілістики*. Вип. 18. С. 142. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8361/Chasopys%20139-143.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

² Сідей О. В. Відповідальність за невиконання або порушення умов договору. *Наше право*. 2014. № 3. URL: file:///C:/Users/forov/Downloads/Nashp_2014_3_29.pdf

Верховного Суду, в справах про відшкодування шкоди, завданої діями адвоката під час представництва інтересів підзахисного по кримінальній справі, моральна шкода задоволенню не підлягає. Самого факту визнання судом факту неналежного виконання з боку адвоката своїх обов'язків за угодою-дорученням про надання правової допомоги достатньо для справедливої сатисфакції (постанова КЦС ВС від 14 березня 2019 р. у справі № 569/11995/15-ц). Проблема відшкодування шкоди, завданої діями адвоката під час виконання ним своїх професійних обов'язків в порядку цивільного судочинства посилюється тим фактом, що скаргники в особі клієнтів (або екс-клієнтів) адвоката не надають належних доказів підтвердження відносин із адвокатами, тобто письмової угоди про надання правової допомоги, довіреності на ім'я адвоката, адвокатського ордеру, документів, які засвідчують факти оплати послуг адвоката (квитанцій, платіжних доручень ті ін.). Також позивачі по таким справам не можуть надати належних доказів протиправності діяння адвоката, його вини, розмірів спричинено шкоди. Саме тому цивільні спори подібної категорії, як і випадки задоволення судом шкоди, завданої клієнту через недобросовісні дії адвоката при наданні професійної правничої допомоги, є поодинокими.

Переважаюча більшість питань щодо відповідальності адвоката перед клієнтом вирішується через застосування Правил адвокатської етики, за порушення яких (Розділ XI. Відповідальність за порушення правил адвокатської етики) до адвоката можуть бути застосовані заходи дисциплінарної відповідальності в порядку, передбаченому чинним законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність, а також рішеннями З'їзду, актами Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України (Розділ XI Правил адвокатської етики).

Питання про притягнення адвоката до цивільно-правової відповідальності вирішується судом.

Адміністративна та кримінальна відповідальність адвоката.

Вчені зауважують, що Кодекс України про адміністративні порушення та Кримінальний кодекс України не містить прямих норм щодо відповідальності адвоката за вчинення злочину. Адвокат несе кримінальну відповідальність так само, як й інші особи. Наводиться приклад, коли при визнанні факту вчинення тиску на свідка, адвокат несе

кримінальну відповідальність на загальних підставах, а його статус жодною мірою не впливає на ступінь його вини та міру покарання. Разом з тим, під час здійснення адвокатом професійної діяльності він може бути притягнений до адміністративної чи кримінальної відповідальності. Вказані види юридичної відповідальності можуть знайти своє відображення у наступних нормах чинного законодавства України, наприклад: ст. 185³ КУпАП України прояв неповаги до суду; ст. 185¹¹ КУпАП України розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист та інші; ст. 232 КК України розголошення комерційної або банківської таємниці; ст. 232¹ КК України незаконне використання інсайдерської інформації; ст. 358 КК України підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів; ст. 368³ КК України підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; ст. 368⁴ КК України підкуп особи, яка надає публічні послуги; ст. 369 КК України пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі; ст. 369² КК України зловживання впливом; ст. 376 КК України втручання в діяльність судових органів; ст. 382 КК України невиконання судового рішення; ст. 386 КК України перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку; ст. 387 КК України розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування тощо.

Велика кількість випадків кримінальної відповідальності адвокатів пов'язані із неправомірними діями щодо клієнтів. Зокрема, типовою є схема, відповідно до якої адвокат бере гонорар з клієнта, отримує необхідну інформацію щодо справи, обіцяє вчинити всі необхідні дії у справі, а потім зникає разом із грошима. Аналогічні дії можуть стосуватися й удаваного «хабаря», який адвокат нібито бере з клієнта з метою «позитивного вирішення справи» на його користь для передачі посадовій особі органу досудового розслідування або судді. Такі дії зазвичай кваліфікуються за ст. 190 КК України як шахрайство («заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою»). Оскільки за даною статтею адвокат не є спеціальним суб'єктом злочину, визначити кількість адвокатів, які притягаються до кримінальної відповідальності за цією статтею згідно даних судової статистики, неможливо.

З 15.12.2017 р. у відповідності до змін до законодавства набрала чинності стаття 400⁻¹ Кримінального Кодексу України¹, яка передбачає відповідальність за представництво в суді без повноважень. Об'єктивна сторона цього злочину полягає в завідомо неправдивому повідомленні суду про повноваження представляти іншу особу в суді, а так само умисному невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги. Цей злочин є злочином невеликої тяжкості. Частина 2 статті 400⁻¹ передбачає такі кваліфікуючі ознаки: попередня змова групи осіб або повторність. Стосовно першого діяння не уточнюється, що мова йде лише про фізичних осіб. Очевидно, що такий обман щодо представництва юридичних осіб також є злочинним. Тому особливу увагу варто приділити випадкам, коли законом дозволено представляти юридичну особу іншим особам, які не мають статусу адвоката. Необхідно перевіряти повноваження директора, іншої особи, уповноваженої установчими документами, працівника юридичної особи (актуально для кримінального процесу, оскільки зміни не внесені до ст. 58, 63, 64–1, 64–2 КПК). Інший передбачений новою редакцією відповідних статей ГПК, ЦПК і КАС випадок – представництво за довіреністю у малозначних справах. Якщо у довіреності не зазначені повноваження на представництво в суді або документ містить інші недоліки, які виключають можливість представництва, то її навмисне використання тягне кримінальну відповідальність. Статус адвоката також потрібно перевіряти, зокрема відомості про нього в Єдиному реєстрі адвокатів, на предмет того, чи не зупинено його діяльність, чи взагалі внесені відомості про нього до реєстру або вже з нього виключені. Щодо другого альтернативного діяння, тут особливих дискусій не може бути. НААУ ще раніше рекомендувало зазначати в ордері конкретний перелік органів, установ чи підприємств, в яких адвокат за договором може надавати правову допомогу².

¹ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 48. Ст. 436.

² Тімея Сегеді. Судова реформа – посилення кримінальної відповідальності? *Юридична газета*. URL: <https://radako.com.ua/news/sudova-reforma-posilennya-kriminalnoyi-vidpovidalnosti>

Введення зазначеної норми КК України було негативно сприйнято адвокатською спільнотою, оскільки вона може бути застосована як засіб тиску на адвоката. З іншого боку, вказана норма має дисциплінувати адвокатів під час формального укладення угоди про надання правової допомоги з клієнтом, а також оформлення усіх документів, які посвідчують повноваження адвоката як представника¹. Дані судової статистик свідчать, що протягом 2017–2020 рр. по ст. 400–1 КК України не було винесено жодного вироку².

Відповідно до національної практики найчастіше до адвокатів застосовуються адміністративні стягнення за *неповагу до суду*. Відповідно до ч. 3 ст. 6 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом. Згідно з п. 6 ч. 5 ст. 48 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» незалежність судді забезпечується, в тому числі, відповідальністю за неповагу до суду чи судді. Стаття 129 Конституції України проголошує, що за неповагу до суду чи судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності.

Виходячи з аналізу ст. 185⁻³ КУпАП та приписів Закону України «Про судоустрій та статус суддів» і процесуального законодавства неповага до суду може виражатись, зокрема, у *наступних діях*:

- у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача, експерта, перекладача;
- в непокоренні свідка, потерпілого, позивача, відповідача та інших громадян розпорядженню головуєчого;

¹ Беляєва К. Защита и наказание. Адвокат, который не подтвердит свои полномочия, может очутиться на скамье подсудимых. Закон і бізнес. № 8 (1358) від 24.02–02.03.2018. URL: https://zib.com.ua/ru/print/132006-advokat_bez_polnomochiy_mozhet_ochutitsya_na_skame_podsudimi.html.

² Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2014–2018 роках. *Офіційний веб-портал судової влади*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirnik%202014–2018.pdf?fbclid=IwAR2nXE6u-abMwEicTPA922jd5_E4GukatfOs5jgH1B0ck1vcuaccAo4Q-co

- у невиконанні поручителем зобов’язань, покладених судом під час провадження у справах за адміністративними позовами з приводу затримання та видворення іноземців та осіб без громадянства;
- у відмові роботодавця від увільнення від роботи присяжного на час виконання ним обов’язків зі здійснення правосуддя;
- у неприбутті присяжного в судові засідання без поважних причин;
- в порушенні порядку під час судового засідання;
- у вчиненні будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил.

Процедура притягнення винної особи до відповідальності за неповагу до суду регулюється положеннями КУпАП. Так, відповідно до положень ст. 277 КУпАП, справи про адміністративне правопорушення, передбачені ст. 185–3 КУпАП, розглядаються протягом доби. Питання про притягнення до адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення правопорушення, для чого у судовому засіданні оголошується перерва, або після закінчення судового засідання (ст. 216 ЦПК України, ст. 200 ГПК України, ст. 198 КАСУ України, ст. 330 КПК України).

Означені вище правові норми закріплюють кримінальну або адміністративну відповідальність. Все це може мати свій прояв під час здійснення адвокатом своїх функцій, за неналежне виконання яких настає професійна відповідальність.

Європейський суд з прав людини має важливі правові позиції щодо захисту адвоката від неправомірного кримінального переслідування. Як відзначають М. А. Погорецький і М. М. Погорецький, «ЄСПЛ у низці своїх рішень визначив основні принципи, на яких заснована діяльність адвоката: країни – члени ЄС повинні забезпечити можливість вільного звернення клієнта до адвоката за правовою допомогою, тобто забезпечення їхньої незалежності у висловленні юридичної думки з питань, що цікавить клієнта; діяльність адвокатів відрізняється специфікою, що передбачає необхідність дотримання професійної таємниці; навіть якщо діяльність адвоката пов’язана не з представленням інтересів клієнта в суді, а з консультуванням в угодах, але він діє з метою захисту або представництва в сфері правосуддя або консультує з питань участі в можливому судовому процесі, на його не може бути покладений обов’язок по інформуванню й співробітництву з уповноваженими органами; по-

винні бути застосовані всі необхідні заходи для поваги, захисту й створення умов для вільної діяльності адвоката без усякої дискримінації й без неналежного втручання влади або громадськості, а також для забезпечення збереження конфіденційності у взаєминах адвоката і його клієнта. Виключення із цього принципу допускаються, лише якщо вони передбачені законом (див, наприклад, рішення у справі «Андре та ін. проти Франції»)¹. У низці рішень² ЄСПЛ зазначив, що передбачені п. 2 ст. 8 Конвенції виключення щодо права на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції, не повинні тлумачитися розширено й необхідність обшуку в кожному конкретному випадку повинна підтверджуватися переконливими доводами. Втручання у приватне життя повинно бути «необхідним у демократичному суспільстві». ЄСПЛ визнає, що обшук в офісі адвоката являє собою втручання в «приватне життя», «житло»³ і право на «повагу кореспонденції», оскільки професійна й непрофесійна діяльність настільки переплетені, що досить важко розмежувати, у якості кого людина діє в той або інший момент часу (особливо у випадку «вільних» професій, таких як адвокат). Тому ст. 8 Конвенції, що оперує терміном «особисте життя», розповсюджується й на професійну діяльність адвоката.

27. Самоврядування адвокатської професії. Міжнародно-правові стандарти з питань адвокатського самоврядування

Адвокатське самоврядування – це гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності

¹ Погорецький М. А., Погррецький М. М. Гарантії адвокатської таємниці у рішеннях європейського суду з прав людини та їх імплементаційний вплив на кримінальне процесуальне законодавство України і правозастосовну практику. Вісник кримінального судочинства. №2. 2016. С. 77–87.

² Андре и другой против Франции: Решение ЕСПЧ от 24.07.2008 г. № 18603/03: URL: <http://zakonbase.ru/content/base/133644/>; Ремен и Шмит против Люксембурга: Решение ЕСПЧ от 25.02.2003 г. № 51772/99. URL: <http://russia.bestpravo.ru/fed2003/data08/tex24422.htm>.

³ № 51772/99. URL: <http://russia.bestpravo.ru/fed2003/data08/tex24422.htm>. Головань проти України: Рішення ЄСПЛ від 5 липня 2012 р. у справі №41716/06: URL: http://golovan.ua/fileadmin/Blog/CASE_OF_GOLOVAN_v_UKRAINE.ukr.pdf.

адвокатури в порядку, встановленому законом, а також визначена нормативно-правовими актами система органів, метою діяльності яких є забезпечення високого професійного рівня правової допомоги, що надається адвокатами в Україні, та реалізація правових гарантій адвокатської діяльності.

Основними положеннями про роль адвокатів, прийнятими у серпні 1990 р. VIII Конгресом ООН з попередження злочинів, визначено, що адвокатам має бути надано право формувати самоврядні організації для представництва їх інтересів, постійного навчання та перепідготовки й підтримання їх професійного рівня. Виконавчі органи професійних асоціацій обираються їх членами і здійснюють свої функції без зовнішнього втручання. Професійні асоціації адвокатів відіграють життєву роль у підтриманні професійних стандартів та етичних норм, захищають своїх членів від переслідувань та необґрунтованих обмежень й посягань, забезпечують юридичну допомогу для усіх, хто її потребує, й кооперуються із урядом та іншими інститутами для досягнення мети правосуддя та інтересів суспільства. Адвокатському самоврядуванню, як формі управління адвокатурою, притаманна самоорганізація та саморегулювання. І в цьому сенсі адвокатське самоврядування може розглядатися як сукупність правил, що забезпечують самостійне регулювання відносин, що виникають у адвокатській спільноті, і є необхідним елементом її функціонування. Перш за все, йдеться про визначення самоврядування взагалі, як форми управління, за якої суспільство, певна організація, господарсько-адміністративна одиниця має повноваження самостійно вирішувати питання власного керівництва; виборну установу, яка здійснює управління; внутрішнє управління в будь-якій організації, колективі; тип соціального управління, за якого суб'єкт і об'єкт управління збігаються, тобто самі управляють своїми справами, спільно приймають рішення та діють з метою їх реалізації, самостійність будь-якої організованої соціальної спільноти в управлінні власними справами.

Правова незалежність полягає в тому, що дана самоврядна одиниця не підпорядковується за ієрархією іншим органам управління або самоврядним органам вищого рівня, а самостійність проявляється у відсутності обмежування нормами інших органів публічної влади у межах правового регулювання.

Органи адвокатського самоврядування – це органи саморегулюючого співтовариства адвокатів, що формуються цим співтовариством для вираження їх інтересів, та здійснюють покладені на них законом, іншими нормами права, повноваження з внутрішнього управління адвокатами з метою забезпечення їх незалежності.

Органи адвокатського самоврядування формуються шляхом виборів, вони є самостійними на основі закону, відділені від органів державної влади та органів державного управління і взаємодіють з ними у порядку та з питань, визначених законом. Професійне самоврядування адвокатів, як важливий принцип діяльності адвокатури, полягає в тому, що адвокатура та її утворення не можуть бути створені, керовані чи ліквідовані державними чи іншими органами, організаціями чи особами, які не є адвокатами. Усіма справами, пов'язаними зі створенням, діяльністю адвокатури відають самі адвокати безпосередньо або шляхом обрання органів управління, які діють на основі прийнятих адвокатами внутрішніх нормативних актів.

У країнах ЄС існують різні моделі організації самоврядування адвокатури. Найбільш поширена *класична модель*, у якій членство в адвокатурі пов'язане з належністю до палати адвокатів. Така структура діє на підставі принципу корпоративного управління, при якому частину повноважень члени палати делегують органам управління. Діяльність адвокатів здійснюється на підставі статуту організації, членство в якій та сплата членських внесків є обов'язковими. Особа, яка не є членом професійної організації адвокатів, не має права на здійснення адвокатської діяльності. Цієї моделі дотримуються Іспанія, Нідерланди, Бельгія, Франція, Італія, Греція. Друга модель характеризується тим, що палати утворюються за територіальною ознакою та об'єднують усіх адвокатів, внесених до списку на території тієї чи іншої федеральної землі. Юрисдикція кожної палати адвокатів поширюється на територію тієї федеральної землі, для якої ця палата була заснована, а також на всіх адвокатів, які внесені до списку цієї палати адвокатів. Типовим представником цієї моделі є Австрія.

Наступна модель передбачає *самоврядування адвокатурою через асоціації, спілки*. Наприклад, Асоціація адвокатів у Швеції, Спілка адвокатів у Швейцарії.

Самоврядування адвокатурою у *Німеччині* включає в себе обов'язкові ознаки обох вищеназваних моделей.

Остання модель передбачає *здійснення управління через судові інсти*, остання – управління за допомогою юридичної спільноти (Велика Британія). До цієї моделі із певними застереження ми можна віднести Швейцарію (Спілка адвокатів), Швецію (Асоціація адвокатів). Усі вказані моделі, крім моделі, яка передбачає самоврядування адвокатурою через асоціації та спілки, об'єднує те, що членство в палаті, колегії, судовому інсти є обов'язковим.

Самоврядні професійні асоціації адвокатів країн ЄС відіграють ключову роль у захисті своїх членів від неналежного втручання, просуванні їх професійних інтересів і розробці професійних стандартів діяльності та правил поведінки. Разом із тим указані органи несуть відповідальність за те, щоб у процесі захисту прав клієнтів адвокати діяли відповідно до фундаментальних принципів поведінки адвокатів та професійних стандартів, у разі порушення яких вони мають втручатися і вживати належних заходів¹.

===== 28. Правові засади адвокатського самоврядування в Україні

В Основних положеннях про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам (1990 р.), зазначається, що адвокатам має бути надана можливість формувати самоврядні асоціації, організувати й приєднуватись до самоврядних професійних асоціацій з метою представництва їх інтересів, сприяння підвищенню їх кваліфікації, постійного навчання, перепідготовки та підтримання професійного рівня, а також захисту їх професійної недоторканості. Також право приєднуватися або створювати місцеві національні і міжнародні організації та відвідувати їх збори без побоювання обмеження професійної діяльності з причин їх законних дій або членства в організації, дозволеній законом. При здійсненні цих прав адвокати повинні керуватися законом і визнаними професійними стандартами та етичними правилами.

¹ Ковальова Я. О., Волчкова М. І. Адвокатське самоврядування: українські реалії та європейський досвід. *Порівняльно-аналітичне право*. №6. 2019. С. 489–493.

Основним нормативним джерелом організації та функціонування системи адвокатського самоврядування є розділ VII Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Відповідно до ст. 43 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі Закон) від 05.07.2012 № 5076-VI, адвокатське самоврядування ґрунтується на принципах виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката.

Згідно п. 3 ч.1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатське самоврядування – гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом.

Згідно ст. 44 Закону завданнями адвокатського самоврядування є:

- 1) забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності;
- 2) підтримання високого професійного рівня адвокатів;
- 3) утворення та забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури;
- 4) створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності;
- 5) забезпечення відкритості інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність;
- 6) забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України;
- 7) участь у формуванні Вищої ради правосуддя у порядку, визначеному законом.

Держава, що гарантує адвокатське самоврядування, створює відповідну правову базу, необхідні гарантії для самостійності та самоврядності адвокатського самоврядування. Натомість адвокатура формує самостійно шляхом виборів відповідні органи, що представлятимуть їхні інтереси у тому числі при взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування, їхніми службовими та посадовими особами. У цьому визначається принцип виборності органів адвокатського самоврядування.

Гласність визначає принцип прозорості діяльності органів адвокатського самоврядування та надання у відкритий доступ матеріалів

та документів їх діяльності, доступ адвокатів та громадян до інформації про органи адвокатського самоврядування.

Важливим принципом адвокатського самоврядування є обов'язковість виконання рішень органів адвокатського самоврядування усіма адвокатами, що характеризується необхідністю виконання адвокатами норм, що встановлюються адвокатським самоврядуванням. За своєю природою цей різновид самоврядування можна визначити як корпоративний, що об'єднує всіх адвокатів у єдину систему, єдину корпорацію зі спеціальними правилами поведінки, положеннями та нормами, які повинні виконуватись та дотримуватись усіма адвокатами. Адже через виборність формування органів адвокатського самоврядування їм делегуються відповідні повноваження і в подальшому адвокати зобов'язуються виконувати норми, що створюються такими органами.

Попри принцип обов'язковості виконання рішень органів адвокатського самоврядування адвокати залишаються самостійними у своїй діяльності і такі органи не мають право втручатись у професійну діяльність адвокатів, що є ще одним важливим принципом адвокатури в Україні. Завданням адвокатського самоврядування є представництво та допомога усім адвокатам, однак це не означає, що вони стають контрольними органами, що мають право втручатись у професійну діяльність адвокатів, у конкретні справи, які ведуть адвокати.

Проте й органи адвокатського самоврядування є підзвітними адвокатурі, інформують про свою роботу та залишаються у взаємозалежності та підпорядкованості адвокатам, які їх обрали.

Крім вищеперелічених принципів, зазначених у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», до таких можна віднести незалежність з боку органів держави та органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, добровільність вступу до адвокатури України та набуття статусу адвоката, а також виходу з неї, рівноправність усіх адвокатів, демократичність діяльності органів адвокатського самоврядування тощо.

Серед основних завдань адвокатського самоврядування слід вказати наступні: забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності; підтримання високого професійного рівня адвокатів; утворення та забезпечення діяльності

кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності; забезпечення відкритості інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність; забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України.

Можна визначити адвокатське самоврядування як систему передбачених законодавством про адвокатуру та створених адвокатською спільнотою органів професійного представництва, основне призначення яких – регламентація внутрішньої корпоративної діяльності й захист професійних прав адвокатів.

===== 29. Системи органів адвокатського самоврядування у зарубіжних країнах: основні моделі та порівняльно-правова характеристика

Одна з найбільш великих і впливових організацій адвокатів *Великобританії* – «Юридичне товариство» – сформувалася на підставі королівських хартій (1845, 1872, 1903, 1909 і 1954р.р.), яке об'єднує понад 85% соліситорів і членство є добровільним. Воно керується Радою з 65 членів, які обираються щорічно. 30 чоловік у Раді представляють Лондон, інші 35 – представники провінції. Очолюють Раду президент і віце-президент.

Для організації і діяльності Юридичного товариства характерна атмосфера кастової замкнутості, приватного закритого клубу. Соліситори збираються на свої щорічні збори і конференції з друзями, самі ж конференції за традицією проходять з обідами і банкетами. Юридичне товариство має свої спортивні клуби, бари, бібліотеки і читальні зали, свою службу телетайпного зв'язку і, навіть, бюро подорожей. Юридичне товариство турбується про добробут своїх членів і прагне підтримувати добрі ділові відносини з іншими організаціями та громадськістю. Рада влаштовує читання лекцій, що стосуються нового в праві, організує навчальні курси і видає брошури по ряду питань, що мають важливе значення для всіх соліситорів. Рада виявляє осіб, які виконують функції соліситора без відповідних повноважень, і в ряді випадків починає проти них судові процеси.

Крім контролю за своїми членами товариство турбується про громадські інтереси. Воно керує системою юридичної допомоги і консультацій; підтримує компенсаційний фонд, з якого видаються субсидії особам, які потерпіли внаслідок відмови соліситора дати звіт про гроші, отримані у зв'язку з його (соліситора) діяльністю.

З метою кращого захисту публічних інтересів Юридичне товариство може передавати чи реорганізовувати практику соліситора, відносно якого відсутня впевненість, що він буде продовжувати ведення справи, дорученого йому клієнтами. У той же час Рада за згодою лорда-хранителя судових архівів може видати «Правила компенсації» для страховки, на випадок притягнення окремих соліситорів до відповідальності, шляхом заснування окремого фонду чи через комерційне страхування, що здійснюється Юридичним товариством, чи постановкою вимоги, щоб соліситори самі застрахувалися, або компенсацією зазначених методів. Таким чином, зацікавленим особам забезпечується гарантія від будь-яких фінансових витрат, що можуть наступити внаслідок зневаги соліситором своїми обов'язками чи в результаті його недбалості.

В той же час за межами компетенції Юридичного товариства знаходяться такі важливі питання, як такса оплати послуг соліситора (встановлюється законом) і дисциплінарне провадження, яким відає дисциплінарний трибунал по справах соліситорів, що є незалежним органом.

Відносно соліситорів, які порушили правила поведінки корпорації, дисциплінарним трибуналом застосовуються наступні види санкцій: виключення зі списку соліситорів; відсторонення від практики (як правило, на період не більше 5 років); штраф (не більше трьох тисяч фунтів стерлінгів); догана.

Організація баристерів є досить архаїчною. Вони об'єднані в чотири «судових Інни»: Інн Грея, Інн Темпля, Інн Лінкольна, Інн Міддл-Темпл. Виникли ці Інни ще в XIV столітті, знаходяться в Лондоні і, як видно, з їхньої назви походять від назви житлових кварталів, об'єднаних особами, що займалися судовою практикою. Інни контролюються суддями. Цікаво, що Інни є не тільки об'єднаннями адвокатів, але і великими землевласниками, завдяки чому баристери одержують чималу ренту.

Судові Інни складаються з трьох груп членів: бенчери, що є судьями чи старійшинами корпорації баристерів і керують Іннами; баристери, що приймаються в корпорацію бенчерами; учні, також прийняті судьями.

Для одержання практики баристер повинен пройти учнівський стаж під керівництвом старшого члена корпорації терміном не менше року. Учемом може стати особа, яка досягла 21 року, сплатила вступний внесок і здала іспит за фахом.

Усі баристери поділяються на дві групи: «королівські радники» і «молодші» баристери. Перших призначає королева за рекомендацією лорд-канцлера, вони одержують право знаходитися в суді в шовковій мантиї. Їх головна роль – ведення складних справ, надання спеціальних порад. Більшість членів Вищого суду призначається з числа королівських радників.

Санкції, що застосовуються до баристерів: догана, вказівка на невірну поведінку; штраф; відсторонення від роботи на необмежений термін чи виключення з Інни.

Адвокатські асоціації *Сполучених Штатів Америки* утворюють національні організації адвокатів – Американську асоціацію адвокатів, створену в 1878 р. Її мета – обмін досвідом, обговорення проблем юридичної освіти, реформ законодавства тощо.

Практикуючі адвокати, можуть бути членами й інших великих організацій юристів – Американського товариства правосуддя, Американської асоціації патентного права, Асоціації морського права та ін.

Адвокат в *Німеччині* відстороняється від виконання професійних обов'язків: якщо його діяльність суперечить принципам високої моралі та права; коли він консультував чи представляв у конкретній справі іншу сторону; якщо він брав участь в тій же, вже розглянутій справі, як суддя, арбітр, прокурор чи представник офіційних установ; коли мова йде про тлумачення документа, що він склав як нотаріус.

Кожен адвокат в Німеччині є членом регіональної адвокатської палати. Всього їх 29, включаючи Федеральну палату адвокатів Німеччини. Як правило, сфера діяльності палати збігається (відповідає) судовим округам вищих земельних судів.

Окремо передбачені спеціальні обов'язки адвоката щодо правління палати. Зокрема, він повинен повідомити правління про оскар-

ження справи в порядку нагляду і за вимогою правління передати йому відповідні матеріали (коли це не пов'язано з адвокатським обов'язком зберігати таємницю). Адвокат також зобов'язаний негайно повідомити правління про те, що вступає в сторонні трудові відносини чи що в них відбулися важливі зміни. Мова йде про те, що він тимчасово чи на визначений термін буде працювати як суддя, державний службовець, військовослужбовець, на посаді в держдепартаменті. За порушення спеціальних обов'язків правління палати може накласти на адвоката штраф.

Окремі обов'язки адвоката пов'язують адвоката з практикантом. Так, перший зобов'язаний наставляти другого як виконувати поставлені перед ним задачі, надавати стажисту різносторонню допомогу в оволодінні професійними навиками.

Федеральний закон про адвокатуру надав адвокату право знайомитися зі своєю особистою справою. При цьому він може робити виписки з документів чи знімати з них копії.

Дисциплінарне провадження проти адвоката здійснюється судом честі, що створюється при кожній палаті адвокатів. Суд честі виносить рішення в складі трьох членів, включаючи головуючого.

Щодо винних адвокатів суд честі може застосовувати такі дисциплінарні заходи впливу: попередження, догана, штраф у розмір 50 тис. марок, заборона працювати представником чи захисником у визначених областях правосуддя протягом від одного до п'яти років, виключення з адвокатури. Захід впливу у виді догани і грошового штрафу можуть бути застосовані одночасно.

Адвокати *Франції* об'єднані по судових округах, в сфері діяльності кожного трибуналу вищої інстанції. Незалежне професійне самоврядне об'єднання адвокатів зветься орденом адвокатів. На його чолі стоїть обраний таємним голосуванням на два роки голова, який репрезентує орден (колегію) у відносинах з судовими та державними органами, громадськістю. Він має дисциплінарні й арбітражні (спори між адвокатами) повноваження, керує службами ордену, стежить за професійною підготовкою і перепідготовкою адвокатів і головує в раді, яка обирається таємним голосуванням членами колегії на три роки.

Члени ради здійснюють щоденне керівництво різнобічними справами ордену. Так, паризький орден має такі комісії: з деонтології,

з розвитку, коштів, по зв'язкам із засобами масової інформації, а також комісії в кримінальних справах, з прав людини, міжнародну, економічну і соціальну по Спільному ринку.

Система самоврядування адвокатів Франції доповнюється на загальнонаціональному рівні національною Радою колегій адвокатів, яка користується правами юридичної особи та представляє професію адвоката в державних органах і стежить за додержанням норм та звичаїв у адвокатській діяльності.

30. Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури України: порядок формування, структура та повноваження

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури утворюється з метою визначення рівня фахової підготовленості осіб, які виявили намір отримати право на заняття адвокатською діяльністю, та вирішення питань щодо дисциплінарної відповідальності адвокатів.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури підконтрольна та підзвітна конференції адвокатів регіону.

Голова та члени кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури обираються конференцією адвокатів регіону з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років та адреса робочого місця яких знаходиться відповідно в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві, місті Севастополі і відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України, строком на п'ять років. Одна й та сама особа не може бути головою або членом кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури більше ніж два строки підряд.

Голова кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури організовує і забезпечує ведення діловодства кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Голова, член кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури може бути достроково відкликаний з посади за рішенням конференції адвокатів регіону, яка обрала його на посаду.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури діє у складі кваліфікаційної та дисциплінарної палат. Кваліфікаційна палата утворюється у складі не більше дев'яти членів, дисциплінарна – не більше одинадцяти членів палати.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є повноважною за умови обрання не менше двох третин від кількісного складу кожної з її палат, затвердженого конференцією адвокатів регіону.

Кожна палата на своєму першому засіданні шляхом голосування більшістю голосів від загальної кількості членів палати обирає з числа членів палати голову та секретаря палати. Голова палати за посадою є заступником голови кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Голова палати, секретар палати за рішенням відповідної палати може бути достроково відкликаний з посади.

Голова, заступник голови, секретар палати, член кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури не можуть одночасно входити до складу Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону, Вищої ревізійної комісії адвокатури, ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України, комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги.

До повноважень кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури належать:

- 1) організація та проведення кваліфікаційних іспитів;
- 2) прийняття рішень щодо видачі свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту;
- 3) прийняття рішень про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю;
- 4) здійснення дисциплінарного провадження стосовно адвокатів;
- 5) вирішення інших питань, віднесених до повноважень кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури цим Законом, рішеннями конференції адвокатів регіону, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України.

У передбачених Законом випадках повноваження кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури здійснює її кваліфікаційна або дисциплінарна палата.

Засідання кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури вважається правомочним, якщо на ньому присутні більше половини членів її палат. Засідання палати вважається правомочним, якщо на ньому присутні більше половини її членів.

Рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури приймається шляхом голосування більшістю голосів від загальної кількості членів її палат. Рішення палати приймається шляхом голосування більшістю голосів від загальної кількості її членів, крім випадків, передбачених цим Законом.

Рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури може бути оскаржено протягом тридцяти днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду.

Голова, заступник голови, секретар палати та члени кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури можуть отримувати винагороду за свою роботу, розмір та порядок виплати якої встановлюються конференцією адвокатів регіону.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є юридичною особою і діє відповідно до цього Закону, інших законів України та положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури.

Установчим документом КДКА є Положення про кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури, яке було затверджене Радою адвокатів України 17 грудня 2013 р. Також рішенням Ради адвокатів України від 16 лютого 2013 р. затверджений Регламент КДКА регіону, який визначає порядок роботи КДКА з реалізації повноважень, наданих Законом, а також процедуру розгляду питань, віднесених до її компетенції Законом, іншими актами, що регулюють діяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій.

31. Підстави та порядок притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, види дисциплінарних стягнень в Україні

Дисциплінарна відповідальність адвоката це спеціальний вид відповідальності, не врегульований КЗпП України, а Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та деталізовано

в Правилах адвокатської етики. Оскільки адвокат здійснює незалежну професійну діяльність, рішення про накладення на нього дисциплінарних санкцій ухвалюють органи адвокатського самоврядування – кваліфікаційно-дисциплінарні комісії регіону за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України. Види дисциплінарних санкцій та порядок їх накладення визначено виключно Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Як встановлює ст. 34 Закону підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку.

Дисциплінарним проступком адвоката є:

- 1) порушення вимог несумісності;
- 2) порушення присяги адвоката України;
- 3) порушення правил адвокатської етики;
- 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення;
- 5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків;
- 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування;
- 7) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом.

Овчаренко О. М. та Ковальова Я. О. звертають увагу, що тлумачення деяких підстав відповідальності адвоката, приміром, порушення ним присяги або правил адвокатської етики, може бути занадто широким. Це негативно відображається на процесуальній незалежності адвоката, адже фіксуються випадки ініціації органами правопорядку дисциплінарних проваджень щодо принципових адвокатів, які добросовісно захищають інтереси клієнтів¹.

Варто підкреслити, що в судовій практиці склалася досить стала правова позиція, відповідно до якої тлумачення підстави дисциплінарної відповідальності адвоката є дискреційним повноваженням кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, а «правову оцінку рішенням Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

¹ Овчаренко О. М., Ковальова Я. О. Дисциплінарна відповідальність адвоката: дискусійні аспекти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2019. №40. С. 168–172.

про перегляд рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та прийняття нового рішення про застосування до адвоката дисциплінарного стягнення суд надає виключно у контексті дотримання відповідної процедури, не втручаючись у надану відповідачем юридичну оцінку доказам, зібраним у ході процедури проведення перевірки відомостей про дисциплінарний проступок адвоката на предмет їх достатності» (постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 21.07.2017 у справі № 826/1520/15).

Види дисциплінарних стягнень та строк їх застосування визначено у ст. 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», це:

- 1) попередження;
- 2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року;
- 3) для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України.

Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом року з дня вчинення дисциплінарного проступку.

Не є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності винесення судом або іншим органом рішення не на користь його клієнта, скасування або зміна судового рішення або рішення іншого органу, винесеного у справі, в якій адвокат здійснював захист, представництво або надавав інші види правової допомоги, якщо при цьому не було вчинено дисциплінарного проступку.

Дисциплінарне провадження стосовно адвоката – це процедура розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку.

Право на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури із заявою (скаргою) щодо поведінки адвоката, яка може бути підставою для дисциплінарної відповідальності, має кожен, кому відомі факти такої поведінки.

Не допускається зловживання правом на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, у тому числі ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката без достатніх

підстав, і використання зазначеного права як засобу тиску на адвоката у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності.

Дисциплінарну справу стосовно адвоката не може бути порушено за заявою (скаргою), що не містить відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку адвоката, а також за анонімною заявою (скаргою).

Адвокат, стосовно якого порушено дисциплінарну справу, та особа, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, мають право надавати пояснення, ставити питання учасникам провадження, висловлювати заперечення, подавати докази на підтвердження своїх доводів, заявляти клопотання і відводи, користуватися правовою допомогою адвоката.

У разі неможливості з поважних причин брати участь у засіданні кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури адвокат, стосовно якого розглядається справа, може надати по суті порушених питань письмові пояснення, які додаються до матеріалів справи. Письмові пояснення адвоката оголошуються на засіданні дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Неявка адвоката чи особи, яка ініціювала питання дисциплінарної відповідальності адвоката, на засідання дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури без поважних причин за умови наявності доказів завчасного повідомлення зазначених осіб про місце, день і час засідання не перешкоджає розгляду дисциплінарної справи. У разі повторної неявки зазначених осіб на засідання палати розгляд справи здійснюється за їх відсутності незалежно від причин неявки.

Розгляд справи про дисциплінарну відповідальність адвоката є відкритим, крім випадків, якщо відкритий розгляд справи може призвести до розголошення адвокатської таємниці.

За результатами розгляду дисциплінарної справи дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури приймає рішення про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку і застосування до нього дисциплінарного стягнення або про закриття дисциплінарної справи. Рішення дисциплінарної палати приймається більшістю голосів від її загального складу, крім рішення про припинення права на

заняття адвокатською діяльністю, яке приймається двома третинами голосів від її загального складу.

Рішення у дисциплінарній справі має бути вмотивованим. Під час обрання виду дисциплінарного стягнення враховуються обставини вчинення проступку, його наслідки, особа адвоката та інші обставини.

Рішення у дисциплінарній справі приймається за відсутності адвоката, стосовно якого порушено дисциплінарну справу, та особи, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката.

Рішення оголошується на засіданні дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Копія рішення надсилається або вручається під розписку адвокату та особі, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, протягом трьох робочих днів з дня прийняття рішення.

Треба звернути увагу, що з 01.01.2018 року набуло чинності Рішення Ради адвокатів України №203 від 23.09.2017 року, про внесення змін до «Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність» яким передбачено встановити та затвердити плату за організаційно-технічне забезпечення розгляду (а) заяв (скарг) щодо поведінки адвоката, яка може бути підставою для дисциплінарної відповідальності, (б) скарг на рішення дисциплінарних палат кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, а також (в) скарг на дії чи бездіяльність кваліфікаційно- дисциплінарних комісій адвокатури, у розмірі одного прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день подання заяви (скарги).

Від плати за організаційно-технічне забезпечення розгляду звільняються: (а) заявники (скаржники), які мають відповідні пільги щодо звільнення від оплати судового збору та визначені Законом України «Про судовий збір», а саме особи: які страждають на психічні розлади, та їх представники; з інвалідністю внаслідок Другої світової війни та сім'ї воїнів (партизанів), які загинули чи пропали безвісти, і прирівняні до них у встановленому порядку особи; з інвалідністю I та II груп, законні представники дітей з інвалідністю і недієздатних осіб з інвалідністю; громадяни, віднесені до 1 та 2 категорій постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи; військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти, які призвані

на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори під час виконання службових обов'язків; учасники бойових дій, постраждалі учасники Революції Гідності, Герої України; (б) органи адвокатського самоврядування, їх робочі органи (комітети, центри, комісії та ін.); (в) суди, Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів, що звертаються з заявами (скаргами) щодо поведінки адвоката, яка може бути підставою для дисциплінарної відповідальності в рамках, наданих їм повноважень процесуальним законодавством України, (г) особи, які перебувають у місцях позбавлення, обмеження волі, місцях тимчасового тримання або під вартою, якщо заява (скарга) подана через установу, в якій перебуває скаржник.

Враховуючи майновий стан заявника (скаржника), Голова КДКА/Голова ВКДКА відповідно може зменшити розмір плати за організаційно-технічне забезпечення розгляду заяв (скарг) або звільнити від її сплати.

У разі відмови, або відкликання своєї заяви (скарги) заявником (скаржником) після внесення плати за організаційно-технічне забезпечення розгляду заяви (скарги), така плата скаржнику не повертається.

Заявник (скаржник) має право на відшкодування витрат, понесених за організаційно-технічне забезпечення розгляду його заяви (скарги), у разі притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за рахунок адвоката, стосовно якого прийнято відповідне рішення; у свою чергу у разі задоволення ВКДКА скарги адвоката на рішення КДКА, адвокат має право на відшкодування понесених витрат за організаційно-технічне забезпечення розгляду та підготовку скарги за рахунок заявника (скаржника), який звернувся із заявою (скаргою) до КДКА.

===== 32. Міжнародні стандарти в сфері дисциплінарної відповідальності адвоката

Основними нормативно-правовими актами, що визначають міжнародні стандарти з регулювання адвокатської діяльності є Конвенція

Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод»; Основні принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті VIII Конгресом ООН про запобігання злочинів у серпні 1990 року; Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Стразбурзі в Жовтні 1988 року, а також Рекомендація Рес (2000)21 Комітету Міністрів Державам-членам Ради Європи про свободу здійснення професії адвоката, від 25 жовтня 2000 р., що загалом не мають чіткого поняття «дисциплінарного проступку» та порядку притягнення до дисциплінарної відповідальності адвокатів, але чітко окреслюють загальні деонтологічні вимоги, яким мають слідувати адвокати, незалежно від кордонів (державних, галузевих та ін.).

Як зазначає Бойко Л. І., деонтологічні норми і принципи, визнані в якості міжнародних стандартів, гарантують належне виконання адвокатами (юристами) їх ролі в суспільстві та функцій. З огляду на розрізненість положень у різних міжнародних актах, що мають безпосереднє відношення до стандартів діяльності адвокатури, можна навести наступні¹. Ст. 6 Європейської Конвенції встановлено право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Відповідно до ст. 13 Європейської Конвенції кожному надається право на ефективний засіб юридичного захисту, що полягає в тому, що кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. Безперечним є те, що професійна, незалежна та самоврядна адвокатура є частиною системи правосуддя, що має забезпечувати ефективний захист прав та свобод особи та забезпечувати доступ до правосуддя. Зазначене підтверджує Рекомендація Рес (2000) 21, що складає підґрунтя європейських стандартів, щодо ролі адвокатури. На цій підставі у Рекомендації Рес (2000) 21 зазна-

¹ Бойко Л.І. Міжнародні стандарти дисциплінарної відповідальності адвокатів. Юри-
дична наука № 4/2015. URL: [file:///C:/Users/forov/Downloads/jnn_2015_4_18%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/forov/Downloads/jnn_2015_4_18%20(1).pdf)

чена мета відстоювання свободи здійснення професії адвоката та прийняття законів про особливу роль адвокатів у сфері захисту індивідуальних свобод, робиться акцент на доступності юридичних послуг та незалежності юристів. У принципах Рекомендації Rec (2000) 21 сформульовано заклик до створення системи, що гарантувала би незалежність адвокатів при здійсненні ними своїх професійних обов'язків, без будь-яких неправомірних обмежень, впливів, тисків, погроз, прямого або опосередкованого втручання, зі сторони будь-яких інстанцій незалежно від їх стимулів. Окремо слід акцентувати на принципі високого рівня професійної компетентності юридичної професії, що закріплений у Хартії основних принципів Ради адвокатів та адвокатських об'єднань Європейського Союзу, Рекомендації Rec (2000) 21, Основних принципах ООН, що стосуються ролі юристів. Відповідно до Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського товариства стандартами діяльності адвоката є незалежність, довіра та особиста порядність, конфіденційність, дотримання правил несумісності та суперечності інтересів тощо.

У доповіді «Професія адвоката», що була підготовлена у травні 2012 року групою представників Міністерств юстицій, адвокатських асоціацій та громадянського суспільства країн Східного партнерства і консультантів Ради Європи, було зазначено, що санкції необхідні як гарантія певної професійної поведінки адвокатів та дотримання стандартів їх діяльності. З іншої сторони, належне виконання адвокатом своїх функцій вимагає захисту адвоката від будь-якого безпідставного втручання в його діяльність, вчинення тиску на адвоката.

Європейський суд з прав людини в рішенні по справі «О. Волков проти України» (від 9 січня 2013 р.) визнав, що «що під час розгляду питання про звільнення суддів, Вища рада юстиції, парламентський комітет і пленарні засідання Верховної Ради України спільно виконували судові функції» (п. 90). У цій справі екс-суддя Верховного Суду України успішно оскаржив до Страсбурзького суду своє звільнення. Відповідно до національного законодавства склад і повноваження кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури має багато спільного із функціонуванням Вищої ради правосуддя, яка вирішує питання про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Самі ж стандарти такої відповідальності, викладені у міжнародно-правових актах, є схожими. Отже, у даному випадку можна застосувати анало-

гію права щодо дисциплінарної відповідальності адвоката. У справі «О. Волков проти України» Європейський суд з прав людини наголосив на важливості застосування усієї сукупності стандартів належної правової процедури під час притягнення судді до дисциплінарної відповідальності (§§ 87–95)¹.

33. Стадії дисциплінарного провадження щодо адвоката в Україні: загальна характеристика процедур та прав учасників

Процедура притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності унормована як на законодавчому рівні (Розділ VI Закону України «Про судоустрій і статус суддів», статті 33–42), так і низкою рішень органів адвокатського самоврядування, зокрема це:

- Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 р. 9 червня 2017 р., зі змінами затвердженими З'їздом адвокатів України 15 лютого 2019 р.²;
- Положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури (далі – ВКДКА України), затверджене рішенням звітно-виборного з'їзду адвокатів України 9 червня 2017 р.³;
- Регламент Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 4–5 липня 2014 року № 78 (із под. змінами і доп.)⁴;

¹ CASE OF OLEKSANDR VOLKOV v. UKRAINE. Judgement of European Court of Human Rights from 9 January 2013. Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-115871%22%5D%7D>

² Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 р. 9 червня 2017 р., зі змінами затвердженими З'їздом адвокатів України 15 лютого 2019 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2017-06-09-pravila-2017_596f00dda53cd.pdf

³ Положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, затверджене рішенням звітно-виборного з'їзду адвокатів України 9 червня 2017 р. URL: <https://vkdka.org/wp-content/uploads/2017/11/PolojennyaProVKDKA2017.pdf>

⁴ Регламент Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 4–5 липня 2014 року № 78 (із под. змінами і доп.) URL: <https://vkdka.org/wp-content/uploads/2017/09/2019-04-12-reglament-VKDKA.pdf>

– Регламент кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 17 грудня 2013 року №268 (зі змінами і доп.)¹;

– Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, затверджене Рішенням РАУ від 30 серпня 2014 р. № 120 (зі змінами та доп.)².

Право на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури із заявою (скаргою) щодо поведінки адвоката, яка може бути підставою для дисциплінарної відповідальності, має кожен, кому відомі факти такої поведінки.

Не може бути підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності винесення судом або іншим органом рішення не на користь його клієнта, скасування або зміна судового рішення або рішення іншого органу, винесеного у справі, в якій адвокат здійснював захист, представництво або надавав інші види правової допомоги, якщо при цьому не було вчинено дисциплінарного проступку.

Не допускається зловживання правом на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, у тому числі ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката без достатніх підстав, і використання зазначеного права як засобу тиску на адвоката у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності. Дисциплінарну справу стосовно адвоката не може бути порушено за заявою (скаргою), що не містить відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку адвоката, а також за анонімною заявою (скаргою).

Дисциплінарне провадження складається з таких стадій: (1) проведення перевірки відомостей про дисциплінарний проступок адвоката; (2) порушення дисциплінарної справи; (3) розгляд дисциплінарної справи; (4) прийняття рішення у дисциплінарній справі.

¹ Регламент кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 17 грудня 2013 року №268 (зі змінами і доп.). URL: https://vkdka.org/wp-content/uploads/2017/04/2018-10-12-reglament_KDKA-regionu.pdf

² Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, затверджене Рішенням РАУ від 30 серпня 2014 р. № 120 (зі змінами та доп.). URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2019-02-14-polozhennya-6_5cee816a86403.pdf.

Заява (скарга) щодо поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, реєструється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури та не пізніше трьох днів з дня її надходження передається до дисциплінарної палати. До заяв (скарг) щодо поведінки адвоката слід відносити скарги громадян, окремі ухвали судів, постанови суддів, постанови, подання слідчих органів, ради адвокатів регіону або її членів, голови кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або її членів, заяви адвокатів, адвокатських об'єднань, адвокатських бюро, об'єднань адвокатів, підприємств, установ, організацій, громадян та інших осіб на дії адвокатів (п. 10 Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність).

Член дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за дорученням голови палати проводить перевірку відомостей, викладених у заяві (скарзі), та звертається до адвоката для отримання письмового пояснення по суті порушених питань.

Під час проведення перевірки член дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури має право опитувати осіб, яким відомі обставини вчинення діяння, що має ознаки дисциплінарного проступку, отримувати за письмовим запитом від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, керівників підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань, фізичних осіб необхідну для проведення перевірки інформацію, крім інформації з обмеженим доступом.

Орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, керівники підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, фізичні особи, яким надіслано запит члена дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, зобов'язані не пізніше десяти робочих днів з дня отримання запиту надати відповідну інформацію, копії документів. Відмова в наданні інформації на запит члена дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, тягнуть за собою відповідальність, передбачену законом.

За результатами перевірки відомостей членом дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури складається *довідка*, яка має містити викладення обставин, виявлених під час перевірки, висновки та пропозиції щодо наявності підстав для порушення дисциплінарної справи.

Заява (скарга) про дисциплінарний проступок адвоката, довідка та всі матеріали перевірки *не пізніше тридцяти днів* з дня початку перевірки подаються на розгляд дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Перевищення зазначеного строку допускається виключно у виняткових випадках.

За результатами розгляду заяви (скарги) про дисциплінарний проступок адвоката, довідки та матеріалів перевірки дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури більшістю голосів членів палати, які беруть участь у її засіданні, вирішує питання про порушення або відмову в порушенні дисциплінарної справи стосовно адвоката.

Рішення про порушення дисциплінарної справи з визначенням місця, дня і часу її розгляду чи про відмову в порушенні дисциплінарної справи надсилається або вручається під розписку адвокату та особі, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, протягом трьох днів з дня прийняття такого рішення. До рішення про порушення дисциплінарної справи, яке надсилається або вручається адвокату, додається довідка члена дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, складена за результатами перевірки.

Рішення про порушення дисциплінарної справи або про відмову в порушенні дисциплінарної справи може бути оскаржено протягом *тридцяти днів* з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду.

Дисциплінарна справа стосовно адвоката розглядається дисциплінарною палатою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури протягом *тридцяти днів* з дня її порушення. До строку розгляду дисциплінарної справи не включається і перебіг строків зупиняється на термін хвороби чи відпустки адвоката, стосовно якого порушено дисциплінарне провадження, а також термін, на який розгляд справи було зупинено. Розгляд питання, справи, віднесених до порядку денного

засідання дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, може бути відкладений або зупинений у разі: (1) неявки на засідання учасників; (2) необхідності витребування нових матеріалів (доказів); (3) необхідності проведення додаткової комісійної перевірки; (4) залучення до участі у розгляді питання інших заінтересованих осіб; (5) відсутності кворуму після задоволення відводу (самовідводу) члена (членів) палати; (6) з інших підстав, за рішенням дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

У розгляді справи, яка має великий обсяг матеріалів, або за неможливістю її розгляду за один день з інших причин, які за рішенням дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури визнано поважними, може бути оголошено перерву, але не більше ніж на три робочих дні.

Розгляд дисциплінарної справи здійснюється на засадах *змагальності*. Під час розгляду справи дисциплінарна палата заслуховує повідомлення члена дисциплінарної палати, який проводив перевірку, про результати перевірки, пояснення адвоката, стосовно якого порушено дисциплінарну справу, особи, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, та пояснення інших заінтересованих осіб.

Адвокат вважається *невинуватим у вчиненні дисциплінарного проступку* і не може бути підданий дисциплінарному покаранню, доки його вину не буде доведено в законному порядку і встановлено рішенням дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. Адвокат не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні дисциплінарного проступку. Обов'язок доказування вини адвоката у вчиненні дисциплінарного проступку покладається на особу, яка ініціює дисциплінарне провадження стосовно адвоката. Звинувачення адвоката не може ґрунтуватися на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини адвоката тлумачаться на його користь (п. 7 Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність).

Адвокат, стосовно якого порушено дисциплінарну справу, та особа, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність ад-

воката, мають право надавати пояснення, ставити питання учасникам провадження, висловлювати заперечення, подавати докази на підтвердження своїх доводів, заявляти клопотання і відводи, користуватися правовою допомогою адвоката.

У разі неможливості з поважних причин брати участь у засіданні кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури адвокат, стосовно якого розглядається справа, може надати по суті порушених питань письмові пояснення, які додаються до матеріалів справи. Письмові пояснення адвоката оголошуються на засіданні дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Неявка адвоката чи особи, яка ініціювала питання дисциплінарної відповідальності адвоката, на засідання дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури без поважних причин за умови наявності доказів завчасного повідомлення зазначених осіб про місце, день і час засідання не перешкоджає розгляду дисциплінарної справи. У разі повторної неявки зазначених осіб на засідання палати розгляд справи здійснюється за їх відсутності незалежно від причин неявки¹.

Розгляд справи про дисциплінарну відповідальність адвоката є *відкритим*, крім випадків, якщо відкритий розгляд справи може призвести до розголошення адвокатської таємниці. У випадках необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи, або, якщо відкритий розгляд справи може призвести до розголошення адвокатської чи іншої захищеної законом конфіденційної інформації, та з інших причин, визнаних поважними, проводиться закрите засідан-

¹ Відповідно до правової позиції ВКДКА України, адвокат, до якого було застосовано дисциплінарне стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на шість місяців, не зміг взяти участь у засіданні у зв'язку із захворюванням. Через це він був позбавлений можливості надати свої пояснення та висловити заперечення. За таких обставин ВКДКА скасувала рішення КДКА та направила матеріали дисциплінарної справи до КДКА регіону на стадію розгляду справи (рішення від 20.04.2017 №IV-006/2017). У цій же дисциплінарній справі у КДКА порушили вимогу ст. 41 Закону щодо вмотивованості рішення, а саме – не було здійснено належним чином оцінки дій адвоката. Також було встановлено факт порушення презумпції невинуватості адвоката // Про практику застосування кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю: рішення ВКДКА України від 1 березня 2018 р. URL: <https://vkdka.org/12265-2/>.

ня. Рішення про проведення закритого засідання приймається простою більшістю голосів її членів, які беруть участь у засіданні.

Під час засідання дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури ведеться *протокол*, який підписується головуючим та секретарем засідання. У протоколі засідання зазначається: місце, дата, час початку і закінчення засідання; дані про головуючого та секретаря; дані про присутніх та відсутніх членів дисциплінарної палати та інших осіб, запрошених на засідання; виклад змісту розглядуваних питань, виступів учасників засідання, прийнятого рішення.

За результатами розгляду дисциплінарної справи дисциплінарна палата кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури приймає *рішення про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку і застосування до нього дисциплінарного стягнення або про закриття дисциплінарної справи*. Рішення дисциплінарної палати приймається більшістю голосів від її загального складу, крім рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю, яке приймається двома третинами голосів від її загального складу.

Рішення у дисциплінарній справі має бути *вмотивованим*. Під час обрання виду дисциплінарного стягнення враховуються обставини вчинення проступку, його наслідки, особа адвоката та інші обставини. До адвоката застосовується дисциплінарне стягнення у вигляді *попередження*, якщо можливість застосування іншого стягнення за вчинений ним дисциплінарний проступок не передбачена законом. Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді *зупинення права на заняття адвокатською діяльністю* може застосовуватися виключно у разі: 1) повторного протягом року вчинення дисциплінарного проступку; 2) порушення адвокатом вимог щодо несутимості; 3) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики. Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді *позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю* може застосовуватися виключно у разі: 1) порушення присяги адвоката України; 2) розголошення адвокатом відомостей, що становлять адвокатську таємницю, використання їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб; 3) заподіяння протиправними діями ад-

воката, пов'язаними із здійсненням ним адвокатської діяльності, значної шкоди клієнту, якщо така шкода встановлена судовим рішенням, що набрало законної сили; 4) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики, що підриває авторитет адвокатури України.

Рішення у дисциплінарній справі приймається за відсутності адвоката, стосовно якого порушено дисциплінарну справу, та особи, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката. Член дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, який проводив перевірку відомостей про дисциплінарний проступок адвоката, не бере участь у голосуванні. Рішення дисциплінарної палати у дисциплінарній справі приймається за наслідками загального обговорення та голосування більшістю голосів від її загального складу, крім рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю, яке приймається двома третинами голосів від її загального складу. Член дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури може особисто викласти письмово окрему думку щодо конкретного рішення. Окрема думка додається до протоколу засідання і не оголошується при оголошенні рішення.

Рішення оголошується на засіданні дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. Копія рішення надсилається або вручається під розписку адвокату та особі, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, протягом трьох робочих днів з дня прийняття рішення.

Адвокат чи особа, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, має право *оскаржити* рішення у дисциплінарній справі протягом тридцяти днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду. Оскарження рішення не зупиняє його дії.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури протягом *десяти днів* з дня отримання заяви (скарги) витребує матеріали дисциплінарної справи у відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та забезпечує розгляд скарги на рішення у дисциплінарній справі протягом *тридцяти днів* з дня одержання матеріалів дисциплінарної справи.

34. Види дисциплінарних стягнень, які застосовуються до адвокатів в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правова характеристика

У науковій літературі пропонують різні терміни для позначення несприятливих наслідків, які застосовуються до адвоката за вчинення дисциплінарного проступку: «заходи дисциплінарного впливу», «дисциплінарні стягнення», «дисциплінарні санкції» тощо. На нормативному рівні відповідні явища у Законі України про «Адвокатуру та адвокатську діяльність» позначаються поняттям «дисциплінарні стягнення». Підхід законодавця є виваженим та відповідає усталеним теоретичним положенням юридичної науки щодо розуміння негативних наслідків, які застосовуються до правопорушників за порушення правових приписів.

Ст. 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» надає наступний перелік дисциплінарних стягнень:

- 1) попередження;
- 2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року;
- 3) для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України.

В Положенні про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, затверджене Рішенням Ради адвокатів України від 30 серпня 2014 р. № 120 (зі змінами та доп.)¹ роз'яснюється:

«До адвоката застосовується дисциплінарне стягнення у вигляді попередження, якщо можливість застосування іншого стягнення за вчинений ним дисциплінарний проступок не передбачена законом.

¹ Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, затверджене Рішенням РАУ від 30 серпня 2014 р. № 120 (зі змінами та доп.). URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/polozhennya/2019-02-14-polozhennya-6_5cee816a86403.pdf.

Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі:

- 1) повторного протягом року вчинення дисциплінарного проступку;
- 2) порушення адвокатом вимог щодо несумісності;
- 3) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики.

Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі:

- 1) порушення присяги адвоката України;
- 2) розголошення адвокатом відомостей, що становлять адвокатську таємницю, використання їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб;
- 3) заподіяння протиправними діями адвоката, пов'язаними із здійсненням ним адвокатської діяльності, значної шкоди клієнту, якщо така шкода встановлена судовим рішенням, що набрало законної сили;
- 4) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики, що підриває авторитет адвокатури України» (п. 52–54).

Разом з тим, точаться численні дискусії щодо необхідності розширення видів стягнень. Так, Т. Б. Вільчик пропонує доповнити перелік дисциплінарних стягнень такими видами як заборона роботи в керівних органах адвокатського самоврядування строком до 1 року та заборона навчання адвокатів-стажерів, а також грошове стягнення (штраф) як окремий вид, або як додатковий¹.

В зарубіжних країнах застосовується більш широкий перелік видів дисциплінарного стягнення. За діяння, що ганьблять високе звання адвоката **Австрії**, адвокатська палата може накладати такі санкції:

- 1) Письмова догана;
- 2) Штраф на суму до 45 тис. євро;
- 3) Заборона на адвокатську практику строком до 1 року;
- 4) Виключення з адвокатури.

А також застосування тимчасових стягнень: 1) здійснення нагляду за його діяльністю; 2) заборона на ведення діяльності у визначених

¹ Вільчик Т.Б. Дисциплінарна та цивільно-правова відповідальність адвокатів. Інформація і право. № 3 (15). 2015. С. 117.

судах та органах влади; 3) тимчасова заборона на адвокатську практику; 4) заборона на навчання стажистів.

В *Королівстві Іспанія* при місцевій колегії адвокатів дисциплінарна комісія може накладати наступні стягнення: 1) винести догану» 2) призначити штраф; 3) тимчасово усунути від виконання професійних обов'язків; 4) позбавити статусу адвоката.

Дисциплінарна комісія адвокатури *Фінляндії* має право: 1) відсторонення від посади; 2) грошовий штраф не менше 500 євро та не більше 15 тис. євро; 3) попередження; 4) догана.

===== 35. Система органів адвокатського самоврядування в Україні: види та розподіл компетенцій

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатське самоврядування визначається як гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом.

Отже, адвокатське самоврядування є гарантоване державою можливість та здатність адвокатури України, як сукупності усіх адвокатів України, самостійно визначати та формувати внутрішню корпоративну структуру, порядок організації та функціонування органів адвокатського самоврядування.

Адвокатура України як недержавний самоврядний інститут самостійно вирішує питання організації та діяльності адвокатури. З метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів і вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні діє адвокатське самоврядування.

У ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено, що *адвокатське самоврядування* – це гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом. Водночас, адвокатське самоврядування – це визначена нормативно-

правовими актами система органів, метою діяльності яких є забезпечення високого професійного рівня правової допомоги, що надається адвокатами в Україні, та реалізація правових гарантій адвокатської діяльності.

Органи адвокатського самоврядування – це органи саморегулюючого співтовариства адвокатів, що формуються цим співтовариством для вираження їх інтересів, та здійснюють покладені на них законом, іншими нормами права, повноваження з внутрішнього управління адвокатами з метою забезпечення їх незалежності.

Завданнями адвокатського самоврядування є:

- 1) забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності;
- 2) підтримання високого професійного рівня адвокатів;
- 3) утворення та забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури;
- 4) створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності;
- 5) забезпечення відкритості інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність;
- 6) забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України;
- 7) участь у формуванні Вищої ради правосуддя у порядку, визначеному законом.

До організаційних форм адвокатського самоврядування відносять:

- конференція адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя),
- рада адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя),
- Рада адвокатів України,
- з'їзд адвокатів України.

Крім того, адвокатське самоврядування здійснюється й через діяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійних комісій адвокатів регіонів (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя) та Вищої ревізійної

комісії адвокатури, які в основному мають функції контрольного характеру.

Сучасна система адвокатського самоврядування почала формуватися у кінці 2012 р. Так, 17 листопада 2012 р. відбувся установчий з'їзд адвокатів України, на якому було засновано Національну асоціацію адвокатів України (далі – НААУ), а також Вищу ревізійну комісію адвокатів України.

НААУ як новостворена недержавна некомерційна професійна організація, яка об'єднує всіх адвокатів України та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування, стала представляти всіх адвокатів України. НААУ об'єднує всіх адвокатів України з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування, створена на засадах професійної належності для сприяння розвинута зміцнення інституту адвокатури в Україні, підвищення рівня правової допомоги, що надається адвокатами, ролі та авторитету адвокатури в суспільстві, захисту прав і законних інтересів членів організації.

Конференція адвокатів регіону скликається радою адвокатів регіону не рідше одного разу на рік. Конференцію може бути скликано також за пропозицією не менш як однієї десятої від загальної кількості адвокатів регіону, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні, або Ради адвокатів України.

У разі якщо рада адвокатів регіону не скликає конференцію протягом тридцяти днів з дня надходження пропозиції про її скликання, адвокати, які підписали таку пропозицію, або Рада адвокатів України приймають рішення про утворення організаційного бюро зі скликання конференції адвокатів регіону. Організаційне бюро має права ради адвокатів регіону щодо скликання і забезпечення проведення конференції та визначає особу, яка головує на засіданні конференції.

Конференція адвокатів регіону вважається повноважною, якщо в її роботі бере участь більше половини делегатів конференції.

Конференція адвокатів регіону приймає рішення шляхом голосування більшістю голосів делегатів конференції, які беруть участь у її роботі.

У період між конференціями адвокатів регіону функції адвокатського самоврядування у регіоні виконує *рада адвокатів регіону*.

Рада адвокатів регіону підконтрольна і підзвітна конференції адвокатів регіону.

Голова та члени ради адвокатів регіону обираються конференцією адвокатів регіону з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років та адреса робочого місця яких знаходиться відповідно в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві, місті Севастополі і відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України, строком на п'ять років. Одна й та сама особа не може бути головою або членом ради адвокатів регіону більше ніж два строки підряд. Кількість членів ради адвокатів регіону визначається конференцією адвокатів регіону.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури утворюється з метою визначення рівня фахової підготовленості осіб, які виявили намір отримати право на заняття адвокатською діяльністю, та вирішення питань щодо дисциплінарної відповідальності адвокатів.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури підконтрольна та підзвітна конференції адвокатів регіону.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури діє у складі кваліфікаційної та дисциплінарної палат. Кваліфікаційна палата утворюється у складі не більше дев'яти членів, дисциплінарна – не більше одинадцяти членів палати.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є повноважною за умови обрання не менше двох третин від кількісного складу кожної з її палат, затвердженого конференцією адвокатів регіону.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є колегіальним органом, завданням якого є розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури підконтрольна і підзвітна з'їзду адвокатів України та Раді адвокатів України.

До складу Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури входять тридцять членів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років: по одному представнику від кожного регіону, які обираються конференцією адвокатів регіону, голова і два заступники голови, які обираються шляхом голосування з'їздом адвокатів України. Секретар Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури обирається членами комісії шляхом голосування

зі складу членів Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури є повноважною за умови обрання не менше двох третин її складу.

Строк повноважень голови, заступників голови, секретаря і членів Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури становить п'ять років. Одна й та сама особа не може бути головою, заступником голови, секретарем або членом Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури більше ніж два строки підряд.

Для здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю ради адвокатів регіону та кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури утворюється і діє *ревізійна комісія адвокатів регіону*.

Ревізійна комісія адвокатів регіону підконтрольна і підзвітна конференції адвокатів регіону.

Голова та члени ревізійної комісії адвокатів регіону обираються конференцією адвокатів регіону з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років та адреса робочого місця яких знаходиться в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі і відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України, строком на п'ять років. Кількість членів ревізійної комісії адвокатів регіону визначається конференцією адвокатів регіону.

Для здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю Національної асоціації адвокатів України, її органів, рад адвокатів регіонів, Ради адвокатів України, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, діяльністю ревізійних комісій адвокатів регіонів утворюється і діє *Вища ревізійна комісія адвокатури*.

Вища ревізійна комісія адвокатури підконтрольна і підзвітна з'їзду адвокатів України.

Голова та члени Вищої ревізійної комісії адвокатури обираються з'їздом адвокатів України строком на п'ять років з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років. Кількість членів Вищої ревізійної комісії адвокатури визначається з'їздом адвокатів України.

Вищим органом адвокатського самоврядування України є *з'їзд адвокатів України*.

До складу з'їзду адвокатів України входять делегати, які обираються конференціями адвокатів регіонів шляхом голосування відносною більшістю голосів делегатів, які беруть участь у конференції.

Квота представництва, порядок висування та обрання делегатів з'їзду адвокатів України, порядок проведення з'їзду адвокатів України встановлюються Радою адвокатів України.

З'їзд адвокатів України скликається Радою адвокатів України не рідше одного разу на три роки. З'їзд адвокатів України скликається у шестидесятиденний строк за ініціативою Ради адвокатів України або на вимогу не менш як однієї десятої від загальної кількості адвокатів, включених до Єдиного реєстру адвокатів України, або не менш як однієї третини рад адвокатів регіонів.

У разі якщо Рада адвокатів України не скликає з'їзд адвокатів України протягом шістдесяти днів з дня надходження пропозиції про скликання з'їзду, адвокати або представники рад адвокатів регіонів, які підписали таку пропозицію, приймають рішення про утворення організаційного бюро зі скликання з'їзду адвокатів України. Організаційне бюро має право скликати та забезпечувати проведення з'їзду адвокатів України, визначати особу, яка головує на засіданні з'їзду.

У період між з'їздами адвокатів України функції адвокатського самоврядування виконує *Рада адвокатів України*.

Повноваження і порядок роботи Ради адвокатів України визначаються цим Законом та положенням про Раду адвокатів України, що затверджується з'їздом адвокатів України.

Рада адвокатів України підконтрольна і підзвітна з'їзду адвокатів України.

До складу Ради адвокатів України входять тридцять членів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років: по одному представнику від кожного регіону, які обираються конференцією адвокатів регіону, та голова і два заступники голови, які обираються шляхом голосування з'їздом адвокатів України. Секретар Ради адвокатів України обирається Радою адвокатів України зі складу членів Ради адвокатів України. Рада адвокатів України може достроково відкликати з посади секретаря Ради.

Рада адвокатів України є повноважною за умови обрання не менше двох третин від її складу.

Строк повноважень голови, заступників голови, секретаря і членів Ради адвокатів України становить п'ять років. Одна й та сама особа не може бути головою, заступником голови, секретарем або членом Ради адвокатів України більше ніж два строки підряд.

Отже, на сьогодні створено розгалужену систему органів адвокатського самоврядування як на регіональному, так й на загальнодержавному рівні, що мають на меті представництво інтересів усіх адвокатів, формування норм та правил, що повинні дотримуватись усіма адвокатами України. Така система адвокатського самоврядування покликана на створення окремої незалежної від держави системи самоорганізації та самоуправління усіх адвокатів України.

===== 36. Зупинення, припинення та відновлення права на зайняття адвокатською діяльністю в Україні: підстави, порядок, наслідки

Питання зупинення, припинення та відновлення права на зайняття адвокатською діяльністю унормовано Розділом V Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ст. 31, 32).

Зупинення права на заняття адвокатською діяльністю відбувається у разі:

- 1) подання адвокатом заяви про зупинення адвокатської діяльності;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення злочину (крім набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі);
- 3) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю;
- 4) визнання адвоката за рішенням суду недієздатним або обмежено дієздатним.

Право на заняття адвокатською діяльністю зупиняється:

- 1) з підстави, передбаченої пунктом 1 – 3 дня подання раді адвокатів регіону за адресою робочого місця адвоката відповідної заяви адвоката;

2) з підстав, передбачених пунктами 2 і 4 – з дня набрання законної сили відповідним рішенням суду;

3) з підстави, передбаченої пунктом 3 – з дня прийняття кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури відповідного рішення.

Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі:

1) повторного протягом року вчинення дисциплінарного проступку;

2) порушення адвокатом вимог щодо несумісності;

3) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики.

Копія рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, передбаченого пунктом 3, у триденний строк з дня його прийняття надсилається адвокату та відповідній раді адвокатів регіону. Рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про зупинення права на заняття адвокатською діяльністю може бути оскаржено протягом тридцяти днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду. Оскарження такого рішення не зупиняє його дії.

Протягом строку зупинення права на заняття адвокатською діяльністю адвокат не має права її здійснювати. Такий адвокат також не може брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування, крім випадків, коли таке право зупинено у зв'язку з призначенням особи на посаду до органу державної влади з'їздом адвокатів України.

Відомості про зупинення права на заняття адвокатською діяльністю вносяться до Єдиного реєстру адвокатів України.

Право на заняття адвокатською діяльністю поновлюється у разі:

1) зупинення права з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої цієї статті, – з дня, наступного за днем отримання радою адвокатів регіону заяви адвоката про поновлення права на заняття адвокатською діяльністю;

2) зупинення права з підстави, передбаченої пунктом 2 частини першої цієї статті, – з дня, наступного за днем отримання радою адвокатів регіону підтвердження про погашення або зняття в установленому законом порядку судимості;

3) зупинення права з підстави, передбаченої пунктом 3 частини першої цієї статті, – з дня закінчення строку, на який згідно з рішенням кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури було зупинено право на заняття адвокатською діяльністю;

4) зупинення права з підстави, передбаченої пунктом 4 частини першої цієї статті, – з дня, наступного за днем отримання радою адвокатів регіону відповідного рішення суду.

У разі зупинення права на заняття адвокатською діяльністю з підстави, передбаченої пунктом 3 частини першої цієї статті, таке право також поновлюється з дня набрання законної сили відповідним рішенням суду або з дня прийняття відповідного рішення Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури.

Припинення права на зайняття адвокатською діяльністю.

Згідно ст. 32 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» право на заняття адвокатською діяльністю припиняється шляхом анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю у разі:

1) подання адвокатом заяви про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

2) визнання адвоката безвісно відсутнім або оголошення його померлим;

3) смерті адвоката;

4) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю;

5) встановлення факту надання недостовірних відомостей для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та складення присяги адвоката України;

6) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі.

Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі:

1) порушення присяги адвоката України;

2) розголошення адвокатом відомостей, що становлять адвокатську таємницю, використання їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб;

3) заподіяння протиправними діями адвоката, пов'язаними із здійсненням ним адвокатської діяльності, значної шкоди клієнту, якщо така шкода встановлена судовим рішенням, що набрало законної сили;

4) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики, що підриває авторитет адвокатури України.

Право на заняття адвокатською діяльністю припиняється:

1) з підстави, передбаченої пунктом 1 частини першої цієї статті, – з дня подання раді адвокатів регіону за адресою робочого місця адвоката відповідної заяви адвоката;

2) з підстав, передбачених пунктами 2 і 6 частини першої цієї статті, – з дня набрання законної сили відповідним рішенням суду;

3) з підстав, передбачених пунктами 4 і 5 частини першої цієї статті, – з дня прийняття кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури відповідного рішення.

У разі припинення права на заняття адвокатською діяльністю з підстав, передбачених пунктами 4 і 5 частини першої цієї статті, копія рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури у триденний строк з дня його прийняття надсилається адвокату та відповідній раді адвокатів регіону. Рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про припинення права на заняття адвокатською діяльністю може бути оскаржено протягом тридцяти днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду. Оскарження такого рішення не зупиняє його дії.

Право на заняття адвокатською діяльністю, припинене з підстав, передбачених пунктами 4 і 5 частини першої цієї статті, поновлюється з дня набрання законної сили відповідним рішенням суду або з дня прийняття відповідного рішення Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури.

Припинення права особи на заняття адвокатською діяльністю має наслідком припинення такої діяльності та права особи на участь у роботі органів адвокатського самоврядування.

Особа, стосовно якої прийнято рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю з підстав, передбачених пунктами 4 і 5 частини першої цієї статті, може звернутися до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту не раніше ніж через два роки з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю, а з підстави, передбаченої пунктом 6 частини першої цієї статті, – з дня погашення або зняття в установленому законом порядку судимості, але не раніше ніж через два роки з дня набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката.

Відомості про припинення права на заняття адвокатською діяльністю вносяться до Єдиного реєстру адвокатів України.

===== 37. З'їзд адвокатів України: статус, повноваження, порядок роботи

Вищим органом адвокатського самоврядування України є *з'їзд адвокатів України*.

До складу з'їзду адвокатів України входять делегати, які обираються конференціями адвокатів регіонів шляхом голосування відносною більшістю голосів делегатів, які беруть участь у конференції.

Квота представництва, порядок висування та обрання делегатів з'їзду адвокатів України, порядок проведення з'їзду адвокатів України встановлюються Радою адвокатів України.

З'їзд адвокатів України скликається Радою адвокатів України не рідше одного разу на три роки. З'їзд адвокатів України скликається у шістдесятиденний строк за ініціативою Ради адвокатів України або на вимогу не менш як однієї десятої від загальної кількості адвокатів, включених до Єдиного реєстру адвокатів України, або не менш як однієї третини рад адвокатів регіонів.

У разі якщо Рада адвокатів України не скликає з'їзд адвокатів України протягом шістдесяти днів з дня надходження пропозиції про скликання з'їзду, адвокати або представники рад адвокатів регіонів, які підписали таку пропозицію, приймають рішення про утворення

організаційного бюро зі скликання з'їзду адвокатів України. Організаційне бюро має право скликати та забезпечувати проведення з'їзду адвокатів України, визначати особу, яка головує на засіданні з'їзду.

Про день, час і місце початку роботи з'їзду адвокатів України та питання, що вносяться на його обговорення, адвокати повідомляються не пізніше як за двадцять днів до дня початку роботи з'їзду.

З'їзд адвокатів України є правомочним, якщо в ньому бере участь більше половини обраних делегатів, які представляють більшість конференцій адвокатів регіонів.

З'їзд адвокатів України має такі повноваження:

1) обирає голову і заступників голови Ради адвокатів України, голову і заступників голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, голову і членів Вищої ревізійної комісії адвокатури та достроково відкликає їх з посад;

2) затверджує статут Національної асоціації адвокатів України та вносить до нього зміни;

3) затверджує правила адвокатської етики;

4) затверджує положення про Раду адвокатів України, положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, положення про Вищу ревізійну комісію адвокатури;

5) розглядає та затверджує звіти Ради адвокатів України, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, висновки Вищої ревізійної комісії адвокатури;

6) обирає двох членів Вищої ради правосуддя;

7) затверджує кошторис Ради адвокатів України, кошторис Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, затверджує звіт про їх виконання;

8) здійснює інші повноваження відповідно до цього Закону.

З'їзд адвокатів України може прийняти рішення про сплату щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, визначити напрями їх використання та відповідальність за несплату внесків.

Рішення з'їзду адвокатів України приймаються шляхом голосування більшістю голосів делегатів, що беруть участь у з'їзді.

38. Рада адвокатів України.

Порядок формування та повноваження

У період між з'їздами адвокатів України функції адвокатського самоврядування виконує *Рада адвокатів України*.

Повноваження і порядок роботи Ради адвокатів України визначаються Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та положенням про Раду адвокатів України, що затверджується з'їздом адвокатів України.

Рада адвокатів України підконтрольна і підзвітна з'їзду адвокатів України.

До складу Ради адвокатів України входять тридцять членів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років: по одному представнику від кожного регіону, які обираються конференцією адвокатів регіону, та голова і два заступники голови, які обираються шляхом голосування з'їздом адвокатів України. Секретар Ради адвокатів України обирається Радою адвокатів України зі складу членів Ради адвокатів України. Рада адвокатів України може достроково відкликати з посади секретаря Ради.

Рада адвокатів України є повноважною за умови обрання не менше двох третин від її складу.

Строк повноважень голови, заступників голови, секретаря і членів Ради адвокатів України становить п'ять років. Одна й та сама особа не може бути головою, заступником голови, секретарем або членом Ради адвокатів України більше ніж два строки підряд.

Голова, заступник голови, секретар, член Ради адвокатів України можуть бути достроково відкликані з посади за рішенням органу адвокатського самоврядування, який обрав їх на посаду.

Голова, заступник голови, секретар, член Ради адвокатів України не можуть одночасно входити до складу ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону, Вищої ревізійної комісії адвокатури, комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги.

Рада адвокатів України має такі повноваження:

1) складає порядок денний, забезпечує скликання та проведення з'їзду адвокатів України;

2) визначає квоту представництва, порядок висування та обрання делегатів конференції адвокатів регіонів, з'їзду адвокатів України;

3) забезпечує виконання рішень з'їзду адвокатів України;

4) здійснює організаційне, методичне, інформаційне забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України, здійснює контроль за діяльністю рад адвокатів регіонів щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України та надання витягів з нього;

5) затверджує регламент конференції адвокатів регіону, положення про раду адвокатів регіону, положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, положення про ревізійну комісію адвокатів регіону, положення про комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги;

6) встановлює розмір та порядок сплати щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, забезпечує їх розподіл і використання (якщо з'їздом адвокатів України прийнято рішення про сплату щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування та визначено на прями їх використання);

7) визначає розмір відрахувань кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури на забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури;

8) сприяє діяльності рад адвокатів регіонів, координує їх діяльність;

9) сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів;

10) приймає рішення про розпорядження коштами і майном Національної асоціації адвокатів України відповідно до призначень коштів і майна, визначених статутом Національної асоціації адвокатів України та рішеннями з'їзду адвокатів України;

11) розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність рад адвокатів регіонів, їх голів, скасовує рішення рад адвокатів регіонів;

12) визначає друкований орган Національної асоціації адвокатів України;

13) забезпечує ведення офіційного веб-сайту Національної асоціації адвокатів України;

14) виконує інші функції відповідно до цього Закону та рішень з'їзду адвокатів України.

Засідання Ради адвокатів України скликаються головою Ради адвокатів України, а в разі його відсутності – одним із заступників голови не рідше одного разу на два місяці. Засідання Ради адвокатів України може бути також скликане за пропозицією не менш як однієї п'ятої від загального складу членів Ради.

У разі якщо голова Ради адвокатів України або його заступник не скликає засідання Ради протягом тридцяти днів з дня надходження пропозиції про скликання засідання, члени Ради адвокатів України, які підписали таку пропозицію, приймають рішення про утворення організаційного бюро зі скликання Ради адвокатів України. Організаційне бюро має право скликати та забезпечувати проведення засідань Ради, визначати особу, яка головує на засіданні Ради.

Засідання Ради адвокатів України є повноважним, якщо на ньому присутні більше половини членів Ради. Рішення Ради адвокатів України приймаються більшістю голосів від загальної кількості її членів. У разі рівного розподілу голосів членів Ради голос головуючого на засіданні є вирішальним.

===== 39. Рада адвокатів регіону. Порядок формування та повноваження

У період між конференціями адвокатів регіону функції адвокатського самоврядування у регіоні виконує *рада адвокатів регіону*.

Рада адвокатів регіону підконтрольна і підзвітна конференції адвокатів регіону.

Голова та члени ради адвокатів регіону обираються конференцією адвокатів регіону з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років та адреса робочого місця яких знаходиться відповідно в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві, місті Севастополі і відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України, строком на п'ять років. Одна й та сама

особа не може бути головою або членом ради адвокатів регіону більше ніж два строки підряд. Кількість членів ради адвокатів регіону визначається конференцією адвокатів регіону.

На першому засіданні члени ради адвокатів регіону за пропозицією голови ради обирають зі свого складу заступника голови та секретаря ради.

Голова, заступник голови, секретар, член ради адвокатів регіону не можуть одночасно входити до складу кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону, Вищої ревізійної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги.

Голова, заступник голови, секретар, член ради адвокатів регіону можуть бути достроково відкликані з посади за рішенням органу адвокатського самоврядування, який їх обрав на посаду.

До повноважень ради адвокатів регіону належить:

- 1) представляє адвокатів регіону;
- 2) складає порядок денний, скликає та забезпечує проведення конференції адвокатів регіону;
- 3) забезпечує виконання рішень конференції адвокатів регіону, здійснює контроль за їх виконанням;
- 4) здійснює інформаційно-методичне забезпечення адвокатів регіону, сприяє підвищенню їх кваліфікації;
- 5) приймає присягу адвоката України;
- 6) визначає представників адвокатури до складу конкурсної комісії з відбору адвокатів для надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- 7) сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів;
- 8) розпоряджається коштами та майном відповідно до затвердженого кошторису;
- 9) забезпечує в установленому порядку внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України;
- 10) утворює комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги;

11) виконує інші функції відповідно до цього Закону, рішень конференції адвокатів регіону, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України.

Засідання ради адвокатів регіону є повноважним, якщо в його роботі бере участь більше половини її членів. Рада адвокатів регіону приймає рішення шляхом голосування більшістю голосів від загальної кількості її членів.

Голова, заступник голови, секретар ради адвокатів регіону можуть отримувати винагороду за свою роботу, розмір та порядок виплати якої встановлюються конференцією адвокатів регіону.

Рада адвокатів регіону є юридичною особою. Повноваження і порядок роботи ради адвокатів регіону визначаються Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та положенням про раду адвокатів регіону.

Установчим документом ради адвокатів регіону є положення про раду адвокатів регіону, яке затверджується Радою адвокатів України.

===== 40. Ревізійні комісії адвокатури: види, порядок формування та повноваження

Адвокатське самоврядування здійснюється через діяльність ревізійних комісій адвокатів регіонів (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), *Вищої ревізійної комісії адвокатури*. Згідно з ст. 51 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» для здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю ради адвокатів регіону та кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури утворюється і діє *Ревізійна комісія адвокатів регіону*.

Ревізійна комісія адвокатів регіону підконтрольна і підзвітна конференції адвокатів регіону.

Голова та члени ревізійної комісії адвокатів регіону обираються конференцією адвокатів регіону з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років та адреса робочого місця яких знаходиться в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі і відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України, строком на п'ять років. Кількість членів

ревізійної комісії адвокатів регіону визначається конференцією адвокатів регіону.

Голова, член ревізійної комісії адвокатів регіону можуть бути достроково відкликані з посади за рішенням конференції адвокатів регіону, яка обрала їх на посаду.

Голова, член ревізійної комісії адвокатів регіону не можуть одночасно входити до складу Вищої ревізійної комісії адвокатури, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України, комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги.

За результатами перевірок ревізійна комісія адвокатів регіону складає висновки, які подає на розгляд та затвердження конференції адвокатів регіону. Ревізійна комісія адвокатів регіону може подавати результати перевірок Раді адвокатів України та з'їзду адвокатів України.

Вища ревізійна комісія адвокатури утворюється і діє згідно ст. 53 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» – для здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю Національної асоціації адвокатів України, її органів, рад адвокатів регіонів, Ради адвокатів України, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, діяльністю ревізійних комісій адвокатів регіонів.

Вища ревізійна комісія адвокатури підконтрольна і підзвітна з'їзду адвокатів України.

Голова та члени Вищої ревізійної комісії адвокатури обираються з'їздом адвокатів України строком на п'ять років з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років. Кількість членів Вищої ревізійної комісії адвокатури визначається з'їздом адвокатів України.

Голова, член Вищої ревізійної комісії адвокатури можуть бути достроково відкликані з посади за рішенням з'їзду адвокатів України.

Голова, член Вищої ревізійної комісії адвокатури не можуть одночасно входити до складу ревізійної комісії адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ради адвокатів регіону, Ради адвокатів України, комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги.

Голова та члени Вищої ревізійної комісії адвокатури можуть отримувати винагороду за роботу в її складі у розмірі, встановленому з'їздом адвокатів України.

За результатами перевірок Вища ревізійна комісія адвокатури складає висновки, які подає на розгляд та затвердження з'їзду адвокатів України. Вища ревізійна комісія адвокатури може подавати результати перевірок Раді адвокатів України, Вищій кваліфікаційно-дисциплінарній комісії адвокатури.

41. Конференції адвокатів регіону: статус, повноваження, порядок роботи

Вищим органом адвокатського самоврядування в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі є *конференція адвокатів регіону*, адреса робочого місця яких знаходиться відповідно в Автономній Республіці Крим, області, містах Києві та Севастополі та відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України.

Квота представництва, порядок висування та обрання делегатів конференції адвокатів регіону затверджуються Радою адвокатів України.

Конференція адвокатів регіону скликається радою адвокатів регіону не рідше одного разу на рік. Конференцію може бути скликано також за пропозицією не менш як однієї десятої від загальної кількості адвокатів регіону, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні, або Ради адвокатів України.

У разі якщо рада адвокатів регіону не скликає конференцію протягом тридцяти днів з дня надходження пропозиції про її скликання, адвокати, які підписали таку пропозицію, або Рада адвокатів України приймають рішення про утворення організаційного бюро зі скликання конференції адвокатів регіону. Організаційне бюро має права ради адвокатів регіону щодо скликання і забезпечення проведення конференції та визначає особу, яка головує на засіданні конференції.

Про день, час і місце початку роботи конференції адвокатів регіону та питання, що вносяться на її обговорення, адвокати повідомля-

ються не пізніш як за п'ятнадцять днів до дня початку роботи конференції.

Конференція адвокатів регіону вважається повноважною, якщо в її роботі бере участь більше половини делегатів конференції.

До повноважень конференції адвокатів регіону належать:

1) обрання голови та членів ради адвокатів регіону, дострокове відкликання їх з посад;

2) обрання делегатів на з'їзд адвокатів України;

3) обрання представника адвокатів регіону до складу Ради адвокатів України та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, дострокове відкликання їх з посад;

4) визначення кількості членів кваліфікаційної і дисциплінарної палат кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, обрання голови та членів кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, дострокове відкликання їх з посад;

5) обрання голови та членів ревізійної комісії адвокатів регіону, дострокове відкликання їх з посад;

6) затвердження штатного розпису і кошторису ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури;

7) розгляд та затвердження звіту ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, висновків ревізійної комісії адвокатів регіону, представників адвокатів регіону у складі Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури і Ради адвокатів України;

8) прийняття інших рішень відповідно до цього Закону.

Конференція адвокатів регіону приймає рішення шляхом голосування більшістю голосів делегатів конференції, які беруть участь у її роботі.

===== 42. Національна асоціація адвокатів України: завдання, порядок формування, структура та компетенція

Національна асоціація адвокатів України (далі – НААУ) створена у відповідності до Закону України «Про адвокатуру та адвокат-

ську діяльність» і є всеукраїнською недержавною некомерційною неприбутковою професійною організацією, яка об'єднує всіх адвокатів України з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування, створена на засадах професійної належності.

Повноваження:

1) представляє адвокатуру України у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями, делегує представників до органів державної влади;

2) захищає професійні права адвокатів та забезпечує гарантії адвокатської діяльності;

3) забезпечує високий професійний рівень адвокатів України;

4) забезпечує доступ та відкритість інформації стосовно адвокатів України;

5) виконує інші функції відповідно до цього Закону.

Національна асоціація адвокатів України є юридичною особою та діє через організаційні форми адвокатського самоврядування, передбачені цим Законом. Утворюється з'їздом адвокатів України та не може бути реорганізована. Ліквідація Національної асоціації адвокатів України може бути здійснена лише на підставі закону. Статут Національної асоціації адвокатів України затверджується з'їздом адвокатів України та є її установчим документом. З моменту державної реєстрації Національної асоціації адвокатів України її членами стають всі особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Інші особи стають членами Національної асоціації адвокатів України з моменту складення присяги адвоката України.

Основними принципами діяльності НААУ є:

- 1) верховенство права;
- 2) пріоритет суспільних інтересів;
- 3) аполітичність;
- 4) законність;
- 5) самоврядування;
- 6) незалежність;
- 7) демократичність;

- 8) прозорість та відкритість;
- 9) самостійність;
- 10) професіоналізм;
- 11) рівноправність;
- 12) виборність та підзвітність органів адвокатського самоврядування;
- 13) гласність та публічність;
- 14) обов'язковість для виконання рішень органів адвокатського самоврядування;
- 15) заборона втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката.

Основною метою НААУ є об'єднання українських адвокатів для сприяння розвитку та зміцненню інституту адвокатури в Україні, підвищення рівня правової допомоги, що надається адвокатами, підвищення ролі та авторитету адвокатури в суспільстві, забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування, захисту прав та законних інтересів адвокатів.

НААУ має право в межах, що не суперечать чинному законодавству:

1. від власного імені виступати учасником цивільно-правових відносин, набувати майнових і немайнових прав та нести обов'язки, укладати угоди, які необхідні для досягнення мети діяльності організації;
2. бути позивачем та відповідачем у суді;
3. наймати на роботу працівників на основі трудових чи цивільно-правових угод;
4. представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси адвокатів у державних та недержавних органах і організаціях;
5. одержувати від органів державної влади і управління та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації своєї мети і завдань;
6. вносити пропозиції до органів державної влади і управління, приймати участь в розробці рішень органів державної влади та місцевого самоврядування в порядку передбаченому чинним законодавством України;
7. набувати та розпоряджатися майном та іншою власністю для здійснення своїх статутних завдань в порядку, визначеному чинним законодавством України;

8. використовувати власне майно та майно, тимчасово передане їй у володіння або користування, якщо таке використання необхідне для досягнення мети діяльності організації;

9. отримувати фінансування за рахунок членських внесків (вступних, періодичних, цільових та будь-яких інших внесків членів), безповоротної фінансової допомоги, добровільних пожертвувань, а також пасивних доходів та надходжень від основної діяльності організації;

10. засновувати або вступати в міжнародні, всеукраїнські громадські (неурядові) організації, підтримувати прямі міжнародні контакти та зв'язки, укладати відповідні угоди, а також брати участь у здійсненні заходів, що не суперечать міжнародним зобов'язанням України та Статуту.

НААУ організовує, координує та забезпечує діяльність органів адвокатського самоврядування. Відповідно до ст. 46 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Статуту НААУ систему адвокатського самоврядування складають національні та регіональні органи адвокатського самоврядування, інші структури, утворені для забезпечення їх діяльності. Регіональні відділення НААУ діють на підставі відповідного положення, що затверджується Радою адвокатів України. У регіональних відділеннях НААУ діють такі *регіональні органи* адвокатського самоврядування:

- 1) конференції адвокатів регіону;
- 2) ради адвокатів регіону;
- 3) кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури;
- 4) ревізійні комісії адвокатів;

До *Національних органів самоврядування* належать:

- 1) з'їзд адвокатів України;
- 2) Рада адвокатів України;
- 3) Вища кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури;
- 4) Вища ревізійна комісія адвокатів.

Окрім цих органів, в структуру НААУ входять:

- Секретаріат (Голова, керівник секретаріату, заступник керівника, 3 департаментів-самоврядування, комунікацій, професії);
- Комітети;
- Вища школа адвокатури;
- Науково-консультативна рада;

- Центр досліджень адвокатури і права;
- Іноземні представництва;
- Партнери;
- Експертна Рада з питань акредитації та сертифікації щодо підвищення кваліфікації адвокатів;
- Рада старійшин адвокатів;
- Робочі групи;
- Благодійний фонд;
- Фінансова звітність.

Іноземні представництва: НААУ має представництва в Сполучених Штатах Америки, Словацькій Республіці, Латвійській Республіці, Республіці Кіпр, Французькій Республіці, Угорщині, Російській Федерації, Республіці Польща, Турецькій Республіці, Королівстві Іспанія, Об'єднаних Арабських Еміратах, Австралії, Мексиканських Сполучених Штатах, Італійській Республіці, Грецькій Республіці.

Основними завданнями іноземних представництв НААУ є: здійснення безпосереднього представництва інтересів НААУ у конкретній державі та у відносинах з іноземними органами адвокатського самоврядування, державними органами інших країн, підприємствами, установами, організаціями, науковими закладами, а також з фізичними та юридичними особами; співпраця з іноземними дипломатичними представництвами в країні-перебування (реєстрації), на підставі відповідно оформленої акредитації консульської установи, або державним органом закордонних справ

--- **43. Акти органів адвокатського самоврядування та Національної асоціації адвокатів України: загальна характеристика**

Нормативно-правовий акт – офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженими фізичними особами у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання суспільних джерел права, що містить норми

права, має неперсоніфікований характер і розрахований на неодноразове застосування.

Іншими словами, нормативно-правовий акт – це документ, прийнятий у визначеному порядку компетентним органом публічної влади, у якому містяться норми права¹.

Підзаконний акт (англ. By law, нім. Satzung, пол. Zarządzenie) – нормативний акт, що приймається уповноваженими нормотворчими суб'єктами на основі і на виконання законів, не повинні суперечити їм.

Існування підзаконних нормативних актів у правовій системі зумовлено багаторівневою структурою самих суспільних відносин, що потребують як законодавчого врегулювання, так і вторинного, детальнішого і конкретизуючого нормативного регулювання з метою оперативного вирішення питань в окремих сферах життєдіяльності суспільства².

Акти вищих органів адвокатського самоврядування поєднують ознаки нормативних й підзаконних нормативних актів, оскільки ними регламентуються різноманітні аспекти адвокатської діяльності, їх дія спрямована на невизначене коло суб'єктів в адвокатській спільноті, а також вони розробляються й ухвалюються на підставі й на виконання Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Повноваження органів адвокатського самоврядування на ухвалення тих чи інших юридично значущих актів чітко визначена Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Особливістю актів органів адвокатського самоврядування є також їх внутрішня корпоративна дія, оскільки вони адресовані адвокатській спільноті, у лавах якої на початок 2021 року налічується близько 60 тисяч осіб.

Окрім нормативно-правових актів, органи адвокатського самоврядування ухвалюють також і акти індивідуальної дії, які стосуються окремої ситуації або окремого адвоката й вичерпують свою чинність одноразовим застосуванням.

Обов'язковість актів органів адвокатського самоврядування визначається на законодавчому рівні й забезпечується примусом у вигляді притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за невиконання відповідних актів.

¹ Нормативно-правовий акт/ Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

² Підзаконний акт / Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

Відповідно до ст. 57 Закону України «Про адвокатуру та адвокатське самоврядування» рішення з'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України є обов'язковими до виконання всіма адвокатами.

Рішення конференцій та рад адвокатів регіонів є обов'язковими до виконання адвокатами, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні та відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України.

Рішення органів адвокатського самоврядування набирають чинності з дня їх прийняття, якщо інший строк не передбачений рішеннями.

Зїзд адвокатів України як вищий орган адвокатського самоврядування: затверджує статут Національної асоціації адвокатів України та вносить до нього зміни; затверджує правила адвокатської етики; затверджує положення про Раду адвокатів України, положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, положення про Вищу ревізійну комісію адвокатури; розглядає та затверджує звіти Ради адвокатів України, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, висновки Вищої ревізійної комісії адвокатури (пп. 2–5 ч. 7 ст. 54 Закону України «Про адвокатуру та адвокатське самоврядування»).

Рада адвокатів України має такі управлінські повноваження, на виконання яких Рада вправі ухвалювати нормативно-правові й індивідуальні підзаконні акти: забезпечує виконання рішень з'їзду адвокатів України; здійснює організаційне, методичне, інформаційне забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України, здійснює контроль за діяльністю рад адвокатів регіонів щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України та надання витягів з нього; затверджує регламент конференції адвокатів регіону, положення про раду адвокатів регіону, положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, положення про ревізійну комісію адвокатів регіону, положення про комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги; встановлює розмір та порядок сплати щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, забезпечує їх розподіл і використання (якщо з'їздом адвокатів України прийнято рішення про сплату щорічних внесків адвокатів на забез-

печення реалізації адвокатського самоврядування та визначено напрямки їх використання); визначає розмір відрахувань кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури на забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; сприяє діяльності рад адвокатів регіонів, координує їх діяльність; сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів; приймає рішення про розпорядження коштами і майном Національної асоціації адвокатів України відповідно до призначень коштів і майна, визначених статутом Національної асоціації адвокатів України та рішеннями з'їзду адвокатів України; розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність рад адвокатів регіонів, їх голів, скасовує рішення рад адвокатів регіонів (ч. 4 ст. 55 Закону України «Про адвокатуру та адвокатське самоврядування»).

Рада адвокатів регіону: забезпечує виконання рішень конференції адвокатів регіону, здійснює контроль за їх виконанням; здійснює інформаційно-методичне забезпечення адвокатів регіону, сприяє підвищенню їх кваліфікації; визначає представників адвокатури до складу конкурсної комісії з відбору адвокатів для надання безоплатної вторинної правової допомоги; сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів; утворює комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги (ч. 4 ст. 55 Закону України «Про адвокатуру та адвокатське самоврядування»).

Відповідно до ст. 5 Правил адвокатської етики право офіційного тлумачення Правил адвокатської етики належить виключно З'їзду адвокатів України та Раді адвокатів України.

Органи адвокатського самоврядування затверджувати наступні нормативні підзаконні акти:

Акти Ради адвокатів України:

Регламент Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 4–5 липня 2014 року № 78 з подальшими змінами;

Регламент кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 16 лютого 2013 року № 77;

Положення про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів, затверджене рішенням ради адвокатів України № 36 від 17 грудня 2012 року з подальшими змінами;

Положення про внески на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, затверджене рішенням Ради адвокатів України від № 4 від 03 лютого 2017 року;

Порядок допуску до складання кваліфікаційного іспиту, порядок складання кваліфікаційного іспиту та методика оцінювання результатів складання іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 17 грудня 2013 року № 270;

Програма складання кваліфікаційного іспиту, затверджена рішенням Ради адвокатів України від 26 лютого 2016 року № 68;

Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, затверджено рішенням Ради адвокатів України від 01 червня 2018 року № 80;

Порядок підвищення кваліфікації адвокатів України, затверджений рішенням Ради адвокатів України від 21 вересня 2019 року № 111;

Порядок ведення Єдиного реєстру адвокатів України, затверджено Рішенням Ради адвокатів України № 26 від 17 грудня 2012 р. з подальшими змінами;

Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, затверджено Рішенням Ради адвокатів України № 80 від 01 червня 2018 р.;

Положення по помічника адвоката, затверджене Рішенням Ради адвокатів України № 113 від 25 вересня 2015 року із подальшими змінами;

Порядок дій з питань забезпечення гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів, затверджене Рішенням Ради адвокатів України від 27 липня 2013 р. № 183;

Про порядок здійснення плати за складання кваліфікаційного іспиту, затверджене рішенням Ради адвокатів України № 143 від 11 червня 2016 року;

Про надання роз'яснень практичних питань реалізації Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо організаційних форм адвокатської діяльності, затверджене рішенням Ради адвокатів України від 4–5 липня 2014 р. № 71;

Положення про адвокатське досє, затверджене рішенням Ради адвокатів України № 169 від 04 серпня 2016 року.

Акти установчого З'їзду адвокатів України:

Правила адвокатської етики, затверджені установчими з'їздом адвокатів України, 09.06.2017 року від 9 червня 2017 р.

Положення про Раду адвокатів України, затверджені установчим з'їздом адвокатів України 17 листопада 2012 року.

Положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, затверджене рішенням звітно-виборного з'їзду адвокатів України від 09 червня 2017 року.

Спільні акти:

Меморандум про співпрацю між Національною асоціацією адвокатів України та Міністерством юстиції України у сфері надання безоплатної правової допомоги від 19.11.2013.

44. Фінансове забезпечення органів адвокатського самоврядування в Україні

На думку Н. М. Бакаянкової незалежність як основоположний принцип організації й діяльності адвокатури допускає фінансування адвокатури винятково з джерел, які не впливають на самостійність, саморегулювання адвокатської спільноти, гарантують здійснення адвокатської діяльності без зовнішнього тиску, впливу або втручання¹.

Згідно ст. 58 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» фінансове забезпечення (утримання) органів адвокатського самоврядування може здійснюватися за рахунок:

- 1) плати за складання кваліфікаційного іспиту;
- 2) щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування;

¹ Бакаянкова Н. М. Фінансування органів адвокатського самоврядування у світлі українського та міжнародного досвіду. *Право міжнародних організацій*. Вип. 8. С. 65–72.

3) відрахувань кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури на забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури;

4) добровільних внесків адвокатів, адвокатських бюро, адвокатських об'єднань;

5) добровільних внесків фізичних і юридичних осіб;

6) інших не заборонених законом джерел.

Розмір плати за складання кваліфікаційного іспиту визначається з урахуванням потреби покриття витрат на забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та не може перевищувати трьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб, установлених законом на день подання особою заяви про допуск до складання кваліфікаційного іспиту.

Рішенням Ради адвокатів України від 3 лютого 2017 р. №5 встановлено й затверджено плату за складання кваліфікаційного іспиту у розмірі трьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб, установлених законом на день подання особою заяви про допуск до складання кваліфікаційного іспиту.

Плата за складання кваліфікаційного іспиту сплачується на день подання заяви про допуск до складання кваліфікаційного іспиту та здійснюється в національній валюті України на банківські рахунки кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури відповідного регіону та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури двома платежами, згідно наступного розподілу:

– шляхом перерахування 80% від встановленого розміру плати за складання кваліфікаційного іспиту на поточний рахунок відповідної КДКА;

– шляхом перерахування 20% від встановленого розміру плати за складання кваліфікаційного іспиту на поточний рахунок ВКДКА.

Розмір щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування визначається з урахуванням потреби покриття витрат на забезпечення діяльності рад адвокатів регіонів, Ради адвокатів України, Вищої ревізійної комісії адвокатури та ведення Єдиного реєстру адвокатів України та не може перевищувати прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого станом на

1 січня відповідного календарного року. Розмір щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування є однаковим для всіх адвокатів. Адвокати, право на заняття адвокатською діяльністю яких зупинено, звільняються від сплати щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування на період зупинення такого права.

На підставі абз. 2 п. 8 ч. 7 ст. 54 Закону Установчим з'їздом адвокатів України було встановлено щорічні внески адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування та рекомендовано розмір такого внеску не більше однієї мінімальної заробітної плати на рік станом на 1 січня поточного року, у якому такий внесок сплачується. А відповідно до рішення Ради адвокатів України від 17.12.2012 р. №24 розмір щорічного внеску на рівні однієї мінімальної заробітної плати на рік було закріплено.

Положенням про внески на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, затвердженим рішенням Ради адвокатів України від 16.02.2013 р. №72 (з подальшими змінами й доповненнями), встановлено, що адвокати сплачують щорічні внески до 31 січня поточного року та двома одночасними платежами згідно з таким розподілом: 1) шляхом перерахування 70% від встановленого розміру щорічного внеску (однієї мінімальної заробітної плати на 1 січня поточного року) на поточний рахунок відповідної ради адвокатів регіону; 2) шляхом перерахування 30% від встановленого розміру щорічного внеску (однієї мінімальної заробітної плати на 1 січня поточного року) на поточний рахунок Національної асоціації адвокатів України.

Щорічний внесок вважається сплаченим з моменту надходження коштів на банківські рахунки органів адвокатського самоврядування. Обов'язок по сплаті щорічного внеску на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування не вважається виконаним адвокатом, якщо його внесено не в повному розмірі (крім випадків розстрочки платежу) чи на рахунок лише одного із двох органів адвокатського самоврядування: ради адвокатів регіону чи Національної асоціації адвокатів України.

Згідно з Рішенням РАУ «Про встановлення для адвокатів іноземних держав розміру одноразового внеску на організаційно-технічне

забезпечення» від 01.06.2013 р. № 156 для адвокатів іноземних держав одноразовий внесок на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування в частині організаційно-технічного забезпечення кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури регіонів та ВКДКА в розмірі 10 мінімальних заробітних плат, що сплачується на рахунок кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону (з розподілом 10% на рахунок ВКДКА та 90% на рахунок кваліфікаційно-дисциплінарній комісії адвокатури регіону).

Розмір відрахувань кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури на забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури визначається з урахуванням потреби покриття витрат для забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Порядок відрахувань кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури на забезпечення діяльності ВКДКА визначається відповідно до п. 2 Рішення РАУ «Про деякі питання обліку розрахунків між органами адвокатського самоврядування» від 28.02.2014 р. № 8: 10% суми сплати кваліфікаційного іспиту на банківський рахунок ВКДКА наступного банківського дня після дня отримання коштів кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури.

Фінансування органів адвокатського самоврядування, розпорядження їх коштами та майном здійснюється відповідно до кошторисів, що затверджуються конференціями адвокатів регіонів та з'їздом адвокатів України.

Фінансова звітність органів адвокатського самоврядування щорічно оприлюднюється у порядку, затвердженому Радою адвокатів України.

Як відзначає Н. М. Бакаянова, міжнародний досвід свідчить про дотримання принципу незалежності у фінансуванні органів адвокатського самоврядування й адвокатських організацій. Так, грошові кошти Федеральної палати адвокатів Німеччини утворюються шляхом відрахувань територіальних колегій. Розмір цих відрахувань вирішується адвокатською спільнотою, зокрема, конференцією адвокатів¹.

¹ Бакаянова Н. М. Фінансування органів адвокатського самоврядування у світлі українського та міжнародного досвіду. *Право міжнародних організацій*. Вип. 8. С. 65–72.

На пострадянському просторі питання фінансування адвокатського самоврядування також вирішується шляхом сплати адвокатами членських внесків.

45. Організаційно-правові форми діяльності адвокатури України: види та загальна характеристика

Згідно Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат може здійснювати адвокатську діяльність *індивідуально* або в *адвокатського бюро* чи *адвокатського об'єднання* (організаційні форми адвокатської діяльності).

Адвокат, який здійснює адвокатську діяльність *індивідуально* згідно ст. 13 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є самозайнятою особою.

Адвокат, який здійснює адвокатську діяльність *індивідуально*, може відкривати рахунки в банках, мати печатку, штампи, бланки (у тому числі ордера) із зазначенням свого прізвища, імені та по батькові, номера і дати видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Адвокат, який здійснює адвокатську діяльність *індивідуально*, є самозайнятою особою. Статус самозайнятої особи визначається в свою чергу Податковим кодексом України.

Податковий кодекс України (ПК) у статті 14.1.226. визначає самозайняту особу як платника податку, який є фізичною особою – підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності.

Незалежна професійна діяльність – участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладачській діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем та використовує найману працю не більше ніж чотирьох фізичних осіб.

Фізична особа, яка здійснює незалежну адвокатську діяльність, не може бути підприємцем у межах такої адвокатської діяльності. При цьому чинним законодавством не заборонено фізичній особі, яка здійснює незалежну адвокатську діяльність, бути підприємцем та здійснювати іншу підприємницьку діяльність, не заборонену законом (Узагальнююча податкова консультація щодо деяких питань оподаткування фізичних осіб, які провадять незалежну професійну діяльність (приватних нотаріусів, адвокатів), затверджена наказом ДФС України від 24.12.2012 № 1185).

В розділі IV ПК визначено, що доходи фізичних осіб, зокрема і тих, які здійснюють незалежну професійну діяльність, отримані фізичною особою протягом календарного року від здійснення незалежної професійної діяльності, оподатковуються за ставкою 18% до бази оподаткування..

Безпосередньо оподаткуванню підлягає сукупний чистий дохід. Чистий дохід це – різниця між доходом та документально підтвердженими витратами, які необхідні для здійснення адвокатської діяльності. Щоб визначити базу оподаткування розраховують середньомісячний оподатковуваний дохід.

Такі самозайняті особи обов'язково повинні вести облік доходів та витрат від своєї діяльності та за результатами звітного року подавати податкову декларацію у визначені строки та сплатити суму податку, яка зазначена в цій декларації (стаття 178.7 ПК).

Також самозайняті особи повинні сплачувати військовий збір у розмірі 1,5% від отриманого доходу й Єдиний соціальний внесок (ЄСВ).

Адвокатська діяльність – це незалежна професійна діяльність адвоката, яка включає в себе надання допомоги правового характеру зі захисту, представництва та інших видів такого роду допомоги клієнту.

Узагальнююча податкова консультація щодо деяких питань оподаткування фізичних осіб, які провадять незалежну професійну діяльність (приватних нотаріусів, адвокатів), затверджена наказом ДФС України від 24.12.2012 № 1185, визначає перелік витрат, які пов'язані з організацією такої діяльності та обумовлені вимогами Закону. Перелік достатньо широкий, проте, сподіваємося не виключний.

Зокрема, до витрат адвоката можуть бути віднесені:

- орендна плата за користування приміщенням, яке є робочим місцем адвоката, у тому числі його поточний ремонт, обладнання пандусу для під'їзду інвалідів;
- технічне забезпечення діяльності робочого місця адвоката та його обслуговування (охоронна та пожежна сигналізація, вогнестійкий сейф, інформаційна вивіска, металеві двері або металеві ролети);
- обслуговування технічного обладнання (комп'ютери, у тому числі їх програмне забезпечення, принтери, сканер, ксерокс, факс, телефон тощо);
- витрати на виготовлення печаток та штампів, а також їх заміну;
- сплата щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування;
- відкриття рахунків у банках та їх розрахунково-касове обслуговування (депозитні рахунки);
- оплата праці та обов'язкові нарахування на фонд оплати праці помічників, секретарів, стажистів (найманих працівників);
- проходження підвищення кваліфікації адвокатом; участь у короткотермінових семінарах, симпозіумах, науково-практичних конференціях; удосконалення професійної майстерності. Придбання та передплата юридичної літератури (книг, журналів, дисків, програм тощо);
- витрати на збирання доказів, отримання висновків спеціалістів (експертів) відповідно до умов договору про надання правової допомоги;
- витрати на користування електронною базою законодавства;
- витрати на підключення та користування мережею Інтернет;
- виготовлення бланків (у тому числі ордерів) із зазначенням прізвища, імені та по батькові адвоката, номери і дати видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- придбання канцелярського приладдя;
- сплата адвокатами внесків до Пенсійного фонду України, у тому числі на користь найманих працівників, та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- програмне забезпечення;
- поштові та кур'єрські послуги, необхідні для виконання адвокатської діяльності;

– витрати на послуги телекомунікаційного зв'язку, електронні цифрові підписи для ведення бухгалтерського та податкового обліку та для подання податкової звітності, звітності до органів статистики, Пенсійного Фонду України, інших фондів загальнообов'язкового державного страхування.

Взяття на облік за основним місцем обліку фізичної особи-підприємця здійснюється органом державної податкової служби за місцем її державної реєстрації після її державної реєстрації згідно із Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців» на підставі відомостей з реєстраційної картки, наданих державним реєстратором у встановленому порядку. За бажанням фізичної особи-підприємця взяття такої особи на облік може бути здійснене органом державної податкової служби, якщо така особа подає до органу державної податкової служби відповідні документи.

Взяттю на облік або реєстрації у контролюючих органах підлягають усі платники податків (п. 63.2 ст. 63 Податкового кодексу та п. 1.3 Порядку обліку платників податків і зборів, затверджений наказом Мінфіну України від 09.12.2011 р. № 1588).

Пунктом 65.3 ст. 65 зазначеного Кодексу встановлено, що для взяття на облік фізичної особи, яка має намір провадити незалежну професійну діяльність, така особа повинна подати заяву та документи особисто (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) або через уповноважену особу до контролюючого органу за місцем постійного проживання.

Зауважимо, що облік платників єдиного внеску здійснюється згідно зі ст. 5 Закону України «Про єдиний соціальний внесок» і розділом III Порядку обліку платників єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, затверджений наказом Мінфіну України від 24.11.2014 р. № 11622.

Взяття на облік платників єдиного внеску – осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, здійснюється не пізніше наступного робочого дня з дня отримання від них відповідної заяви.

Єдиний соціальний внесок підлягає сплаті незалежно від фінансового стану платника (частина 12 ст. 9 Закону України «Про єдиний соціальний внесок»).

Згідно з п. 6.7 Порядку обліку платників податків і зборів, затверджений наказом Мінфіну України від 09.12.2011 р. № 1588 та розділом III Порядку обліку платників єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, затверджений наказом Мінфіну України від 24.11.2014 р. № 1162, взяття на облік фізичних осіб, які не є підприємцями та здійснюють незалежну професійну діяльність, умовою ведення якої згідно із законом є державна реєстрація такої діяльності у відповідному уповноваженому органі та отримання свідоцтва про реєстрацію чи іншого документа (дозволу, сертифіката тощо), що підтверджує право фізичної особи на ведення незалежної професійної діяльності (далі – фізична особа, яка провадить незалежну професійну діяльність), здійснюється за місцем постійного проживання.

Так, для взяття на облік фізична особа, яка має намір провадити незалежну професійну діяльність, протягом 10 календарних днів після державної реєстрації незалежної професійної діяльності у відповідному уповноваженому органі та отримання свідоцтва про реєстрацію чи іншого документа (дозволу, сертифіката тощо), що підтверджує право фізичної особи на провадження незалежної професійної діяльності, зобов'язана подати особисто (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) або через уповноважену особу до контролюючого органу за місцем свого постійного проживання для взяття на облік як платника податків:

- заяву за формою № 5-ОПП;
- копію свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, якщо заявник є адвокатом, який провадить адвокатську діяльність індивідуально (оригінал);
- для взяття на облік як платника ЄСВ: заяву про взяття на облік платника єдиного внеску за формою № 1-ЄСВ.

У разі подання документів представником додатково подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, що засвідчує його повноваження.

Після взяття на облік у контролюючих органах фізичних осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, контролюючий орган не пізніше наступного робочого дня направляє:

- довідку про взяття на облік платника податків, відомості щодо якого не підлягають включенню до Єдиного державного реєстру за формою № 34-ОПП (п. 6.7 Порядку № 1588). За згодою платника податків не пізніше наступного робочого дня після взяття його на облік така довідка може бути видана платнику податків чи уповноваженій особі платника податків у контролюючому органі;

- повідомлення про взяття на облік платника єдиного внеску за формою № 2-ЄСВ (п. 3 розділу III Порядку № 1162).

Адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту. Найменування адвокатського бюро повинно включати прізвище адвоката, який його створив.

Адвокатське бюро має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням.

Про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського бюро адвокат, який створив адвокатське бюро, протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону.

Стороною договору про надання правової допомоги є адвокатське бюро.

Адвокатське бюро може залучати до виконання укладених бюро договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Адвокатське бюро зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

Адвокатське об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту.

Адвокатське об'єднання має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням.

Про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського об'єднання, зміну складу його учасників адвокатське об'єднання протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону.

Стороною договору про надання правової допомоги є адвокатське об'єднання. Від імені адвокатського об'єднання договір про надання правової допомоги підписується учасником адвокатського об'єднання, уповноваженим на це довіреністю або статутом адвокатського об'єднання.

Адвокатське об'єднання може залучати до виконання укладених об'єднанням договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Адвокатське об'єднання зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

==== 46. Адвокатське бюро та адвокатське об'єднання як організаційно-правові форми діяльності адвокатури України: порядок реєстрації та організації роботи

Згідно ст. 14 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту. Найменування адвокатського бюро повинно включати прізвище адвоката, який його створив. Адвокатське бюро має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням.

Про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського бюро адвокат, який створив адвокатське бюро, протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону.

Стороною договору про надання правової допомоги є адвокатське бюро.

Адвокатське бюро може залучати до виконання укладених бюро договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Адвокатське бюро зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

Державна реєстрація адвокатського бюро здійснюється у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридич-

них осіб та фізичних осіб – підприємців», з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Згідно ст. 15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатське об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту.

Адвокатське об'єднання має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням.

Про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського об'єднання, зміну складу його учасників адвокатське об'єднання протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону.

Стороною договору про надання правової допомоги є адвокатське об'єднання. Від імені адвокатського об'єднання договір про надання правової допомоги підписується учасником адвокатського об'єднання, уповноваженим на це довіреністю або статутом адвокатського об'єднання.

Адвокатське об'єднання може залучати до виконання укладених об'єднанням договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Адвокатське об'єднання зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

Державна реєстрація адвокатського об'єднання здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Рада адвокатів України затвердила рішення № 113 від 30 серпня 2014 р. «Щодо питань, які виникають у зв'язку із державною реєстрацією», яке містить роз'яснення з питань, які виникають у зв'язку із державною реєстрацією адвокатського бюро.

Відповідно до пункту 3 частини 1 статті 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприєм-

ців» державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців від імені держави здійснює державний реєстратор, який є посадовою особою центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.

Державна реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців проводиться державним реєстратором за місцезнаходженням юридичної особи (частина 1 статті 5 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»).

Статтею 24 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» передбачено, що для проведення державної реєстрації юридичної особи засновник (засновники) або уповноважена ними особа повинні особисто подати державному реєстратору (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення або в разі подання електронних документів подати опис, що містить відомості про надіслані електронні документи, в електронній формі) такі документи:

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації юридичної особи, до якої може бути подана як додаток заява щодо обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість за формою, затвердженою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику;

- примірник оригіналу (ксерокопію, нотаріально засвідчену копію) рішення засновників або уповноваженого ними органу про створення юридичної особи у випадках, передбачених законом;

- два примірники установчих документів (у разі подання електронних документів – один примірник);

- документ, що засвідчує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації юридичної особи. У разі подання електронних документів для проведення державної реєстрації юридичної особи підтвердженням внесення плати за проведення державної реєстрації юридичної особи є примірник електронного розрахункового документа, засвідченого електронним цифровим підписом.

Установчі документи юридичної особи повинні містити відомості, передбачені законом.

Відповідальність за відповідність установчих документів законодавству несуть засновники (учасники) юридичної особи.

Установчі документи юридичної особи, а також зміни до них, викладаються письмово, прошиваються, пронумеровуються та підписуються засновниками (учасниками) або уповноваженими особами, якщо законом не встановлено інший порядок їх затвердження.

Відповідно до статті 25 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» за відсутності підстав для відмови у проведенні державної реєстрації юридичної особи державний реєстратор повинен внести до реєстраційної картки на проведення державної реєстрації юридичної особи ідентифікаційний код, відповідно до вимог Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, та внести до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації юридичної особи, на підставі відомостей цієї реєстраційної картки.

Дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації юридичної особи є датою державної реєстрації юридичної особи.

Строк державної реєстрації юридичної особи не повинен перевищувати три робочих дні з дати надходження документів для проведення державної реєстрації юридичної особи.

Не пізніше наступного робочого дня після отримання державним реєстратором від органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України даних про взяття на облік юридичної особи державним реєстратором видається (надсилається поштовим відправленням з описом вкладення) засновнику або уповноваженій ним особі один примірник оригіналу установчих документів з відміткою державного реєстратора про проведення державної реєстрації юридичної особи та виписка з Єдиного державного реєстру.

Відповідно до частини 1 статті 14 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту. Згідно з частиною 1 статті 8 Цивільного кодексу України, якщо цивільні відносини не врегульовані цим Кодексом, іншими актами цивільного

законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами цього Кодексу, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини.

Вимоги до змісту установчих документів юридичної особи визначені статтею 88 Цивільного кодексу України, а також частиною четвертою статті 57 Господарського кодексу України.

Зважаючи на те, що адвокатське бюро є юридичною особою, адвокати мають дотримуватися вимог щодо написання назви адвокатського бюро, що затверджені наказом Міністерства юстиції України від 05.03.2012 р. № 368/5 «Про затвердження Вимог щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу».

Правила написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу врегульовані Розділом 3 вказаного наказу.

Зокрема, згідно вимог наказу, назва юридичної особи береться у лапки та зазначається безпосередньо після організаційно-правової форми суб'єкта господарювання. В установчих документах та при заповненні реєстраційної картки використовуються великі літери українського алфавіту, у разі написання найменування українською мовою, та великі літери латинського алфавіту – при написанні найменування англійською мовою.

Згідно Розділу IX Правил адвокатської етики існують *особливості застосування Правил адвокатським бюро й адвокатським об'єднанням*.

Згідно ст. 61 цього документа Правила адвокатської етики є обов'язковими для дотримання адвокатськими бюро, адвокатськими об'єднаннями.

У випадках, коли стороною в договорі про надання правової допомоги є адвокатське бюро, адвокатське об'єднання, в якому договір з клієнтом укладається від імені бюро або об'єднання, воно зобов'язане забезпечити відповідність кандидатури адвоката, якому доручається виконання договору (окремих робіт за договором), вимогам до компетентності, об'єктивно обумовленим характером доручення, а також забезпечити дотримання інших вимог Правил, що стосуються укладення договору про надання правової допомоги, його виконання та припинення.

Стаття 62 Правил встановлює, що кожен адвокат, який є членом адвокатського об'єднання, чи створив адвокатське бюро повинен докладати обґрунтованих зусиль щодо забезпечення вжиття об'єднанням заходів, що сприяють дотриманню всіма адвокатами та співробітниками цього об'єднання чи бюро Правил адвокатської етики.

Відповідно до ст. 63 Правил для адвоката, який є членом адвокатського об'єднання, професійні обов'язки перед клієнтами, що впливають із чинного законодавства, Правил адвокатської етики, договорів про надання правової допомоги, повинні мати пріоритетне значення у порівнянні з обов'язками адвоката щодо виконання вказівок керівних органів адвокатського об'єднання.

Керівник адвокатського об'єднання зобов'язаний забезпечити дотримання адвокатом – членом адвокатського об'єднання виконання Правил та не має права вчиняти дії, пов'язані з схиланням або сприяти ухиленню адвоката від виконання професійних етичних норм.

===== 47. Договір про надання правової допомоги: предмет, права і обов'язки сторін, форма, строк

Адвокат надає правову допомогу відповідно до законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність на підставі договору про надання правової допомоги.

На вимогу клієнта до укладення договору про надання правової допомоги адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) має повідомити клієнту чи має адвокат належну кваліфікацію для надання професійної правничої допомоги у конкретній справі та обставини, що можуть вплинути на можливе виникнення конфлікту інтересів.

Договір про надання правової допомоги – договір, за яким одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується надавати правову допомогу іншій стороні договору (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору, у випадку, якщо така оплата передбачена

договором. До договору про надання правової допомоги також застосовуються загальні положення цивільного законодавства про договір.

Предмет договору про надання правової допомоги складається з 3 елементів:

1) захист, як вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;

2) представництво, як вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;

3) інші види правової допомоги, тобто види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення;

У договорі про надання правової допомоги мають бути чітко і недвозначно визначені всі головні умови, на яких адвокат приймає доручення клієнта.

У договорі про надання правової допомоги (або додатках до нього) мають бути визначені види передбачуваних фактичних витрат, пов'язаних з виконанням доручення (оплата роботи фахівців, чий висновок запитується адвокатом, транспортні витрати, оплата друкарських, копіювальних та інших технічних робіт, перекладу та нотаріального посвідчення документів, телефонних розмов, тощо).

Повноваження адвоката як захисника або представника в господарському, цивільному, адміністративному судочинстві, кримінальному провадженні, розгляді справ про адміністративні правопорушення, а також як уповноваженого за дорученням у конституційному судочинстві підтверджуються в порядку, встановленому законом. Адвокат зобов'язаний діяти в межах повноважень, наданих йому клієнтом, у тому числі з урахуванням обмежень щодо вчинення окремих процесуальних дій.

Договір про надання правової допомоги укладається в письмовій формі, разом з тим, Законом передбачені випадки, коли договір про надання правової допомоги може вчинятися усно:

1) надання усних і письмових консультацій, роз'яснень із правових питань з подальшим записом про це в журналі та врученням клієнту документа, що підтверджує оплату гонорару (винагороди);

2) якщо клієнт невідкладно потребує надання правової допомоги, а укладення письмового договору за конкретних обставин є неможливим – з подальшим укладенням договору в письмовій формі протягом трьох днів, а якщо для цього існують об'єктивні перешкоди – у найближчий можливий строк.

До договору про надання правової допомоги застосовуються загальні вимоги договірної права. Договір про надання правової допомоги може укладатися на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах. Особливості укладення та змісту контрактів (договорів) з адвокатами, які надають безоплатну правову допомогу, встановлюються законом, що регулює порядок надання безоплатної правової допомоги.

Зміст договору про надання правової допомоги не може суперечити Конституції України та законам України, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, присязі адвоката України та правилам адвокатської етики.

У разі відмови від укладення договору про надання правової допомоги адвокат зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю про відомості, що стали йому відомі від особи, яка звернулася з пропозицією укладення такого договору.

Згідно ст. 29 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначені особливості припинення, розірвання договору про надання правової допомоги:

— дія договору про надання правової допомоги припиняється його належним виконанням.

— договір про надання правової допомоги може бути достроково припинений за взаємною згодою сторін або розірваний на вимогу однієї із сторін на умовах, передбачених договором. При цьому клієнт зобов'язаний оплатити адвокату (адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню) гонорар (винагороду) за всю роботу, що була виконана чи підготовлена до виконання, а адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язаний (зобов'язане) повідомити клієнта про можливі наслідки та ризики, пов'язані з достроковим припиненням (розірванням) договору.

Варто згадати постанову Великої Палати ВС, яка стосувалася дисциплінарної відповідальності адвоката, зокрема виконання обов'язку укладати з клієнтом договір про надання правової допомоги. ВП ВС зазначила, що надання такої допомоги без укладення договору в письмовій формі, зокрема лише на підставі довіреності, не допускається, крім випадків, передбачених у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Поки адвокатська діяльність в установленому законом порядку не припинена, укладення договору про надання правової допомоги слід вважати передбаченим законом професійним обов'язком адвоката (постанова ВП ВС від 6 листопада 2019 року у справі № 817/66/16).

48. Підстави та правові наслідки відмови в укладенні договору про надання правової допомоги

Підстави та правові наслідки відмови в укладенні договору про надання правової допомоги визначені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2013 р. та Правилами адвокатської етики, затв. Звітно-виборчим з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 р.

Так, згідно ст. 28 зазначеного Закону адвокату, адвокатському бюро або адвокатському об'єднанню забороняється укладати договір про надання правової допомоги у разі конфлікту інтересів.

Роз'яснення конфлікту інтересів міститься у ч. 1 ст. 9 Правил адвокатської етики, під який тлумачиться як суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками перед клієнтом, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи не вчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності. Згідно ст. 20 вказаних Правил адвокат не має права прийняти доручення, якщо інтереси клієнта об'єктивно суперечать інтересам іншого клієнта, з яким адвокат пов'язаний договором про надання правової допомоги. Адвокат не має права прийняти доручення також якщо конфлікт інтересів пов'язаний з тим, що адвокат отримав від іншого клієнта конфіденційну інформацію, що охоплюється предметом адвокатської таємниці або захищається законодавством в інший спосіб, яка має перспективу бути використаною при наданні правової допомоги новому клієнту. Вказані обмеження не застосовуються в конкретному випадку за письмовою згодою клієнта (клієнтів), інтереси якого (яких) представляє адвокат та є суперечливими.

Адвокату забороняється укладати договір про надання правової допомоги і він зобов'язаний відмовитися від виконання договору, укладеного адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, у разі, якщо:

1) доручення на виконання дій виходять за межі професійних прав і обов'язків адвоката;

2) результат, досягнення якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких він наполягає, є протиправними, суперечать моральним засадам суспільства, присязі адвоката України, Правилам адвокатської етики;

3) адвокат брав участь у відповідному провадженні, і це є підставою для його відводу згідно з процесуальним законом;

4) виконання договору про надання правової допомоги може призвести до розголошення адвокатської таємниці;

5) адвокат є членом сім'ї або близьким родичем посадової особи, яка брала або бере участь у господарському, цивільному, адміністративному судочинстві, кримінальному провадженні, розгляді справи про адміністративне правопорушення, щодо яких до адвоката звер-

таються з пропозицією укладення договору про надання правової допомоги;

б) виконання договору може суперечити інтересам адвоката, членів його сім'ї або близьких родичів, адвокатського бюро або адвокатського об'єднання, засновником (учасником) якого він є, професійним обов'язкам адвоката, а також у разі наявності інших обставин, що можуть призвести до конфлікту інтересів;

7) адвокат надає правову допомогу іншій особі, інтереси якої можуть суперечити інтересам особи, яка звернулася щодо укладення договору про надання правової допомоги.

Правила адвокатської етики деталізують можливі причини відмови у прийнятті доручення адвокатом, підкреслюючи, що адвокат має право відмовитись від прийняття доручення клієнта, виходячи з будь-яких причин та без їх пояснення. Приймаючи доручення про надання професійної правничої (правової) допомоги, адвокат повинен зважити на свої можливості щодо його виконання. Адвокат не повинен здійснювати ведення справи, що не відповідає його рівню професійної компетенції, без участі та за згодою клієнта в ній іншого адвоката, який володіє необхідною компетенцією. Адвокат, який здійснював захист клієнта під час досудового розслідування на підставі договору або за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, має право відмовитись від прийняття доручення на захист цього клієнта в суді. Адвокат, який здійснював (здійснює) захист клієнта за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, не має права приймати доручення на надання професійної правничої (правової) допомоги цьому ж клієнту у цьому провадженні, а також з цих самих, чи пов'язаних з ними обставинах, по яких адвоката було залучено для надання безоплатної правової допомоги на підставі договору про надання професійної правничої (правової) допомоги, укладеного з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням чи іншим суб'єктом (ст. 17 Правил адвокатської етики).

Основним правовим наслідком відмови від укладення договору про надання правової допомоги відповідно до ч. 3 ст. 28 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є обов'язок ад-

воката зберігати адвокатську таємницю про відомості, що стали йому відомі від особи, яка звернулася з пропозицією укладення такого договору. Згідно ст. 22 Правил адвокатської етики адвокат не повинен приймати доручення, виконання якого може призвести до розголошення відомостей, що складають предмет адвокатської таємниці, крім випадків наявності письмової згоди клієнта, зацікавленого в збереженні конфіденційності такої інформації. У випадку відмови від прийняття доручення, адвокат зобов'язаний зберігати конфіденційність інформації, що стала йому відома від клієнта або іншої особи, яка звернулася в інтересах клієнта з пропозицією укладення договору. Отримані в процесі цього відомості складають окремий предмет адвокатської таємниці.

===== 49. Підстави та правові наслідки одностороннього розірвання клієнтом договору про надання правової допомоги

Відповідно до ст. 29 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» дія договору про надання правової допомоги припиняється його належним виконанням. Договір про надання правової допомоги може бути достроково припинений за взаємною згодою сторін або розірваний на вимогу однієї із сторін на умовах, передбачених договором. При цьому клієнт зобов'язаний оплатити адвокату (адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню) гонорар (винагорода) за всю роботу, що була виконана чи підготовлена до виконання, а адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язаний (зобов'язане) повідомити клієнта про можливі наслідки та ризики, пов'язані з достроковим припиненням (розірванням) договору.

Практика свідчить, що причини розірвання договору про надання правової допомоги за ініціативою клієнтом можуть бути різними, – від незадоволення клієнтом роботою адвоката до неспроможності сплатити послуги адвоката. У ст. 31 Правил адвокатської етики цілком доцільно підкреслюється, що розірвання договору про надання правової допомоги з ініціативи клієнта та/або особи, яка уклала договір в інтересах клієнта, не є показником незадовільної роботи адвоката

(адвокатського бюро, адвокатського об'єднання). Доволі поширеною причиною розірвання договору про надання правової допомоги є неправомірні вимоги з боку клієнта, зокрема, спрямовані на ініціювання підкупу посадових осіб органів досудового розслідування і суду, інших посадових осіб органів державної влади, намагання клієнта домогтися бажаного результату іншими незаконними способами.

Спеціальною підставою для одностороннього розірвання клієнтом договору про надання правової допомоги є випадки, передбачені ст. 54 КПК України. В силу зазначеної норми підозрюваний, обвинувачений має право відмовитися від захисника або замінити його. Відмова від захисника або його заміна повинна відбуватися виключно в присутності захисника після надання можливості для конфіденційного спілкування. Така відмова або заміна фіксується у протоколі процесуальної дії. Відмова від захисника не приймається у випадку, якщо його участь є обов'язковою. У такому випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений відмовляється від захисника і не залучає іншого захисника, захисник повинен бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням.

У разі одностороннього розірвання клієнтом договору про надання правової допомоги адвокат не звільняється від імперативного обов'язку зберігати адвокатську таємницю щодо всього обсягу отриманою ним за таким договором інформацією.

Відповідно до ст. 33 Правил адвокатської етики договір про надання правової допомоги може бути в будь-який час розірваний за взаємною згодою адвоката та клієнта.

50. Підстави та правові наслідки одностороннього розірвання адвокатом договору про надання правової допомоги. Обов'язки адвоката при розірвання договору

Відповідно до статті 32 Правил адвокатської етики адвокат має право в будь-який час достроково (до завершення виконання доручення) розірвати договір з клієнтом та/або особою, яка уклала

договір в інтересах клієнта, в односторонньому порядку на умовах, передбачених договором. Договір про надання правової допомоги, укладений адвокатом з клієнтом та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, припиняється у разі зупинення та/або анулювання свідцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю, крім випадку укладення договору з адвокатським бюро чи адвокатським об'єднанням. У цьому разі головою адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання здійснюється заміна адвоката.

Спеціальною підставою для розірвання договору про надання правової допомоги з ініціативи адвоката є конфлікт інтересів клієнтів або неможливість дотримання принципу конфіденційності. У випадку, коли в процесі виконання доручення клієнта адвокат дізнався про існування конфлікту інтересів між інтересами цього та інших клієнтів, а також інших осіб за обставин, зазначених у статтях 20 та 22 Правил, він повинен розірвати договір з клієнтом (чи кількома з клієнтів) та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, якщо не буде отримано відповідної письмової згоди клієнта (клієнтів) або осіб, зацікавлених у збереженні конфіденційної інформації, на подальше представництво його (їх) інтересів цим адвокатом або на розголос конфіденційної інформації (ст. 34 Правил адвокатської етики).

Відповідно до ст. 36 Правил адвокатської етики Якщо стороною в договорі з клієнтом про надання правової допомоги виступає адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання, то при виникненні обставин, які є підставами для розірвання договору, пов'язаних з конкретним адвокатом, якого залучило бюро або призначило об'єднання для надання правової допомоги клієнту, адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання може вжити заходів для заміни адвоката за згодою клієнта, якщо при цьому можуть бути дотримані вимоги Правил.

При розірванні договору (незалежно від причин) адвокат зобов'язаний: повернути клієнту отримані від нього документи, а також документи, видані адвокату для клієнта іншими особами в ході виконання доручення; поінформувати клієнта щодо здійсненої адвокатом роботи (наданих послуг) і передати клієнту копії процесуальних документів, наявних у адвоката. Обов'язки адвоката, що впливають з принципів конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів, продовжують діяти і після завершення виконання адвокатом договору.

Вказані приписи не поширюється на випадки розірвання договору адвокатом з підстав грубого порушення клієнтом зобов'язань, прийнятих на себе згідно з договором. Адвокат, який надає безоплатну правову допомогу, у випадку розірвання (припинення) договору про надання правової допомоги або скасування доручення, зобов'язаний діяти за правилами, визначеними у цій статті (ст. 35 Правил адвокатської етики).

Варто зауважити, що попередня редакція Правил адвокатської етики (затв. Установчим З'їздом адвокатів України 17 листопада 2012 р.) містила вичерпний перелік випадків відмови адвоката від взятих на себе зобов'язань перед клієнтом. Так, адвокат міг достроково (до завершення виконання доручення) розірвати договір з клієнтом, якщо клієнт вчиняв дії, що ганьблять честь, гідність і ділову репутацію адвоката. Але в разі розірвання договору за ініціативою адвоката останній був зобов'язаний попередити про це клієнта протягом розумного строку, пояснити йому причини такого кроку, пересвідчитися, що вони не можуть бути усунуті, і вжити необхідних заходів для захисту законних інтересів клієнта. Практика ВКДКА України свідчить, що недотримання адвокатом взятих на себе обов'язків відповідно до договору про надання правової допомоги може стати приводом для дисциплінарного провадження щодо адвоката (рішення ВКДКА України № V-010/2017 від 30 травня 2017 р.). Отже, припиняючи відносини із клієнтом за власною ініціативою адвокат повинен: (а) завершити виконання усіх розпочатих дій, вчинення яких він вже розпочав і гонорар за вчинення яких вже отримав; (б) ужити всіх розумних заходів щодо роз'яснення клієнту (або клієнтам) перспектив подальшого захисту його прав і законних інтересів. Адвокату також варто пам'ятати, що безпідставна відмова від клієнтів може мати іміджеві втрати для адвоката, негативно відбившись на його діловій репутації.

51. Міжнародні стандарти етики професійних відносин адвоката з клієнтом та їх імплементація в законодавчу модель України

Стандарти професійної етики адвоката містяться у низці універсальних і регіональних актах, ухвалених авторитетними міжнарод-

ними організаціями. При цьому «універсалізація стандартів адвокатської етики супроводжується та опосередковується їх регіоналізацією, тобто запровадженням (втіленням), трансформацією на рівні національних держав відповідно до існуючих у них традицій і культури. В такому випадку адвокатська етика постає як внутрішньо узгоджена система корпоративних норм, які розроблюються та ухвалюються органами адвокатського самоврядування або окремими адвокатськими організаціями на основі загальносуспільної моралі, міжнародних стандартів, національних традицій адвокатури, а також з урахуванням специфіки адвокатської діяльності, визначеної національним законодавством»¹.

До *універсальних джерел адвокатської етики* можна віднести наступні акти: Генеральні принципи етики адвокатів міжнародної асоціації юристів (1995 р.); Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН про попередження злочинів (1990 р.); Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної Асоціації правників (1990 р.).

У п. 14 *Основних положень про роль адвокатів*, зазначено, що надаючи допомогу клієнтам при здійсненні правосуддя, адвокати повинні дотримуватися прав людини й основних свобод, визнаних національним і міжнародним правом, діяти вільно та наполегливо, відповідно до закону і визнаних професійних стандартів та *етичних норм*. В тексті цього основного для адвокатур усього світу міжнародного документа нормам та правилам професійної етики приділяється важливе значення, зокрема:

– в преамбулі документа зазначається, що професійні асоціації адвокатів відіграють важливу роль у підтримці професійних стандартів та *етичних норм*;

– у п. 9 вказано, що Уряди, професійні асоціації адвокатів та навчальні інститути мають забезпечити адвокатам отримання відповідної освіти, підготовку й знання ідеалів, *етичних обов'язків*, прав людини та основних свобод, визнаних національним і міжнародним правом;

¹ Бірюкова А. М. Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.10. Київ: Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2019. 40 с. С. 18.

– у пп. «в» п. 16 передбачено, що Уряди мають забезпечити адвокатам виключення можливості піддавати покаранню або погрожуванню його застосуванням та можливості обвинувачення, адміністративних, економічних й інших санкцій за дії, вчинені відповідно до визнаних професійних обов’язків, стандартів та *етичних норм*;

– у п. 23 зазначається, що при здійсненні своїх прав на свободу висловлювань та об’єднань в асоціації адвокати повинні керуватися законом, визнаними професійними стандартами та *етичними правилами*;

– у п. 25 йдеться про те, що професійні асоціації мають кооперуватися з урядами для забезпечення права кожного на рівний та ефективний доступ до юридичної допомоги, щоб адвокати, за відсутності недоречного стороннього втручання, були здатні давати поради й допомагати своїм клієнтам згідно із законом, визнаними професійними стандартами та *етичними правилами*;

– у п. 29 передбачено, що всі дисциплінарні процедури повинні бути визначені відповідно до кодексу професійної поведінки, іншими визнаними стандартами та етичними нормами юридичної професії, а також у світлі цих принципів¹.

В *Стандартах незалежності юридичної професії Міжнародної Асоціації правників* (1990 р.) підкреслюється, що, керуючись встановленими правилами, стандартами та етичними нормами, адвокати при виконанні своїх обов’язків завжди повинні діяти вільно, чесно і безстрашно, відповідно до законних інтересами клієнта і без будь-якого втручання або тиску з боку влади або громадськості (п. 6). Жоден адвокат не повинен піддаватися кримінальним, цивільним, адміністративним або іншим санкціям або погрозам їх застосування внаслідок того, що він давав поради або представляв інтереси клієнта відповідно до закону (п. 8). Незалежні й самоврядні асоціації правників повинні вживати усіх заходів з метою забезпечення незалежності юристів, зокрема: розвивати і підтримувати правосуддя, в якому не буде місця для страху або покровительства; б) забезпечувати честь,

¹ Основні положення про роль адвокатів: прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835; Кухнюк Д. Правила адвокатської етики в законодавстві України про адвокатуру та адвокатську діяльність, http://tomorrowlawyer.org/wp-content/uploads/2017/02/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8B38-39-%D0%B8%D0%B7-%E2%84%967557_lite.pdf

гідність, компетентність, професійні стандарти та етичні норми в поведінці і дисципліні; а також захищати інтелектуальну та економічну незалежність адвоката від його клієнта. В) захищати роль і значення юристів у суспільстві, а також їх професійну незалежність, к) сприяти забезпеченню добробуту представників професії та надання, в необхідних випадках, допомоги членам їх сімей та ін (п. 18)¹.

Важливі положення деонтологічного змісту містяться в *Генеральних принципах етики адвокатів Міжнародної асоціації юристів* (1995 р.), зокрема це:

- Адвокати усього світу є спеціалізованими професіоналами, які ставлять інтереси своїх клієнтів вище власних інтересів і прагнуть підтримувати повагу до правової держави.

- Адвокати повинні підтримувати найвищі стандарти довіри і причетності по відношенню до тих, з ким вони вступають в контакт.

- Адвокати повинні ставитися до інтересів своїх клієнтів як до найважливішого, за умови виконання обов'язків перед судом, дотриманні вимог правосуддя і професійних етичних стандартів.

- Адвокати повинні поважати будь-яке зобов'язання, дане при виконанні професійних обов'язків, до тих пір, поки це зобов'язання не виконано або скасовано.

- Адвокати не повинні приймати доручення, якщо інтереси їх клієнтів знаходяться в суперечності з інтересами самих адвокатів, їх партнерів або інших їхніх клієнтів.

- Адвокати повинні завжди дотримуватися конфіденційності щодо колишніх і справжніх клієнтів за винятками, передбаченими законодавством.

- Адвокати повинні поважати право клієнта на вільний вибір адвоката.

- Адвокати повинні точно враховувати гроші клієнтів, які клієнти дали їм на довірче зберігання, і повинні тримати ці гроші окремо від власних грошей.

- Адвокати повинні підтримувати високий ступінь власної незалежності для того, щоб мати можливість дати клієнтам неупереджений рада.

¹ Стандарти незалежності юридичної професії міжнародної асоціації юристів: прийняті на конференції ТРАВНІА у вересні 1990 р. в місті Нью-Йорку. URL: <http://bibliograph.com.ua/kodex-9/24.htm>.

– Адвокати повинні висловити своїм клієнтам неупереджену думку про ймовірне виході їх справи і не створювати умов для не потрібною роботи, оплачуваної клієнтом.

– Адвокати повинні докладати всі сили для виконання своєї роботи компетентно і без затримки і не повинні приймати доручення, якщо вони не впевнені в його кваліфікованому виконанні.

– Адвокати вправі призначити розумний гонорар за свою роботу. Вимога гонорару не повинно бути умовою виконання роботи, яка зайняла більше часу, ніж було необхідно, або супроводжувалася не потрібними діями адвоката.

– Адвокати завжди повинні ставитися до своїх колег у дусі поваги, співробітництва та справедливості¹.

Регіональні стандарти адвокатської етики розроблені й ухвалені на європейському континенті й поширюються на адвокатів європейських країн. Це: Конвенцію про захист прав та основоположних свобод людини (1950 р.) та практику Європейського суду з прав людини; Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (1988 р.); Хартія основоположних принципів європейської юридичної професії (2006 р.); рекомендації та резолюції Комітету Міністрів Ради Європи, зокрема «Про свободу здійснення професійних адвокатських обов’язків» (2000 р.).

В Рекомендації R(2000)21 Комітету Міністрів державам-учасникам Ради Європи «*Про свободу професійної діяльності адвокатів*» закріплено, що адвокатським колегіям або іншим професійним об’єднанням адвокатів належить розробити професійні стандарти і кодекси поведінки².

Відповідно до *Хартії основоположних принципів європейської юридичної професії* (2006 р.) адвокат, який вірно служить інтересам свого клієнта і захищає його права, також виконує функцію правозахисника в суспільстві, яка полягає в упередженні та запобіганні

¹ Генеральні принципи етики адвокатів були схвалені Правлінням МАЮ у м. Единбурзі (Шотландія) в 1995 р. URL: <http://osvita.batcave.net/generalnyie-printsipyi-etiki-advokatov.html>.

² Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам Про свободу професійної діяльності адвокатів: Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25 жовтня 2000 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf.

конфліктів, гарантуванні вирішення спорів згідно із загальновизнаними принципами цивільного, публічного або кримінального права з належним урахуванням прав та інтересів громадян, для подальшого розвитку права та захисту громадських свобод, утвердження справедливості та верховенства права. До основних принципів адвокатської діяльності Хартія відносить: а) незалежність адвоката і свобода адвоката щодо ведення справи клієнта; б) право та обов'язок адвоката зберігати конфіденційність справ клієнта і дотримуватися професійної таємниці; в) уникнення конфлікту інтересів як між різними клієнтами, так і між клієнтом і адвокатом; г) честь та гідність адвокатської професії, доброчесність та бездоганна репутація окремого адвоката; ; е) лояльність до клієнта; ф) справедливе ставлення до клієнтів у питаннях гонорару; г) професійна компетентність адвоката; х) повага до колег по професії; і) повага до верховенства права та справедливого здійснення правосуддя; ж) саморегулювання адвокатської професії.

Вкрай важливе значення для стандартизації деонтологічних засад адвокатської професії на Європейському континенті має *Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства*, ухвалений делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. (з наступ. змінами і доп.). Дотримання приписів Кодексу є обов'язковим для адвокатів країн-членів ЄС. Для вітчизняних адвокатів цей документ має важливе значення в силу офіційно проголошених євроінтеграційних намірів України.

Зобов'язання, які покладає цей документ на адвокатів, можна поділити таким чином: (а) перед клієнтом; (б) перед судом та іншими органами влади, з якими адвокат контактує, виступаючи як довірена особа клієнта або від його імені; (в) перед іншими представниками даної професії в цілому і перед будь-ким з колег зокрема; (г) перед суспільством, для членів якого існування вільної незалежної професії поряд з додержанням правових норм є найважливішою гарантією захисту прав людини перед державною владою та іншими інтересами суспільства.

Зокрема, документом встановлений *пріоритет інтересів клієнта*. За умови дотримання всіх норм законодавства та правил професійної

етики адвокат завжди зобов'язаний діяти в інтересах клієнта, які для нього завжди превалюють перед його власними інтересами та інтересами колег-адвокатів (п. 2.7.) і обмеження відповідальності адвоката по відношенню до клієнта. У межах, дозволених законодавством держави-члена реєстрації та приймаючої держави-члена, адвокат може обмежити свою відповідальність по відношенню до клієнта відповідно до професійних правил, дотримуватись яких він зобов'язаний (п. 2.8).

Кодексом визначено принцип, відповідно до якого *адвокат не повинен укласти pactum de quota litis*. Під «*pactum de quota litis*» мається на увазі угода, що укладається між адвокатом і клієнтом до остаточного завершення справи, в якій клієнт виступає стороною, в силу якої клієнт зобов'язується виплатити адвокату частину результату завершення справи незалежно від того, чи це є грошовою сумою або будь-якою іншою вигодою, отримуваною клієнтом за результатами завершення справи. «*Pactum de quota litis*» не включає угоду, згідно з якою гонорар буде визначено пропорційно до вартості справи, яку веде адвокат, якщо розмір винагороди визначено згідно з офіційною шкалою гонорарів або за наявності контролю з боку компетентного органу, юрисдикція якого поширюється на адвоката (п. 3.3).

Вітчизняні Правила адвокатської етики цілком органічно втілюють всі названі міжнародно-правові деонтологічні засади адвокатської діяльності й кращі європейські практики їх застосування. Вважаємо правильним твердження, що «у глобальному сенсі адвокатська етика виступає універсальною системою координат, історично сформованою цінностями, ідеалами, світовими традиціями адвокатури в процесі узгодженого розвитку суспільної моралі та ціннісних орієнтирів людства, що знаходили своє вираження у певних приписах і нормах. Вона виступає специфічним регулятором професійної діяльності адвоката незалежно від країни його походження, сфери чи території діяльності, національних особливостей законодавчого регулювання»¹.

¹ Бірюкова А. М. Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.10. Київ: Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2019. 40 с. С. 30.

52. Особливості оплати праці адвоката в Україні: принцип розумності у визначенні розміру гонорару

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги. Враховуючи положення ч. 3 ст. 27 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо застосування загальних вимог договірної права до договору про надання правової допомоги, розмір гонорару і порядок його виплати – це суверенна сфера домовленостей між адвокатом і клієнтом. Водночас певні орієнтири щодо цього встановлені законодавством і Правилами адвокатської етики.

Так, в силу ч. 3 ст. 28 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» при встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути *розумним* та враховувати витрачений адвокатом час. Принцип розумності розміру гонорару послідовно обстоюється у практиці Європейського суду з прав людини (рішення у справах «Ніколова проти Болгарії», «Ветштайн проти Швейцарії» «Гусинський проти Росії», «Долгова проти Росії», «МакКан та інші проти Сполученого Королівства», «Ніколова проти Болгарії», «Кромбах проти Франції» та інші).

Як вірно відзначає Т. Б. Вільчик, гонорар має бути *розумно обґрунтованим за розміром*, незважаючи на те, що сторони на свій розсуд визначають цю суму. При визначенні гонорару слід враховувати такі фактори:

- 1) обсяг часу і роботи, що вимагається для належного виконання доручення; ступінь складності і новизни правових питань, що стосуються доручення; необхідність досвіду для його успішного завершення;

2) ймовірність того, що прийняття доручення буде перешкоджати прийняттю адвокатом інших доручень чи істотно ускладнить їхнє виконання в звичайному тимчасовому режимі;

3) необхідність виїзду у відрядження;

4) важливість доручення для клієнта;

5) роль адвоката в досягненні гіпотетичного результату, якого бажає клієнт;

6) досягнення за результатами виконання доручення позитивного результату, якого бажає клієнт;

7) особливі та додаткові вимоги клієнта щодо термінів виконання доручення;

8) характер і тривалість професійних відносин даного адвоката з клієнтом;

9) професійний досвід, науково-теоретична підготовка, репутація, значні професійні здібності адвоката.

Жоден із перерахованих факторів не має самодостатнього значення – усі вони підлягають врахуванню в їх взаємозв'язку, відповідно до обставин кожного окремого випадку¹.

Згідно ст. 28 Правил адвокатської етики погоджений адвокатом з клієнтом та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, розмір гонорару може бути змінений лише за взаємною домовленістю. В разі виникнення особливих по складності доручень клієнта або у випадку збільшення затрат часу і обсягу роботи адвоката на фактичне виконання доручення (підготовку до виконання), розмір гонорару може бути збільшено за взаємною домовленістю. Не погодження клієнтом та/або особою, яка уклала договір в інтересах клієнта, розміру гонорару при наданні доручення адвокату або в ході його виконання є підставою для відмови адвоката від прийняття доручення клієнта або розірвання договору на вимогу адвоката. Адвокат має право вимагати від клієнта та/або особи, яка уклала договір в інтересах клієнта, попередньої виплати гонорару та/або компенсації можливих витрат, пов'язаних з виконанням доручення. Адвокат, який надає безоплатну правову допомогу, отримує винагороду виключно

¹ Вільчик Т. Б. Організація роботи адвокатури в Україні: навч. Посібник / За ред. Н. В. Сібільової. Хакрів: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. 304 с. – С. 69–70.

за рахунок держави у порядку та розмірах, встановлених законодавством.

Згідно статей 29, 30 Правил адвокатської етики адвокат має право, окрім гонорару, стягувати з клієнта та/або особи, яка уклала договір в інтересах клієнта, кошти, необхідні для покриття витрат, пов'язаних з виконанням доручення. В договорі про надання правової допомоги можуть бути визначені види передбачуваних фактичних витрат, пов'язаних з виконанням доручення (оплата роботи фахівців, чії висновки запитуються адвокатом, транспортні витрати, оплата друкарських, копіювальних та інших технічних робіт, перекладу та нотаріального посвідчення документів, телефонних розмов, тощо), порядок їх погашення (авансування, оплата по факту в певний строк, інше) та може бути визначений їх обсяг. Якщо необхідність несення фактичних витрат певних додаткових видів або збільшення їх орієнтовного обсягу, визначеного раніше, з'ясувалася після укладення договору, адвокат повинен повідомити про це клієнта та/або особу, яка уклала договір в інтересах клієнта, і отримати його згоду на погашення необумовлених раніше витрат. Право адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання на отримання невнесеного (недовнесеного) гонорару не залежить від результату виконання доручення, якщо інше не передбачене договором про надання правової допомоги.

Узагальнення наукової літератури дозволяє виокремити декілька способів визначення розміру гонорару адвоката:

(а) *оплата праці адвоката за кількістю витрачених на виконання доручення годин (погодинна)* – полягає в оплаті праці адвоката залежно від часу, витраченого ним;

(б) *фіксований гонорар* – полягає у встановленні заздалегідь обумовленої суми оплати праці за обсяг роботи, який виконуватиме адвокат;

(в) *диференційований гонорар на окремі послуги адвоката* – полягає у наявності преїскуранту за виконання окремих процесуальних або юридично значущих дій у конкретного адвоката;

(г) *гонорар успіху* – це визначена у договорі фіксована сума, яка виплачується клієнтом за умови виграшу адвокатом справи в суді. Відповідно до практики Верховного Суду гонорар успіху повинен мати розумний розмір й не може обумовлюватися змістом кінцевого судо-

вого рішення по суті справи. Так, у постанові від 12.06.2018 р. по справі №462/9002/14-ц Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду зазначив, що «Судове рішення не відноситься до об'єктів цивільних прав, а його прийняття в конкретній справі не є результатом наданих адвокатами сторін послуг, а тому не може бути предметом договору. ...Свобода договору не є абсолютною, вона обмежується законом і суттю договірних правовідносин, якій за договором про надання юридичних послуг в формі представництва в суді є забезпечення балансу приватних і публічних інтересів – права людини на кваліфіковану юридичну допомогу при розгляді його справи в суді (приватний інтерес) і незалежність і неупередженість судової влади при розгляді цивільних справ (публічний інтерес). Реалізуючи принцип свободи договору, сторони не вправі змінювати імперативна вимога закону про предмет договору про надання юридичних послуг шляхом визначення в безпосередній або завуальованій формі результату розгляду справи судом як складову предмета договору про надання юридичних послуг».

У 2020 р. Велика Палата Верховного Суду відступила від своїх попередніх висновків й визнала право адвокатів на гонорар успіху (постанова від 12 травня 2020 р. у справі №904/4507/18). Передаючи справи до Великої Палати, Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду вказав, що виключна правова проблема полягає у відсутності чітких правових підходів у питанні можливості віднесення до судових витрат, які розподілені за результатами розгляду спору, бонусів, передбачених договором про надання правничої допомоги, залежно від результатів розгляду справи, тобто так званого «гонорару успіху». Обґрунтовуючи підстави передачі справи на розгляд до Великої Палати Верховного Суду, Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду зазначив, про те, що суди попередніх інстанцій відмовляючи в частині стягнення додаткової винагороди адвоката за досягнення позитивного рішення у справі у розмірі 5 000 грн, керувалися тим, що за своїм змістом і правовою природою така винагорода не є ціною договору (платою за надані послуги) у розумінні статей 632, 903 ЦК України та статті 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а є платою за сам результат, досягнення якого відповідно до умов договору не ставиться в залежність від фактично наданих послуг.

Обговорення й погодження суми гонорару має відбуватися на стадії укладання угоди про надання правової допомоги. При цьому адвокат повинен пам'ятати, що спроби невинувато завищити суму оплати своїх послуг можуть мати для нього негативні репутаційні наслідки, аж до притягнення його до дисциплінарної відповідальності. Всі спори, що виникають між адвокатом і клієнтом щодо суми гонорару, вирішуються у судовому порядку в той час, як скарги клієнтів на якість наданих адвокатами послуг розглядають й вирішують регіональні кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури.

53. Формування гонорарної політики адвоката на міжнародному та національному рівнях

Визначення розмірів гонорару і порядку його обчислення переважно належить до розсуду адвоката. Утім, гонорарна політика окремого адвоката формується під впливом загальних умов, які обумовлюються реаліями ринку надання правових послуг. Отже, якщо адвокат матиме занадто високі ставки гонорару, він матиме проблеми з отриманням нових доручень від клієнтів. З іншого боку, визначення занадто низьких ставок на послуги адвоката означатиме, що він працюватиме без отримання прибутку. При формуванні ставок на послуги адвоката доцільно враховувати стаж його роботи, рівень кваліфікації, складність справи та середній рівень відповідних ставок на ринку юридичних послуг.

Міжнародні стандарти містять деякі рекомендації щодо формування гонорарної політики адвоката, які варто враховувати. Так, згідно Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства адвокат не повинен укладати *pactum de quota litis*, під яким розуміється угода, що укладається між адвокатом і клієнтом до винесення остаточного рішення стосовно справи, що розглядається, у якій клієнт є однією із заінтересованих сторін. Згідно з вищевказаною угодою клієнт зобов'язується у випадку винесення рішення на його користь виплатити адвокату винагороду у вигляді грошової суми або у будь-якій іншій формі. Угода про виплату адвокату гонорару згідно з вартістю майна, що оспорується, не є *pactum de quota litis*,

якщо розмір винагороди визначено згідно з офіційною шкалою гонорарів або за наявності контролю з боку компетентного органу, юрисдикція якого поширюється на адвоката (пп. 3.3 Кодексу).

У пункті 3.4. Кодексу містяться рекомендації щодо регулювання розміру гонорару адвоката. Так, розмір гонорару адвоката, що визначається у розумних межах і співвіднесений з характером послуг адвоката, повинен бути заздалегідь відомий клієнту в повному обсязі. Незалежно від існування будь-якої угоди між клієнтом і адвокатом, розмір гонорару останнього регулюється згідно зі статутом об'єднання адвокатів, членом якого є адвокат. У випадку одночасного членства адвоката в кількох об'єднаннях, застосовується той статут, зміст якого найбільше відповідає змісту договору.

За пунктом 3.5. згаданого Кодексу якщо адвокат вимагає попередньої виплати гонорару і(або) компенсації можливих витрат, пов'язаних з виконанням замовлення клієнта, суми, що підлягають виплаті як гонорар і компенсація можливих витрат, не повинні перевищувати розумних розмірів. У разі нездійснення клієнтом попередньої виплати, адвокат має право відмовитися від подальшої участі у розгляді справи або від надання послуг клієнту, за винятком випадків, передбачених у пункті цим Кодексом. Згідно з положенням 3.6. Кодексу адвокат може виплатити гонорар, комісійні або будь-які види компенсації спадкоємцям померлого адвоката або адвокату, який раніше брав участь в розгляді справи, у розгляді якої тепер бере участь цей адвокат.

Гонорар успіху є поширеним явищем серед юридичної спільноти США (Contingent fee заборонено лише у справах про розлучення та аліменти, а також у кримінальних справах) та Великої Британії (не допускається лише у сімейних та кримінальних справах). Вони дозволені і широко застосовуються і в країнах континентальної Європи. Винятком із правила можна назвати хіба що Німеччину і Кіпр. Втім, в Німеччині гонорари успіху дозволені як додаткова міра винагороди адвоката в разі надання правової допомоги за тарифами, встановленими законом. У переважній же більшості країн (Італія, Фінляндія, Франція та ін.) гонорари успіху дозволені в формі застереження *pactum de quota litis*¹.

¹ Дроздов О. Гонорар успіху адвоката: світовий досвід і перспективи законодавчого регулювання в Україні // https://jurliga.ligazakon.net/analytics/171358_gonoraruspkhu-advokata-svtoviy-dosvd--perspektivi-zakonodavchogo-vregulyuvannya-v-ukran

Європейський суд з прав людини та вищі судові органи України обстоюють принцип розумності адвокатського гонорару, відповідно до якого заявник отримує право на відшкодування судових та інших витрат лише у разі, якщо доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їх розмір обґрунтованим. У справі «East/West Alliance Limited» проти України¹, Європейський суд з прав людини вказав, що заявник має право на компенсацію судових витрат, тільки якщо буде доведено, що такі витрати фактично були, і вони були неминучими, а їх розмір – обґрунтованим¹. В одному із своїх рішень (справа № 910/17635/15) Вищий Господарський суд України зазначив, що враховуючи принципи співрозмірності та розумності судових витрат й той факт, що справа не є складною, поданий скаржником відзив на касаційну скаргу практично відповідає відзиву на апеляційну скаргу, відсутність обґрунтування формування гонорару адвоката, судові витрати у розмірі 3 000,00 грн. не є неминучими, а їх розмір не є обґрунтованим саме в обумовленій у договорі про надання правової допомоги від 08 червня 2015 р. в редакції додаткового договору від 25.03.2016 р. № 2 та фактично сплаченій сумі. Судова колегія вирішила за необхідне покласти на відповідача понесені скаржником судові витрати в суді касаційної інстанції в сумі 1 000,00 грн. Вирішуючи аналогічні справи, судові органи при визначенні витрат на правову допомогу враховують середню заробітну плату юристів в Україні на момент укладення договору про надання правової допомоги.

Приміром, у додатковій постанові Великою палатою Верховного суду від 19 лютого 2020 року № 755/9215/15-ц встановлено критерії, які слід застосовувати при визначенні розміру витрат на правничу допомогу.

На думку Великої Палати Верховного Суду, «при визначенні суми відшкодування суд має виходити з критерію реальності адвокатських витрат (встановлення їхньої дійсності та необхідності), а також критерію розумності їхнього розміру, виходячи з конкретних обставин справи та фінансового стану обох сторін. Розмір гонорару визначається лише за погодженням адвоката з клієнтом, а суд не вправі втручатися у ці правовідносини.

¹ Справа «East/WestAllianceLimited» проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 23 січня 2014 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_994

Разом із тим, чинне цивільно-процесуальне законодавство визначило критерії, які слід застосовувати при визначенні розміру витрат на правничу допомогу.

Для визначення розміру витрат на правничу допомогу з метою розподілу судових витрат учасник справи подає детальний опис робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги.

Розмір витрат на оплату послуг адвоката має бути співмірним із:

- складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг);
- часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг);
- обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт;
- ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи.

Суд може, за клопотанням іншої сторони, зменшити розмір витрат на правничу допомогу, які підлягають розподілу між сторонами.

Обов'язок доведення неспівмірності витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги адвоката, які підлягають розподілу між сторонами.

Можна зробити висновок, що ЦПК України передбачено такі критерії визначення та розподілу судових витрат:

- 1) їх дійсність;
- 2) необхідність;
- 3) розумність їх розміру, з урахуванням складності справи та фінансового стану учасників справи.

Саме зацікавлена сторона, на думку Верховного Суду, має вчинити певні дії, спрямовані на відшкодування з іншої сторони витрат на професійну правничу допомогу, а інша сторона має право на відповідні заперечення проти таких вимог, що виключає ініціативу суду з приводу відшкодування витрат на професійну правничу допомогу одній із сторін без відповідних дій з боку такої сторони».

В деяких країнах Європи органи адвокатського співтовариства можуть встановлювати стандарти оплати послуг адвоката. У такому разі, регламентації підлягає визначення мінімальної ставки за надан-

ня певних правничих послуг або визначення мінімальної погодинного ставки оплати послуг адвоката.

Щодо регіонального рівня, то органи адвокатського самоврядування в окремих регіонах затверджують примірні ставки адвокатського гонорару. Приміром, такі рекомендації містяться у рішенні Ради адвокатів Чернігівської області від 21 січня 2014 р. Рішенням Ради адвокатів Харківської області № 17 від 21 березня 2018 р. затверджені Рекомендації щодо застосування рекомендованих (мінімальних) ставок адвокатського гонорару. Так, мінімальна ставка консультації адвоката без вивчення документів складає 200 грн, складення позову про розірвання шлюбу – 600 грн, правовий аналіз правочину – від 1000 грн.

===== 54. Спілки та асоціації адвокатів. Громадські об'єднання адвокатів на їх місце у системі адвокатури України

Відповідно до Основних положень про роль адвокатів (1990 р.) юристам має бути надана можливість формувати самоврядні асоціації, організовувати й приєднуватися до самоврядних професійних асоціацій з метою представництва їх інтересів, сприяння підвищенню їх кваліфікації, постійного навчання, перепідготовки та підтримання професійного рівня, а також захисту їх професійної недоторканності. Професійні асоціації мають кооперуватися з урядами для забезпечення права кожного на рівний та ефективний доступ до юридичної допомоги, з тим, щоб адвокати були здатні за відсутності недоречного стороннього втручання давати поради й допомагати своїм клієнтам згідно з законом, визнаними професійними стандартами й етичними правилами.

Спілки та асоціації адвокатів відіграють важливу роль у розвитку вітчизняної адвокатури. Відповідно до ст. 18 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокати мають право створювати в установленому законом порядку місцеві, всеукраїнські і міжнародні об'єднання. Адвокати, їх об'єднання можуть бути членами міжнародних організацій адвокатів та юристів.

Як відзначає Н. М. Бакаянова, до утворення НААУ через відсутність в Україні законодавчо визначеної професійної організації адвокатів саме через утворення та діяльність громадського об'єднання адвокатів Спілки адвокатів України були зроблені спроби об'єднати усіх адвокатів в межах однієї організації. Діяльність Спілки адвокатів України принесла значні результати для підвищення статусу української адвокатури¹.

Вперше запровадження обов'язкового членства адвокатів в єдиному об'єднанні мало місце з набуттям чинності Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 червня 2012 р. Згідно ст. 45 цього Закону *Національна асоціація адвокатів України* є недержавною некомерційною професійною організацією, яка об'єднує всіх адвокатів України та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування.

Національна асоціація адвокатів України:

1) представляє адвокатуру України у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями, делегує представників до органів державної влади;

2) захищає професійні права адвокатів та забезпечує гарантії адвокатської діяльності;

3) забезпечує високий професійний рівень адвокатів України;

4) забезпечує доступ та відкритість інформації стосовно адвокатів України;

5) виконує інші функції відповідно до цього Закону.

Національна асоціація адвокатів України є юридичною особою та діє через організаційні форми адвокатського самоврядування. Національна асоціація адвокатів України утворюється з'їздом адвокатів України та не може бути реорганізована. Ліквідація Національної асоціації адвокатів України може бути здійснена лише на підставі закону. Статут Національної асоціації адвокатів України затверджується з'їздом адвокатів України та є її установчим документом. З моменту державної

¹ Бакаянова Н. М. Основи адвокатури України: функціональні та організаційні аспекти: монографія. – Одеса: «Юридична література», 2017. – 357 с. – С. 244.

реєстрації Національної асоціації адвокатів України її членами стають всі особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Інші особи стають членами Національної асоціації адвокатів України з моменту складення присяги адвоката України.

У Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., схваленій Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015, зазначається про необхідність зміцнення на інституційному рівні Національної асоціації адвокатів України для забезпечення належної професійної діяльності адвокатури, управління юридичними професіями та представництва колективних інтересів адвокатів.

В структурі НААУ функціонує декілька комітетів: Комітет з питань верховенства права, Комітет регуляторної політики, Комітет з питань антикорупційної політики та комплаєнсу, Комітет законотворчих ініціатив з питань адвокатської діяльності при Національній асоціації адвокатів України, Комітет по наближенню системи адвокатури України до європейських правових стандартів, Комітет захисту прав людини, Комітет медичного і фармацевтичного права та біоетики, Комітет з ІТ-права, Комітет з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки, Комітет з питань координації надання правової допомоги учасникам антитерористичної операції, членам їхніх сімей та переселенцям, Комітет з питань безоплатної правової допомоги, Комітет експертного забезпечення адвокатської діяльності, Комітет з питань медіації, Комітет з підвищення професійної кваліфікації, Молодіжний Комітет НААУ – «UNBA NextGen», Комітет з питань фізичної культури та спорту.

В структуру НААУ діє Науково-консультативна рада, утворена за рішенням Ради адвокатів України від 06 квітня 2013 року № 119. Завданнями Науково-консультативної ради є розробка науково-обґрунтованих рекомендацій з питань, пов'язаних з:

- набуттям права на заняття адвокатською діяльністю, організаційними формами адвокатської діяльності;
- видами адвокатської діяльності, правами і обов'язками адвокатів, гарантіями адвокатської діяльності;
- зупиненням та припиненням права на заняття адвокатською діяльністю; дисциплінарною відповідальністю адвоката;

– адвокатським самоврядуванням та здійсненням в Україні адвокатської діяльності адвокатом іноземної держави. Науково-консультативна рада покликана сприяти зміцненню та розвитку інституту адвокатури в Україні. До завдань Науково-консультативної ради також належать визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень у галузі адвокатури і адвокатської діяльності та сприяння підвищенню кваліфікації адвокатів України.

Повноваження Науково-консультативної ради:

– надання наукових висновків, рекомендацій та пропозицій щодо рішень, які ухвалюються у відповідності до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» з питань адвокатської діяльності;

– розгляд проектів рішень, висновків, роз’яснень тощо НААУ, Ради адвокатів України щодо питань, які виникають під час здійснення адвокатської діяльності, виходячи з завдань, викладених у Положенні про Науково-консультативну раду при НААУ;

– попередній розгляд інших питань діяльності НААУ та інших органів адвокатського самоврядування, підготовка яких потребує наукового забезпечення;

– аналіз і опрацювання судової практики, з метою підвищення ефективності адвокатської діяльності;

– аналіз міжнародного й вітчизняного досвіду з питань адвокатської діяльності;

– вивчення та надання рекомендацій з питань правового характеру, що виникають у адвокатській практиці;

– надання висновків щодо проектів законодавчих актів та з інших питань адвокатської діяльності, підготовка яких потребує наукового обґрунтування;

– сприяння зміцненню міжнародного співробітництва з питань адвокатури та права, організація обміну відповідними науково-інформаційними матеріалами;

– участь в організації та підготовці семінарів, науково-практичних конференцій з актуальних проблем адвокатської діяльності;

– участь у розробці та розгляді пропозицій щодо підготовки програм стажування та підвищення кваліфікації адвокатів України;

– надання за дорученням Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України консультаційної, інформаційної та іншої допомоги з питань, що належать до її компетенції.

Як зазначає Н. М. Бакаянова, аналіз статутних положень НААУ дозволяє визначити функції єдиної професійної організації адвокатів, а саме такі:

1) *представницька*: НААУ представляє адвокатуру України у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими й службовими особами, організаціями, установами, підприємствами незалежно від форм власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями; делегує своїх представників до органів державної влади; взаємодіє з національними й іноземними громадськими організаціями та міжнародними неурядовими організаціями; здійснює співробітництво й підтримку правових громадських об'єднань в Україні;

2) *захисна*: НААУ сприяє досягненню адвокатурою повної самостійності, незалежності та самоврядування; забезпечує захист соціальних і професійних прав, законних інтересів адвокатів в органах влади, установах, організаціях, органах місцевого самоврядування, міжнародних організаціях та установах;

3) *інформаційна*: НААУ забезпечує доступ і відкритість інформації про адвокатуру України; забезпечує доступ і відкритість інформації щодо адвокатів України через Єдиний реєстр адвокатів України; поширює правову інформацію серед населення, адвокатів, правових громадських організацій в Україні та за кордоном; здійснює надання інформації та роз'яснень із питань, пов'язаних із діяльністю органів адвокатського самоврядування, а також щодо прийнятих ними рішень;

4) *пропагандистська*: НААУ сприяє підвищенню ролі інституту адвокатури в українському суспільстві, статусу професії адвоката в Україні;

5) *функція контролю*: НААУ забезпечує належне виконання адвокатурою її конституційних завдань; забезпечує виконання адвокатами захисту за призначенням та надання безоплатної правової допомоги у випадках, передбачених законодавством України;

6) *превентивна*: НААУ застосовує заходи щодо недопущення та припинення недобросовісної конкуренції у сфері адвокатської діяльності;

7) *законотворча*: НААУ сприяє залученню адвокатури до процесу законотворення й інших процесів, пов'язаних із розбудовою

правової держави, впровадженню нових правових реформ; бере участь у розробці нормативно-правових актів щодо організації й проведення експертизи проектів законів, програм, рішень та інших документів і нормативних актів із питань адвокатури й адвокатської діяльності; вносить пропозиції щодо вдосконалення законодавства України та практики його застосування;

8) *виховна*: НААУ забезпечує дотримання етичних стандартів діяльності адвокатів; встановлює нагороди й заохочення адвокатів, вносить пропозиції щодо представлення адвокатів до державних нагород України та інших відзнак державними органами й органами місцевого самоврядування; забезпечує високий професійний рівень адвокатів України;

9) *освітня*: НААУ розробляє єдину методику професійної підготовки та перепідготовки адвокатів, помічників і стажерів адвокатів, поширює етичні стандарти професії; сприяє організації та впровадженню заходів щодо вдосконалення юридичної освіти, розвитку юридичної професії й підвищення кваліфікації адвокатів; роз'яснює чинне законодавство України з питань адвокатури й адвокатської діяльності та узагальнення практики Європейського суду з прав людини; розробляє та реалізує програми обміну досвідом і стажування адвокатів за кордоном;

10) *дослідницька*: НААУ поширює та сприяє вивченню історії адвокатури, літератури, традицій із питань адвокатської діяльності; сприяє науковій розробці питань, пов'язаних із діяльністю адвокатури, усуненню недоліків у правозастосовній діяльності; організовує та проводить експертизи проектів законів, програм, рішень та інших документів і нормативних актів; сприяє зміцненню зв'язків між юридичною наукою, освітою та практикою;

11) *видавнича*: НААУ засновує видавництва (редакції), у тому числі інтернет-видання, видання газет, журналів, науково-популярної, довідкової та іншої літератури;

12) *функція міжнародного співробітництва*: НААУ здійснює розвиток міжнародних зв'язків, обмін професійним досвідом, співробітництво з міжнародними організаціями, всебічне сприяння імплементації міжнародних норм і стандартів адвокатської діяльності; здійснює підтримання зв'язків та обмін делегаціями зарубіжних

країн і їх представниками, іншу міжнародну діяльність; здійснює за-
сновування або вступ у міжнародні та всеукраїнські громадські орга-
нізації, підтримку міжнародних зв'язків, укладення відповідних
міжнародних угод, а також участь у здійсненні інших міжнародних
заходів;

13) *організаційна*: НААУ здійснює організацію та забезпечення
проведення самостійно або спільно з державними органами, органа-
ми місцевого самоврядування й громадськими організаціями, у тому
числі міжнародними, конгресів, конференцій, семінарів, тренінгів,
круглих столів, оголошує конкурси тощо, бере участь у відповідних
заходах за кордоном; здійснює організацію та координацію роботи
органів адвокатського самоврядування¹.

Варто відзначити, що в Україні зареєстровано і функціонує значна
кількість громадських об'єднань адвокатів, які діють на підставі
Закону України «Про громадські об'єднання». Таких громадських
об'єднань налічується доволі велика кількість, однак, їх діяльність
мало відома широкому загалу. С. О. Іваницький класифікує громадські
об'єднання адвокатів за територіальною (ГО «Сумська обласна коле-
гія адвокатів»), національною (ГО «Німецька спілка адвокатів
в Україні»), віковою (ГО «Союз молодих юристів»), релігійною озна-
ками (ГО «Асоціація християн-юристів України»), залежно від на-
прямку спеціалізації (ГО «Авто-адвокат») чи приналежності до кате-
горії осіб з особливими потребами (ГО «Спілка нечуючих юристів»)².

Найбільша з громадських організацій адвокатів – Асоціація прав-
ників України (далі – АПУ), яка налічує більше 6 тис. членів. Як
відзначає С. О. Іваницький, на сьогодні АПУ займає лідуючі позиції
серед правничих організацій за кількістю та якістю заходів, динамі-
кою, географією та масштабами розвитку. В основу розробки Статуту
АПУ закладено модель Американської асоціації юристів (АБА), що
значною мірою визначило її сучасний, креативний та фахово різно-
бічний стиль роботи. Органами асоціації є: Правнича Асамблея,
Піклувальна Рада, Правління, Президент, Виконавчий директор,

¹ Бакаянова Н. М. Основи адвокатури України: функціональні та організаційні
аспекти: монографія. – Одеса: «Юридична література», 2017. – 357 с. – С. 199–207.

² Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи
та система: Монографія. – К.: Інтерсервіс, 2017. – 800 с. – С. 585.

Виборча комісія, Ревізійна комісія, секції, комітети, форуми¹. Формування основних керуючих органів АПУ відбувається на демократичних виборчих засадах.

===== 55. Міжнародні громадські об'єднання адвокатів: види, статус, особливості функціонування

У сучасному світі функціонує досить велика кількість міжнародних громадських об'єднань адвокатів, зокрема й маловідомих, наприклад, Європейська асоціація корпоративних юристів (The European Company Lawyers Association), Міжнародна федерація жінок-юристів (International Federation of Women Lawyers), Інтер-Тихоокеанська асоціація юристів (Inter-Pacific Bar Association) та ін., при цьому ми вбачаємо за доцільне дослідити діяльність тих з них, що є провідними на міжнародному та європейському рівнях.

Міжнародний союз юристів (Union Internationale des Avocats – UIA) був заснований 8 липня 1927 року й на сьогодні налічує більше 2 тис. індивідуальних членів та 200 професійних організацій адвокатів та юристів з більш ніж 110 країн світу. Центральний офіс Союзу розташований у м. Парижі (France, Paris, 25 rue du Jour, tel : +33 1 44 88 55 66, <http://www.uianet.org>).

Статтею 5 Статуту UIA визначено п'ять категорій членства – індивідуальне, колективне, почесне, а також асоційоване індивідуальне або колективне членство. На правах асоційованих індивідуальних членів до складу організації можуть входити викладачі права, судді, студенти-юристи та ін.

Вищим представницьким органом Союзу є Генеральна Асамблея. Керівні й виконавчі функції реалізують Рада керуючих та Виконавчий комітет. Цікавим є п. 19.3 Статуту, де посилаючись на необхідність забезпечення універсального характеру діяльності організації, зазначається про доцільність обрання минулого, чинного та майбутнього президента UIA з різних країн.

¹ Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: Монографія. – К.: Інтерсервіс, 2017. – 800 с. – С. 589–590.

Міжнародна асоціація юристів (International Bar Association – IBA) утворена 17 лютого 1947 року й на сьогодні займає лідируючі позиції у світі, налічуючи у своїх лавах більше 55 000 індивідуальних членів та 206 професійних асоціацій адвокатів та правових товариств з усіх континентів. Штаб-квартира асоціації розташована в м. Лондоні (United Kingdom, London, 10 St Bride Street, 4th Floor, tel: +44 (0)20 7842 0090, <http://www.ibanet.org>). IBA позиціонує себе як «глобальний голос правової професії», визначаючи серед основних завдань встановлення й підтримання зв'язків між професійними організаціями адвокатів і правовими товариствами та їх членами в усьому світі; надання допомоги цим асоціаціям й товариствам, а також представникам юридичної професії в усьому світі щодо розвитку та удосконалення професійної організації і статусу; здійснення допомоги представникам юридичної професії з усього світу в галузі юридичної освіти, а також на шляху розвитку й удосконалення правових послуг, що надаються ними населенню; просування юридичної науки на всіх етапах тощо. Статут асоціації надає можливість брати участь в її роботі через індивідуальне членство (individual member), як організації з повноправним членством (full member organisation) або організації з підтримуючим членством (sustaining member organisation). Вищим керівним органом IBA є Рада асоціації, до складу якої входять представники від організацій-членів, Правління (президент, віце-президент, секретар, скарбник, голова і віцепредседателі LPD, голова і секретар-скарбник SPPI та ін.), почесний президент тощо. Поточне керівництво діяльністю асоціації здійснює Правління. Діяльність індивідуальних членів організовується та спрямовується через два підрозділи – відділення публічних та професійних інтересів (Public and Professional Interest Division – PPID) і відділення юридичної практики (Legal Practice Division – LPD). При Міжнародній асоціації юристів діють Інститут з прав людини (Human Rights Institute), Міжнародний консорціум правової допомоги (International Legal Assistance Consortium), Південно-африканський правовий центр здоров'я (Southern Africa Law Center for Health) та інші. Раціональним є підхід асоціації щодо делегування юристами-керівниками частини функцій з адміністрування професійним управлінням (виконавчий директор), а також залучення інвестиційних менеджерів для зваженого та прибуткового

інвестування грошових засобів асоціації у ті чи інші активи (п.п. 4.2.12, 5.3.4 Статуту).

Американська асоціація юристів (American Bar Association – ABA) була заснована у м. Саратога-Спрингс 21 серпня 1878 року «сімдесят п'ятьма джентльменами» з двадцяти штатів та округу Колумбія. Основний офіс асоціації розташований у м. Чикаго (USA, Chicago, 321 North Clark Street, tel. 312-988-5000, <http://www.americanbar.org>).

АВА є однією з найбільш великих і потужних громадських правових організацій у світі, до складу якої входять 400 000 членів та більш ніж 3 500 організацій. Поряд з адвокатами, індивідуальними членами асоціації можуть бути юристи, які займають штатні посади в державних установах, викладачі права, судді, студенти-юристи та ін.

Афілійованими членами АВА є Американська асоціація імміграційних адвокатів (American Immigration Lawyers Association), Національна асоціація генеральних прокурорів (National Association of Attorneys General), Американське товариство судоустрою (American Judicature Society), Американська асоціація правових шкіл (Association of American Law Schools), Національна асоціація жінок-юристів (National Association of Women Lawyers), Національна асоціація ЛГБТюрисів (National LGBT Bar Association) та ін. Для кожної з цих категорій, в тому числі іноземних членів асоціації, встановлена гнучка диференційована система оплати членських внесків.

Метою АВА є відстоювання і захист Конституції США; просування юридичної науки; сприяння належному здійсненню правосуддя, забезпеченню одноманітності законодавства та судових рішень; підтримання професійної честі юриста; застосування професійних знань і досвіду для досягнення суспільного блага; стимулювання гарних людських взаємин між членами АВА; узгодження й підтримка діяльності правових організацій в країні згідно вказаних цілей та в інтересах професії і громадськості. На розвиток поставленої мети Асоціація здійснює широку різнопланову діяльність в сфері громадського і правового життя країни, наприклад, розробляє законопроекти, відіграє провідну роль в акредитації американських правових шкіл тощо.

Найвищим представницьким органом Асоціації, що вирішує ключові питання її діяльності, є *Палата делегатів* (House of Delegates).

Керівні функції реалізує *Правління* (Board of Governors), до складу якого exofficio входять президенти минулого, поточного та наступного років, голова Палати делегатів, секретар та скарбник (ще декілька десятків осіб включаються до цього органу за результатами виборів). Основний обсяг роботи здійснюється у *Секціях, Відділеннях, Комітетах* і *Комісіях Асоціації*. Так, наприклад, активно функціонує двадцять одна секція (сімейного права, кримінального судочинства, міжнародного права, медичного права та ін.).

При АВА функціонують *Фонд юстиції та освіти* (Fund for Justice and Education), Американський благодійний правовий фонд (American Bar Endowment), Американська правова фундація (American Bar Foundation). Потребує на використання в українських умовах позитивний досвід організаційної побудови асоціації, Статут якої передбачає функціонування постійного комітету із захисту прав клієнта (ст. 31.7), який, серед іншого, покликаний сприяти розширенню застосування медіації при вирішенні спорів між клієнтом і адвокатом, розвитку й удосконаленню програм клієнтського захисту, зокрема, механізмів компенсації фінансових втрат від привласнення адвокатом коштів клієнта тощо.

Міжнародна асоціація молодих юристів (Association Internationale des Jeunes Avocats – AIJA) була утворена 1 липня 1962 року. Офіс асоціації розташований у м. Брюсселі (Belgium, Brussels, Avenue Louis Lepoutre 59/20, tel:+ 32 2 347 33 34, <http://www.aija.org>). Статтею 7 Статуту AIJA до категорії молодих юристів віднесено осіб у віці до 45 років. Асоціація складається з індивідуальних, колективних та додаткових членів. Органами AIJA є Бюро, Виконавчий комітет, Генеральна Асамблея. Подібно до деяких інших організацій такого профілю, Статут Міжнародної асоціації молодих юристів містить вимогу належності президента і першого віцепрезидента до різних національностей (ст. 13), а також заборону приймати участь у голосуванні для осіб, які не сплатили членські внески (ст. 12).

Міжнародний Союз (Співдружність) адвокатів (International Union (Commonwealth) of advocates) був утворений 21 травня 1992 року в результаті реорганізації Спілки адвокатів СРСР за участі адвокатів держав – колишніх союзних республік. МС(С)А розміщу-

ється в м. Москві (Росія, м. Москва, вул. Покровка, б. 1/13/6, буд. 2, тел. (495)628–34–26, <http://www.mcca.su>).

До основних цілей Союзу відносяться сприяння зміцненню співпраці, солідарності і взаємодопомоги адвокатів і адвокатських громадських організацій країн СНД та інших держав; розширення їх міжнародних, професійних і культурних зв'язків; пропаганда визнаних світовим співтовариством принципів і стандартів адвокатської майстерності, моральних засад адвокатської діяльності та гарантій незалежності адвокатів; сприяння підвищенню правової культури населення; захист прав і свобод, честі та гідності членів організації.

Членами Союзу можуть бути адвокати будь-якої держави, а також спілки, асоціації та інші громадські об'єднання адвокатів, які є юридичними особами і добровільно виявили бажання вступити до організації. Окрім адвокатів, до Союзу можуть бути прийняті вчені, юристи, громадські діячі та юридичні особи – громадські об'єднання, які активно сприяють реалізації його цілей і завдань.

Діяльність МССА здійснюється в основному на території РФ, Республіки Білорусь, Республіки Грузія, Республіки Казахстан та України. Вищим керівним органом Союзу є Асамблея, яка збирається раз на чотири роки, здійснюючи обрання Президії, Правління та Ревізійної комісії, а також реалізуючи інші повноваження. Правління МССА є її виконавчим органом, що заслуховує звіти Президента про роботу Президії, затверджує кошторис доходів і витрат, визначає структуру, штати, розмір і систему оплати праці працівників організації, затверджує керівників постійно діючих комітетів, комісій та інших органів. Президія є постійно діючим керівним органом МССА, який здійснює права юридичної особи від імені організації та в період між засіданнями Асамблеї здійснює її повноваження, що не належать до виключної компетенції Асамблеї. Досить своєрідним є підхід МС(С)А до визначення кількісного складу вищого керівництва, адже Союз має 1 президента, 4 перших віце-президентів, 32 віце-президента (без урахування почесних віце-президентів), 30 членів Правління.

Рада адвокатур та правових товариств Європи (Council of Bars and Law Societies of Europe – CCBE) була заснована у 1960 році. Ідея створення Ради уперше була оприлюднена й підтримана пасажирами,

що знаходилися на борту човна, який прямував до Базеля (Швейцарія) під час конгресу іншої міжнародної організації – Union Internationale des Avocats (UIA). На той час чимало європейських юристів побоювалися за власну незалежність й потребували якісно нового представництва власних інтересів перед створеним на підставі Римського договору (1957 р.) Європейським Економічним Співтовариством. На сьогодні CCBE репрезентує адвокатури і правові товариства 32 країн-членів (full members), 3 держав асоційованих членів (associate members) та 10 країн членів-спостерігачів (observer members), виражаючи через них інтереси більше 1 мільйона європейських юристів. Штаб-квартира організації розташована у м. Брюсселі (Belgium, Brussels, Rue Joseph II, 40/8, tel. +32 (0)22346510, <http://www.ccbe.eu>).

Спілка адвокатів України є членом-спостерігачем CCBE. Завданнями CCBE є представництво адвокатур і правових товариств, незалежно від того, чи є вони дійсними, асоційованими або членами-спостерігачами, з усіх питань, які становлять взаємний інтерес та стосуються здійснення професії юриста, розвитку права і практики, впливаючи на законність, відправлення правосуддя та істотні зміни до самого закону, як на європейському, так і на міжнародному рівнях; здійснення функцій консультативного та посередницького органу між членами організації, а також між членами та інституціями Європейського Союзу і Європейської Економічної Зони з усіх транскордонних питань, що становлять взаємну зацікавленість; активний моніторинг стану захисту правопорядку, основних прав і свобод людини, в тому числі права на доступ до правосуддя та захист клієнта, а також захист демократичних цінностей, що нерозривно пов'язані з цими правами. Основними органами CCBE є Генеральна асамблея (General assembly), Постійний Комітет (Standing Committee), Президія (Presidency), Комітети (Committee) та робочі групи (working groups). Генеральна асамблея, що також відома під назвою «Пленарне засідання» (Plenary Session) складається з дійсних членів, які присутні на засіданні й згруповані як національні делегації. До виключних повноважень цього органу відноситься затвердження бюджету і звітності, внесення змін до Статуту, щорічне обрання президента і віце-президентів, встановлення розміру членських внесків (підписки), прийом

(виключення) дійсних і асоційованих членів, а також членів-спостерігачів, обрання голови і членів фінансового комітету та ін. Статут ССВЕ допускає можливість призупинення реалізації права голосування у випадку несплати членських внесків (розділ VIII).

Європейська федерація адвокатур (Fédération des Barreaux d'Europe – FBE) була заснована 23 травня 1992 року в м. Барселоні, виступивши правонаступником Конференції провідних адвокатур Європи (Conférence des Grands Barreaux d'Europe). Штаб-квартира федерації розташована у м. Страсбурзі (France, Strasbourg, 3 Quai Jacques Sturm, tel: +33388371266, <http://www.fbe.org>). Незважаючи на використання у назві організації терміна «адвокатура», членство відкрите для усіх національних та регіональних адвокатур і правових товариств, що зареєстровані у державах-членах Ради Європи. На сьогодні FBE має 250 членів, що репрезентують близько 800 000 юристів. Якщо потенційний учасник походить з держави, що не є членом Ради Європи, залучення його до роботи організації можливе у статусі спостерігача за умови визнання принципів діяльності Європейської федерації адвокатур. Двічі на рік в одному з європейських міст FBE проводяться правові конгреси з метою обговорення та вирішення нагальних юридичних проблем й обміну досвідом. Органами FBE є Генеральна асамблея і Президія. Експертно-аналітичну допомогу надає Консультативна рада. У розділі VII Статуту окремо зроблено акцент на тому, що Президія (складається з Президента і декількох віце-президентів, генерального секретаря, скарбника) і склад комісій FBE мають формуватися не тільки на підставі індивідуальних знань осіб, але й урахуванням справедливого культурного і географічного балансу (розподілу)¹.

Таким чином, узагальнення правової основи і практики діяльності міжнародних громадських об'єднань адвокатів дає змогу здійснити їх наукову класифікацію відповідно до таких найбільш значущих критеріїв:

– *за суб'єктами*, які залучаються до членства в організації – суто адвокатські (членами можуть бути виключно адвокати) та правові об'єднання, що залучають до своєї роботи широкий спектр юридичних професій (поряд із адвокатами, членами можуть бути юрисконсульти, судді, викладачі права тощо);

¹ <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2014/12-rus/10.pdf>

– за предметно-функціональною спрямованістю діяльності – універсальні і спеціалізовані; за ступенем активності виконання статутних завдань – громадські об'єднання з високою, середньою та низькою активністю, а також ті, що діяльності не ведуть, існуючи тільки «на папері»;

– за обсягом території, на яку поширюється діяльність – глобальні та регіональні (європейські, африканські тощо).

Отже, стан розвитку міжнародних громадських об'єднань адвокатів характеризують різноспрямовані тенденції універсалізації та диференціації, при цьому найбільш потужними, розвинутими й ефективними виявляються інтегративні об'єднання на основі широкого залучення юристів різних спеціалізацій, що можуть запропонувати більш всебічну й міцну платформу для обміну ідей та досвідом, задоволення різнопланових професійних потреб.

56. Норми професійної етики як специфічний регулятор адвокатської діяльності

У своїх роботах О. В. Петришин та В. О. Лозовий вказують, що професійна етика являється підрозділом науки про мораль. Мораль – це найдавніший спосіб соціальної регуляції та саморегуляції поведінки особи. Вона є найбільш гнучкою системою норм, яка виражає загальнолюдські уявлення про правильне та справедливе. Вчені зазначають, що правова свідомість взаємопов'язана з рівнем моральної культури людини. Норми законодавства та їх практична реалізація віддзеркалюють моральний рівень суспільства. Автори звертають увагу, що професія юриста найчастіше пов'язана з розв'язанням різних конфліктних ситуацій. Враховуючи, що адвокат стає на захист прав, свобод та інтересів людини та громадянина, він несе важкий тягар моральної відповідальності за кожне прийняте рішення та його наслідки. Саме тому захисники повинні дотримуватись загальнолюдських моральних принципів і до них ставляться особливі морально-психологічні вимоги¹.

¹ Лозовой В. О. Професійна етика юриста / В. О. Лозовой, О. В. Петришин. – Х.: Право, 2004. – 176 с. – С. 10.

Досить влучно етичну культуру адвоката описує В. Сущенко, зазначаючи, що «Щоденне дотримання норм та вимог загальновизнаних етичних стандартів людської поведінки, неписаних і писаних корпоративних правил правничої спільноти у спілкуванні з клієнтами, колегами та партнерами, можновладцями та політиками є беззаперечною умовою високого рівня професіоналізму. Ввічливість, емоційна стриманість, внутрішня дисциплінованість – це основні риси належної етичної поведінки адвоката. Також можна зауважити, що рівень професійної етичної поведінки правника взагалі та адвоката зокрема майже завжди є відображенням компромісу між індивідуальними та суспільним інтересами, уособленням загальноприйнятих та усталених моделей поведінки»¹.

Вважаємо правильним твердження А. М. Бірюкової, згідно якого «*норми адвокатської етики є корпоративними нормами, котрі розробляються та ухвалюються професійними об'єднаннями адвокатів, поширюють свою дію винятково на членів професійної корпорації, їх дотримання забезпечується корпоративним контролем, а у разі порушення передбачена дисциплінарна відповідальність. Корпоративні норми адвокатської етики не можуть розглядатися як правові та моральні приписи у «чистому» вигляді, однак на їх формування поряд з існуючими традиціями адвокатури здійснюють значний вплив загальносуспільна мораль та особливості здійснення адвокатської діяльності, визначені чинним законодавством*»².

Втілення норм і приписів моралі відображається у стандартах етичної поведінки адвокатів, які знаходять своє втілення у корпоративних актах. Суб'єктом вироблення таких стандартів є адвокатське співтовариство, яке затверджує Правила адвокатської етики на з'їзді адвокатів. З моменту затвердження Правила набувають офіційного визнання та юридичної сили, стають обов'язковими для виконання.

Призначення деонтологічних стандартів адвокатської професії полягає у наступному:

¹ Сущенко В. Модель професійної культури адвоката: критерії та підходи // Юридична газета. – Від 1 лютого 2017 р. // <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/model-profesiynoyi-kulturi-advokata-kriteriyi-ta-pidhodi.html>

² Бірюкова А. М. Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.10. Київ: Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2019. 40 с. С. 20.

(а) вони втілюють моральні імперативи, якими повинні керуватися адвокати як під час виконання своїх професійних обов'язків, так і поза їх межами;

(б) вони встановлюють правила поведінки адвоката в конкретних професійних та побутових ситуаціях;

(в) обов'язковість дотримання адвокатами приписів корпоративної етики обумовлюються як авторитетом адвокатських асоціацій, які їх встановлюються, так і елементами примусу – адже порушення Правил адвокатської етики, як правило, має наслідком дисциплінарну відповідальність адвоката.

У Вступі до Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства вказується, що адвокату в будь-якому суспільстві уготована особлива роль. Його обов'язки не обмежуються виконанням лише свого обов'язку в межах закону. Адвокат має діяти в інтересах права в цілому так само, як і в інтересах тих, чий права і свободи йому довірено захищати; не лише виступати в суді від імені клієнта, а й надавати йому юридичну допомогу у вигляді порад і консультацій. У зв'язку з цим на адвоката покладається цілий комплекс зобов'язань як юридичного, так і морального характеру, які часто вступають у взаємну суперечність.

Правила адвокатської етики чітко визначають чинність їх приписів. Так, норми цих Правил не відміняють і не замінюють положень чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, а доповнюють і конкретизують його (ст. 1 ПАЕ).

Дія Правил поширюється на:

- всі види адвокатської діяльності та в частині, визначеній Правилами, – на іншу діяльність (дії) адвоката, в тому числі соціально – публічну діяльність адвоката, яка може вступити в суперечність з професійними обов'язками адвоката, або підірвати престиж адвокатської професії;

- всіх адвокатів України, адвокатів іноземних держав, що внесені до Єдиного реєстру адвокатів України, а також адвокатів України, право на зайняття адвокатською діяльністю яких зупинено в передбаченому законом порядку;

- адвокатів – членів органів адвокатського самоврядування, помічників та стажистів адвокатів, інших осіб, які перебувають у тру-

дових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) у частині, яка застосовна до їх діяльності;

– відносини, що виникли або існують після їх прийняття (ст. 2 ПАЕ).

У структурі деонтологічних стандартів адвокатської професії можна виділити:

1) Модельні моральні імперативи, вироблені міжнародним співтовариством і закріплені в актах міжнародних асоціацій юристів;

2) Конкретні рекомендації щодо дозволеної і належної поведінки адвоката, які втілюються на національному рівні (в законодавстві про адвокатуру і кодексах адвокатської етики);

3) Інструменти реалізації деонтологічних стандартів адвокатської професії, які прямо передбачені або не заборонені національним законодавством.

Таким чином, можна виокремити *функції деонтологічних стандартів адвокатської професії*:

1) *інформаційна* – полягає в доведенні до адвокатів, адвокатських бюро, адвокатських об'єднань належних, допустимих і прийнятних правил поведінки, застерігаючи при цьому від вчинення неприйнятних і недопустимих дій;

2) *регулятивна* – полягає у спрямуванні діяльності як окремих адвокатів, так і адвокатського співтовариства у цілому в руслі соціально бажаного результату, яким є забезпечення балансу професійних інтересів адвоката і законних інтересів клієнта. Кінцевою метою функціонування інституту адвокатури є втілення ідеалів верховенства права;

3) *виховна* – полягає у стимулюванні правомірної поведінки адвоката з одночасним попередженням вчинення ним неправомірних діянь. Кінцевою метою дії деонтологічних стандартів адвокатури є формування ідеального прообразу адвоката, який відповідає очікуванням суспільства і є успішним в реалізації своїх професійних інтересів;

4) *захисна* – полягає у захисті цілісності, єдності, незалежності й самодостатності адвокатського співтовариства, попередженні спроб неправомірного впливу на правову позицію адвоката та будь-які форми його правомірної професійної діяльності з боку громадськості, органів державної влади і місцевого самоврядування.

57. Загальна характеристика Правил адвокатської етики України, правові наслідки їх порушення

Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки. При цьому специфіка, комплексний характер обов'язків, що покладені на адвокатуру, обумовлюють необхідність збалансування засад служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересам суспільства в цілому, дотримання принципів законності і верховенства права.

Дотримання адвокатами особливих деонтологічних вимог і правил розглядається світовою адвокатською спільнотою як необхідна передумова повноцінного функціонування адвокатури, виконання нею її важливої соціальної ролі в демократичному суспільстві. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає дотримання Правил адвокатської етики як одного з основних професійних обов'язків адвоката.

Професійна етика адвоката є дуже специфічною, має цілу низку особливостей, спірних питань і відрізняється від будь-яких інших різновидів професійної етики.

В Україні прийняті та діють *Правила адвокатської етики* (далі – Правила), затверджені Звітно-виборчим з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 р. Ці Правила передбачають добровільне виконання їх тими, на кого поширюється їхня дія, для забезпечення виконання адвокатом своїх обов'язків так, як це прийнято в будь-якому цивілізованому суспільстві.

Правила адвокатської етики мають на меті уніфіковане закріплення традицій і досвіду української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загальноновизнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві. Правила слугують обов'язковою для використання адвокатами системою орієнтирів при збалансуванні, практичному узгодженні своїх багатоманітних, іноді суперечливих професійних прав та обов'язків відповідно до статусу, основних завдань адвокатури і принципів її діяльності, визначених Конституцією України, Законом України «Про

адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законодавчими актами, а також закріплюють єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвоката

Правила адвокатської етики поширюється на:

– всі види адвокатської діяльності та в частині, визначеній Правилами,

– на іншу діяльність (дії) адвоката, в тому числі соціально – публічну діяльність адвоката, яка може вступити в суперечність з професійними обов’язками адвоката, або підірвати престиж адвокатської професії;

– всіх адвокатів України, адвокатів іноземних держав, що внесені до Єдиного реєстру адвокатів України, а також адвокатів України, право на зайняття адвокатською діяльністю яких зупинено в передбаченому законом порядку;

– адвокатів – членів органів адвокатського самоврядування, помічників та стажистів адвокатів, інших осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об’єднанням) у частині, яка застосовна до їх діяльності;

– відносини, що виникли або існують після їх прийняття (ст.2).

Суб’єктами дотримання Правил є всі адвокати України, а також адвокати іноземних держав, які здійснюють адвокатську діяльність в Україні, незалежно від обраних ними форм здійснення адвокатської діяльності (індивідуально, у формі адвокатського бюро чи адвокатського об’єднання).Порушення Правил має наслідком накладення дисциплінарних стягнень.

На адвокатів іноземних держав, які здійснюють адвокатську діяльність в Україні відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», поширюються вимоги Правил, а також вимоги етичних та деонтологічних норм, якими керуються адвокати в країні їхнього походження. На адвокатів іноземних держав, якщо вони входять до Європейського Союзу та/або Ради Європи (Європейського співтовариства) при здійсненні ними адвокатської діяльності або будь-яких професійних контактів в Україні (незалежно від їх фізичної присутності при цьому на території України) також поширюється дія Кодексу поведінки європейських адвокатів. Співвідношення і кореляція різних джерел деонтологічних стандартів має здійснюватися за

принципами, закріпленими цими Правилами. У разі порушення вимог цих Правил або Кодексу поведінки європейських адвокатів, адвокат іноземної держави, який здійснює адвокатську діяльність в Україні, може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Правила адвокатської етики є обов'язковими для дотримання адвокатськими бюро, адвокатськими об'єднаннями. У випадках, коли стороною в договорі про надання правової допомоги є адвокатське бюро, адвокатське об'єднання, в якому договір з клієнтом укладається від імені бюро або об'єднання, воно зобов'язане забезпечити відповідність кандидатури адвоката, якому доручається виконання договору (окремих робіт за договором), вимогам до компетентності, об'єктивно обумовленим характером доручення, а також забезпечити дотримання інших вимог Правил, що стосуються укладення договору про надання правової допомоги, його виконання та припинення.

Кожен адвокат, який є членом адвокатського об'єднання, чи створив адвокатське бюро повинен докладати обґрунтованих зусиль щодо забезпечення вжиття об'єднанням заходів, що сприяють дотриманню всіма адвокатами та співробітниками цього об'єднання чи бюро Правил адвокатської етики.

Для адвоката, який є членом адвокатського об'єднання, професійні обов'язки перед клієнтами, що впливають із чинного законодавства, Правил адвокатської етики, договорів про надання правової допомоги, повинні мати пріоритетне значення у порівнянні з обов'язками адвоката щодо виконання вказівок керівних органів адвокатського об'єднання. Керівник адвокатського об'єднання зобов'язаний забезпечити дотримання адвокатом – членом адвокатського об'єднання виконання Правил та не має права вчиняти дії, пов'язані з схилянням або сприяти ухиленню адвоката від виконання професійних етичних норм.

Право офіційного тлумачення Правил адвокатської етики належить виключно 3'їзду адвокатів України та Раді адвокатів України. Якщо положення Правил допускають їх різне тлумачення, то такі положення підлягають застосуванню у найбільш сприятливому для адвоката їх тлумаченню (ст. 5 Правил адвокатської етики).

Правила адвокатської етики мають *велике значення*, оскільки мають на меті уніфіковане закріплення традицій і досвіду української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загально визнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві. До того ж ці Правила слугують обов'язковою для використання адвокатами системою орієнтирів при збалансуванні, практичному узгодженні ними своїх багатоманітних та іноді суперечливих професійних прав та обов'язків відповідно до статусу, основних завдань адвокатури та принципів її діяльності, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законодавчими актами України, а також закріплюють єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвоката у дисциплінарному провадженні кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури.

У Вступі до Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства вказується, що адвокату в будь-якому суспільстві уготована особлива роль. Його обов'язки не обмежуються виконанням лише свого обов'язку в межах закону. Адвокат має діяти в інтересах права в цілому так само, як і в інтересах тих, чий права і свободи йому довірено захищати; не лише виступати в суді від імені клієнта, а й надавати йому юридичну допомогу у вигляді порад і консультацій. У зв'язку з цим на адвоката покладається цілий комплекс зобов'язань як юридичного, так і морального характеру, які часто вступають у взаємну суперечність, перед:

- 1) клієнтом;
- 2) судами та іншими державними органами, перед якими адвокат представляє справу клієнта та діє від його імені;
- 3) адвокатською професією в цілому та кожним її представником зокрема;
- 4) громадськістю, для якої існування вільної і незалежної професії адвоката, що об'єднуються на основі поваги до правил поведінки, створених самими адвокатами, є надзвичайно важливим засобом забезпечення прав людини проти влади держави та інших інтересів у суспільстві.

Відповідно до Правил адвокатської етики *основними принципами адвокатської етики є:*

1) *незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності*, що означає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність з надання професійної правничої (правової) допомоги, здійснення захисту або представництва клієнта, зокрема з боку державних органів, політичних партій, інших адвокатів тощо, а також від впливу своїх особистих інтересів. З метою дотримання цього принципу в своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, відстоюванні професійних прав, гарантій адвокатської діяльності та їх ефективному використанні в інтересах клієнта (ст. 6);

2) *дотримання законності*. У своїй професійній діяльності адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язаний виконувати всі свої знання та професійну майстерність для належного захисту й представництва прав та законних інтересів клієнта, дотримуючись чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності. Адвокат не може давати клієнту поради, свідомо спрямовані на полегшення вчинення правопорушень, або іншим чином умисно сприяти їх вчиненню його клієнтом або іншими особами. Адвокат не має права в своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або цим Правилам (ст. 7);

3) *пріоритет інтересів клієнтів*. Адвокат має залишатися незалежним від свого клієнта. У межах дотримання принципу законності адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнта. Адвокат за можливості сприяє досудовому та позасудовому порядках урегулювання спорів між клієнтом та іншими особами. Адвокат повинен поважати свободу вибору клієнтом захисника своїх прав (представника чи особи, яка надає йому професійну правничу (правову) допомогу), і не перешкоджати у реалізації цієї свободи (ст. 8);

4) *неприпустимість конфлікту інтересів*, що означає недопустимість суперечностей між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками перед клієнтом, наявність яких може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час вико-

нання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи не вчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності. Адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти або захищати одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими, або вірогідно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм професійну правничу (правову) допомогу. У разі отримання адвокатом конфіденційної інформації від клієнта, якому він надавав професійну правничу (правову) допомогу, пов'язаної з інтересами нового клієнта при наданні правничої допомоги, адвокат зобов'язаний отримати письмове погодження клієнтів, між якими виник конфлікт інтересів. Адвокат без письмового погодження з клієнтом, щодо якого виник конфлікт інтересів, не може представляти, захищати клієнта чи надавати йому професійну правничу (правову) допомогу, якщо інтереси клієнта суперечать власним інтересам адвоката. За відсутності письмового погодження клієнта, в разі виникнення конфлікту інтересів в процесі реалізації адвокатом договору, такий договір має бути розірваний з дотриманням умов, визначених цими Правилами (ст. 9);

5) *конфіденційність*. Дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання професійної правничої (правової) допомоги, здійснення захисту та представництва. Тому збереження конфіденційності будь-якої інформації, яка визначена як предмет адвокатської таємниці Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», або становить персональні дані про фізичну особу, які охороняються законодавством з питань захисту персональних даних, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується. Дія принципу конфіденційності не обмежена в часі (ст. 10);

6) *компетентність та добросовісність*. Зважаючи на суспільну значущість і складність професійних обов'язків адвоката, від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, ґрунтовне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського

мистецтва. Адвокат зобов'язаний надавати професійну правничу (правову) допомогу клієнту, здійснювати його захист та представництво компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, доскональність у врахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта та можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до виконання доручення. Адвокат має постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію, володіти достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві. Адвокат повинен забезпечувати обґрунтовано необхідний рівень компетентності своїх помічників, стажистів, технічного персоналу та інших осіб, що залучаються ним для виконання окремих робіт у зв'язку з виконанням доручення (ст. 11);

7) *повага до адвокатської професії*. Всією своєю діяльністю адвокат повинен стверджувати повагу до адвокатської професії, яку він уособлює, її сутності та громадського призначення, сприяти збереженню та підвищенню поваги до неї в суспільстві. Цього принципу адвокат зобов'язаний дотримуватись у всіх сферах діяльності: професійній, громадській, публіцистичній та інших. Адвокат зобов'язаний виконувати законні рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їх компетенції, що не виключає можливості їх оскарження у встановленому законом порядку. Адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на обмеження незалежності адвокатської професії, честі, гідності та ділової репутації своїх колег, підрив престижу адвокатури та адвокатської діяльності. Критика діяльності, рішень, порядку формування, членів органів адвокатського самоврядування тощо не може бути спрямована на приниження авторитету адвокатури, адвокатської професії та статусу адвоката, бути вираженою у принизливій чи такій, що порочить честь, гідність та ділову репутацію особи формі, а також містити завідомо неправдиву інформацію або заклики до невиконання рішень органів адвокатського самоврядування. При здійсненні професійної діяльності адвокат зобов'язаний дотримуватись загальноприйнятих норм ділового етикету, в тому числі щодо зовнішнього вигляду (ст. 12);

8) *вимоги до рекламування адвокатської діяльності*. Рекламні матеріали про адвокатську діяльність (та будь-які інші матеріали такі

як бланки, візитівки та інше) не можуть містити: оціночних характеристик відносно адвоката; критики адвокатами інших адвокатів; заяв про вірогідність успішного виконання доручень та інших заяв, що можуть викликати безпідставні надії у клієнтів; вказівок, які можуть сформулювати уявлення, що діяльність саме цього адвоката характеризується рисами і показниками, притаманними, в дійсності, адвокатурі як такій. Рекламні матеріали про діяльність адвоката мають бути об'єктивними, достовірними, чіткими та зрозумілими й не повинні містити натяків, двозначностей або іншим чином утворювати підґрунтя для введення потенційних клієнтів в оману, а також мають відповідати розумним естетичним вимогам. Рекламні матеріали не можуть демонструватись (розміщуватись) за допомогою способів (у способи), які дискредитують інститут адвокатури, створюють умови для його зневаги, принижують професію та статус адвоката України. Адвокати, що здійснюють адвокатську діяльність індивідуально або через адвокатське бюро чи об'єднання (керівники адвокатського об'єднання) несуть персональну відповідальність за достовірність рекламних матеріалів про них (про адвокатські бюро, об'єднання), а також за їх відповідність чинному законодавству та цим Правилам. Якщо адвокату стало відомо про поширену без його відома рекламу його діяльності, що не відповідає зазначеним вимогам, такий адвокат, керівник бюро чи об'єднання зобов'язаний вжити всіх розумно доступних заходів до спростування і корегування такої рекламної інформації та повідомити про це раду адвокатів регіону (ст. 13).

Правила адвокатської етики детально врегульовують *відносини адвоката з клієнтами*. Адвокат надає правову допомогу на підставі договору про надання правової допомоги. Такий договір може укладатись клієнтом або на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах. Особливості укладення та змісту контрактів (договорів) з адвокатами, які надають безоплатну правову допомогу, встановлюються законом, що регулює порядок надання безоплатної правової допомоги. При укладенні договору клієнт має бути належним чином проінформований для забезпечення вільного вибору адвоката.

У свою чергу, адвокат має дотримуватися принципів компетентності та добросовісності на стадії прийняття доручення від клієнта; інформувати клієнта щодо правової позиції у справі; дотримуватися

принципу законності на стадії прийняття доручення клієнта; дотримуватися принципу неприпустимості конфлікту інтересів на стадії прийняття доручення клієнта; дотримуватися принципу конфіденційності на стадії прийняття доручення клієнта; дотримуватися поваги до прав інших адвокатів на стадії прийняття доручення клієнта; дотримуватися принципу законності на стадії виконання адвокатом доручення клієнта; інформувати клієнта про хід виконання доручення; дотримуватися принципу добросовісності на стадії виконання адвокатом доручення клієнта.

Відносини адвоката із судом та іншими учасниками судового провадження полягають у тому, що представляючи інтереси клієнта або виконуючи функцію захисника в суді, адвокат зобов'язаний дотримуватися вимог чинного процесуального законодавства, законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, про судоустрій і статус суддів, іншого законодавства, що регламентує поведінку учасників судового процесу, а також вимог Правил адвокатської етики, не виявляти неповаги до суду (суддів), поводитись гідно і коректно. В ході судового розгляду справи адвокат не повинен: (1) намагатися вплинути на рішення (вирок) суду позапроцесуальними засобами; (2) робити свідомо неправдиві заяви стосовно фактичних обставин справи; (3) подавати суду завідомо неправдиві докази або свідомо брати участь в їх формуванні; (4) посилатися в суді на завідомо неправдиві або завідомо викривлені фактичні обставини, або обставини, що завідомо не стосуються предмета спору; або на подані клієнтом докази, стосовно яких йому відомо, що вони є неправдивими, або докази, отримані з порушенням положень Правил; а також на особисту обізнаність з обставинами справи, а у виступі в судових дебатах – крім того, на обставини, які не були предметом дослідження під час судового провадження (щодо яких адвокатом не заявлялися клопотання, спрямовані на доказування таких обставин) за винятком загальновідомих фактів; (5) порушувати порядок у судовому засіданні, припускатись сперечань з судом та висловлювань, що принижують честь і гідність суду або інших учасників процесу.

Схиляння адвокатом підзахисного, сторін в процесі та свідків до давання завідомо неправдивих пояснень та показань або експертів

до надання завідомо неправдивих висновків – категорично забороняється.

Також адвокат зобов'язаний дотримуватися принципів незалежності адвоката та домінантності інтересів клієнта у відносинах адвоката з судом, що означає, що адвокат має бути наполегливим і принциповим у відстоюванні інтересів клієнта в суді, не поступатися своєю незалежністю у захисті й представництві прав та інтересів клієнта з метою не погіршити стосунків з суддями; у випадку вчинення судом тиску на адвоката – не йти на компроміси, які суперечать охоронюваному законом інтересам клієнта; послідовно дотримуватися принципу домінантності інтересів клієнта перед всіма іншими інтересами й міркуваннями, що пов'язані з відносинами адвоката з судом.

Дотримання адвокатом принципів чесності та порядності під час здійснення професійної діяльності в суді та сприяння належному здійсненню правосуддя полягає у тому, що адвокат не повинен повідомляти сторонам та іншим учасникам судового провадження свідомо неправдиву інформацію стосовно фактичних обставин справи, суті закону, обсягу прав та обов'язків сторін, або іншим чином намагатися схилити їх до зміни їх позиції, свідчень, здійснення інших дій, в яких зацікавлений його клієнт.

Культура поведінки адвоката у відносинах з іншими учасниками судового провадження має проявлятися у тому, що у відносинах з іншими учасниками судового провадження адвокат повинен: (1) бути стриманим і коректним; (2) реагувати на неправильні дії або вислови цих осіб у формах, передбачених законом, зокрема у формі заяв, клопотань, скарг тощо; (3) при допиті підсудних, потерпілих, сторін у цивільному процесі, свідків та інших осіб бути тактовним.

Відносини адвоката з органами досудового розслідування та адміністративної юрисдикції при здійсненні професійної діяльності:

1) у відносинах з органами досудового розслідування, адміністративної юрисдикції адвокат має дотримуватися принципів і підходів, закріплених Правилами адвокатської етики, з урахуванням специфіки статусу цих органів і процесуальних форм взаємодії адвоката з ними, передбачених чинним законодавством;

2) адвокат повинен зберігати таємницю досудового розслідування в межах, визначених чинним кримінальним процесуальним законодавством;

3) адвокат не повинен умисно перешкоджати законному здійсненню процесу досудового розслідування, адміністративного провадження і давати клієнту поради, свідомо спрямовані на вчинення таких перешкод;

4) адвокат не повинен приймати доручення на ведення справи клієнта, направленою йому особами, що здійснюють досудове розслідування по цій справі;

5) у відносинах як з органами досудового розслідування, адміністративної юрисдикції, так і з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування, адвокат повинен виявляти принципівість у відстоюванні інтересів клієнта, не допускаючи підлєсливості, та за згодою клієнта оскаржувати незаконні дії посадових осіб або органів, які перешкоджають виконанню доручення, в порядку, передбаченому чинним законодавством.

Відносини адвоката з іншими державними органами з приводу виконання доручення клієнта. Адвокат має дотримуватися вимог Правил і не повинен:

1) розголошувати пов'язану з їхньою діяльністю інформацію, що стала йому відомою у зв'язку з виконанням доручення, таємниця якої охороняється законом;

2) робити завідомо неправдиві заяви стосовно суті доручення, фактичних обставин, що мають до нього відношення, прав і обов'язків адвоката, а також обсягу своїх повноважень по представництву клієнта перед цим органом;

3) здійснювати протизаконний тиск на посадових осіб та службовців цих органів, використовуючи особисті зв'язки, погрози, обіцянки тощо.

Відносини між адвокатами повинні будуватися на засадах колегіальності, взаємної поваги представників адвокатської професії, дотримання професійних прав адвокатів, слідування принципам адвокатської діяльності, передбаченим Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правилами адвокатської етики.

Корпоративна єдність адвокатів вимагає від них взаємної довіри та співпраці на користь їх клієнтів, зокрема уникнення штучного породження чи поглиблення конфліктів між клієнтами. Однак при цьому принцип домінантності інтересів клієнта має перевагу перед міркуваннями корпоративної єдності. Адвокат України має також визнавати професійний статус адвокатів іноземних держав, які здійснюють адвокатську діяльність в Україні згідно з Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ставитись до них з повагою, як до колег. У разі спілкування між адвокатами за допомогою матеріальних носіїв інформації адвокат, який передає відомості, конфіденційність яких він бажає зберегти, має чітко повідомити про це адвоката-рецепієнта інформації, а останній має зберігати конфіденційність такої інформації або негайно повідомити про неможливість забезпечення такої.

Адвокат не повинен допускати стосовно іншого адвоката:

- 1) висловлювань, що принижують його честь та гідність, завдають шкоди його діловій репутації, нетактовних та принизливих висловів;
- 2) поширення свідомо неправдивих відомостей про нього;
- 3) спроб схилити клієнта іншого адвоката до розірвання з ним договору про надання правової допомоги;
- 4) спілкування з клієнтом іншого адвоката без згоди останнього з приводу доручення, яке їм виконується;
- 5) намагань схилити до укладення договору про надання правової допомоги особу, що прийшла до іншого адвоката (адвокатського бюро, адвокатського об'єднання);
- 6) навмисного введення іншого адвоката в оману стосовно справи, в судовому розгляді якої вони обидва беруть участь, щодо місця і часу проведення судових засідань, результатів розгляду справи судами різних інстанцій, наявності доказів (і намірів їх представити), які в дійсності не існують, намірів свого клієнта, які стосуються предмета спору та ведення справи, умов мирової угоди, що пропонується;
- 7) розголосу в засобах масової інформації (або поширення іншим способом) відомостей, що ганьблять іншого адвоката, адвокатське бюро чи адвокатське об'єднання, якщо цього не вимагають його власні законні інтереси, інтереси його клієнта або адвокатури України;

8) обговорення з клієнтами обставини, що стосуються особистого життя іншого адвоката, його матеріального стану, походження, національної належності та інші обставини, що стосуються адвоката, які не стосуються суті доручення;

9) вдавань до антиреклами стосовно іншого адвоката (адвокатського бюро, адвокатського об'єднання) або використовувати цей метод при рекламуванні своєї діяльності;

10) адвокат не має права вимагати винагороду від іншого адвоката за направлення йому клієнта.

Допустимими формами реагування адвоката на незаконну або неетичну поведінку іншого адвоката, якою заподіяна або може бути заподіяна шкода інтересам адвоката, його клієнта, адвокатського об'єднання, бюро, органів адвокатського самоврядування або адвокатури як такої, слід вважати звернення (заяви, скарги) до органів адвокатського самоврядування, в тому числі наділених дисциплінарними повноваженнями стосовно адвокатів, а також використання інших форм захисту прав та законних інтересів особи, передбачених законодавством України. Не допускається зловживання правом на звернення до органів адвокатського самоврядування, в тому числі наділених дисциплінарними повноваженнями, щодо ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката без достатніх підстав і використання зазначеного права як засобу тиску на адвоката. Кожен адвокат має вжити заходи мирного врегулювання конфлікту з участю іншого адвоката. В разі ініціації адвокатом дисциплінарного провадження стосовно іншого адвоката він має попередньо повідомити про це Раду адвокатів регіону за робочим місцем адвоката згідно відомостей в Єдиному реєстрі адвокатів України, а стосовно адвоката іноземної держави – асоціацію адвокатів чи правове товариство відповідної держави для пошуку шляхів мирного залагодження конфлікту. При виникненні конфлікту між адвокатами, наслідком якого є звернення одного з них зі скаргою до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, адвокат, який ініціював звернення, зобов'язаний надати докази того, що ним вжиті заходи мирного врегулювання такого конфлікту, зокрема, документи, що свідчать про звернення останнього до Ради адвокатів регіону за робочим місцем адвоката згідно відомостей в Єдиному реєстрі адвока-

тів України, а стосовно адвоката іноземної держави – асоціації адвокатів чи правового товариства відповідної держави.

Правила адвокатської етики визначають *роль органів адвокатського самоврядування як суб'єктів відносин щодо забезпечення дотримання правил адвокатської етики.*

Органи адвокатського самоврядування діють з метою забезпечення дійсної незалежності адвокатів у здійсненні їх професійної діяльності. Органи адвокатського самоврядування сприяють та контролюють дотримання Правил адвокатської етики всіма адвокатами України та адвокатами іноземних держав, які у відповідності до законодавства України здійснюють в Україні адвокатську діяльність.

Органи адвокатського самоврядування та їх члени самі мають в своїй діяльності неухильно керуватись загальними принципами адвокатської етики, не допускати дій чи бездіяльності, що їх порушують, виявляти повагу як до професійних прав адвокатів, так і до права кожного адвоката на участь в адвокатському самоврядуванні.

Адвокат зобов'язаний виконувати рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їх компетенції в спосіб, передбачений Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їхньої компетенції, є обов'язковими до виконання адвокатськими бюро та адвокатськими об'єднаннями. Адвокати, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, зобов'язані неухильно виконувати свої повноваження згідно законодавства, приймати участь в роботі органів адвокатського самоврядування, до яких їх обрано, дотримуватись вимог закону та рішень З'їзду, актів РАУ, НААУ, не допускати дій чи бездіяльності, що завдають шкоди адвокатурі в цілому, або блокують роботу окремих органів адвокатського самоврядування.

Відповідно до ч. 2 ст. 32 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» дисциплінарним проступком адвоката є, серед іншого, порушення правил адвокатської етики.

За порушення Правил адвокатської етики до адвоката можуть бути застосовані заходи дисциплінарної відповідальності в порядку, передбаченому чинним законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність, а також рішеннями З'їзду, актами Ради адвокатів України,

Національної асоціації адвокатів України. У разі звернення із скаргами щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності за порушення Правил адвокатської етики адвокатів, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, чи якщо скаржниками стосовно порушення цих Правил виступають адвокати, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, з метою забезпечення неупередженості та об'єктивності при розгляді зазначених скарг Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури забезпечує перерозподіл та направлення таких заяв (скарг) для розгляду до КДКА іншого регіону, ніж регіон, в якому зазначений адвокат входить до органів адвокатського самоврядування.

Правилами передбачена також відповідальність адвоката за порушення Правил адвокатської етики помічником, стажистом адвоката або членом технічного персоналу. Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за порушення Правил адвокатської етики його помічником, стажистом або членом технічного персоналу, якщо адвокат:

- 1) не забезпечив ознайомлення свого помічника, стажиста або члена технічного персоналу з цими Правилами;
- 2) не здійснював належного контролю за діями помічника, стажиста або члена технічного персоналу, залученого ним до виконання окремих робіт за дорученням, передбаченим договором між адвокатом і клієнтом про надання правової допомоги;
- 3) своїми розпорядженнями і порадами або особистим прикладом сприяв порушенню помічником, стажистом або членом технічного персоналу Правил адвокатської етики.

Щодо відповідальності керівників адвокатських бюро, адвокатських об'єднань за незабезпечення умов для дотримання Правил адвокатської етики, то адвокат, який є керівником адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (адвокати – члени колегіального керівного органу адвокатського об'єднання), може(уть) бути притягнутий(ті) до дисциплінарної відповідальності за невиконання вимог положень цих Правил, а також за прийняття ним (ними) рішень, які тягнуть порушення Правил адвокатської етики.

У випадках, коли в конкретній ситуації адвокату важко визначити варіант поведінки, який у певних обставинах відповідав би нормам

Правил, він може звернутися за роз'ясненням до Ради адвокатів України чи з'їзду адвокатів України. Дії адвоката, що відповідають роз'ясненню Ради адвокатів України чи з'їзду адвокатів України, не можуть бути поставлені йому за провину і мати наслідком накладення дисциплінарною стягнення.

Незважаючи на певні недоліки у роботі адвокатури, ми маємо і *позитивні традиції адвокатури*, які, на жаль, не закріплені нормативно. Ними є:

1) адвокат має відмовитися від надання юридичної допомоги, якщо клієнт наполягає на поведінці, яка є злочинною або обманною;

2) адвокат не вправі рекомендувати клієнту засоби захисту, які завідомо ускладнюють, затягують розгляд справи, якщо питання захисту можна вирішити більш простим способом, приміром, шляхом законного компромісу, без порушення інтересів клієнта;

3) адвокат не повинен фальсифікувати докази, незаконно перешкоджати доступу протилежної сторони до доказів та сприяти іншим особам у вчиненні таких дій;

4) адвокат повинен зберігати конфіденційність інформації. Адвокат зобов'язаний здійснити розголошення, якщо це необхідно для попередження злочину та в інший спосіб його попередити неможливо;

5) адвокат не вправі намагатися вплинути на суддю, учасників процесу за допомогою засобів, заборонених законом;

6) адвокат не може робити завідомо ложні заяви відносно професійної кваліфікації та етики судді, державного обвинувача, особи, що проводить розслідування;

7) адвокат зобов'язаний вести себе так, щоб його дії необґрунтовано не підривали авторитет правоохоронних органів, не дискредитували колег та учасників кримінального процесу;

8) адвокат не вправі заявляти про можливість впливу на державний орган;

9) адвокат не має право заздалегідь гарантувати повне задоволення вимог клієнта;

10) неприпустимо нав'язування адвокатом своїх послуг;

11) адвокат має проявляти добросовісне ставлення, обов'язковість, та пунктуальність у всіх стадіях процесу та відносно всіх його учасників;

12) адвокат не вправі брати доручення, якщо він розуміє, що в силу занятості не зможе його виконати (відрядження, відпустка, інші справи тощо);

13) розмір гонорару, встановлений адвокатом, має бути розумним і справедливим, відповідати обсягу зробленої роботи та складності питання.

===== 58. Деонтологічні принципи адвокатської діяльності в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правова характеристика

Європейські стандарти деонтологічних засад адвокатської діяльності містяться у Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (Прийнято делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. з наступ. змінами і доп.). Дотримання приписів Кодексу є обов'язковим для адвокатів країни ЄС.

Документом встановлені такі правила:

– П. 2.7 – *інтереси клієнта*. За умови дотримання всіх норм законодавства та правил професійної етики адвокат завжди зобов'язаний діяти в інтересах клієнта, які для нього завжди превалюють перед його власними інтересами та інтересами колег-адвокатів.

– П. 2.8. *Обмеження відповідальності адвоката по відношенню до клієнта*. У межах, дозволених законодавством держави-члена реєстрації та приймаючої держави-члена, адвокат може обмежити свою відповідальність по відношенню до клієнта відповідно до професійних правил, дотримуватись яких він зобов'язаний.

– П. 3.1. *Отримання вказівок і строк їх дії*.

– при здійсненні професійної діяльності адвокат зобов'язаний керуватися лише вказівками клієнта. Однак він також може керуватися вказівками іншого адвоката, який діє в інтересах того самого клієнта або бере участь у розгляді тієї ж справи за розпорядженням будь-якого компетентного органу. Адвокат повинен робити розумні зусилля для встановлення особи чи органу, яка надає йому вказівки,

її статусу та повноважень, якщо конкретні обставини справи свідчать, що їхні особистість, статус чи повноваження не є визначеними;

- адвокат зобов'язаний надавати консультації клієнту або виступати від його імені своєчасно, сумлінно і старанно. Він несе особисту відповідальність за виконання вказівок клієнта і зобов'язаний інформувати клієнта про хід розгляду дорученої йому справи. Адвокат не повинен братися за справу, в якій він не є компетентним, без співпраці з адвокатом, який є компетентним в такій справі.

- П. 3.1.3. Адвокат не повинен братися за виконання доручення, якщо він не може його виконати швидко, беручи до уваги завантаженість від іншої роботи.

- П. 3.1.4. Адвокат не повинен користуватися правом відмови від подальшої участі в розгляді справи, якщо обставини не дозволяють клієнту знайти іншого адвоката без шкоди для клієнта.

- П. 3.2. *Конфлікт інтересів:*

- адвокат не може надавати консультації двом або кільком клієнтам, які беруть участь у розгляді однієї й тієї ж справи, представляти їх або виступати від їх імені за наявності конфлікту інтересів клієнтів або обґрунтованої загрози виникнення такого конфлікту.

- адвокат зобов'язаний припинити діяти для обох або всіх відповідних клієнтів у випадку вступу їх інтересів у взаємний конфлікт, а також при виникненні загрози порушення конфіденційності або загрози незалежності самого адвоката.

- адвокат також зобов'язаний утримуватися від надання послуг новому клієнту, якщо це загрожує ризиком порушення конфіденційності відомостей, довірених йому колишнім клієнтом, або якщо в розпорядженні адвоката наявна інформація про стан справ колишнього клієнта, яка здатна стати джерелом переваг для нового клієнта.

- 3.3. *Pactum de quota litis:*

- адвокат не повинен укладати pactum de quota litis.

- під «pactum de quota litis» мається на увазі угода, що укладається між адвокатом і клієнтом до остаточного завершення справи, в якій клієнт виступає стороною, в силу якої клієнт зобов'язується виплатити адвокату частину результату завершення справи незалежно від того, чи це є грошовою сумою або будь-якою іншою вигодою, отримуваною клієнтом за результатами завершення справи.

– «Pactum de quota litis» не включає угоду, згідно з якою гонорар буде визначено пропорційно до вартості справи, яку веде адвокат, якщо розмір винагороди визначено згідно з офіційною шкалою гонорарів або за наявності контролю з боку компетентного органу, юрисдикція якого поширюється на адвоката.

– Регулювання розміру гонорарів: Сума гонорару, що виставляється адвокатом, повинна бути повністю розшифрована клієнту, бути розумною та справедливою, а також повинна відповідати закону та професійним правилам, яких дотримується адвокат.

– Виплата гонорару наперед: Якщо адвокат вимагає попередньої виплати гонорару і (або) компенсації можливих витрат, така виплата не повинна перевищувати розумних розмірів гонорару та можливих витрат. У разі нездійснення клієнтом попередньої виплати адвокат має право відмовитися від участі в справі або в її веденні за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

– 3.7. *Вартість провадження та наявність юридичної допомоги:*

– адвокат завжди повинен прагнути до досягнення максимально ефективного в грошовому плані вирішення спору клієнта і повинен консультувати клієнта на відповідних стадіях про бажаність спроби врегулювання спору та/або його передачі на альтернативний спосіб вирішення спорів.

– адвокат повинен інформувати клієнта про наявність безоплатної правової допомоги у випадках, коли вона передбачена.

– 3.8. *Кошти клієнта:*

– адвокати, яким надходять кошти від імені їхніх клієнтів або третіх сторін (далі – «кошти клієнтів»), повинні вносити такі гроші на рахунок в банку або в подібній установі, яка підлягає нагляду з боку держави (далі – «рахунок клієнта»). Рахунок клієнта повинен бути відокремленим від будь-якого іншого рахунку адвоката. Всі клієнтські кошти, отримані адвокатом, повинні зберігатися на такому рахунку, якщо лише власник таких коштів не погодиться на те, щоб ці кошти зберігалися інакше.

– адвокат повинен вести повний і точний облік із зазначенням усіх своїх дій з клієнтськими коштами і відокремлювати клієнтські кошти від інших коштів, що знаходяться в нього. Відповідно до національних положень може існувати необхідність збереження обліку протягом певного періоду часу.

– з рахунку клієнта не можуть зніматися кошти окрім як у виняткових обставинах, прямо дозволених національним законодавством, та у разі виплати банківських зборів, на які адвокат не може вплинути. Такий рахунок не може надаватися в якості гарантії або використовуватися в якості забезпечення по будь-якій причині. Між рахунком клієнта та будь-яким іншим банківським рахунком не може бути взаємозаліку чи об'єднання. Крім того, клієнтські кошти на рахунку клієнта не можуть використовуватися адвокатом для виплати адвокатом коштів, які він винен банку.

– кошти клієнтів повинні бути перераховані власникам таких коштів у найкоротший строк або на погоджених ними умовах.

– адвокат не може переводити кошти з рахунку клієнта на свій власний рахунок для виплати гонорару, не проінформувавши про це клієнта в письмовій формі.

– компетентні органи в державах-членах мають право перевіряти та ознайомлюватися з будь-яким документом щодо клієнтських коштів, дотримуючись при цьому конфіденційності та адвокатської таємниці, яким він може підлягати.

– 3.9. Адвокати повинні бути застраховані від цивільно-правової відповідальності, яка може виникнути у зв'язку з їхньою адвокатською практикою, до такої міри, що є розумною, беручи до уваги характер і масштаби ризиків, які існують в їхній професійній діяльності. Якщо це виявиться неможливим, адвокат повинен повідомити клієнта про таку ситуацію та її наслідки.

В Республіці Польща Кодекс адвокатської етики ухвалений Найвищою Радою Адвокатів 10 жовтня 1998 р. (рішення № 2/ХVIII/98) зі змінами, внесеними ухвалою Найвищої Ради Адвокатів № 32/2005 від 19 листопада 2005 р., разом із ухвалами Найвищої Ради Адвокатів № 33/2011–54/2011 від 19 листопада 2011 р¹. Він вміщує наступні правила щодо відносин адвоката з клієнтом:

– *Загальний професійний обов'язок:* Адвокат повинен виконувати свою роботу добросовісно. Його вчинки мають бути достойними поваги та довіри, яких вимагає статус адвоката, як у межах, так і за її межами його професійної діяльності.

¹ Джерело взято з офіційного Інтернет-сайта НААУ: <http://unba.org.ua/laws-of-foreign-countries>

– *Основні обов'язки адвоката:*

(1) Адвокат не може ступати в жодні відносини, які ставлять під загрозу його незалежність.

(2) Адвокат зобов'язаний зберігати таємницю. Дане зобов'язання стосується усієї інформації, що стала йому відомою у процесі виконання ним професійних обов'язків. Це не стосується тільки фактів, які є загальновідомими або за своїм значенням не потребують їх збереження у таємниці.

(3) Адвокат при виконання своїх професійних обов'язків не має права на неділову поведінку. Неділовою вважається, зокрема, поведінка, при якій мова йде про свідоме поширення неправдивої інформації або про такі образливі висловлювання, для яких не було жодного приводу ні з боку інших учасників, ні у ході провадження.

(4) Адвокат не може представляти суперечливі інтереси.

(5) Адвокат при розгляді справи повинен із необхідною обережністю поводитись із довіреними йому матеріальними цінностями. Кошти, що належать іншим особам, необхідно одразу ж передавати особам, уповноваженим на їх приймання або вносити на спеціальний рахунок.

(6) Адвокат зобов'язаний підвищувати свою кваліфікацію.

Також щодо адвокатів встановлені такі правила:

– Реклама для адвоката дозволяється тільки в тому випадку, якщо вона об'єктивно інформує про форму та зміст професійної діяльності та не спрямована на отримання конкретного замовлення.

– Адвокат не може виправдати порушення етики та гідності професії, спираючись на пропозиції клієнта.

– Адвокатам заборонено свідомо надавати суду неправдиву інформацію.

– Адвокатам заборонено надавати правову допомогу, яка сприяла б вчиненню правопорушення або вказувала на можливості уникнення кримінальної відповідальності за діяння, яке може бути вчинено в майбутньому.

– При виконанні професійних обов'язків адвокат зобов'язаний дотримуватися принципу об'єктивності.

– Адвокат відповідає за форму і зміст процесових листів, які він редагує, навіть якщо вони ним не підписані.

– Адвокат не несе відповідальності за правдивість фактів, наданих йому клієнтом, однак повинен проявляти стриманість у описі різких чи малоймовірних обставин.

– У випадку необхідності використання радикальних дій або виразів, адвокат повинен надати своєму виступу таку форму, що не порушить поваги до суду, влади і гідності адвокатської професії. У професійній кореспонденції належить дотримуватися властивих їй форм. Заборонено вживати образливі вирази чи звороти, ані погрожувати кримінальним чи дисциплінарним покаранням.

– Адвокат, має гарантовану при виконанні професійних обов’язків свободу слова, повинен дотримуватися міри, співмірності і обережності у висловлюваннях, рівно стосовно суду і державних органів, як і щодо журналістів і представників засобів масової інформації, таким чином, щоб не пошкодити засади гідності професії.

– Адвокат повинен уникати публічної демонстрації свого особливого відношення до клієнта, осіб, близьких до клієнта та інших осіб, які беруть участь у провадженні.

– Недопустимим є публічний вияв адвокатом близькості з особами, працюючими у судах, адміністраціях та правоохоронних органах.

– У контактах із засобами масової інформації адвокат повинен уникати виконання ролі пресового речника (можна прес-секретаря) свого клієнта, тільки повинен керуватися потребою відповіді на звинувачення щодо клієнта, опубліковані у ЗМІ, які представляють, за оцінкою адвоката, справу односторонню, вибірково або упереджено.

– Адвокат зобов’язаний зберігати у таємниці і забезпечити збереження перед виявленням (оприлюдненням) або небажаним використанням все, про що дізнався під час виконання професійних обов’язків.

– Матеріали, що знаходяться у адвокатських актах, підлягають адвокатській таємниці.

– До таємниці, крім того, відносяться усі відомості, нотатки і документи, що стосуються справи, отримані від клієнта та інших осіб, незалежно від місця, де вони знаходяться.

– Адвокат зобов’язує своїх співробітників і персонал та всіх осіб, зайнятих ним під час виконання професійної діяльності до обов’язку дотримання і збереження професійної таємниці.

– Адвокат у професійній діяльності послуговується комп'ютером або іншими джерелами електронної фіксації даних, є зобов'язаний використовувати програмне забезпечення та інші засоби для забезпечення даних від несанкціонованого розголошення.

– Переказ інформації, яка містить професійну таємницю, за допомогою електронних і подібних джерел переказу, вимагає дотримання особливої обережності і сповіщення клієнта про ризики, пов'язані із збереженням конфіденційності при використанні таких засобів.

– Обов'язок дотримання професійної таємниці є необмежений у часі.

– Адвокату заборонено повідомляти докази із зізнань свідка, який є адвокатом або юристом (*radca prawnu*), з метою розкрити інформацію, отриману у зв'язку із виконанням професійних обов'язків.

– У випадку проведення обшуку у приміщенні, в якому адвокат практикує, або у приватному помешканні адвоката, він повинен вимагати участі у цих діях представників адвокатського самоврядування.

– Адвокатаві заборонено ведення справи, результат якої може мати відношення до його особи або майна, тільки якщо позов стосується члена його родини або є спільним для нього і для сторони.

– Адвокатаві заборонено провадити справу і надавати правову допомогу, коли: а) надав раніше правову допомогу опонуючій стороні у тій самій справі, або у справі, що з нею пов'язана; б) брав участь у тій справі, виконуючи цю функцію публічно; в) особа, проти якої відкрита справа, є його клієнтом, навіть у іншій справі; г) професійний помічник, будучи для нього найближчою особою, провадить справу або вже надає правову допомогу противній стороні у тій самій справі або у справі, з нею пов'язаній.

Адвокату забороняється використовувати рекламу, здійснювати пошук клієнтів у спосіб, суперечливий із гідністю професії, у том числі із порушенням прав чи засад суспільного співжиття.

– Адвокат є уповноважений до інформування про свою професійну діяльність за умови, якщо така інформація і її форма є: а) згідна із засадами (відповідна до засад) теперішнього «Зводу»; б) згідна із зобов'язуючими приписами, зокрема, що стосуються охорони консументів і, зокрема, несправедливої конкуренції; в) докладною і не

вводить в оману; d) надана із пошануванням професійної таємниці; e) не орієнтована на надання адвокату конкретного порядку, відповідно до положень, що містяться в пункті 2. б цього параграфу.

– Адвокат може інформувати про засвідчену правову допомогу у спосіб, що не суперечить правилам теперішнього «Зводу» через: a) розміщення інформації на фірмових документах; b) пропозиції у процесі з проведення торгів або конкурсу та пропозиції, зроблені на пряме прохання потенційного клієнта. У таких пропозиціях дозволено надавати інформацію про професійну діяльність адвоката, яка може мати значення при оцінці такої пропозиції. c) розміщення публічної інформації безпосередньо пов'язаної з правовою допомогою щодо засад опрацьованих Найвищою Радою Адвокатів і містять дані, названі у п. 3 літ. від «а» до «і» цього параграфу; d) розміщення даних у адресних книгах та телефонних довідниках; e) пересилання інформації за допомогою електронних засобів комунікації на конкретне побажання потенційного клієнта; f) розміщення інформації на інтернет сторінках та розміщення даних про цю сторінку у каталогах та пошукових системах; g) відповідне означення адреси канцелярії (фірми); h) видавництво брошур чи інформативних листів;

– Інформація може містити: a) товарний або графічний знак канцелярії чи спілки; b) назву і адрес канцелярії та ім'я і прізвище адвоката, н б c) список членів компанії, у якій адвокат є співробітником разом із означенням, хто із співробітників є адвокатом, а якщо у спілці працюють менеджери – їх прізвища разом із зазначенням професійних обов'язків; d) список осіб, що постійно співпрацюють із канцелярією чи спілкою; e) звання або науковий ступінь адвоката; f) дані що стосуються різновиду і сфери правової допомоги, яку надає адвокат, із значенням переваги певних областей права і співробітництва із зарубіжними юридичними фірмами; g) дані про можливість надання правової допомоги іноземними мовами; h) подання року створення канцелярії чи спілки та дати початку її діяльності; i) приналежність до певної ради адвокатів; j) список публікацій адвоката; k) розміщення інформації про наявність іншої кваліфікації, крім правничої; l) фото адвоката; m) виключно на бажання клієнта або у пропозиції, скерованій до потенційного клієнта – заявки про тарифні ставки і методи їх розрахунку; n) виключно на бажання клієнта або

у пропозиції, скерованій до потенційного клієнта – ціну страхування від цивільної відповідальності.

- Кожна інформація, що стосується гонорару або способу його обрахування, повинна бути сформульована однозначно (зрозуміло). У ній потрібно виразно окреслити, чи гонорар охоплює понесені затрати, податки та інші оплати.

- Адвокат може подати ціну страхового полісу від цивільної відповідальності.

- Адвокатові заборонено пропонувати послуги потенційним клієнтам у формі пропозиції, скерованої до осіб, які попередньо не виразили такого бажання.

- Інформацією не можна, зокрема: а) створювати правдоподібні виклики необґрунтованих очікувань щодо результатів роботи адвоката; б) посилалися на особисте знайомство із суддями, прокурорами та урядовцями; с) містити безпосередні порівняння у сфері якості з іншими адвокатами і членами інших юридичних корпорацій, яких можна ідентифікувати (визначити), або їх критики; d) користуватися недоречною або агресивною формою; е) містити будь які оціночні елементи.

- Недопустимою є оплата написання пресових статей або інтерв'ю, які під виглядом об'єктивної інформації повинні служити рекламі адвоката, його канцелярії чи спілці.

- Недопустимим є звернення до потенційних клієнтів з метою передачі інформації про свою діяльність, так само під час небажаних візитів, 7 телефонних розмов і в кореспонденції до осіб, які не зверталися до адвоката за правовою допомогою.

- Недопустимим є використання третьої сторони для поширення інформації про адвоката.

- За публікацію інформації адвокат не може платити жодної винагороди за винятком розумних коштів за саму публікацію.

- Листи адвоката у зв'язку із засвідченою правовою допомогою повинні містити: а) ім'я і прізвище адвоката та адресу у випадку, якщо він надає допомогу у рамках індивідуальної канцелярії; б) назва фірми і адрес спілки, у рамках якої адвокат надає правову допомогу у випадку, якщо він її надає у рамках цивільної спілки, повного товариства, партнерської спілки або товариства з обмеженою відповідаль-

ністю; с) адреса філіалу і відділу канцелярії або спілки у випадку, коли він утворений, разом із адресою осідку канцелярії або спілки (основної).

– Якщо діяльність проводиться у формі цивільної спілки, повного товариства, партнерської спілки або товариства з обмеженою відповідальністю, у якій партнером є адвокат, відносно до кількості слід подати повний список партнерів такої спілки (у випадку товариства з обмеженою відповідальністю – генерального директора) разом із зазначенням, хто із партнерів є адвокатом, а якщо у спілці працюють також менеджери – їх імена і функції, які вони виконують. Це не застосовується ситуації, якщо назва компанії не залишає сумнівів відносно партнерів, які є адвокатами.

– У випадку, якщо провадиться діяльність у форму цивільної спілки, повного товариства, партнерської спілки або товариства з обмеженою відповідальністю, у якій партнером є іноземний юрист, відповідно до закону від 5 липня 2002 р. про забезпечення через іноземних юристів правової допомоги у Республіці Польща, внесені до реєстру, який ведеться окружною радою адвокатів іноземних юристів, подати: а) посаду, написану на офіційній мові рідної країни; б) вказану професійну організацію у рідній країні, до якої належить, або суду, перед яким має право виступати, згідно із правом тієї держави; с) інформацію, що іноземний юрист постійно практикує у сфері, відповідній професії адвоката.

– Адвокатам заборонено приймати від іншого адвоката або третьої особи винагороду за скерування клієнта до іншого адвоката, а ні надавати будь які переваги як винагороду за залучення клієнта до нього. Не порушує цієї заборони переказ частини гонорару або інших сум, зазначених у іншій формі спадкоємцям померлого адвоката або адвоката на пенсії з придбанням його практики.

– Адвокати повинні створити собі раду і надавати взаємну допомогу у професійній діяльності, якщо це не пов'язано з інтересами клієнта.

– Адвокат, на якого покладено обов'язки керівника (покровителя), повинен докласти всіх зусиль, щоб належним чином підготувати стажиста до практики у якості адвоката, з точки зору професійних навичок і правил адвокатської етики.

– Обов’язком адвоката є володіння страховкою від цивільної відповідальності для виконання професійних обов’язків відповідно до засад і в спосіб, визначений Найвищою Радою Адвокатів¹.

У *Франції* правила етики юридичної професії визначені Декретом № 2005–790 від 12 липня 2005 р. про правила професійної етики адвоката. У статті 3 Декрету вказано, що адвокат здійснює свої функції чесно і сумлінно, зберігаючи гідність і професійну незалежність, керуючись принципом гуманізму і дотримуючись присяги. Також він має дотримуватися принципів чесності, порядності, незацікавленості і шанобливого ставлення до колег, поводитися делікатно, стримано і ввічливо. По відношенню до своїх клієнтів адвокат повинен проявляти компетентність, відданість їх інтересам, турботу про них і обачність. Якщо виникає конфлікт інтересів, і у зв’язку з ним, є загроза порушення професійної таємниці або незалежності адвоката, він повинен відмовитися від ведення справ усіх своїх клієнтів, що мають відношення до цього конфлікту. Адвокат повинен попередньо переконатися у законності таких дій, вчинення яких йому доручається. Він зобов’язаний відмовитися від участі у підготовці явно незаконних або підроблених документів чи угод. Адвокат, що складає юридичний документ одноосібно, стежить за дотриманням балансу інтересів його сторін. Якщо адвокат представляє інтереси тільки однієї зі сторін, він інформує іншу сторону про можливість скористатися послугами іншого адвоката. При першому зверненні до адвоката він повинен поінформувати клієнта про правила розрахунку і винагороди за своїх послуги. Перед остаточним розрахунком адвокат повинен надати клієнту детальний рахунок щодо витрат, тарифів та суми самої винагороди. По відношенню до процесуальних опонентів адвокат повинен поводитися коректно і доброзичливо. Він дотримується принципів забезпечення права на захист і змагальності. Якщо спір не може бути вирішений мирним шляхом, як до порушення справи, так і під час її розгляду в судах, адвокат має право вступати в контакт з протилежною стороною, зі своєї або з її ініціативи, тільки за наявності згоди клієнта. При цьому він повинен утримуватися від недобросовісного подання обставин справи в від будь-яких загроз. Адвокат, уповноважений

¹ Кодекс адвокатської етики республіки Польща. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/kodeks-etyki-adwokackiej-ukr.pdf>

сприяти клієнту в переговорах, має право їх вести тільки у присутності останнього або з його згоди. Під час переговорів адвокат має право спілкуватися з іншою стороною, представленою іншим адвокатом, тільки за згодою або в присутності останнього¹.

59. Деонтологічні аспекти відносин адвоката з клієнтом в Україні

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний:

1) дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики;

2) на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правової допомоги;

3) невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів;

4) підвищувати свій професійний рівень;

5) виконувати рішення органів адвокатського самоврядування;

6) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правової допомоги.

Адвокату забороняється:

1) використовувати свої права всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта;

2) без згоди клієнта розголошувати відомості, що становлять адвокатську таємницю, використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб;

3) займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта;

4) відмовлятися від надання правової допомоги, крім випадків, установлених законом.

Відносини адвоката із клієнтом детально унормовані Правилами адвокатської етики. Основним деонтологічним принципом роботи адвоката з клієнтом є домінантність інтересів останнього. Адвокат

¹ Молло М. Правила адвокатской профессии во Франции (1842 г.). Перевод с французского / М. Молло. – М.: Издание Н. П. Шубинского, 1894. – 98 с.

повинен вживати усіх можливих і законних засобів задля досягнення максимально позитивного для клієнта результату. При цьому адвокат повинен враховувати процесуальний інтерес свого опонента у справі, не намагаючись домогтися обвинувачення інших заради звільнення свого клієнта від відповідальності.

Як правильно відзначає Н. М. Бакаянова, пріоритет законних інтересів клієнта перед власними інтересами адвоката, інтересами його колег, партнерів, співробітників, третіх осіб, а також будь-якими іншими міркуваннями не означає, що адвокат стає слугою клієнта¹. Як свого часу відзначав видатний російський вчений А. Ф. Коні: «Адвокат – не слуга свого клієнта і не є помічником клієнта в його спробах уникнути заслуженої міри покарання. Він є другом, радником людини, яка, за його щирим переконанням, є невинним або є винним зовсім не у тій мірі, як вважає обвинувачення»².

Варто навести правову позицію КАС ВС, викладену в постанові від 20 червня 2018 р. в справі № 815/4144/15: «Адвокат не має права в своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або цим Правилам. Відповідно до пунктів 1, 2 статті 43 Правил адвокатської етики, представляючи інтереси клієнта або виконуючи функцію захисника в суді, адвокат зобов'язаний дотримуватися вимог чинного процесуального законодавства, законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, про судоустрій і статус суддів, іншого законодавства, що регламентує поведінку учасників судового процесу, а також вимог цих Правил, не виявляти неповаги до суду (суддів), поводитись гідно і коректно. *В ході судового розгляду справи адвокат не повинен, зокрема, порушувати порядок у судовому засіданні, припускатись сперечань з судом та висловлювань, що принижують честь і гідність суду або інших учасників процесу.* Відповідно до частини четвертої статті 45 Правил адвокатської етики адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на невиправдане затягування судового розгляду справи».

¹ Бакаянова Н. М. Этические принципы адвокатуры в Украине: Монография. – Одесса: Юридическая литература, 2005. – 152 с. – С. 58.

² Коні А. Ф. Нравственные начала в уголовном процессе. Т. 4. – М.: Юрид. лит., 1967. – с. 64.

Статтею 16 Правила адвокатської етики закріплено *принцип інформування, що забезпечує вільний вибір клієнтом адвоката*. На вимогу клієнта до укладення договору про надання правової допомоги адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) має повідомити клієнту чи має адвокат належну кваліфікацію для надання професійної правничої допомоги у конкретній справі та обставини, що можуть вплинути на можливе виникнення конфлікту інтересів. Будь-яка особа, яка немає адвоката, у випадках, коли інтереси правосуддя вимагають цього, повинна бути забезпечена допомогою адвоката, котрий має відповідну компетенцію та досвід ведення таких справ, щоб забезпечити їй ефективну професійну правничу (правову) допомогу.

Стаття 17 Правила адвокатської етики зобов'язує адвоката дотримуватися *принципів компетентності та доброчесності під час прийняття адвокатом доручення клієнта*. Адвокат має право відмовитись від прийняття доручення клієнта, виходячи з будь-яких причин та без їх пояснення. Приймаючи доручення про надання професійної правничої (правової) допомоги, адвокат повинен зважити на свої можливості щодо його виконання. Адвокат не повинен здійснювати ведення справи, що не відповідає його рівню професійної компетенції, без участі та за згодою клієнта в ній іншого адвоката, який володіє необхідною компетенцією. Адвокат, який здійснював захист клієнта під час досудового розслідування на підставі договору або за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, має право відмовитись від прийняття доручення на захист цього клієнта в суді. Адвокат, який здійснював (здійснює) захист клієнта за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, не має права приймати доручення на надання професійної правничої (правової) допомоги цьому ж клієнту у цьому провадженні, а також з цих самих, чи пов'язаних з ними обставинах, по яких адвоката було залучено для надання безоплатної правової допомоги на підставі договору про надання професійної правничої (правової) допомоги, укладеного з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням чи іншим суб'єктом.

В силу статті 18 Правил адвокатської етики адвокат *повинен інформувати клієнта щодо ведення дорученої йому справи*. Адвокат

інформує клієнта щодо ведення дорученої йому справи, у тому числі щодо правової позиції у справі. До підписання договору про надання професійної правничої (правової) допомоги у справі адвокат повинен з'ясувати всі відомі клієнту обставини, які можуть позначитися на визначенні наявності правової позиції у справі та її змісті, та запитати і вивчити всі відповідні документи, які є в розпорядженні клієнта. Якщо після виконання цих вимог адвокат переконається у наявності фактичних і правових підстав для виконання певного доручення, він повинен неупереджено й об'єктивно викласти їх клієнту і повідомити в загальних рисах, який час і обсяг роботи вимагатиметься для виконання цього доручення та які правові наслідки досягнення результату, якого бажає клієнт. Якщо за наявності фактичних і правових підстав для виконання доручення свідомо для адвоката існує поширена несприятлива (з точки зору гіпотетичного результату, бажаного для клієнта) практика застосування відповідних норм права, адвокат зобов'язаний повідомити про це клієнта. У випадку, коли адвокат дійде висновку про відсутність фактичних та правових підстав для виконання доручення, він зобов'язаний повідомити про це клієнта та узгодити з ним зміну змісту доручення, що відповідав би тому гіпотетичному результату, який може бути досягнутий згідно з чинним законодавством, або відмовитись від прийняття доручення. Адвокат повинен неупереджено й об'єктивно повідомити клієнту наявність відомих йому фактичних і правових підстав, які можуть позитивно або негативно впливати на ймовірне виконання певного доручення, і поінформувати в загальних рисах, який час і обсяг роботи вимагатиметься для виконання цього доручення та які правові наслідки досягнення результату, що бажає клієнт.

Стаття 19 Правил адвокатської етики рекомендує адвокату дотримуватися *принципу законності під час прийняття доручення клієнта*. Адвокату забороняється приймати доручення, якщо результат, якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких клієнт наполягає, є протиправними, або якщо доручення клієнта виходить за межі професійних прав і обов'язків адвоката. У випадках, якщо зазначені обставини не є очевидними, адвокат має надати відповідні роз'яснення клієнту. Якщо за таких обставин не вдається узгодити з клієнтом зміну змісту доручення, адвокат зобов'язаний відмовитись

від укладення договору з клієнтом. Адвокат не має права в своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або цим Правилам.

В силу статті 20 Правил адвокатської етики адвокат повинен слідувати *принципу неприпустимості конфлікту інтересів на стадії прийняття доручення клієнта*. Адвокат не має права прийняти доручення, якщо інтереси клієнта об'єктивно суперечать інтересам іншого клієнта, з яким адвокат пов'язаний договором про надання правової допомоги. Адвокат не має права прийняти доручення також якщо конфлікт інтересів пов'язаний з тим, що адвокат отримав від іншого клієнта конфіденційну інформацію, що охоплюється предметом адвокатської таємниці або захищається законодавством в інший спосіб, яка має перспективу бути використаною при наданні правової допомоги новому клієнту.

Обмеження, передбачені цією статтею, не застосовуються в конкретному випадку за письмовою згодою клієнта (клієнтів), інтереси якого (яких) представляє адвокат та є суперечливими.

Стаття 21 Правил адвокатської етики регламентує *етичні засади прийняття доручення на здійснення посередництва між клієнтами*. Адвокат може виступати посередником між клієнтами за умови, якщо: (а) між інтересами клієнтів немає конфлікту, або за наявності письмової згоди обох (всіх) клієнтів, інтереси яких представляє адвокат та які є суперечливими; (б) адвокат пояснить кожному з клієнтів сутність відносин посередництва і отримає згоду кожного з клієнтів на їх одночасне представництво; (в) адвокат має достатні підстави вважати, що він зможе зберегти об'єктивність при одночасному представництві інтересів клієнтів і по відношенню до кожного з них виконати свої професійні обов'язки відповідно до закону і вимог Правил.

Відповідно до статті 22 Правил адвокатської етики *діє принцип конфіденційності під час прийняття доручення клієнта*. Адвокат не повинен приймати доручення, виконання якого може призвести до розголошення відомостей, що складають предмет адвокатської таємниці, крім випадків наявності письмової згоди клієнта, зацікавленого в збереженні конфіденційності такої інформації. У випадку відмови від прийняття доручення, адвокат зобов'язаний зберігати конфіденційність інформації, що стала йому відома від клієнта або іншої осо-

би, яка звернулась в інтересах клієнта з пропозицією укладення договору. Отримані в процесі цього відомості складають окремий предмет адвокатської таємниці.

За статтею 23 Правил адвокатської етики адвокат повинен виявляти *повагу до прав інших адвокатів під час прийняття доручення клієнта*. До укладення договору з клієнтом адвокат (особа, уповноважена на підписання договору про надання правової допомоги від імені адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання) повинен з'ясувати у нього, чи він не пов'язаний чинним договором з іншим адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) на виконання тотожного або такого, що частково збігається за обсягом, доручення. Якщо клієнт пов'язаний чинним договором з іншим адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) на виконання тотожного або такого, що частково збігається за обсягом, доручення та бажає залучити ще одного адвоката (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання), адвокат (особа, уповноважена на підписання договору про надання правової допомоги від імені адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання), у випадку згоди на це клієнта, зобов'язаний роз'яснити клієнту про його обов'язок одразу після укладення договору про надання правової допомоги проінформувати про це адвоката (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання), який раніше прийняв доручення від нього. Неприпустимо прямо або опосередковано схилити клієнта до зміни адвоката (адвокатського бюро, адвокатського об'єднання), якщо немає об'єктивних підстав вважати, що подальше надання правової допомоги клієнту іншим адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) може завдати шкоди його інтересам. При заміні адвоката новий адвокат не несе відповідальність у зв'язку з виплатою гонорару і компенсацій іншому адвокату. Адвокат, залучений до участі в окремій процесуальній дії, повинен невідкладно після отримання доручення вжити всіх можливих заходів щодо з'ясування, який саме адвокат (адвокати) представляє інтереси клієнта у цій справі, негайно зв'язатися з цим адвокатом (адвокатами), з'ясувати причини його (їх) відсутності, а також особливості позиції надання професійної правничої (правової) допомоги адвокатом (адвокатами) у цій справі. Адвокат під час участі

в окремії процесуальній дії не має права відступати від позиції клієнта та основного адвоката (адвокатів) у цій справі.

Стаття 24 Правил адвокатської етики визначає *засади прийняття доручення клієнта декількома адвокатами, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням*. За бажанням клієнта або за погодженням з ним допускається прийняття одного доручення декількома адвокатами. В цьому випадку мають бути визначені засади розподілу обов'язків та повноважень адвокатів, що сумісно виконуватимуть доручення, а також їх відповідальності перед клієнтом. Забороняється спонукати клієнта до укладання угоди з декількома адвокатами (що тягне збільшення суми гонорару), якщо причина неможливості виконання доручення одним з них самостійно полягає в його некомпетентності. У випадках, коли договір про надання правової допомоги укладається з адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, рішення про призначення конкретного адвоката чи кількох адвокатів для виконання доручення або про заміну адвоката чи адвокатів (у випадках, коли це не суперечить закону) приймається адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням на свій розсуд, якщо в договорі не вказаний інший порядок заміни адвоката. У випадках, коли клієнт після укладення договору про надання йому правової допомоги певним адвокатом без погодження з останнім укладе договір з іншим адвокатом, перший з адвокатів, а також і другий, якщо клієнт не повідомить його про наявність попереднього договору, матиме право в односторонньому порядку розірвати укладений договір про надання правової допомоги.

Стаття 25 Правил адвокатської етики регламентує правила *дотримання принципу законності під час виконання адвокатом доручення клієнта*. Адвокату категорично забороняється використовувати при виконанні доручення клієнта незаконні та неетичні засоби, зокрема, спонукати свідків до надання завідомо неправдивих показань, вдаватися до протизаконних методів тиску на протилежну сторону чи свідків (погроз, шантажу, тощо), використовувати свої особисті зв'язки (чи в окремих випадках особливий статус) для впливу прямо або опосередковано на суд або інший орган, перед яким він здійснює представництво, або захист інтересів клієнтів, використовувати інформацію, отриману від колишнього клієнта, конфіденційність якої

охороняється законом, використовувати інші засоби, що суперечать чинному законодавству або цим Правилам.

В силу статті 26 Правил адвокатської етики *адвокат зобов'язаний інформувати клієнта про його законні права та обов'язки*. Адвокат повинен з розумною періодичністю інформувати клієнта про хід та результати виконання доручення і своєчасно відповідати на запити клієнта про стан його справи. Інформація має подаватися клієнту в обсязі, достатньому для того, щоб він міг приймати обґрунтовані рішення стосовно суті свого доручення та його виконання.

Стаття 27 Правил адвокатської етики закріплює *дотримання принципу добросовісності під час виконання адвокатом доручення клієнта*. Кожному дорученню, незалежно від розміру обумовленого гонорару, адвокат повинен приділяти розумно необхідну для його успішного виконання увагу. При виконанні доручення адвокат зобов'язаний використати всі розумно необхідні і доступні йому законні засоби для надання ефективної професійної правничої (правової) допомоги клієнту, здійснення його захисту або представництва. Адвокат повинен намагатися оперативно виконувати доручення клієнта, визначених в договорі про надання правової допомоги, дотримуючись при цьому всіх інших вимог, що пред'являються законом і Правилами.

Стаття 37 Правил адвокатської етики визначає *етичні аспекти відносин адвоката з недієздатним (обмежено, частково дієздатним) клієнтом*. Недієздатність (обмежена, часткова дієздатність) клієнта, або його фактично знижена здатність адекватно оцінювати дійсність, сама по собі не може бути підставою, що виправдовує невиконання (неналежне виконання) адвокатом своїх професійних обов'язків стосовно такого клієнта. Якщо через вік, психічне захворювання, інші об'єктивні причини у клієнта знижена можливість приймати виважені рішення, пов'язані зі змістом доручення, адвокат повинен намагатися підтримувати з ним нормальні стосунки, що відповідають вимогам Правил. Якщо клієнт у встановленому законом порядку визнаний недієздатним (обмежено дієздатним) і над ним встановлено опіку (піклування), або якщо клієнт є неповнолітнім, й інтереси клієнта, відповідно, представляє законний представник (або опікун, піклувальник), який свідомо для адвоката діє на шкоду

законним інтересам неповнолітнього (підопічного), адвокат повинен: (а) відмовитись від прийняття (або, відповідно, продовження виконання) доручення, яке може завдати шкоди інтересам неповнолітнього (підопічного); (б) вжити всіх доступних йому заходів для захисту законних інтересів клієнта; (в) поставити органи опіки та піклування до відома щодо зазначених дій опікуна (піклувальника) недієздатного (обмежено дієздатного) клієнта або законних представників (опікуна) неповнолітнього.

Стаття 38 Правил адвокатської етики містить *етичні аспекти відносин адвоката з клієнтом – юридичною особою*. У відносинах щодо надання професійної правничої (правової) допомоги клієнту – юридичній особі адвокат при визначенні суб'єкта прав і обов'язків клієнта і відповідному визначенні порядку реалізації своїх обов'язків має виходити з наступного: (а) для цілей передбаченої законодавством та цими Правилами взаємодії з клієнтом (узгодження змісту доручення, отримання дозволу на розголошення конфіденційної інформації, надання роз'яснень щодо правової позиції у справі, інформування про хід виконання доручення тощо) клієнта уособлює особа, яка від імені юридичної особи уклала договір про надання професійної правничої (правової) допомоги, маючи на те належні повноваження, або інша особа (особи), зазначена в договорі; (б) носієм прав та обов'язків, які захищає або представляє адвокат при наданні професійної правничої (правової) допомоги, є юридична особа. Якщо пов'язані з предметом доручення дії особи (осіб), зазначених у частині першій цієї статті, або інших осіб, які перебувають у трудових (членських або подібних) відносинах з клієнтом – юридичною особою, є протиправними або такими, що об'єктивно шкодять інтересам клієнта і унеможливають ефективне виконання доручення, адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) має вжити розумно необхідні і доступні йому заходи для зменшення негативних наслідків таких дій. Якщо, незважаючи на вжиті адвокатом заходи, керівник юридичної особи (або вищий орган) підтримують зазначені дії (бездіяльність), шкідливі для інтересів юридичної особи, адвокат може розірвати договір про надання професійної правничої (правової) допомоги клієнту – юридичній особі в односторонньому порядку.

Статтею 39 Правил адвокатської етики визначені *особливості застосування правил щодо конфлікту інтересів у відносинах з клієнтом – юридичною особою*. На відносини щодо надання професійної правничої (правової) допомоги клієнту – юридичній особі в повному обсязі поширюються норми Правил, що регламентують поведінку адвоката в ситуаціях наявності або наступного виникнення конфлікту інтересів. Якщо у спілкуванні з посадовими особами, службовцями та іншими працівниками клієнта – юридичної особи, пов'язаному з наданням професійної правничої (правової) допомоги цьому клієнту, стає очевидним, що виникає ситуація конфлікту інтересів, адвокат повинен повідомити, що він представляє клієнта – юридичну особу і пояснити свої обов'язки, пов'язані з конфліктом інтересів. У період дії договору про надання правової допомоги клієнту – юридичній особі адвокат не повинен укладати договорів про надання правової допомоги з особами, які перебувають у трудових, цивільно-правових та інших правовідносинах з клієнтом, якщо це може суперечити інтересам клієнта – юридичній особі. Також адвокат не повинен укладати договори про надання правової допомоги із вищезазначеними особами, якщо він є носієм конфіденційної інформації, отриманої при наданні правової допомоги юридичній особі. Адвокат не може приймати доручення від клієнта, якщо суть доручення зводиться до необхідності вчинення дій в інтересах такого клієнта, спрямованих на захист його прав, які перебувають в конфлікті інтересів з юридичною особою, в якій адвокат раніше працював, або надавав професійну правничу (правову) допомогу, якщо адвокат володіє інформацією, що може бути використана проти такої юридичної особи.

Статтею 41 Правил адвокатської етики унормовані *етичні аспекти здійснення захисту за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, або в разі залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії*. Адвокат має право відмовитися від здійснення захисту за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, або в разі залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії, в порядку, передбаченому чинним кримінальним процесуальним законодавством, а також законодавством про надання безоплатної правової допомоги, виходячи із загальних прин-

ципів і підстав, передбачених цими Правилами і Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Адвокат зобов'язаний відмовитися від здійснення захисту за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, або в разі залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії, в порядку, передбаченому чинним кримінальним процесуальним законодавством, а також законодавством про надання безоплатної правової допомоги у випадку, коли прийняття доручення або залучення для проведення окремої процесуальної дії через конкретні об'єктивні причини може потягнути порушення прав і законних інтересів цієї особи чи зашкодити її позиції захисту. Адвокат надає безоплатну вторинну правову допомогу на підставі договору (контракту), укладеного з органом (установою) з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Спонування адвокатом особи (третіх осіб в інтересах цієї особи), якій він надає безоплатну правову допомогу, на укладання договору у цьому провадженні, а також з цих самих чи пов'язаних з ними обставинах, по яких адвоката було залучено для надання безоплатної правової допомоги, з ним особисто або з іншими особами, яких цей адвокат пропонує, – забороняється. Адвокату, який здійснював (здійснює) захист клієнта за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, забороняється укладати договір на надання професійної правничої (правової) допомоги цьому ж клієнту у цьому провадженні, а також з цих самих чи пов'язаних з ними обставинах, по яких адвоката було залучено для надання безоплатної правової допомоги.

А. М. Бірюкова так підсумовує основні засади взаємовідносин адвоката і клієнта, які будуються на принципі довіри клієнта до адвоката й проявляються у таких нормативно закріплених юридичних та етичних обов'язках адвоката:

а) застосовувати всі розумно необхідні і доступні йому законні засоби для надання ефективної професійної правничої (правової) допомоги клієнту, здійснення його захисту або представництва;

б) сприяти за можливістю досудовому та позасудовому врегулюванню спорів між клієнтом та іншими особами;

в) утримуватись від використання своїх прав всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта;

г) перед прийняттям доручення неупереджено та об'єктивно повідомити клієнту:

- про наявність або відсутність фактичних і юридичних підстав для виконання доручення;

- про існування поширеної несприятливої з точки зору гіпотетичного бажаного для клієнта результату практики застосування відповідних норм права;

- який час і обсяг роботи вимагається для виконання доручення;

- про можливий результат виконання доручення на підставі закону та практики його застосування, а також правові наслідки досягнення цього результату;

г) приділяти кожному дорученню розумно необхідну для його успішного виконання увагу, незалежно від розміру обумовленого гонорару;

д) оперативно виконувати доручення клієнта, обумовлені договором про надання правової допомоги, при дотриманні всіх інших вимог законодавства та Правил адвокатської етики¹.

60. Поняття та предмет адвокатської таємниці. Гарантії забезпечення адвокатської таємниці за законодавством України

Відповідно до ч. 1 ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» *адвокатською таємницею* є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності.

¹ Бірюкова А. М. Принцип пріоритету інтересів клієнта в системі етичних засад адвокатської. Діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. № 4. 2017. С. 121–128.

Адвокатська таємниця – одна із найважливіших цінностей у діяльності адвоката, яка поширюється на весь спектр взаємовідносин адвоката із клієнтом, виступає передумовою довіри адвоката до нього. М. М. Погорецький дійшов висновку, що предметом адвокатської таємниці є: 1) будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику та стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта; 2) питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання; 3) зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката; 4) електронна переписка між адвокатом та його підзахисним, зміст їхніх телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції; 5) складені адвокатом документи, інформація, що зберігається на електронних носіях; 6) інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності; 7) факт звернення клієнта до адвоката за правовою допомогою¹. Доцільно додати, що факти і відомості, які входять до предмета адвокатської таємниці, можуть зберігатися адвокатом у будь-якій формі: як у формі паперових документів, так і на електронних носіях. Вміст адвокатського дос'є повністю охоплюється адвокатською таємницею.

Відповідно до ч. 2 ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта (особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав). При цьому інформація або документи, що отримані від третіх осіб і містять відомості про них, можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних. Цей законодавчий припис має виключний та імперативний характер. Єдиним виключенням є положення ч. 7 зазначеної статті, згідно якої адвокат не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легаліза-

¹ Погорецький М. М. Поняття кримінальних процесуальних гарантій адвокатської таємниці / М. М. Погорецький // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – №4. – С. 421–428.

ції (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, та за інші дії, якщо він діяв у межах виконання Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Подання адвокатом інформації про виявлені ним факти легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, не є порушенням адвокатської таємниці. Слід підкреслити, що на практиці зазначене правило поки що не набуло широкого поширення.

Згідно ч. 3, 4 ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» обов'язок зберігати адвокатську таємницю поширюється на адвоката, його помічника, стажиста та осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також на особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю. Адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання зобов'язані забезпечити умови, що унеможливають доступ сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошення. У разі пред'явлення клієнтом вимог до адвоката у зв'язку з адвокатською діяльністю адвокат звільняється від обов'язку збереження адвокатської таємниці в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів. У такому випадку суд, орган, що здійснює дисциплінарне провадження стосовно адвоката, інші органи чи посадові особи, які розглядають вимоги клієнта до адвоката або яким стало відомо про пред'явлення таких вимог, зобов'язані вжити заходів для унеможливлення доступу сторонніх осіб до адвокатської таємниці та її розголошення.

Згідно ст. 10 Правил адвокатської етики адвокат не несе відповідальності за відмову будь-яким особам, органам і установам в розкритті адвокатської таємниці і наданні доступу до неї за наявності дозволу клієнта або особи, яка звернулася за професійною правничою (правовою) допомогою, на розкриття адвокатської таємниці. У такому разі, адвокат може, але не зобов'язаний розкривати адвокатську таємницю.

Адвокат, який надає (надавав) безоплатну вторинну правову допомогу, без письмової згоди особи, стосовно якої прийнято рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги, не має права передавати будь-яку інформацію, речі та документи, що містять адвокатську таємницю будь-яким особам за винятком осіб, які здійснюють дисциплінарне провадження. Таку інформацію, речі та документи адвокат має право, але не зобов'язаний, надавати особам, які наділені правом проводити оцінку якості, повноти та своєчасності надання безоплатної правової допомоги та адвокату, якого в подальшому залучено на підставі договору або доручення для надання правової допомоги.

Особи, винні в доступі сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошенні, несуть відповідальність згідно із законом. Відповідно до практики ВКДКА України розголошення адвокатської таємниці є підставою для накладення найбільш суворого дисциплінарного стягнення – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з подальшим виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України. В разі позбавлення права займатися адвокатською діяльністю юрист ще протягом двох років не зможе почати процедуру отримання адвокатського свідоцтва заново (частина 2 статті 6 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Так, наприклад, за рішенням Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури № V-009/2016 від 17 лютого 2016 року, позбавлений права займатися адвокатською діяльністю адвокат, який у листі суду повідомив, що причиною розірвання договору з клієнтом є те, що в діях його клієнта у кримінальному провадженні і по цивільній справі «є ознаки злочину, передбаченого частиною 4 статті 190, статтею 358 КК України». Аналогічну заяву адвокат направив і в правоохоронні органи. В подальшому Верховний Суд залишив в силі вказане рішення ВКДКА.

Порушення адвокатом адвокатської таємниці може стати приводом для ініціювання клієнтом цивільного позову проти нього про відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Законодавчо надає адвокату низку гарантій щодо забезпечення адвокатської таємниці. Так, відповідно до ч. 2 ст. 65 КПК України не можуть бути допитані як свідки адвокати – про відомості, які станов-

лять адвокатську таємницю. Згідно ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачені такі гарантії забезпечення адвокатської таємниці:

1) забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності;

2) забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом;

3) проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя;

4) забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності;

5) забороняється залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці;

6) забороняється втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом;

7) орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону;

8) повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя;

9) у разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тим-

часового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження. При цьому має бути присутній представник ради адвокатів регіону. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії. З метою забезпечення дотримання вимог цього Закону щодо адвокатської таємниці під час проведення зазначених процесуальних дій представнику ради адвокатів регіону надається право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі;

10) органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи у відносинах з адвокатами зобов'язані дотримуватися вимог Конституції України та законів України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та протоколів до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, практики Європейського суду з прав людини.

61. Підстави та наслідки правомірного розкриття адвокатської таємниці за законодавством України

Пунктами 2, 4, 6 та 7 статті 22 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено випадки, за яких розголошення адвокатської таємниці буде правомірним, а саме:

1) у разі наявності письмової заяви клієнта (особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених законом підстав), відповідно до якої інформація або документи втрачають статус адвокатської таємниці;

2) у разі пред'явлення клієнтом вимог до адвоката у зв'язку з адвокатською діяльністю (у такому разі адвокат звільняється від обов'язку збереження адвокатської таємниці в межах, необхідних для

захисту його прав та інтересів). У такому випадку суд, орган, що здійснює дисциплінарне провадження стосовно адвоката, інші органи чи посадові особи, які розглядають вимоги клієнта до адвоката або яким стало відомо про пред'явлення таких вимог, зобов'язані вжити заходів щодо унеможливлення доступу сторонніх осіб до адвокатської таємниці та її розголошення;

3) у разі подання адвокатом у встановленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інформації центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

4) у разі подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, та у разі вчинення інших дій, якщо він діяв у межах виконання Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

КПК України містить спеціальні правила щодо зберігання адвокатської таємниці. Згідно з ч. 6 ст. 290 КПК України сторона захисту має право не надавати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Вирішення питання про віднесення конкретних матеріалів до таких, що можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення і, як наслідок, прийняття рішення про надання чи ненадання прокурору доступу до таких матеріалів, може бути відкладено до закінчення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розсліду-

вання. Відповідно до ст. 161 КПК України речами і документами, до яких заборонено доступ, є: 1) листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги; 2) об'єкти, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією. Водночас у переліку, який наведений у ст. 162 КПК України, інформація, документи та речі, що зберігаються в адвоката, не включені до переліку охоронюваної законом таємниці.

За певних умов (дозвіл суду, в якому в обов'язковому порядку зазначається перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження) КПК України дозволяє проведення обшуку, огляду, тимчасового доступу до речей і документів адвоката. А згідно ч. 6 ст. 163 КПК України слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, якщо сторона кримінального провадження, крім обставин, передбачених частиною п'ятою цієї статті, доведе можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів.

У 2020 р. істотно змінилося правове регулювання відкриття адвокатом інформації, яка підпадає під дію Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», оскільки Закон був виданий у новій редакції (в редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» від 12 вересня 2019 року № 79-IX) (далі Закон). Основні зміни зводяться до наступного.

Адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально увійшли до системи фінансового моніторингу, яка в свою чергу складається з первинного та державного рівнів (стаття 6 Закону). А саме, адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, які здійснюють адвокат-

ську діяльність індивідуально є спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Виключення становлять особи, які надають послуги в рамках трудових правовідносин.

Статтею 8 Закону визначено завдання, обов'язки та права суб'єкта первинного фінансового моніторингу. Частиною 2 цієї статті встановлено доволі широке коло обов'язків суб'єкту первинного фінансового моніторингу, серед яких, наприклад, здійснювати належну перевірку нових клієнтів, а також існуючих клієнтів; забезпечувати моніторинг фінансових операцій клієнта (у тому числі таких, що здійснюються в інтересах клієнта) на предмет відповідності таких фінансових операцій наявній у суб'єкта первинного фінансового моніторингу інформації про клієнта, його діяльність та ризик, включаючи в разі необхідності інформацію про джерело коштів, пов'язаних з фінансовою(ими) операцією(ями); забезпечувати виявлення, зокрема з використанням засобів автоматизації, фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, до початку, у процесі, у день виникнення підозри, після їх проведення або під час спроби їх проведення чи після відмови клієнта від їх проведення. Аналіз таких обов'язків не тільки свідчить про накладення на адвокатів додаткового бюрократичного тягаря, але може значно ускладнити формування між адвокатом та клієнтом довірливих відносин, особливо якщо в їх основу законодавець намагається покласти певні підозри.

Статтею 10 (Особливості діяльності спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу) Закону встановлено, що виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу забезпечується, зокрема, *адвокатськими бюро, адвокатськими об'єднаннями та адвокатами, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, якщо вони беруть участь, діючи від імені та/або за дорученням клієнта, у будь-якій фінансовій операції та/або допомагають клієнту планувати чи здійснювати операцію щодо:*

- 1) купівлі-продажу нерухомості або управління майном при фінансуванні будівництва житла;
- 2) купівлі-продажу суб'єктів господарювання та корпоративних прав;
- 3) управління коштами, цінними паперами або іншими активами клієнта;

4) відкриття та/або управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах;

5) залучення коштів, необхідних для створення юридичних осіб та фондів, забезпечення їх діяльності або управління ними;

6) створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами, фондами, трастами або іншими подібними правовими утвореннями.

Важливо те, що цією ж статтею встановлено, що адвокатські бюро, адвокатські об'єднання, адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, можуть не виконувати обов'язки щодо здійснення належної перевірки клієнта та не повідомляти спеціально уповноважений орган про свої підозри у разі надання послуг щодо захисту клієнта, представництва його інтересів у судових органах та у справах досудового врегулювання спорів або надання консультацій щодо захисту та представництва клієнта (частина третя). Але таке виключення стосується лише таких видів обов'язків:

1) здійснення належної перевірки клієнта (пункт 34 статті 1, стаття 11) ;

2) повідомлення спеціально уповноважений орган про свої підозри. Необхідною умовою застосування наведеного положення є:

1) здійснення захисту клієнта;

2) представництва інтересів клієнта у судових органах;

3) представництва інтересів клієнта у справах досудового врегулювання спорів

4) надання консультацій щодо захисту та представництва клієнта.

Таким чином в усіх інших випадках адвокатські бюро, адвокатські об'єднання, адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально зобов'язані здійснювати належну перевірку клієнта та повідомляти спеціально уповноважений орган про свої підозри.

При цьому під належною перевіркою закон розуміє надзвичайно широке коло заходів, які включають:

1) ідентифікацію (пункт 27 статті 1) та верифікацію клієнта (його представника) (пункт 6 статті 1);

2) встановлення кінцевого бенефіціарного власника клієнта (пункт 30 статті 1) або його відсутності, у тому числі отримання структури

власності з метою її розуміння, та даних, що дають змогу встановити кінцевого бенефіціарного власника, та вжиття заходів з верифікації його особи (за наявності);

3) встановлення (розуміння) мети та характеру майбутніх ділових відносин (пункт 19 статті 1) або проведення фінансової операції (пункт 65 статті 1);

4) проведення на постійній основі моніторингу ділових відносин та фінансових операцій клієнта, що здійснюються у процесі таких відносин, щодо відповідності таких фінансових операцій наявній у суб'єкта первинного фінансового моніторингу інформації про клієнта, його діяльність та ризик (у тому числі, в разі необхідності, про джерело коштів, пов'язаних з фінансовими операціями);

5) забезпечення актуальності отриманих та існуючих документів, даних та інформації про клієнта.

Також постає питання про які саме підозри адвокатом слід повідомляти спеціально уповноважений орган. Законодавець визначив, що для такої підозри *достатньо лише припущення*, що ґрунтується на результатах аналізу наявної інформації та може свідчити про те, що фінансова операція або її учасники, їх діяльність чи походження активів пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та/або фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, або із *вчиненням іншого кримінального правопорушення (а не лише тих видів правопорушень про які йдеться у назві закону)* або діяння, за яке передбачені міжнародні санкції (пункт 46 статті 1 Закону).

Таким чином, за загальним правилом, на адвокатів фактично покладаються обов'язки так би мовити з масштабного збирання інформації проти своїх клієнтів.

При цьому, суб'єктам первинного фінансового моніторингу, працівникам суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які подали спеціально уповноваженому органу інформацію про фінансову операцію та її учасників, забороняється повідомляти про це особам, які брали (беруть) участь у її здійсненні, та будь-яким третім особам, крім випадків, визначених Законом (абз. 2 ч. 10 ст. 16). У разі якщо нотаріуси, адвокати, адвокатські бюро, намагаються відмовити клі-

ента від здійснення діяльності з порушенням законодавства, це не є порушенням обмежень, зазначених в абз. 2 ч. 10 ст. 16) Законом значно розширена сфера впливу Міністерства юстиції України, у тому числі й на адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально. Так статтею 18 (Повноваження та обов'язки суб'єктів державного фінансового моніторингу) цього Закону встановлено, що державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії здійснюються щодо адвокатських бюро, адвокатських об'єднань та адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, – Міністерством юстиції України (частина перша).

Зокрема, відповідно до вимог вже названої статті 18 зазначені у частині першій цієї статті суб'єкти державного фінансового моніторингу в межах їх повноважень зобов'язані: здійснювати нагляд у сфері запобігання та протидії за діяльністю відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу, зокрема, шляхом проведення планових та позапланових перевірок, у тому числі безвізних, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; вживати заходів впливу, передбачених законом, та/або вимагати від суб'єктів первинного фінансового моніторингу виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії у разі виявлення порушень вимог законодавства. Порядок пред'явлення вимог, застосування передбачених законом заходів впливу, а також здійснення контролю за їх виконанням визначається суб'єктами державного фінансового моніторингу, що здійснюють державне регулювання та нагляд за діяльністю відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення тягне за собою адміністративну відповідальність, зокрема штрафи (стаття 32)¹.

¹ Дроздов О., Дроздова О. Адвокат – суб'єкт первинного фінансового моніторингу та інші актуальні питання Закону 361 – IX. URL: <https://unba.org.ua/publications/5070-advokat-suekt-pervinnogo-finansovogo-monitoringu-ta-inshi-aktual-ni-pitannya-zakonu-361.html>

62. Деонтологічні аспекти відносин адвоката із судовими, правоохоронними та іншими державними органами

Досить влучно характер взаємодії адвоката із судом описані у Висновку Консультативної ради європейських суддів «Про відносини між суддями і адвокатами»: адвокати мають відігравати суттєву роль у справедливому відправленні правосуддя¹. Параграф 6 Коментаря до Хартії основоположних принципів діяльності європейських адвокатів ССВЕ визначає, що *роль адвоката, найнятого приватною особою, юридичною особою чи державою, включає в себе роль радника, довірену особу та представника клієнта, професіонала, якого поважають треті сторони, та незамінного учасника справедливого судового процесу*. Втілюючи всі ці елементи, адвокат, який щиро служить інтересам та захищає права свого клієнта, також виконує функції адвоката в суспільстві, які виражаються в попередженні та запобіганні конфліктам, у забезпеченні вирішення конфліктів відповідно до визнаних принципів цивільного, адміністративного та кримінального права та з урахуванням прав та інтересів осіб, у подальшому розвитку закону, а також у захисті свободи, справедливості та верховенства закону².

В іншому своєму Висновку КРЕС наголошує, що дотримання спільних правових принципів та етичних цінностей усіма фахівцями, що беруть участь у судовому процесі, є обов'язковою умовою для належного відправлення правосуддя³.

В Кодексі поведінки європейських адвокатів (1988 р.) Розділ IV присвячено взаємовідносинами з судом (п. 4.1–4.5). Підкреслюється, що адвокат, який знаходиться в суді або бере участь у судових слу-

¹ Висновок № (2013) 16 Консультативної ради європейських суддів «Про відносини між суддями та адвокатами»: прийнятий на 14-му пленарному засіданні КРЕС 13–15 листопада 2013 р. м. Страсбург. URL: <http://rszs.court.gov.ua/userfiles/KRES%20Vusnovok.pdf>

² Charter of Core Principles of the European Legal Profession: adopted by Council of Bars and Law Societies of Europe on 24 November 2006. URL: https://www.ccbe.eu/NTCdocument/EN_CCBE_CoCpdf1_1382973057.pdf.

³ Висновок КРЕС № 12 (2009) та Висновок КРЕП № 4 (2009) про відносини між суддями та прокурорами в демократичному суспільстві. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/58F4A4DD76AACFD0C2257D87004971A6](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/58F4A4DD76AACFD0C2257D87004971A6)

ханнях по справі, зобов'язаний дотримуватися правил поведінки, прийнятих в даному суді. Адвокат завжди повинен належним чином дотримуватися принципу справедливого судового розгляду. Зберігаючи належну повагу і ввічливість до суду, адвокат повинен захищати інтереси клієнта чесно і безстрашно, не надаючи значення власним інтересам або будь-яким наслідкам для нього або будь-якої іншої особи. Адвокат ні в якому разі не повинен повідомляти суду завідомо недостовірні або неправдиві відомості. Правила, що визначають поведінку адвоката в суді, поширюються також на його відносини з арбітрами і будь-якими іншими особами, які виконують обов'язки, прямо або побічно пов'язані із судочинством, у тому числі і в поодиноких випадках¹.

В параграфі 6 Коментаря до Хартії основоположних принципів діяльності європейських адвокатів ССВЕ визначено, що роль адвоката, найнятого приватною особою, юридичною особою чи державою, включає в себе роль радника, довірену особу та представника клієнта, професіонала, якого поважають треті сторони, та незамінного учасника справедливого судового процесу. Втілюючи всі ці елементи, адвокат, який щиро служить інтересам та захищає права свого клієнта, також виконує функції адвоката в суспільстві, які виражаються в попередженні та запобіганні конфліктам, у забезпеченні вирішення конфліктів відповідно до визнаних принципів цивільного, адміністративного та кримінального права та з урахуванням прав та інтересів осіб, у подальшому розвитку закону, а також у захисті свободи, справедливості та верховенства закону.

Відповідно до п.4 принципу III Рекомендацій Ради Європи №(2000)21 «Про свободу професійної діяльності адвокатів» адвокати мають з повагою ставитися до органів судової влади і при виконанні професійних обов'язків ставитись до суду так, як це відповідає національним законам, а також іншим нормативним правилам і професійним стандартам. Усвідомлюючи роль, яку виконує суд у демократичному суспільстві, адвокат своєю поведінкою зобов'язаний виказувати належну повагу до вказаної державної інституції. У спіл-

¹ Кодекс поведінки європейських адвокатів (1988 р.). URL: [https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/kodeks_povedinky_yevropeyskykh_advokativ\(ukr\).pdf](https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/kodeks_povedinky_yevropeyskykh_advokativ(ukr).pdf)

куванні із усіма учасниками судового процесу адвокат повинен бути ввічливим, тактовним та коректним, не допускати образливих висловлювань. Будь-які заперечення на дії головуючого або іншої сторони процесу повинні мати винятково юридичну аргументацію, позбавлену надмірної емоційності, обурених інтонацій, докорів, переходу на особистості та з'ясування позапроцесуальних стосунків. Грубим порушенням етичних норм є неявка або запізнення без поважних причин на судові засідання¹.

Представляючи інтереси клієнта або виконуючи функцію захисника в суді, адвокат зобов'язаний дотримуватися вимог чинного процесуального законодавства, законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, про судоустрій і статус суддів, іншого законодавства, що регламентує поведінку учасників судового процесу, а також вимог Правил адвокатської етики.

Дотримуючись принципу законності, адвокат водночас має: бути наполегливим і принциповим у відстоюванні інтересів клієнта в суді, не поступатися своєю незалежністю у захисті й представництві прав та інтересів клієнта з метою не погіршити стосунків з суддями; у випадку вчинення судом тиску на адвоката – не йти на компроміси, що суперечать охоронюваним законом інтересам клієнта; послідовно дотримуватися принципу пріоритетності інтересів клієнта перед всіма іншими інтересами й міркуваннями, що пов'язані з відносинами адвоката з судом.

Адвокат не повинен залишати без уваги порушення закону, не тактовне і зневажливе ставлення суду та інших учасників процесу до свого клієнта, його самого, або адвокатури в цілому і повинен реагувати на відповідні дії у формах, передбачених чинним законодавством та/або актами РАУ, НААУ.

Адвокат має поважати процесуальні права адвоката, який представляє іншу сторону, і не вдаватись до дій, що грубо порушують останні. Адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на невинправдане затягування судового розгляду справи. У відносинах з іншими учасниками судового провадження адвокат повинен:

- бути стриманим і коректним;

¹ Про свободу професійної діяльності адвокатів: Рекомендація Ради Європи №(2000)21. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf

- реагувати на неправильні дії або вислови цих осіб у формах, передбачених законом, зокрема у формі заяв, клопотань, скарг тощо;
- бути тактовним при допиті підсудних, потерпілих, сторін у цивільному процесі, свідків та інших осіб.

Як відзначає О. Г. Яновська, чесність – необхідний елемент у відносинах між адвокатом та його колегами і судом. Якщо адвокат не є чесним, його корисність для клієнта та репутація в професійному колі будуть зруйновані і запобігти цьому не зможуть навіть його професійна компетентність та добросовісність у виконанні обов’язків»¹.

У пояснювальній записці до Рекомендацій Ради Європи №(2000)21 «Про свободу професійної діяльності адвокатів» вказується, що сумлінні і справедливі дії адвокатів при захисті законних прав та інтересів їхніх клієнтів повинні передбачати обов’язок не обманювати будь-яких осіб і не вводити їх в оману ні для блага клієнта, ні в інтересах адвоката (п.41)².

У відносинах з органами досудового розслідування, адміністративної юрисдикції адвокат має дотримуватися принципів і підходів, закріплених Правилами адвокатської етики, з урахуванням специфіки статусу цих органів і процесуальних форм взаємодії адвоката з ними, передбачених чинним законодавством.

Адвокат повинен зберігати таємницю досудового розслідування в межах, визначених чинним кримінальним процесуальним законодавством. Адвокат не повинен приймати доручення на ведення справи клієнта, направленою йому особами, що здійснюють досудове розслідування по цій справі.

У відносинах як з органами досудового розслідування, адміністративної юрисдикції, так і з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування, адвокат повинен виявляти принциповість у відстоюванні інтересів клієнта та, за згодою клієнта, оскаржувати незаконні дії посадових осіб або органів, які перешкоджають виконанню доручення, в порядку, передбаченому чинним законодавством.

¹ Яновська О. Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства: монографія. К. : Прецедент, 2011. 303 с. С. 195.

² Про свободу професійної діяльності адвокатів: Рекомендація Ради Європи №(2000)21. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf

З цієї точки зору цікавою є Правова позиція Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду згідно з Постановою від 31 липня 2019 р. у справі № 826/8426/17: «відповідно до ч.ч. 3, 4 ст. 6 Правил адвокатської етики, адвокат зобов'язаний не допускати в своїй професійній діяльності компромісів, що впливали б на його незалежність, з метою догодити суду, іншим державним органам, третім особам або клієнту, якщо такі компроміси розходяться з законними інтересами клієнта та перешкоджають належному здійсненню адвокатської діяльності. За приписами ч.ч. 2, 3 ст. 7 Правил передбачено, що адвокат не може давати клієнту поради, свідомо спрямовані на полегшення скоєння правопорушень, або іншим чином умисно сприяти їх скоєнню його клієнтом або іншими особами. Адвокат не має права в своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або цим Правилам. Згідно з ч. 1 ст. 19 Правил адвокатської етики адвокату забороняється приймати доручення, якщо результат, якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких клієнт наполягає, є протиправними або якщо доручення клієнта виходить за межі професійних прав і обов'язків адвоката. Як було встановлено судами першої та апеляційної інстанції, системні та неодноразові дії адвоката ОСОБА_1 свідчать про використання ним свідочтва про право на заняття адвокатською діяльністю не для здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту, як це передбачено п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а для впливу на окремих осіб, з метою схилення до отримання ними неправомірної вигоди для їхнього подальшого викриття та прикриття свідомої співпраці з правоохоронними органами.

Суд зробив висновок, що адвокат не повинен займатися іншою діяльністю, яка ставила б його в будь-яку залежність від інших осіб чи підпорядковувала б його вказівкам або правилам, які можуть увійти в суперечність з нормами чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність і цими Правилами, або можуть іншим чином перешкоджати вільному й незалежному здійсненню ним адвокатської діяльності. Суд касаційної інстанції зазначає, що судами попередніх інстанцій встановлено, що адвокат ОСОБА_1 всупереч нормам законодавства співпрацював з правоохоронними органами, а тому його

посилання на норми Закону України «Про корупцію» щодо необхідності подання до правоохоронних органів заяви про надходження пропозиції щодо протиправного отримання коштів, судом не приймаються до уваги. Тобто, колегія суддів звертає увагу на те, що в цьому випадку йдеться про систематичну співпрацю з правоохоронними органами».

63. Етичні аспекти взаємин між адвокатами та органами адвокатського самоврядування

Органи адвокатського самоврядування діють з метою забезпечення дійсної незалежності адвокатів у здійсненні їх професійної діяльності. Вони сприяють та контролюють дотримання Правил адвокатської етики всіма адвокатами України та адвокатами іноземних держав, які у відповідності до законодавства України здійснюють в Україні адвокатську діяльність. Органи адвокатського самоврядування та їх члени самі мають в своїй діяльності неухильно керуватись загальними принципами адвокатської етики, не допускати дій чи бездіяльності, що їх порушують, виявляти повагу як до професійних прав адвокатів, так і до права кожного адвоката на участь в адвокатському самоврядуванні.

Адвокат зобов'язаний виконувати рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їх компетенції в спосіб, передбачений Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їхньої компетенції, є обов'язковими до виконання адвокатськими бюро та адвокатськими об'єднаннями. Згідно ч. 2 ст. 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» невиконання рішень органів адвокатського самоврядування є складом дисциплінарного проступку адвоката.

Адвокати, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, зобов'язані неухильно виконувати свої повноваження згідно законодавства, приймати участь в роботі органів адвокатського самоврядування, до яких їх обрано, дотримуватись вимог закону та рішень З'їзду, актів РАУ, НААУ, не допускати дій чи бездіяльності, що за-

вдають шкоди адвокатурі в цілому, або блокують роботу окремих органів адвокатського самоврядування.

Відповідно до ст. 52 Правил адвокатської етики *допустимими формами реагування адвоката на незаконну або неетичну поведінку іншого адвоката, якою заподіяна або може бути заподіяна шкода інтересам адвоката, його клієнта, адвокатського об'єднання, бюро, органів адвокатського самоврядування або адвокатури як такої, слід вважати звернення (заяви, скарги) до органів адвокатського самоврядування, в тому числі наділених дисциплінарними повноваженнями стосовно адвокатів, а також використання інших форм захисту прав та законних інтересів особи, передбачених законодавством України. При цьому не допускається зловживання правом на звернення до органів адвокатського самоврядування, в тому числі наділених дисциплінарними повноваженнями, щодо ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката без достатніх підстав і використання зазначеного права як засобу тиску на адвоката. Кожен адвокат має вжити заходи мирного врегулювання конфлікту з участю іншого адвоката. В разі ініціації адвокатом дисциплінарного провадження стосовно іншого адвоката він має попередньо повідомити про це Раду адвокатів регіону за робочим місцем адвоката згідно відомостей в Єдиному реєстрі адвокатів України, а стосовно адвоката іноземної держави – асоціацію адвокатів чи правове товариство відповідної держави для пошуку шляхів мирного залагодження конфлікту.*

При виникненні конфлікту між адвокатами, наслідком якого є звернення одного з них зі скаргою до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, адвокат, який ініціював звернення, зобов'язаний надати докази того, що ним вжиті заходи мирного врегулювання такого конфлікту, зокрема, документи, що свідчать про звернення останнього до Ради адвокатів регіону за робочим місцем адвоката згідно відомостей в Єдиному реєстрі адвокатів України, а стосовно адвоката іноземної держави – асоціації адвокатів чи правового товариства відповідної держави.

Ради адвокатів регіонів розглядають звернення адвокатів щодо конфліктів між ними. Відповідно до пп. 7 ч. 4 ст. 48 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» рада адвокатів регіону

сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів. Як правило, більшість питань вирішується мирним шляхом через переговори між конфліктуючими сторонами, посередниками в яких виступають члени рад адвокатів регіонів. Адвокатів, які конфліктують, можуть запрошувати на засідання ради адвокатів, де обговорюється проблемна ситуація. У більшості випадків цей механізм спрацює. Ініціатива дисциплінарного провадження щодо адвоката або передача матеріалів щодо дій адвоката радою адвокатів регіону до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії регіону може мати місце лише у крайніх випадках, коли вирішити конфлікт мирним способом не вдалося.

Розглядаючи це питання, доцільно звернутися до судової практики. В рішенні Шостого апеляційного адміністративного суду 11 лютого 2020 р. вказано, що «Адвокат несе відповідальність не лише за свою професійну діяльність з надання правової допомоги, а й за свою діяльність у адвокатському самоврядуванні, у тому числі за невиконання ним рішень відповідних органів з питань адвокатського самоврядування. ...Невиконання адвокатом рішень органів адвокатського самоврядування (зокрема РАУ), блокування роботи окремих органів адвокатського самоврядування є дисциплінарним проступком та свідчить про порушення правил адвокатської етики. У разі, якщо таке порушення є систематичним, повторним (протягом року) або грубим, то до такого адвоката може бути застосоване дисциплінарне стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року. При цьому, дисциплінарна відповідальність за невиконання рішень органів адвокатського самоврядування не обмежується невиконанням лише тих рішень, якими на адвоката покладено певні обов'язки, а стосується всіх рішень відповідних органів».

==== 64. Принципи поведінки адвокатів у соціальних мережах

Правила адвокатської етики регламентують дотримання норм адвокатської етики при використанні мережі Інтернет.

Участь адвоката у соціальних мережах (наприклад, але не обмежуючись: Facebook, Twitter, LinkedIn, Pinterest, Google Plus+, Tumblr, Instagram, Flickr, MySpace та інших), Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте адвокат може розмішувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету адвокатів та адвокатури в цілому. Адвокат при користуванні соціальними мережами, Інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет повинен дотримуватись своїх професійних обов'язків, передбачених чинним законодавством України, цими Правилами, рішеннями З'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України.

Використання адвокатом соціальних мереж, Інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет повинно відповідати наступним принципам:

- незалежності;
- професійності;
- відповідальності;
- чесності;
- стриманості та коректності;
- гідності;
- недопущення будь-яких проявів дискримінації;
- толерантності та терпимості;
- корпоративності та збереження довіри суспільства;
- конфіденційності.

Професійна незалежність є невід'ємною складовою спілкування адвоката у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет.

Адвокат при здійсненні спілкування з іншими учасниками соціальних мереж, Інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет, в тому числі розміщенні коментарів та контенту, повинен враховувати наслідки такого спілкування для професійної незалежності адвоката у майбутньому при здійсненні адвокатської діяльності.

При користуванні соціальними мережами, Інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет адвокат повинен приймати до уваги обмеження, що встановлені для адвокатської ді-

яльності в частині повноти та сприйняття інформації, забезпечення її конфіденційності та збереження.

Адвокату слід обережно здійснювати адвокатську діяльність за допомогою соціальних мереж, Інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет шляхом надання правової допомоги, професійних порад та юридичних консультацій, адресованих та/або доступних необмеженому колу осіб.

При користуванні соціальними мережами, Інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет необхідно враховувати параметри їх конфіденційності з метою відповідального їх використання, моніторингу та регулярного аналізу власних соціальних мереж, Інтернет-форумів, інших форм спілкування в мережі Інтернет та контентів, що розміщуються в соціальних мережах.

При виявленні в них помилок або будь-яких невідповідностей конфіденційності вони підлягають негайному виправленню та/або видаленню. Адвокати повинні оцінити чи є обраний ними засіб спілкування у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет належним для отримання бажаного результату.

При користуванні соціальними мережами, Інтернет-форумами та іншими формами спілкування в мережі Інтернет адвокатам необхідно враховувати контекст, потенційну аудиторію та забезпечити чіткість та однозначність коментарів.

У соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет адвокатам необхідно обережно відноситись до коментарів, які можуть відображати позицію, що протилежна позиції клієнта.

При встановленні адвокатом контактів та спілкування у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет з клієнтами, колегами, суддями, процесуальними опонентами та іншими особами та їх об'єднаннями, він зобов'язаний виключити можливість виникнення конфлікту інтересів.

Адвокати при використанні соціальних мереж, Інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет повинні дотримуватись високих стандартів чесності та пам'ятати про наслідки їх невиконання для їх професійної репутації та авторитету адвокатури в цілому.

При встановленні контактів та спілкуванні у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах комунікації в мережі Інтернет адвокат повинен проявляти властиву професії стриманість, обережність та коректність, не допускати публічного надання коментарів адвокатами під час здійснення адвокатської діяльності, а так само і в якості особистих суджень, позицій іншого адвоката/представника у справі, в якій вони не беруть участі.

Під час надання коментарів адвокатами по конкретним справам необхідно щоб такі коментарі не порушували положень чинного законодавства, Правил адвокатської етики, рішень З'їзду адвокатів України, Ради адвокатів України, а також відповідали вимогам до адвокатів та адвокатської діяльності, що встановлені чинним законодавством, Правилами адвокатської етики, рішеннями З'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України.

Висловлювання адвоката в соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет не повинні мати притаманний правовий нігілізм, будь-який вид агресії, ворожнечі і нетерпимості.

Адвокат зобов'язаний вести себе шанобливо і не допускати образливої поведінки. Будь-які заяви, коментарі адвоката в соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет, в тому числі під час обговорення і роз'яснення правових норм, особливостей судочинства, дій його учасників, повинні бути відповідальними, достовірними і не вводити в оману.

Адвокату забороняється у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет використовувати обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Адвокат у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах комунікації в мережі Інтернет повинен здійснювати спілкування

з повагою, прийняттям та правильним (таким, що відповідає загальнолюдським цінностям) розумінням різноманіття культур світу, форм самовираження та засобів прояву людської індивідуальності.

Адвокат у соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет повинен без агресії сприймати думки, поведінку, форми самовираження та спосіб життя іншої людини або/та опонента, які відрізняються від його власних.

Адвокатам в соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет слід з розумною стриманістю і неухильним дотриманням принципів і норм професійної поведінки адвокатів та традицій української адвокатури ставитися до підписання колективних листів і звернень, а також до участі в інших колективних акціях.

Адвокату не слід здійснювати заяв в соціальних мережах, Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет від імені адвокатської спільноти і видавати свою думку за її спільну думку, а також враховувати чи відповідають його дії в соціальних мережах іміджу та статусу адвоката.

Адвокат зобов'язаний створити умови і вжити всіх можливих заходів для максимального захисту будь-якої інформації, яка отримується та передається ним через соціальні мережі, Інтернет-форуми та інші форми спілкування в мережі Інтернет, в тому числі листування, передачі документів та будь-якої іншої інформації, що становить предмет адвокатської таємниці.

Розміщення інформації, пов'язаної із здійсненням адвокатської діяльності, в публічному доступі в соціальних мережах Інтернет-форумах та інших формах спілкування в мережі Інтернет без попередньої письмової згоди клієнта не допускається.

Розділ VII ПАЕ присвячений дотриманню норм адвокатської етики в громадській, науковій та публіцистичній діяльності адвоката. Відповідно до ст. 54 ПАЕ в своїй громадській, науковій та публіцистичній діяльності адвокат повинен враховувати необхідність дотримання своїх професійних обов'язків, зокрема тих, що впливають з Правил адвокатської етики. У випадку виникнення суперечності між професійними обов'язками адвоката, передбаченими чинним законодавством, Правилами, і обов'язками перед конкретними клієнтами,

що впливають з договорів про надання правової допомоги, – з однієї сторони, та інтересами адвоката, що обумовлені його членством в певній громадській організації, партії, науковому товаристві тощо – з іншої сторони, адвокат не має права знехтувати чи поступитись своїми професійними обов'язками адвоката. Згідно ст. 55 ПАЕ адвокат не може використовувати в своїй громадській, науковій або публіцистичній діяльності інформацію, конфіденційність якої охороняється Правилами, без згоди на це осіб, зацікавлених у нерозголошенні такої інформації. Стаття 56 встановлює обов'язок адвоката з дотримання принципу поваги до адвокатської професії в його публіцистичній діяльності. В своїх публіцистичних матеріалах (статтях, публікаціях тощо) та публічних виступах адвокат не повинен поширювати відомостей, які ганьблять честь, гідність чи ділову репутацію інших адвокатів, або престиж адвокатури як такої.

Як вказано у рішенні Ради адвокатів України № 196 від 22.09.2017 р. «Про затвердження роз'яснення з питань застосування положень Правил адвокатської етики щодо рекламування адвокатської діяльності та дотримання норм адвокатської етики при використанні мережі Internet», будь-яких обмежень з питань спілкування в мережі Інтернет з використанням можливостей соціальних мереж, між адвокатом та іншими особами, у тому числі й тими, які мають відношення до органів державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронних органів, які є чи можуть бути процесуальними опонентами у конкретних справах за участю цього адвоката, а також із судьями чи працівниками судових органів, немає і не може бути за умови, якщо таке спілкування не порушує чинне законодавство та права людини на неупереджене правосуддя.

При цьому, у кожному конкретному випадку при виникненні питань, що можуть бути трактовані як конфлікт інтересів та/або містити корупційну складову, останні повинні досліджуватися і розглядатися у встановленому порядку з огляду на специфіку правовідносин.

В постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 24 червня 2020 р. у справі № 815/1830/18 вказано, що «використання адвокатом соціальних мереж, інтернет-форумів та інших форм спілкування в мережі Інтернет повинно відповідати

певним принципам, в тому числі стриманості та коректності, толерантності та терпимості.

За приписами частини п'ятої статті 58 Правил адвокатської етики адвокати повинні оцінити, чи є обраний ними засіб спілкування у мережі Інтернет належним для отримання бажаного результату. При користуванні мережею Інтернет адвокатам необхідно враховувати контекст, потенційну аудиторію та забезпечити чіткість та однозначність коментарів.

За змістом статті 57 Правил адвокатської етики, адвокат під час спілкування в мережі Інтернет може розмішувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету адвокатів та адвокатури в цілому.

При цьому Правила адвокатської етики поширюються не тільки на всі види адвокатської діяльності, але і на іншу діяльність (дії) адвоката, в тому числі і соціально-публічну діяльність адвоката».

===== 65. Особливості рекламування адвокатської діяльності в Україні та зарубіжних країнах

Основним законодавчим актом, яким урегульовано здійснення рекламної діяльності в Україні, є Закон України «Про рекламу» від 3 липня 1996 р. № 270/96- згідно зі ст. 1 якого, реклама – це інформація про особу чи товар, поширена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформулювати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару. Аналізуючи положення цього Закону, можна дійти висновку, що існують такі види реклами: зовнішня (розміщувана на спеціальних тимчасових і стаціонарних конструкціях – рекламоносіях, розташованих на відкритій місцевості, а також на зовнішніх поверхнях будинків, споруд, на елементах вуличного обладнання, над проїжджою частиною вулиць і доріг) та внутрішня (розміщувана всередині будинків, споруд, серед іншого в кінотеатрах і театрах під час, до і після демонстрації кінофільмів та вистав, концертів, а також під час спортивних змагань, що відбуваються в закритих приміщеннях, крім місць торгівлі (зокрема буфетів, кіосків, яток), де може бути

розміщено інформацію про товари, що продаються безпосередньо в цих місцях).

Додатково до зазначених видів, положення чинного Закону містять також іншу класифікацію реклами, а саме: недобросовісна реклама – реклама, що вводить або може ввести в оману споживачів реклами, завдати шкоди особам, державі чи суспільству внаслідок неточності, недостовірності, неоднозначності, перебільшення, замовчування, порушення вимог щодо часу, місця й способу розповсюдження; порівняльна реклама – така, що містить порівняння з іншими особами та/або товарами іншої особи; прихована реклама – інформація про особу чи товар у програмі, передачі, публікації, що має рекламну підоснову і може вводити в оману осіб щодо дійсної мети таких програм, передач, публікацій; соціальна реклама – інформація будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і поширення якої не передбачає отримання прибутку. Варто враховувати, що реалізація будь-якого із зазначених видів реклами можлива, серед іншого, і у сфері адвокатської діяльності.

Оскільки адвокатська діяльність є одним із видів послуг, що пов'язані з можливим залученням коштів населення (окрім первинної та вторинної безоплатної правової допомоги), вона також потребує виваженої нормативної характеристики, що складається переважно з аналітики двох правових актів – загальної та спеціальної дії. Отже, за ст. 24 Закону України «Про рекламу», реклама послуг, пов'язаних із залученням коштів населення, або осіб, які їх надають, дозволяється лише за наявності спеціального дозволу, ліцензії, що підтверджує право на здійснення цього виду діяльності. Така реклама повинна містити номер дозволу, ліцензії, дату їх видачі та найменування органу, який видав дозвіл, ліцензію. Це положення не застосовується у випадках, коли йдеться лише про рекламу знака для товарів і послуг, назву особи (без реклами послуг). У рекламі таких послуг або осіб, які їх здійснюють, заборонено повідомляти розміри очікуваних дивідендів, а також інформацію про майбутні прибутки, крім фактично виплачених за підсумками не менше одного року. Тобто безпосередньої вказівки на стовідсоткове позитивне вирішення справи в суді немає бути.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» на відміну від попереднього закону, не містить указівки щодо можливості здійснення реклами адвокатської діяльності. На противагу цьому, Правила адвокатської етики (далі – Правила) містять положення, якими регульовано це питання. Отже, адвокат має право рекламувати свою професійну діяльність за дотримання чинного законодавства і Правил адвокатської етики.

Статтею 13 Правил адвокатської етики передбачені спеціальні вимоги до рекламування адвокатської діяльності, зокрема, встановлено, що адвокат має право рекламувати свою професійну діяльність з дотриманням чинного законодавства і цих Правил. Визначено, що рекламні матеріали про адвокатську діяльність (та будь-які інші матеріали, такі як бланки, візитівки та інше) не можуть містити: оціночних характеристик відносно адвоката; критики адвокатами інших адвокатів; заяв про вірогідність успішного виконання доручень та інших заяв, що можуть викликати безпідставні надії у клієнтів; вказівок, які можуть сформувати уявлення, що діяльність саме цього адвоката характеризується рисами і показниками, притаманними, у дійсності, адвокатури як такої.

Адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально або через адвокатське бюро чи об'єднання (керівники адвокатського об'єднання), несуть персональну відповідальність за достовірність рекламних матеріалів про них (про адвокатські бюро, об'єднання), а також за їх відповідність чинному законодавству та Правилам адвокатської етики. Якщо адвокату стало відомо про поширену без його відома рекламу його діяльності, що не відповідає зазначеним вимогам, такий адвокат, керівник бюро чи об'єднання зобов'язаний вжити всіх розумно доступних заходів до спростування і коригування такої рекламної інформації та повідомити про це раду адвокатів регіону.

Виготовлення, демонстрація, розміщення чи будь-яке інше оприлюднення рекламної продукції, що спрямована на популяризацію особи адвоката, який працює індивідуально або в будь-якій іншій організаційній формі адвокатської діяльності, та надаваних ним адвокатських послуг, має здійснюватися у відповідності до вимог Конституції України, Цивільного кодексу України, Законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про рекламу», «Про

захист прав споживачів» та інших норм чинного законодавства України, з урахуванням судової практики судів України та практики Європейського суду з прав людини

Адвокат не може вдаватись до антиреклами стосовно іншого адвоката (адвокатського об'єднання) або використовувати цей метод, рекламуючи власну діяльність. ному клієнту ні особисто, ні через посередників. Рекламні об'яви або інші рекламні матеріали щодо професійної діяльності адвоката (адвокатського об'єднання): а) повинні містити: відомості про прізвище та ім'я адвоката (назву адвокатського об'єднання); адресу, за якою цей адвокат (об'єднання) може здійснювати надання правової допомоги; номер телефону; загальні відомості про галузі права, за якими спеціалізується адвокат (адвокатське об'єднання) або вказівку на те, що правову допомогу може бути надано з усіх галузей права; реєстраційний номер, дату й місце отримання адвокатом свідоцтва про право на провадження адвокатської діяльності (дату реєстрації адвокатського об'єднання та його реєстраційний номер); б) можуть містити: відомості про те, в яких навчальних закладах адвокат (члени адвокатського об'єднання) отримали освіту; де він підвищував кваліфікацію надалі; про вчені та інші звання адвоката, нагороди, що він має, вчені праці, інші академічні заслуги і професійні досягнення адвоката; його членство в спілках, асоціаціях адвокатів, участь у їх органах; відомості про тривалість стажу роботи адвокатом або юристом (з обов'язковою конкретизацією тривалості стажу роботи адвокатом); відомості про іноземні мови, якими володіє адвокат.

Рекламні матеріали про діяльність адвокатських об'єднань, у яких зазначено імена адвокатів та інших працівників адвокатського об'єднання, повинні містити також точні дані про статус кожної з цих осіб: адвокат, помічник адвоката, юрист (без статусу адвоката) або член технічного персоналу (директор, менеджер, секретар, перекладач та ін.).

Західна наука переймається тим, якою ж повинна бути реклама адвоката в сучасному світі. Проте однозначної відповіді та єдиних стандартів у цьому питанні немає. Не додає визначеності і Загальний кодекс правил для адвокатів країн ЄС, який не містить чітких та однозначних приписів стосовно дій адвоката, пов'язаних із саморекламою

та прагненням широкої популярності з метою залучення потенційних клієнтів. По суті, п. 2.6. вказаного акта у питаннях особистої реклами адвоката відсилає до національних деонтологічних правил. При цьому в європейських країнах намічається стійка тенденція до лібералізації правил рекламування адвокатських послуг.

На це звернув увагу й ЄСПЛ, який у своєму рішенні у справі «*Касадо Кока проти Іспанії*» (*Casado Coca v. Spain*) висловив із цього приводу низку важливих міркувань:

- слід брати до уваги особливий характер адвокатської професії. Виступаючи як слуги правосуддя, адвокати користуються виключним правом участі у суді та імунітетом від судового переслідування за свої виступи у залі суду. У зв'язку із цим їхня поведінка повинна бути чесною, скромною і достойною. Адвокату належить центральне місце у відправленні правосуддя як посереднику між громадськістю і судами. Обмеження на рекламу традиційно виправдані посиланнями на ці особливі ознаки;

- головною метою заборони членам колегії адвокатів рекламувати свою діяльність є захист прав інших осіб, зокрема прав громадськості та інших членів колегії; – заборона членам колегії адвокатів використовувати практично будь-яку рекламу є надмірною та несумісною зі свободою розповсюджувати інформацію та відповідним правом її отримувати. В оголошенні заявника розміщувались відомості нейтрального характеру (його ім'я, рід занять, адреса контори та номер телефону) та вони не містили інформації, яка не відповідала би дійсності чи була образливою для його колег адвокатів. Тому він вправі розповсюджувати таку інформацію точно так само, як його потенційні клієнти мали право її отримувати;

- правила щодо рекламування діяльності членів адвокатської корпорації можуть різнитися в різних країнах залежно від їхніх культурних традицій;

- реклама адвокатських послуг за жодних обставин не може ґрунтуватися на порівняннях або на недостовірній інформації;

- є необхідність забезпечити рівновагу між різними інтересами, зокрема: вимогами належного відправлення правосуддя, гідністю професії, правом кожного отримувати інформацію про юридичну

допомогу і наданням членам колегії адвокатів можливості рекламувати свою адвокатську практику.

Переважає більшість деонтологічних кодексів країн Європейського Союзу виходить із того, що адвокат не повинен займатися саморекламою. Оприлюднюючи відомості про послуги, які він надає, адвокату слід суворо відмежовувати непрямую (інформаційну) рекламу від прямої. Основним принципом, що визначає ступінь допустимих способів і методів ведення реклами, є гідність інституту адвокатури в цілому. Наприклад, найбільш суворий підхід до рекламування адвокатських послуг міститься в законодавстві Італії, в якому встановлено, що реклама в будь-якій формі – прямій або непрямій – заборонена. У Нідерландах забороні піддається лише «агресивна реклама». У Швейцарії забороняється лише так звана «нав'язлива реклама».

66. Порядок підвищення кваліфікації адвокатами України

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» під час виконання обов'язків адвокат зобов'язаний підвищувати свій професійний рівень (п.4). Порядок та форми підвищення кваліфікації адвокатами врегульований Порядком підвищення кваліфікації адвокатами України, затвердженим рішенням Ради адвокатів України від 21 вересня 2019 року № 111 (далі – Порядок).

Підвищення кваліфікації є підвищенням професійного рівня адвоката, що є його важливим професійним обов'язком, дотримання якого має забезпечувати безперервне поглиблення, розширення й оновлення адвокатами своїх професійних знань, вмінь та навичок, за бажанням адвоката здобуття нової спеціалізації або кваліфікації у певній галузі права чи сфері діяльності на основі раніше здобутої освіти і практичного досвіду, забезпечувати адвокатів достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві та практиці його тлумачення та застосування.

Підвищення кваліфікації адвокатів спрямовано на: – зміцнення їх правових навичок; – практичну реалізацію правил адвокатської ети-

ки; – підвищення рівня знань в напрямку прав людини та основоположних свобод; – навчання повазі до прав та інтересів клієнтів; – навчання захисту прав клієнтів і сприянню їхньому здійсненню; – навчання сприянню належному здійсненню судочинства та реалізації права на справедливий суд; – заохочення до участі у наданні безоплатної правової допомоги; – інше поглиблення, розширення й оновлення їх професійних знань, вмінь та навичок.

Загальна організація процесу підвищення кваліфікації адвокатів в Україні здійснюється Радою адвокатів України та реалізується Національною асоціацією адвокатів України, радами адвокатів регіонів, Вищою школою адвокатури Національної асоціації адвокатів України, Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури, кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури регіонів та сторонніми операторами підвищення кваліфікації адвокатів, що акредитовані згідно даного Порядку.

Види підвищення кваліфікації адвокатів:

- навчання або викладання за професійними програмами підвищення кваліфікації адвокатів у вищих навчальних закладах III та IV рівня акредитації, якщо вони є акредитованими операторами підвищення кваліфікації адвокатів. Кількість залікових балів в межах акредитації;

- участь у міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових, науково-практичних та науково-методологічних конференціях, семінарах, круглих столах, тренінгах, програмах тощо, які організовані та проводяться операторами підвищення кваліфікації адвокатів в Україні та за кордоном. Кількість залікових балів в межах акредитації;

- участь у будь-яких акредитованих заходах з підвищення кваліфікації адвокатів (в тому числі в форматі онлайн), які організовані операторами підвищення кваліфікації адвокатів після проходження тестування (за наявності) на онлайн-платформі адміністратора з підвищення кваліфікації адвокатів ВША НААУ. Кількість залікових балів в межах акредитації;

- виступ у якості сертифікованого лектора з доповіддю, презентацією або науковим повідомленням на міжнародних, всеукраїнських

та регіональних науково-практичних та науково-методологічних конференціях, семінарах, круглих столах, майстер-класах, тренінгах тощо. Застосовується подвоєна кількість балів в рамках акредитованого заходу;

- наукові або науково-практичні статті, які пройшли рецензування Вченою радою Вищої школи адвокатури НААУ, 5000 знаків дорівнює одному заліковому балу;

- видання монографій, підручників, посібників (у тому числі у співавторстві) 1 видання – 12 залікових балів; – здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права при здійсненні адвокатської діяльності – 30 залікових балів;

- здобуття наукового ступеня доктора наук в галузі права (або доктора права в разі отримання ступеня за кордоном) при здійсненні адвокатської діяльності – 45 залікових балів;

- робота в органах адвокатського самоврядування (в тому числі на виборних позиціях без оформлення трудових відносин згідно Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») – 2 залікових бали на рік;

- участь в роботі секцій та комітетів (голова та заступники голови комітету, секції НААУ – 10 балів на рік; член ради комітету, секції НААУ – 5 балів на рік)

- інша діяльність, визначена Експертною радою НААУ.

Бали, нараховані адвокату за здобуття наукового ступеня доктора наук в галузі права (або доктора права в разі отримання ступеня за кордоном), а також наукового ступеня доктора філософії в галузі права переносяться та враховуються у наступному звітному періоді. У всіх інших випадках бали, отримані понад необхідну річну норму на наступні періоди не переносяться.

Всі адвокати, інформація про яких внесена до Єдиного реєстру адвокатів України зобов'язані постійно підвищувати свій професійний рівень (професійної кваліфікації).

Один заліковий бал з підвищення кваліфікації адвокатів дорівнює 1 (одній) годині навчання, крім випадків, встановлених даним Порядком.

Адвокати, які набули статусу адвоката, в перший рік зобов'язані пройти Модульну програму «Молодий адвокат», яку розробляє та

реалізовує Вища школа адвокатури НААУ, а затверджує Експертна рада НААУ.

Адвокати, які набули статусу адвоката, протягом перших трьох років своєї адвокатської діяльності зобов'язані підвищити свій професійний рівень на рівні 48 годин з яких не менше 16 годин – щороку. У разі отримання свідоцтва на право зайняття адвокатською діяльністю у другому півріччі відповідного року, такий адвокат має право отримати меншу кількість балів у першому році отримання свідоцтва, за умови, що загальна кількість балів за 3 роки становитиме не менше 48 годин.

Всі адвокати, за виключенням адвокатів, зазначених у пункті 20 даного Порядку, зобов'язані підвищувати кваліфікацію адвоката на рівні 10 годин на рік.

Адвокат за рік має отримати не менше ніж 2 залікових бали за навчання з питань правил адвокатської етики та стандартів професійної діяльності. Не менше 50% залікових балів з підвищення кваліфікації повинні бути отримані адвокатом під час заходів організованих операторами підвищення кваліфікації адвокатів в Україні. 23вітним роком з підвищення кваліфікації адвокатів є календарний рік, з 01 січня по 31 грудня кожного року. Вищою школою адвокатури НААУ ведеться особиста картка обліку залікових балів адвоката.

Адвокатам, які виконали вимоги щодо підвищення кваліфікації Вищою школою адвокатури НААУ видається електронний сертифікат про підвищення кваліфікації (направляється на електронну адресу адвоката) з відповідним внесенням НААУ такої інформації до ЄРАУ. Форма сертифікату затверджується Вищою школою адвокатури НААУ.

У разі відсутності необхідної кількості балів в заліковій картці обліку балів з підвищення кваліфікації адвоката, Вища школа адвокатури зобов'язана проінформувати раду адвокатів регіону та відповідну кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури регіону про порушення даного Порядку. В свою чергу у разі надходження скарги на такого адвоката у КДКА за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в ЄРАУ, про вчинення інших порушень, ці данні можуть бути враховані при розгляді дисциплінарної справи.

67. Юридична відповідальність адвоката за порушення Правил адвокатської етики в Україні

Щодо критеріїв класифікації юридичної відповідальності адвоката, можна зазначити таке. Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України, загальноновизнаним є поділ юридичної відповідальності за галузевою структурою права на цивільно-правову, кримінальну, адміністративну й дисциплінарну¹. Ця класифікація сьогодні є найбільш поширеною. Критерієм розмежування цих різновидів є специфічні властивості предмета й методу правового регулювання, що дозволяють з'ясувати зв'язок інституту юридичної відповідальності із системою права, галузеву належність певного виду цієї відповідальності, шляхи їх взаємопроникнення й точки перетинання².

Як зазначає Л. О. Волошина, «конституційна відповідальність, яка має політико-правовий характер, не може бути безпосередньо застосована до адвокатів у зв'язку з відсутністю відповідного механізму притягнення до даного виду відповідальності вказаного суб'єкта, видами юридичної відповідальності адвокатів є: 1) дисциплінарна відповідальність; 2) цивільно-правова відповідальність; 3) адміністративна відповідальність та 4) кримінальна відповідальність»³.

У складних взаємовідносинах адвокат-клієнт вихідною є засада *безумовної відповідальності адвоката перед клієнтом*. Ця теза обумовлюється низкою положень чинного законодавства.

По-перше, відповідно до Правил адвокатської етики, діють такі принципи, як пріоритет інтересів клієнта (ст. 8), компетентність і добросовісність (ст. 11), чесність та добропорядна репутація (ст. 12⁻¹). Виходячи з цих приписів, адвокат повинен бути чесним перед клієн-

¹ Рішення Конституційного Суду України від 30.05.2001 р. № 7-рп/2001 у справі про відповідальність юридичних осіб // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 24. – Ст. 1076.

² Липинский Д. А. Юридическая ответственность, санкции и меры защиты : монография / Д. А. Липинский, А. А. Мусаткина. – М. : РИОР : ИНФРА-М, 2013. – 139 с.

³ Волошина Л. О. Гоняття та види юридичної відповідальності адвоката. *Вісник кримінального судочинства*. № 2/2016. URL: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2016_Voloshuna.pdf. С. 131.

том, правдиво доповідати йому про перспективи руху справи, про перешкоди, які пов'язані із участю адвоката у процесі, про доречну правову позицію по справі. Адже відповідно до ст. 8 Правил у межах дотримання принципу законності адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнта. Інші інтереси – зокрема, інтереси третіх осіб, інших колег, власні меркантильні інтереси тощо, – не можуть бути домінантними для адвоката.

По-друге, формою позитивної юридичної відповідальності адвоката є суворе дотримання ним своїх професійних обов'язків. Такі обов'язки встановлені як Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», так і профільним процесуальним законодавством. Як свідчить аналіз практики діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, основними серед скарг, що подаються на діяльність адвокатів, є скарги на невиконання адвокатом своїх професійних обов'язків, на отримання гонорару без надання правових послуг або надання їх не в повному обсязі чи на неналежну якість останніх тощо. Такі випадки іноді межують із неприкритим шахрайством, яке може бути кваліфіковане як кримінальний злочин.

Відповідно до п.3 ч.2 ст.34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлює, що порушення правил адвокатської етики є дисциплінарним проступком адвоката, а відтак – підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

Питання дисциплінарної відповідальності за порушення адвокатської етики встановлені нормами Правил адвокатської етики.

Згідно ст. 66 ПАЕ за за порушення Правил адвокатської етики до адвоката можуть бути застосовані заходи дисциплінарної відповідальності в порядку, передбаченому чинним законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність, а також рішеннями 3'їзду, актами Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України. У разі звернення із скаргами щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності за порушення Правил адвокатської етики адвокатів, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, чи якщо скаржниками стосовно порушення цих Правил виступають адвокати, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, з метою забезпечення неупередженості та об'єктивності при розгляді зазначених скарг Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури забезпечує перерозподіл та направлення таких заяв (скарг) для розгля-

ду до КДКА іншого регіону, ніж регіон, в якому зазначений адвокат входить до органів адвокатського самоврядування.

В силу ст. 67 Правил адвокатської етики адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за порушення Правил адвокатської етики його помічником, стажистом або особою, яка перебуває з ним у трудових відносинах, якщо адвокат: не забезпечив ознайомлення свого помічника, стажиста або особи, яка перебуває з ним у трудових відносинах, з цими Правилами; не здійснював належного контролю за діями помічника, стажиста або особи, яка перебуває з ним у трудових відносинах, залученого ним до виконання окремих робіт за дорученням, передбаченим договором між адвокатом і клієнтом про надання правової допомоги; своїми розпорядженнями і порадами або особистим прикладом сприяв порушенню помічником, стажистом або особою, яка перебуває з ним у трудових відносинах, Правил адвокатської етики.

Відповідальність керівників адвокатських бюро, адвокатських об'єднань за незабезпечення умов для дотримання Правил адвокатської етики Адвокат, який є керівником адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (адвокати – члени колегіального керівного органу адвокатського об'єднання), може (можуть) бути притягнутий (ті) до дисциплінарної відповідальності за невиконання вимог положень Правил, а також за прийняття ним (ними) рішень, які тягнуть порушення Правил адвокатської етики (ст. 68 ПАЕ).

Вивчення практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури свідчить, що серед *типових порушень з боку адвокатів* можна назвати наступні:

1) безпідставне затягування справи, щоб отримати більший гонорар;

2) позиція адвоката не суперечить закону, однак є аморальною по суті. Приміром, адвокат насильника у справі про згвалтування намагається дискредитувати потерпілу, риючись в її брудній білизні та намагаючись знайти приклади її легковажності;

3) диктовка підзахисному завідомо неправдивих показань;

4) будь-які висловлені назовні сумніви у достовірності інформації та документів, що виходять від клієнта;

5) свідоме затягування адвокатом справи, зрив судових засідань з вини адвоката, запізнення, нетактовні вислови;

- 6) незаконні угоди з обвинуваченням або судом;
- 7) пасивність адвоката в процесі, незаявлення клопотань, щоб не дратувати суддю;
- 8) використання неправди, обману, дача незаконних або завідомо нездійснених обіцянок, гра на низьких почуттях (помсті або користі), спеціальне розпалення конфліктів;
- 9) неетичні висловлювання на адресу органів адвокатського самоврядування¹;
- 10) участь або неучасть адвоката в роботі органів адвокатського самоврядування, до яких їх було обрано;
- 11) порушення адвокатом порядку та строків сплати щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування відповідно до п. 2.2 Положення про внески на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 16.02.2013 № 72;
- 12) розголошення адвокатом даних, які складають предмет адвокатської таємниці.

68. Повноваження адвоката під час розгляду кримінальних справ у судах різних інстанцій

Повноваження адвоката у розгляді кримінальних справ в суді регламентує Кримінальний процесуальний кодекс та деякою мірою Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

¹ Широкий резонанс у професійному середовищі отримала справа адвоката Андрія Вишневецького, якого у 2015 році КДКА Київської області за скаргою Голови НААУ, РАУ Лідії Ізвіткової було позбавлено права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з СРАУ за критичні висловлювання щодо негативних явищ в адвокатурі, зроблені ним під час публічного виступу на конференції, організованій РСР 15 червня 2015 року у приміщенні ВСУ із доповіддю «Адвокатура та безоплатна правова допомога: шляхи реформування». Зокрема, підставою для позбавлення права на професію стало таке висловлювання Андрія Вишневецького: «якщо адвокатура якнайшвидше не буде реформована у відповідності із принципами та стандартами РС, вона може стати гальмом для імплементації судової реформи» // Тіньовий звіт «Адвокатура України: уроки перших років самоврядності»: підготовлено ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив» у рамках Програми USAID «РАДА: відповідальність, підзвітність, демократичне парламентське представництво», що виконується Фондом Східна Європа. URL: http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Shadow_Report_Bar_19.09.2018pdf-1.pdf

Специфіка правового становища адвоката-захисника полягає у тому, що, користуючись всіма правами і виконуючи обов'язки адвоката, він має особливе процесуальне положення, визначене КПК України. Відповідно до ч. 4 ст. 46 КПК України, захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику. Коло прав підозрюваного, обвинуваченого, якими користується захисник, встановлене ст. 42 КПК України і є досить широким. Так, захисник має право: 1) знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюють, обвинувачують його підзахисного; 2) вимагати перевірки обґрунтованості затримання; 3) збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; 4) брати участь у проведенні процесуальних дій; 5) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу; 6) застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь; 7) заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки; 8) заявляти відводи; 9) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 221 КПК України, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі ст. 290 КПК України; 10) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення; 11) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України; 12) брати участь під час судового розгляду у допиті свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення; 13) висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження; 14) виступати в судових дебатах; 15) ознайомлюватися з журналом судового засідання та технічним записом судового процесу, які йому зобов'язані надати уповноважені працівники суду, і подавати щодо них свої зауваження; 16) оскаржувати в установленому КПК України порядку судові рішення та ініціювати їх перегляд, знати про подані на них апеляційні та касаційні скарги, заяви про їх перегляд, подавати на них

заперечення та ін. При цьому важливо наголосити, що участь у кримінальному провадженні адвоката-захисника не звужує процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого¹.

Стаття 314 КПК України регламентує порядок ведення підготовчого засідання суду.

Після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд не пізніше п'яти днів з дня його надходження призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження.

Підготовче судове засідання відбувається за участю прокурора, обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом для судового розгляду. Після виконання вимог, передбачених статтями 342–345 цього Кодексу, головує в учасників судового провадження їх думку щодо можливості призначення судового розгляду.

У підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти такі рішення: 1) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468–475 цього Кодексу; 2) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4–8 частини першої або частиною другою статті 284 цього Кодексу; 3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам цього Кодексу; 4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження; 5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; 6) доручити представнику персоналу органу пробачії скласти досудову доповідь.

¹ Лапкін А. В. Організація роботи адвокатури в Україні. За ред. І. Є. Марочкіна. Харків, Право, 2014. 392 с. С. 206–225.

Ухвала про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру може бути оскаржена в апеляційному порядку.

У підготовчому судовому засіданні суд у випадках, передбачених цим Кодексом, за власною ініціативою або за клопотанням обвинуваченого, його захисника чи законного представника, чи за клопотанням прокурора і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини вирішує питання щодо складання досудової доповіді, про що постановляє ухвалу із зазначенням строку підготовки такої доповіді.

Під час підготовчого судового провадження адвокат має право подавати до суду клопотання щодо обрання, зміни, скасування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі щодо запобіжного заходу, який був застосований щодо потерпілого (ч. 2 ст. 315 КПК).

Після призначення справи до судового розгляду, головуючий повинен забезпечити учасникам судового провадження (зокрема, і адвокату) на їх клопотання можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, під час якого вони мають право робити з матеріалів необхідні виписки та копії (ч. 2 ст. 317 КПК).

Робота адвоката на даному етапі полягає у виконанні обов'язку щодо захисту свого клієнта, відстоюванні його прав, свобод та інтересів. Участь адвоката сприяє клієнту у обранні з самого початку провадження в суді вірної позиції свого захисту або відстоювання власних інтересів, впевнює цю особу у здійсненні правосуддя згідно вимог чинного законодавства, не дає владним суб'єктам кримінальної юстиції перевищувати свої повноваження та діяти у спосіб, не передбачений законом. Одними з найважливіших завдань адвоката у судовому провадженні є з'ясування чи правильно сторона обвинувачення кваліфікувала кримінальне правопорушення, чи проведені усі слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії у відповідності до вимог закону, а якщо ж винуватість підзахисного і кваліфікація його дій сумнівів не викликає, то забезпечити призначення найменш суворого покарання.

Для ефективного здійснення захисту в суді адвокат має такі права: брати участь у допиті осіб; збирати і подавати суду докази; вислов-

лювати в судовому засіданні свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження; ознайомлюватися з журналом судового засідання та технічним записом судового процесу і подавати щодо них свої зауваження; оскаржувати в установленому порядку судові рішення та ініціювати їх перегляд, знати про подані на них апеляційні та касаційні скарги, заяви про їх перегляд, подавати на них заперечення тощо. Одночасно брати участь у судовому розгляді можуть не більше 5-ти захисників одного обвинуваченого.

У випадку неприбуття захисника у судові засідання без поважних причин, на суд покладається обов'язок підняти питання про притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

Якщо подальша участь у судовому провадженні захисника неможлива, головуєчий пропонує обвинуваченому протягом 3-х днів обрати собі іншого захисника. Якщо в кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, прибуття в судові засідання захисника, обраного обвинуваченим, протягом 3-х днів неможливе, суд відкладає судовий розгляд на необхідний для з'явлення захисника строк або одночасно з відкладенням судового розгляду залучає захисника для здійснення захисту за призначенням. Захисникові, який раніше не брав участі у цьому провадженні, суд зобов'язаний надати час, достатній для ознайомлення з його матеріалами і підготовки до участі в судовому засіданні.

Докази зі сторони обвинувачення, як ініціатора кримінального провадження, досліджується в першу чергу, а зі сторони захисту обвинуваченого першим допитує прокурор, а потім захисник. Свідка обвинувачення першим допитує прокурор, а свідка захисту – захисник, якщо ж обвинувачений взяв захист цілком на себе – сам обвинувачений.

У судових дебатах, крім інших учасників бере участь і адвокат як захисник або представник потерпілого, цивільного позивача чи відповідача. Якщо в судовому розгляді брали участь декілька захисників обвинуваченого, порядок виступів у судових дебатах визначається ними за взаємною згодою. У разі відсутності згоди порядок їх виступів встановлює суд.

Відповідно до ст. 47 КПК, захисник в суді зобов'язаний використовувати засоби захисту, з метою забезпечення дотримання прав,

свобод та інтересів обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність обвинуваченого.

Адвокат зобов'язаний прибувати для участі у судовому засіданні. У разі неможливості прибути в призначений строк він зобов'язаний завчасно повідомити про таку неможливість та її причини суд, а у разі, якщо він призначений органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, – також і цей орган (установу).

Захисник без згоди обвинуваченого не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в цьому провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю.

Захисник після його залучення має право відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у випадках: 1) якщо є обставини, які згідно з КПК виключають його участь у кримінальному провадженні; 2) незгоди з обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків його обов'язкової участі як захисника; 3) умисного невиконання обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог КПК тощо; 4) якщо він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним.

Відповідно до ч. 4 ст. 46 і ч. 4 ст. 58 КПК адвокат як захисник або представник потерпілого користується процесуальними правами особи, захист якої він здійснює або інтереси якої представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється ними безпосередньо і не може бути доручена захиснику (наприклад, право давати показання). Представляючи інтереси цивільного позивача чи відповідача, адвокат користується процесуальними правами зазначених особи (ч. 3 ст. 63 КПК).

Крім цього, ст. 20 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», встановлює такі права адвоката: 1) звертатися з адвокатськими запитаннями, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових

і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб); 2) представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими і службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами; 3) ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом; 4) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку; 5) доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги; 6) бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг; 7) збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою; 8) застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом; 9) посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів; 10) одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань; 11) користуватися іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами.

Апеляційне провадження – стадія кримінального процесу, в якій за поданням прокурора або скаргою (апеляцією) інших учасників процесу суд переглядає кримінальну справу. Особливістю цієї стадії є те, що переглядаються рішення (вирок, постанова, ухвала), які ще не набрали законної сили. Забезпечення апеляційного оскарження рішень суду є конституційною засадою судочинства в Україні.

Представники і законні представники потерпілого, цивільного позивача оскаржують судові рішення тільки в інтересах осіб, яких представляють. Вважається, що скарги законних представників мають розглядатись незалежно від позиції, яку займає у справі неповнолітній засуджений або потерпілий. Ця позиція ще має одержати підтвердження судовою практикою, але вона видається слушною.

Згідно зі ст. 393 КПК обвинувачений, стосовно якого ухвалено обвинувальний вирок, його законний представник чи захисник можуть оскаржити вирок в частині, що стосується інтересів обвинуваченого; обвинувачений, стосовно якого ухвалено виправдувальний вирок, його законний представник чи захисник – в частині мотивів і підстав виправдання.

Предметом судового розгляду в апеляційному суді є перевірка законності, обґрунтованості та справедливості вироку. Саме ці обставини, повинен мати на увазі адвокат, готуючи апеляційну скаргу. За результатами спрощеного провадження в порядку, передбаченому статтями 381 та 382 КПК, вирок не може бути оскаржений в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини.

Судове рішення суду першої інстанції не може бути оскаржене в апеляційному порядку з підстав заперечення обставин, які ніким не оспарювалися під час судового розгляду і дослідження яких було визнано судом недоцільним відповідно до положень ч. 3 ст. 349 КПК.

Ці позиції КПК вимагають з боку адвокатів особливої пильності. Дуже легко відмовитись від дослідження певних обставин у порядку ст. 349 КПК, а потім буде неможливо виправити становище на подальших стадіях судового процесу.

Суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів стосовно тих обставин, які ніким не оспарюються. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку.

Відповідальною для захисту є норма ст. 349 КПК, яка передбачає, що обсяг доказів, які досліджуватимуться, та порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду й у разі потреби можуть бути змінені. Адвокат має добре продумати клопотання про коло доказів, які досліджуються, як тих, що подаються захистом, так і тих, що подаються обвинуваченням. За певних умов для обвинувачення може бути вигідною ситуація притримання частини доказів з тим, щоб використати їх в останній момент, коли захист не готовий до їх дослідження і спростування. Адвокат має це враховувати.

Для особи, яка перебуває під вартою, строк подання апеляційної скарги обчислюється з моменту вручення їй копії судового рішення.

Адвокат й обвинувачений мають знати, що вироки, укладені на основі примирення, угоди у кримінальному провадженні, угоди про визнання винуватості, можуть оскаржуватись тільки в частині недотримання цих угод.

Ст. 404 КПК передбачає можливість виходу за межі апеляції, якщо цим не погіршується становище обвинуваченого. Тільки у разі покращення становища обвинуваченого суд вправі вийти за межі скарги.

Отже, основними документами для адвоката в апеляційному провадженні є апеляційна скарга та заперечення на неї. Право на подання заперечень на апеляційну скаргу та її форму передбачено ст. 402 КПК України, чим підкреслено вагомість цього документа. Отже, суд дає оцінку вироку суду або ухвалі на підставі змагальних документів якими є апеляційна скарга та заперечення на неї. Викладаючи заперечення на скаргу прокурора, захисник має не тільки дати обґрунтування щодо змісту і вимог апеляційної скарги, а й викласти мотивувальну частину свого заперечення (це ж стосується апеляційної скарги) так, якби захисник бажав щоб була викладена мотивувальна частина судового рішення. Тоді суддям буде легше сформулювати своє рішення.

Вважається доцільним разом з апеляцією подавати скарги на дії органів дізнання, слідчого, прокурора, які розглядались слідчим суддею, а якщо є вирок щодо працівника міліції, який вступив у законну силу, то доцільно його подати.

Виправдувальний вирок, ухвалений судом першої інстанції, може бути скасований лише у разі, якщо апеляційну скаргу подав прокурор,

потерпілий чи його представник, а також на підставі апеляційної скарги обвинуваченого, його захисника з мотивів і підстав виправдання.

Статтею 424 КПК України визначені судові рішення, які можуть бути оскаржені *в касаційному порядку*»:

У касаційному порядку можуть бути оскаржені вироки та ухвали про застосування або відмову у застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції, постановлені щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції.

Ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також ухвали суду апеляційної інстанції можуть бути оскаржені в касаційному порядку, якщо вони перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Заперечення проти інших ухвал можуть бути включені до касаційної скарги на судові рішення, ухвалені за наслідками апеляційного провадження.

Вирок суду першої інстанції на підставі угоди після його перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на такий вирок можуть бути оскаржені в касаційному порядку:

1) засудженим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без згоди засудженого на призначення покарання; невиконання судом вимог, встановлених ч. 4–7 ст. 474 КПК, у тому числі нероз'яснення засудженому наслідків укладення угоди;

2) потерпілим, його представником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без згоди потерпілого на призначення покарання; невиконання судом вимог, встановлених ч. 6, 7 ст. 474 КПК нероз'яснення потерпілому наслідків укладення угоди;

Статтею 425 КПК України унормовано *право на касаційне оскарження, яким наділені*:

1) засуджений, його законний представник чи захисник – у частині, що стосується інтересів засудженого;

2) виправданий, його законний представник чи захисник – у частині мотивів і підстав виправдання;

3) підозрюваний, обвинувачений, його законний представник чи захисник;

4) законний представник, захисник неповнолітнього чи сам неповнолітній, щодо якого вирішувалося питання про застосування примусових заходів виховного характеру, – в частині, що стосується інтересів неповнолітнього;

5) законний представник чи захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру;

6) прокурор;

7) потерпілий або його законний представник чи представник – у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції;

8) цивільний позивач, його представник або законний представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;

9) цивільний відповідач або його представник – у частині, що стосується вирішення цивільного позову;

10) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, – у частині, що стосується інтересів юридичної особи.

Особам, які мають право подати касаційну скаргу, надається можливість ознайомитися в суді з матеріалами кримінального провадження для вирішення питання про подання касаційної скарги.

Згідно ст. 434 КПК України касаційний розгляд здійснюється згідно з правилами розгляду в суді апеляційної інстанції з урахуванням особливостей, передбачених відповідною главою КПК.

Після виконання дій, передбачених ст. 342–345 КПК України, і вирішення клопотань учасників судового провадження суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі зміст судових рішень, що оскаржуються, касаційної скарги та заперечень на неї.

Сторони кримінального провадження та інші учасники судового провадження висловлюють свої доводи. Першою висловлює доводи особа, яка подала касаційну скаргу. Якщо касаційні скарги подали

обидві сторони кримінального провадження, першими висловлюють доводи учасники судового провадження зі сторони захисту. За ними висловлюють доводи інші учасники судового провадження. Суд має право обмежити тривалість висловлення доводів, встановивши для всіх учасників судового провадження однаковий проміжок часу, про що оголошується на початку судового засідання.

Неприбуття сторін або інших учасників кримінального провадження не перешкоджає проведенню розгляду, якщо такі особи були належним чином повідомлені про дату, час і місце касаційного розгляду та не повідомили про поважні причини свого неприбуття. Якщо для участі в розгляді в судові засідання не прибули учасники кримінального провадження, участь яких згідно з вимогами цього Кодексу або рішенням суду касаційної інстанції є обов'язковою, касаційний розгляд відкладається.

===== 69. Випадки обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні. Порядок призначення, обрання, тимчасового призначення захисника

Стаття 52 Кримінального процесуального кодексу України чітко регламентує випадки обов'язкової участі захисника, а саме:

Участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів. У цьому випадку участь захисника забезпечується з моменту набуття особою статусу підозрюваного.

В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні:

1) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

2) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

3) щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, – з моменту встановлення цих вад;

4) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, – з моменту встановлення цього факту;

5) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, – з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності;

6) щодо реабілітації померлої особи – з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи;

8) щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, – з моменту прийняття відповідного процесуального рішення;

9) у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості – з моменту ініціювання укладення такої угоди.

Відповідно до ст. 48 КПК України захисник може у будь-який момент бути залученим підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення конкретного захисника.

Захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням у випадках та в порядку, визначених ст.ст. 49 та 53 цього Кодексу.

Згідно ст. 49 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадках, якщо:

1) відповідно до вимог ст. 52 цього Кодексу участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника;

2) підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно;

3) слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його.

Захисник може бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

У випадках, передбачених частиною першою цієї статті, слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя та суд постановляє ухвалу, якою доручає відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному провадженні.

Постанова (ухвала) про доручення призначити адвоката негайно направляється відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, і є обов'язковою для негайного виконання. Невиконання, неналежне або несвоєчасне виконання постанови (ухвали) про доручення призначити адвоката тягнуть відповідальність, встановлену законом.

Відповідно до ст. 53 КПК України можливо залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії.

У такому разі слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд залучають захисника для проведення окремої процесуальної дії в порядку, передбаченому ст. 49 цього Кодексу, виключно у невідкладних випадках, коли є потреба у проведенні невідкладної процесуальної дії за участю захисника, а завчасно повідомлений захисник не може прийти для участі у проведенні процесуальної дії чи забезпечити участь іншого захисника або якщо підозрюваний, обвинувачений виявив бажання, але ще не встиг залучити захисника або прибуття обраного захисника неможливе.

Запросити захисника до участі в окремій процесуальній дії має право і сам підозрюваний, обвинувачений. Якщо потреби у проведенні невідкладних процесуальних дій за участю захисника немає і коли

неможливе прибуття захисника, обраного підозрюваним, обвинуваченим, протягом двадцяти чотирьох годин, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право запропонувати підозрюваному, обвинуваченому залучити іншого захисника.

Під час проведення окремої процесуальної дії захисник має ті ж самі права й обов'язки, що й захисник, який здійснює захист протягом кримінального провадження.

Захисник як до процесуальної дії, так і після неї має право зустрічатися з підозрюваним, обвинуваченим для підготовки до проведення процесуальної дії або обговорення її результатів.

Здійснення захисту під час проведення окремої процесуальної дії не покладає на захисника обов'язку надалі здійснювати захист у всьому кримінальному провадженні або на окремій його стадії.

Згідно ст. 41 Правил адвокатської етики адвокату, який здійснював (здійснює) захист клієнта за дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, зобов'язується укласти договір на надання професійної правничої (правової) допомоги цьому ж клієнту у цьому провадженні, а також з цих самих чи пов'язаних з ними обставинах, по яких адвоката було залучено для надання безоплатної правової допомоги.

70. Відмова адвоката від здійснення захисту. Відмова від захисника та його заміна у кримінальному провадженні

Захисник після його залучення має право відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у випадках: 1) якщо є обставини, які згідно з КПК виключають його участь у кримінальному провадженні, а саме за статтею 78 (підстави для відводу захисника, представника):

Захисником, представником не має права бути особа, яка брала участь у цьому ж кримінальному провадженні як слідчий суддя, суддя, присяжний, прокурор, слідчий, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач.

Особа не має права брати участь у цьому ж кримінальному провадженні як захисник або представник також у випадках: 1) якщо вона у цьому провадженні надає або раніше надавала правову допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про надання правової допомоги; 2) зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю (зупинення дії свідочтва про право на зайняття адвокатською діяльністю або його анулювання) в порядку, передбаченому законом; 3) якщо вона є близьким родичем або членом сім'ї слідчого, прокурора, потерпілого або будь-кого із складу суду;

2) незгоди з обвинуваченням щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків його обов'язкової участі як захисника; 3) умисного невиконання обвинуваченням умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог КПК тощо; 4) якщо він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним (ст. 47 КПК України).

На відміну від адвоката, підозрюваний (обвинувачений) має право відмовитися від захисника або замінити його без роз'яснення причин.

Відмова від захисника або його заміна повинна відбуватися виключно в присутності захисника після надання можливості для конфіденційного спілкування. Така відмова або заміна фіксується у протоколі процесуальної дії.

Відмова від захисника не приймається у випадку, якщо його участь є обов'язковою. У такому випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений відмовляється від захисника і не залучає іншого захисника, захисник повинен бути залучений у порядку, передбаченому ст. 49 КПК, для здійснення захисту за призначенням (ст. 54 КПК).

Правила адвокатської етики в ст. 31 наголошують: «Розірвання договору про надання правової допомоги з ініціативи клієнта та/або особи, яка уклала договір в інтересах клієнта, не є показником незадовільної роботи адвоката (адвокатського бюро, адвокатського об'єднання)».

Відповідно до ст. 35 Правил адвокатської етики при розірванні договору (незалежно від причин) адвокат зобов'язаний: повернути

клієнту отримані від нього документи, а також документи, видані адвокату для клієнта іншими особами в ході виконання доручення; поінформувати клієнта щодо здійсненої адвокатом роботи (наданих послуг) і передати клієнту копії процесуальних документів, наявних у адвоката.

Обов'язки адвоката, що впливають з принципів конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів, продовжують діяти і після завершення виконання адвокатом договору.

Приписи, визначені в цій статті Правил, не поширюється на випадки розірвання договору адвокатом з підстав грубого порушення клієнтом зобов'язань, прийнятих на себе згідно з договором.

71. Поняття, сутність та основні елементи тактики захисту. Принципи тактики та методики захисту

Досконале опанування адвокатами методикою захисту інтересів клієнта є запорукою його високого професіоналізму. Вимоги щодо цього містяться у п. 9 Основних положень про роль адвокатів, прийнятих восьмим Конгресом ООН з попередження злочинів у серпні 1990 р. в Нью-Йорку, відповідно до якого уряди, професійні асоціації адвокатів та навчальні інститути мають забезпечити отримання адвокатами відповідної освіти, підготовки і знань як ідеалів та етичних обов'язків адвокатів, так і прав людини та основних свобод, визнаних національним і міжнародним правом. Крім того, відповідно до ст. 11 Правил адвокатської етики (затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року «09» червня 2017 року, зі змінами затвердженими З'їздом адвокатів України 2019 року «15» лютого 2019 року): «Зважаючи на суспільну значущість і складність професійних обов'язків адвоката, від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, ґрунтовне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва».

В силу принципу змагальності протилежні сторони мають здебільшого різний процесуальний інтерес у справі, а тому для його

досягнення тактиці однієї сторони має протистояти тактика іншої сторони, зокрема, тактиці сторони обвинувачення в кримінальному судочинстві – тактика захисту, тактиці представників позивачів у цивільному, господарському судочинстві – тактика представників відповідачів тощо.

Тактика адвокатської діяльності саме в кримінальному судочинстві є найбільш яскравою та деталізованою.

Адвокатську тактику стосовно кримінального судочинства можна визначити як систему напрацьованих на основі досягнень науки і досвіду адвокатської діяльності положень і рекомендацій щодо найбільш раціональної організації роботи адвоката-захисника при розслідуванні та судовому розгляді кримінальних справ і найбільш ефективних способів та прийомів захисту прав і законних інтересів підзахисного.

Первинний елемент тактики захисту – тактичний прийом як найбільш раціональний та ефективний у конкретній ситуації спосіб здійснення передбаченої процесуальним законом чи не забороненої ним дії, спрямованої на досягнення мети захисту. До числа більш загальних прийомів входять прийоми допиту підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, потерпілого, свідка, експерта, способи, які використовуються захисником у ході окремих слідчих і судових дій, заявлення клопотань, ознайомлення з матеріалами справи, прийняття рішення про участь або неучасть у тій чи іншій слідчій дії. Специфічними є й способи та прийоми самостійного збирання захисником доказів у кримінальній справі, зокрема запитування і одержання документів чи їх копій від громадян та юридичних осіб, отримання письмових висновків фахівців з питань, що потребують спеціальних знань, опитування громадян, а також їх подання органу, у провадженні якого перебуває справа. Усі дії захисника мають відповідати вимогам законності, допустимості, вибірковості та етичності.

Тактика захисту, на відміну від тактики обвинувачення, не лише виключно динамічна, а й надзвичайно гнучка і має чітко виражений ситуаційний характер. Саме ситуаційні моменти впливають на те, який комплекс тактичних способів і прийомів обере захисник у тій чи іншій процесуальній ситуації, стадії процесу чи на його етапі – при побаченні з підзахисним віч-на-віч, допиті обвинуваченого, ознайомленні

з матеріалами справи, у судових дебатах тощо. Тому-то й виділяють, наприклад, тактику участі захисника у здійсненні слідчих дій у цілому та окремих їх видів, технологію вивчення матеріалів справи і тактику підготовки захисника до розгляду кримінальної справи в суді тощо.

Джерелами методики та тактики захисту є Кримінальний, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», міжнародно-правові договори, інші закони України, методичні рекомендації адвокатських органів, наукові розробки фахівців з адвокатології, криміналістики, психології, риторики тощо, а також слідча, судова та безумовно адвокатська практика.

У методиці захисту засоби і прийоми тактики захисника акумулюються головним чином відповідно до особливостей видів злочинів, що розслідуються чи розглядаються в суді. Тактика захисту розглядає прийоми опитування громадян, але не відповідає на питання, у чому полягають особливості опитування захисником громадянина-очевидця у справах, припустимо, про дорожньо-транспортні події, проти правосуддя тощо. Або – криміналістична техніка розкриває механізм виникнення слідів рук, але не дає і не може дати відповіді на питання, на яких предметах частіше за все утворюються сліди при вчиненні крадіжок, убивств. Виявлення таких особливостей якраз і є завданням методики. Тобто предметом методики є те, що відрізняє роботу з доказами в різних категоріях кримінальних справ.

При визначенні методики захисту важливо враховувати *принципи* законності, етичності та наукової обґрунтованості тактичних прийомів і засобів.

Принцип законності означає, що кожний захисний засіб і прийом і вся їх система у цілому повинні бути в рамках закону або не заборонені законом. Це впливає із законодавчих приписів, згідно з якими захисник зобов'язаний використовувати передбачені в законодавчих актах засоби захисту.

Етичність, тобто відповідність принципам моралі, вимогам професійної етики адвоката, полягає в тому, що захист не повинен:

- а) ґрунтуватися на фактичних даних, що принижують честь і гідність обвинуваченого, потерпілого та інших осіб, якщо такі дані не впливають на питання доведеності вини чи ступінь відповідальності під-

захисного; б) ґрунтуватися на спонуканні свого підзахисного чи інших осіб до обмови ними завідомо невинуватих, а також на обвинуваченні винних осіб у більшому обсязі, ніж це відповідає їх фактичній винуватості; в) перешкоджати свідомому і вільному бажанню підзахисного визнати свою вину у вчиненні злочину; г) залишати підзахисного в необізнаності щодо всіх правових і фактичних аспектів його справи; ґ) ґрунтуватися на використанні завідомо неправдивих відомостей; д) необґрунтовано підривати авторитет слідчих, прокурорських та судових органів і окремих працівників.

Під принципом наукової обґрунтованості слід розуміти науковість методики за джерелом походження (результат наукової розробки) або засобом перевірки (перевірка рекомендацій практикою); відповідність методики сучасним науковим уявленням, сучасному стану криміналістичної техніки й тактики і стану наук, з яких запозичені окремі методичні положення; можливість наукового передбачення результатів застосування методики і визначення ступеня точності цих результатів; можливість завчасного обґрунтованого визначення найбільш оптимальних умов застосування системи тактичних прийомів і методики захисту в цілому.

На думку відомого адвоката Я. Зейкана, обираючи тактику захисту клієнта, варто дотримуватися такого алгоритму:

З'ясувати з клієнтом мету, яку він хоче досягти відносно себе. Адвокат зобов'язаний захищати будь-якого клієнта, незалежно від ступеню його вини у вчиненні злочину. Визначитися з правовою позицією захисту.

Існують чотири варіанти позиції захисту: (а) визнання вини повністю; (б) визнання вини частково; (в) повне не визнання вини; (г) позиція мовчання.

Повне визнання вини може не влаштовувати вашого клієнта і необхідно враховувати ризики, щоб йти на такий крок. З іншого боку, ваш клієнт може думати над тим, що ви вже змовилися зі слідством і рекомендуєте визнати часткову вину і він може думати над тим, як відмовитися від ваших послуг. Але іноді, бувають різні ситуації, краще на це піти.

Позиція мовчання – є найкращою позицією, бо вона не накладає ані на адвоката, ані на його клієнта обов'язків. Бо клієнт мовчить і не

підписує жодного документу. Але на жаль часто трапляється, що не можна клієнта вмовити мовчати. Вони, якимось хочуть все розповісти одразу і показати, що вони абсолютно не винні.

З'ясувати з клієнтом якомога більше деталей. Для цього необхідно постійно з ним спілкуватися. Для позитивного вирішення справи зі сторони клієнта і прийняття ним обраної вами стратегії захисту, необхідно узгоджувати з ним всі ваші дії. Оскільки суд виходить з тих матеріалів, що є, і якщо доходить до суду вищої інстанції, докази вже не перепроверяються.

Бути готовими до того, що клієнт (через відсутність спеціальних знань) може не погодитися з тією стратегією захисту, яку адвокат обирає для нього. Бо інакше можуть виникати проблеми, через те, що клієнт буде бігати від одного адвоката до іншого або консультуватися одночасно ще з кимось, крім вас і те, що інший адвокат, який не є основним, може не знати всієї інформації по справі і порадить такі дії, які можуть нашкодити вашому клієнту. Якщо ви – є таким іншим адвокатом, то це дуже невдячна і некоректна робота.

Потрібно враховувати, що слідчого і прокурора теж цікавить ваш клієнт.

Володіти мистецтвом відбору фактів та обставин і відбору тієї судової практики, яка має значення для справи¹.

Слід враховувати ч. 2 ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», відповідно до якої адвокату забороняється:

- використовувати свої права всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта;
- без згоди клієнта розголошувати відомості, що становлять адвокатську таємницю, використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб;
- займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта;
- відмовлятися від надання правової допомоги, крім випадків, установлених законом.

Тактика захисту адвокатом інтересів клієнта охороняється чинним законодавством: відповідно до пп. 15 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про

¹ Зейкан Я. Стратегія і тактика захисту в кримінальних справах за правилами КПК 2012 року. <https://www.hsa.org.ua/blog/strategiya-i-taktyka-zahystu-v-kryminalnyh-spravah-za-pravylamy-kpk-2012-roku/>

адвокатура та адвокатську діяльність» не можуть бути підставою для притягнення адвоката до відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта, заяви у засобах масової інформації, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката.

===== 72. Принцип професійної компетентності у діяльності адвокатури

Важливий принцип діяльності адвокатури є *принцип професійної компетентності*. З огляду на суспільну значущість і складність професійних обов'язків адвоката від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, ґрунтовне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва. Адвокат зобов'язаний надавати клієнтам правову допомогу, здійснювати їх захист і представництво компетентно і добросовісно, що вимагає знання відповідних норм права, наявності необхідного досвіду їх застосування, урахування всіх обставин, що стосуються доручення клієнта, та можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до виконання доручення.

Адвокат має постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію, володіти достатньою інформацією про зміни у чинному законодавстві.

Адвокат повинен забезпечувати обґрунтовано необхідний рівень компетентності своїх помічників, стажистів, технічного персоналу та інших осіб, що залучаються ним для виконання окремих робіт у зв'язку з виконанням доручення.

Компетентність адвоката означає наявність правових та інших спеціальних знань, навичок та вмінь, професійного досвіду, які набуваються внаслідок професійної підготовки та здійснення професійної діяльності. Компетентне ведення юридичної справи складається з розслідування і аналізу фактичної інформації, правових елементів проблеми, застосування необхідних методів і процедур, адекватної підготовки, що відповідають стандартам професійної діяльності (статті 7, 11 Правил адвокатської етики).

Згідно ст. 17 Правил адвокатської етики, приймаючи доручення про надання професійної правничої (правової) допомоги, адвокат повинен зважити на свої можливості щодо його виконання.

Адвокат не повинен здійснювати ведення справи, що не відповідає його рівню професійної компетенції, без участі та за згодою клієнта в ній іншого адвоката, який володіє необхідною компетенцією.

Саме професіоналізм дозволяє адвокатурі виступати інструментом забезпечення права громадян на здобуття саме професійної правничої допомоги. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не регулюють питання про обов'язковість підтримки і підвищення адвокатом свого професійного рівня, пп.4 п.1 статті 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вказує на обов'язок адвоката постійно підвищувати свій професійний рівень. Проте без введення обов'язкового механізму підвищення кваліфікації – це не більше ніж норма-декларація. Без систематичного підвищення і підтвердження адвокатами, що діють, своєї кваліфікації у спеціальних навчальних центрах або інших навчальних організаціях реальність права громадян на професійну правничу допомогу не може бути забезпечена на належному рівні.

Порядок та форми підвищення кваліфікації адвокатами врегульований Порядком підвищення кваліфікації адвокатами України, затвердженим рішенням Ради адвокатів України від 21 вересня 2019 року № 111.

Для вітчизняної адвокатури може бути цікавим досвід *Франції*, де адвокати зобов'язані 1 раз в 5 років проходити курси підвищення кваліфікації і отримувати відповідний сертифікат, а адвокати, які не мають подібних сертифікатів, платити підвищені (в порівнянні зі своїми колегами, що підвищили кваліфікацію) внески по страхуванню своєї професійної відповідальності.

73. Тактика та методика адвокатської діяльності на стадії досудового розслідування

Під час ведення кримінальних справ адвокат повинен суворо дотримуватися Правил адвокатської етики. Так, згідно ст. 19 цього до-

кумента адвокату забороняється приймати доручення, якщо результат, якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких клієнт наполягає, є протиправними, або якщо доручення клієнта виходить за межі професійних прав і обов'язків адвоката. У випадках, якщо зазначені обставини не є очевидними, адвокат має надати відповідні роз'яснення клієнту. Якщо за таких обставин не вдається узгодити з клієнтом зміну змісту доручення, адвокат зобов'язаний відмовитись від укладення договору з клієнтом.

Адвокат не має права в своїй професійній діяльності вдаватися до засобів та методів, які суперечать чинному законодавству або цим Правилам.

В широкому розумінні тактика – це визначення методів, шляхів, засобів, форм боротьби, що найбільше відповідають конкретним обставинам у даний момент і забезпечують стратегічний успіх. У переносному розумінні тактика – це прийоми, засоби досягнення якоїсь мети, лінія поведінки когось. Тактику адвокатської діяльності можна визначити як створені на основі досягнень науки і досвіду адвокатської діяльності рекомендації по розробці оптимального варіанту правової позиції захисту і його реалізації в конкретних умовах і по найбільш ефективних способах здійснення адвокатом дій по захисту прав і законних інтересів громадян.

Методику прийнято визначати як сукупність взаємозв'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої діяльності. Методика містить у собі теоретичні і практичні рекомендації щодо ефективного використання процесуальних засобів, тактичних і технічних прийомів для забезпечення належного захисту прав особи у кримінальному судочинстві. Методи захисту повинні бути законними.

Слушно визначили поняття тактики та методики адвокатської діяльності В. К. Матвейчук і А. В. Закревский: «Тактику захисту в судовому розгляді кримінальної справи доцільно розглядати як систему наукових положень та заснованих на них рекомендацій по плануванню та організації захисту, вибору лінії поведінки суб'єктом захисту, з урахуванням взаємовідносин з іншими учасниками процесу, а також інших правил, які застосовуються у відповідності з кримінально-процесуальним законом, і направлені на ефективний захист прав та інтересів».

есів підсудного. Методику захисту в кримінальних справах на судовому слідстві та в судових дебатах у суді першої інстанції можна визначити, як систему правил і прийомів роботи захисника, застосування яких ґрунтується на принципі законності, що обов'язкові до виконання адвокатом з метою найбільш успішного досягнення завдань захисту в даних стадіях судового розгляду»¹.

Для належного захисту прав особи на стадії досудового розслідування можна запропонувати такі дії.

Після отримання доручення центру з надання безоплатної правової допомоги або після укладення договору про надання правової допомоги захисник у визначений законодавством або розумний строк ознайомлюється з матеріалами кримінального провадження, проводить конфіденційне побачення з клієнтом, під час якого має роз'яснити його права із врученням відповідної пам'ятки, з'ясовує обставини кримінального правопорушення у викладенні клієнта, отримує від нього інформацію, що має правове значення, узгоджує правову позицію з клієнтом та за результатами складає відповідний протокол за формою згідно з додатком 1 до Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі, затверджених наказом Міністерства юстиції України 25.02.2014 № 386/5.

У разі неможливості реалізувати право на конфіденційне побачення захисник робить запис про порушення права на захист у цій частині в протоколі відповідної процесуальної дії та подає відповідну скаргу процесуальному керівнику або слідчому судді.

У випадку, коли участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений відмовляються від захисника і не залучають іншого захисника, призначений центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги захисник продовжує виконувати свої професійні обов'язки.

З урахуванням узгодженої правової позиції сторони захисту захисник бере участь в усіх процесуальних діях, що проводяться за участю його клієнта, або таких, що можуть обмежити або порушити права та законні інтереси його клієнта.

¹ Матвійчук В. К., Закревський А. В. Тактика та методика участі адвоката захисника у судовому слідстві та судових дебатах у кримінальних справах / В. К. Матвійчук і А. В. Закревський // Юридична наука, 2012, № 3, с. 139

Захисник негайно вживає заходів для надання клієнту медичної допомоги, фіксації тілесних ушкоджень, проведення судово-медичної експертизи, якщо зовнішній вигляд або стан клієнта свідчать про застосування до нього насильства або за наявності скарг клієнта про його застосування.

Захисник з'ясовує наявність фактів застосування до клієнта катувань, інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження з боку службових осіб оперативних підрозділів, органів досудового розслідування, пенітенціарної служби, інших службових осіб і за наявності таких фактів складає відповідний протокол, письмово повідомляє про згадані факти процесуального керівника та звертається у порядку статті 206 КПК України з відповідною заявою до слідчого судді.

При здійсненні захисту осіб, які утримуються під вартою і є пацієнтами замісної підтримувальної терапії або мають хронічні захворювання, що потребують безперервного лікування, захисник невідкладно звертається до адміністрації місця утримання або службової особи, відповідальної за перебування затриманих, з вимогою про надання медичної допомоги та заявляє клопотання про забезпечення безперервного лікування.

Захисник дотримується встановлених законом процесуальних строків у кримінальному провадженні та з урахуванням узгодженої правової позиції сторони захисту оскаржує їх порушення іншими його учасниками.

У разі незгоди клієнта з будь-якими процесуальними рішеннями, діями або бездіяльністю слідчого, прокурора, слідчого судді або суду і за наявності законних підстав захисник складає відповідну скаргу та роз'яснює клієнтові порядок і наслідки її подання. У разі коли захисник вважає за необхідне оскаржити процесуальне рішення, дії чи бездіяльність згаданих осіб, а клієнт заперечує проти цього, захисник оформлює письмову відмову клієнта від пропонуваного оскарження.

У разі перебування клієнта під вартою захисник відвідує його в ізоляторі тимчасового тримання, слідчому ізоляторі або установі виконання покарань.

Захисник збирає докази, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність клієнта.

Захисник роз'яснює клієнту можливість укладення угоди про визнання винуватості та про примирення, її умови, порядок та наслідки укладення. За бажанням клієнта захисник готує проект відповідної угоди.

У разі порушення професійних прав адвоката та гарантій адвокатської діяльності захисник невідкладно письмово інформує про це центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги та /або Раду адвокатів відповідної області.

У разі відмови затриманого від призначеного центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги захисника останній особисто перевіряє, чи є така відмова добровільною і чи не є вона результатом тиску з боку службових осіб органів досудового розслідування, прокуратури, суду. Заява про відмову від захисника оформляється клієнтом після конфіденційного побачення, під час якого захисник роз'яснює клієнту його права, визначені Конвенцією та КПК, із врученням відповідної пам'ятки, наданої центром, та можливі наслідки відмови від захисника і переконується, що права й наслідки відмови від захисника клієнту зрозумілі.

За наявності підстав вважати затримання особи без ухвали слідчого судді, суду незаконним захисник звертається із заявою до слідчого судді щодо незаконного позбавлення особи свободи у межах його територіальної юрисдикції у порядку статті 206 КПК.

Захисник докладає розумних зусиль для одержання документів, що підтверджують обставини, які характеризують особу клієнта, свідчать про його родинні та соціальні зв'язки і можуть бути враховані судом при вирішенні питання про обрання, зміну чи скасування запобіжного заходу.

Захисник ознайомлюється з клопотанням про обрання, продовження або зміну запобіжного заходу, бере участь у розгляді слідчим суддею питання про застосування, продовження або зміну запобіжного заходу, у разі наявності на те розумних підстав висловлює обґрунтовані заперечення щодо достатності викладених у клопотанні слідчого, прокурора фактів та доказів обґрунтованої підозри, обвинувачення та обставин, на підставі яких він дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків на користь тримання особи під вартою.

У разі обрання слідчим суддею щодо клієнта запобіжного заходу за наявності розумних підстав вважати таке рішення необґрунтованим та з урахуванням узгодженої правової позиції сторони захисту захисник готує і подає апеляційну скаргу. У разі апеляційного оскарження стороною обвинувачення ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні клопотання прокурора про обрання запобіжного заходу захисник подає заперечення.

Отримавши повідомлення сторони обвинувачення про завершення досудового розслідування та відкриття його матеріалів для ознайомлення, захисник письмово підтверджує факт доступу до матеріалів досудового розслідування, реалізує своє право та забезпечує реалізацію права свого клієнта на ознайомлення з ними у достатній для цього час.

Захисник за запитом прокурора надає йому доступ до наявних речових доказів або їх частин, документів або копій з них та можливість скопіювати або відобразити їх іншим чином, а також доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту і якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді, крім будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Як відзначає український вчений О. В. Синєокий, «Існують дві протилежні позиції: 1) адвокат повинен захищати лише законні інтереси, т. п. Тільки ті, які не суперечать інтересам правосуддя; 2) адвокат повинен захищати підсудного в будь-якому випадку, в тому числі і всупереч суспільним інтересам (навіть незаконний інтерес підсудного повинен сприйматися адвокатом як обов'язковий для виконання, оскільки він є представником такої людини). На думку деяких авторів сутність розбіжностей полягає в необхідності диференціювання позиції адвоката в залежності від стадії процесу: початкової (вихідної) і кінцевої (заклучній). Перша базується на презумпції невинності, оскільки доказів досудового слідства недостатньо для висновку про винність; активність адвоката тут спрямована на встановлення всіх обставин, які виправдовують обвинуваченого або пом'якшують його вину. Після ознайомлення з матеріалами справи адвокат визначає початкову право-

ву позицію захисту, яка залишається незмінною до повної перевірки всіх доказів. Коли дослідження доказів судом завершується, адвокат формулює кінцеву (заключну) позицію, на основі якої готує і виголошує свою захисну промову. Намагаючись примирити протилежні точки зору про колізії правових позицій захисника і підзахисного, деякі вчені і практикуючі адвокати пропонували компромісні варіанти, що допускають можливість альтернативної позиції: захисник підтримує позицію підзахисного, який заперечує свою провину, і одночасно дає інше тлумачення, засноване на визнанні його винним, і свої пропозиції на той випадок, якщо суд не сприймає позицію захисту про виправдання. Такої точки зору дотримувалися відомий російський адвокат Г. Резник і деякі інші. Твердження про те, що захисник не має права зайняти самостійну правову позицію при запереченні обвинуваченим своєї провини, призводить до висновку про те, що він зобов'язаний ставити питання про виправдання без застережень»¹.

Використовуючи всі передбачені законом засоби для з'ясування сприятливих для обвинуваченого обставин, адвокат повинен виходити з обов'язкового для цієї професії правила, аналогічного правилу, встановленому для лікаря: не шкодити.

74. Особливості участі захисника в судових дебатах

Судові дебати – самостійна частина судового розгляду, в якій сторони у промовах та репліках оцінюють обставини, встановлені в ході судового слідства, виходячи із своїх позицій, підбивають підсумок судового слідства, намагаючись у такий правомірний спосіб вплинути на суд перед тим, як той, вислухавши останнє слово підсудного, видалиться до нарадчої кімнати постановляти судові рішення. У судових дебатах найбільшою мірою проявляється змагальність як засада кримінального провадження. На цьому етапі судового розгляду всі обставини справи завдяки зусиллю сторін висвітлюються перед судом з різних сторін, тим самим забезпечуються умови для

¹ Синеокий О. В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты: Учебное пособие. Харків: Право, 2008. 496 с. С. 207–211.

всебічного і об'єктивного підходу до вирішення справи та постановлення законного й обгрунтованого рішення суду.

Відповідно до ч. 1 ст. 364 КПК, у судових дебатах виступають прокурор, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник, обвинувачений, його законний представник, захисник.

Після проголошення промов у судових дебатах, сторони можуть виступити один раз з реплікою. **Репліка** – відповідь, заперечення одного учасника судових дебатів щодо висловленого в судовій промові іншим учасником таких дебатів.

Репліка не є обов'язковим елементом дебатів. Правом репліки користуються лише за необхідності заперечення проти спотворення або невірно інтерпретованих фактів, обставин, чи помилкових заяв, які мали місце в промові учасника дебатів з протилежної сторони і які мають принциповий характер. Не слід користуватись правом реплік для повтору вже зазначених раніше фактів, якщо вони іншою стороною не піддавалися критиці, внаслідок якої були поставлені під сумнів.

Право обмінятися репліками мають всі учасники судових дебатів. Право останньої репліки належить обвинуваченому або його захиснику (ч. 7 ст. 364 КПК).

Учасники судового провадження мають право в судових дебатах посилатися лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні. Якщо під час судових дебатів виникне потреба подати нові докази, суд відновлює з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами, після закінчення якого знову відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин.

Відповідно до ч. 6 ст. 364 КПК, суд не має права обмежувати тривалість судових дебатів певним часом, але головуєчий має право зупинити виступ учасника дебатів, якщо він після зауваження: повторно вийшов за межі предмета кримінального провадження, що здійснюється або повторно допустив висловлювання образливого чи непристойного характеру.

В судових дебатах адвокат покликаний виконати один з основних обов'язків, покладених на захисника у ст. 47 КПК, щодо використан-

ня усіх незаборонених законом засобів захисту з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують обвинувачення, пом'якшують чи виключають його кримінальну відповідальність. Отже, адвокат обов'язково виступає із захисною промовою під час судових дебатов.

Одночасно брати участь у судовому розгляді можуть не більше 5-ти захисників одного обвинуваченого (ч. 3 ст. 46 КПК). Відповідно, якщо в судовому розгляді брали участь декілька захисників обвинуваченого, порядок виступів у судових дебатах визначається ними за взаємною згодою. У разі відсутності згоди порядок їх виступів встановлює суд (ч. 3 ст. 364 КПК).

Захисна промова адвоката – це промова в судових дебатах, в якій з точки зору захисту обвинуваченого дається аналіз доказів, викладаються міркування по суті обвинувачення, кваліфікації злочину, пропозиції про міру покарання, інші питання, які мають значення для правильного вирішення справи.

Захисник, основуючись на досліджених за його участю матеріалів справи, має необмежену можливість викласти суду всі свої докази на користь підсудного, доказувати їх істинність, співставляти і висловлювати думку про оцінку зібраних доказів, переконувати суд в обґрунтованості своєї точки зору.

Захисна промова, а саме її переконливість базується на таких визначальних моментах: 1) що говорити; 2) як говорити; 3) кому говорити; 4) хто говорить.

Зміст захисної промови визначається темою і предметом виступу, матеріалами кримінального провадження, позицією, яку зайняв захисник у ньому. Як правило, її зміст складається із двох груп основних елементів – фактів і оціночних міркувань.

Оскільки захисник проголошує свою промову після обвинувача, він повинен внести щось нове у висвітлення фактів, по-новому дослідити докази та характеристику особи обвинуваченого. Але захисник не повинен забувати про верховенство права, законність і об'єктивність, не перекирчувати факти й не вдаватися до фальші.

Будь-яка захисна промова обов'язково повинна містити такі складові частини:

- 1) вступ;

- 2) встановлення фактичних обставин справи, аналіз та оцінка доказів;
- 3) обґрунтування кваліфікації злочину;
- 4) характеристика особи обвинуваченого;
- 5) міркування про цивільний позов та про міру покарання;
- 6) заключна частина.

Вступна частина захисної промови повинна підготувати слухачів (суддів, присяжних, інших учасників судового засідання та присутніх в суді) до сприйняття тих фактів та тієї правової позиції, в яких захисник хоче переконати судову аудиторію. Саме тому не викликає належної уваги та довіри промова, яка розпочинається або з повторення формули обвинувачення, або із загально відомих висловів чи шаблонів. Чим більш оригінальним буде вступ, тим скоріше захисникові вдасться привернути увагу до своїх міркувань.

Аналізуючи **фактичні обставини справи та наявні в справі докази**, що підтверджують чи спростовують висунуте підзахисному обвинувачення, захисник завжди повинен пам'ятати про свій обов'язок діяти тільки на користь інтересів свого підзахисного, відстоюючи його права. Не можна визнати правильним та ефективним кроком захисника його висловлювання щодо встановлення винуватості підзахисного. Фактично це було б відмовою від підтримання захисту та переходом на сторону обвинувачення. Захисник в будь-якому разі, повинен знайти можливість спростувати, поставити під сумнів чи хоча б пом'якшити доводи обвинувачення. І це можливо зробити тільки послідовно та ґрунтовно піддаючи дослідженню доводи сторони обвинувачення та висуваючи свої версії перебігу подій, підкріплюючи їх доказовою базою захисту. Безумовно, захисникові треба орієнтуватись на предмет кримінально-процесуального доказування, визначений у ст. 91 КПК.

Особливу увагу захисник може приділити таким найчастіше спірним моментам, як наявність складу злочину, винуватості обвинуваченого у вчиненні злочину, певної форми вини, мети та мотиву злочину, причинного зв'язку між діянням та наслідками тощо.

Окрему увагу треба звернути захисникові на **процесуальні порушення**, якщо вони були допущені під час досудового розслідування. Перш за все, на факти порушення права на захист, а також інші

порушення кримінально-процесуального закону, що призвели чи могли призвести до неправильного розгляду обставин та негативно впливати на вирішення кримінального провадження.

Одним з найважливіших питань, якого традиційно торкається захисник у своїй промові, є питання, пов'язане з характеристикою особи обвинуваченого, в тому числі із аналізом обставин, що виключають його кримінальну відповідальність чи покарання або пом'якшують останнє. Пом'якшуючі покарання обставини перелічені у ст. 66 КК. Однак, цей перелік не є вичерпним. Тож саме захисникові може належати право першим розставити наголоси на тих обставинах, які обвинувачення не зазначило, але які можуть бути визнані судом як пом'якшувальні. Крім того, захисникові треба особливо ретельно підготуватись до характеристики самої особи обвинуваченого. Адже влучна, непересічна характеристика може справити на суд (особливо на суд присяжних) сильне позитивне враження.

Не може захисник не торкнутись у своїй промові і питання, пов'язаного із наслідками злочину та можливо завданої ним майнової шкоди і заявленим у зв'язку з цим цивільним позовом. Якщо розмір шкоди вже був проаналізований захисником раніше, все одно варто торкнутись цього питання, особливо, якщо підзахисний позитивно поставився стосовно потерпілого (добровільно відшкодував шкоду у повному обсязі, проявляв турботу та увагу до потерпілого тощо). За наявності процесуальних підстав захисник може ставити питання про відмову у задоволенні цивільного позову чи у залишенні його без розгляду. Щодо міри покарання, навіть у ситуації повного визнання вини обвинуваченим, захисник має вказати на наявні підстави для звільнення його від відповідальності, покарання чи застосування щодо нього найменш суворої міри покарання.

І, нарешті, захисна промова закінчується стислим підведенням підсумків вже викладеного, а точніше, лаконічним формулюванням остаточної правової позиції захисту. Звичайно, бувають випадки, коли може йти мова як про позицію повного виправдання, так і міркування щодо перекваліфікації дій підзахисного, чи існування пом'якшуючих покарання обставин. Це, так звана, альтернатива в промові захисника. Виходячи із спостережень адвокатів, такої альтернативи краще уникати, бо її висловлення захисником значно знижує пере-

конливий ефект промови. Однак, якщо наявна така ситуація, то вказана альтернативна позиція повинна бути в усякому разі лише прихованою. Основною позицією захисту може бути лише найбільш сприятлива для підзахисного точка зору на обставини справи.

Жодна промова не справить переконливого впливу, якщо вона не буде ретельно підготовлена захисником. Найбільшу переконливість має така послідовність викладення аргументів: спочатку один сильний доказ, потім декілька слабкіших і наприкінці – один найсильніший аргумент. Крім того, викладення доводів захисту повинно відповідати звичайній логічній послідовності, яка б визначала кожний наступний доказ як безумовний висновок із попереднього.

Побудова захисної промови та загальної поведінки адвоката в суді значно залежить від складу суду, на який планується здійснювати вплив.

При розгляді справи професійним суддею, промова має будуватися на чітко визначених фактах, юридичній оцінці події; на зверненні до законодавчих актів, рішень Конституційного Суду України і Європейського суду з прав людини, узагальнень судової практики у документах найвищої судової інстанції у системі загальних судів.

Під час розгляду справи судом присяжних викладення позиції захисту має здійснюватися простою, доступною мовою без переобтяження її юридичними термінами та оборотами. Більше уваги слід приділити аналізу причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, дослідженню характеристики особи обвинуваченого та обставин, що пом'якшують його покарання.

Ступінь переконливості захисної промови залежить не тільки від її змісту та побудови, а й від форми її проголошення, особистих якостей захисника та судової аудиторії, що сприймає цей виступ.

У психологічній структурі судових дебатів виділяються такі компоненти, як психологічні властивості та якості виступаючого, психологія сприйняття промови і впливу останньої на формування судового переконання.

Уважно вислуховуючи судові промови, судді по думки простежують пройдений шлях шукання істини, усвідомлюють і зіставляють доводи й аргументи обвинувача і захисника, порівнюють їх. Це дозволяє їм побачити сильні і слабкі сторони в аргументації учасників

судових дебатів, внести свої корективи в їх оцінку, зробити правильні висновки, прийняти законне і обґрунтоване рішення.

Важливе місце в структурі судової промови адвоката посідають етичні засади. Будь-яка професійна діяльність повинна здійснюватися на основі тих етичних принципів, які сформувалися в суспільстві. Більше того, кожен вид діяльності виробляє свої норми професійної етики.

Судова етика містить комплекс моральних заборон і дозволів, обумовлених специфікою розгляду і вирішення в судових засіданнях кримінальних проваджень.

Дотримання етичних норм сприяє повнішому, результативнішому виконанню адвокатом своїх обов'язків, підвищенню ефективності його діяльності. Етичні засади вимагають від судового адвоката індивідуального підходу до кожної справи, яка розглядається, урахування особливостей учасників, які беруть участь у справі. Недопустимі приниження людської гідності, упередженість, однобокість у висвітленні обставин справи.

Адвокат не має права застосовувати незаконні засоби і методи для відстоювання своєї позиції, наполягати на твердженнях, які не підкріплені матеріалами справи. Він не має також права навмисно затягувати судовий розгляд справи, свідомо вводити суд і осіб, які присутні в залі судового засідання, в оману. Тільки моральні засади здатні забезпечити досягнення поставленої мети.

Логічні засади є тією базою, яка визначає обґрунтованість, переконливість і доказовість судової промови адвоката. Знання законів логіки, їх дотримання вважається необхідною умовою для правильного мислення, висловлювання своїх думок. В умовах судочинства, де на основі доказів формуються певні висновки і приймаються у справі відповідні рішення, знання законів логіки набуває особливого значення.

Закони логіки вимагають, передусім, точного визначення тез, які доказуються. Всяка невизначеність, розпливчастість предмета обговорення неминуче вплине на невизначеність висновків адвоката. Вимоги логіки сприяють формуванню у адвокатів чітких суджень і обґрунтуванню їх доказовими даними.

У структурі судових дебатів виділяються такі функції судової промови, як комунікативна та інформативна.

Судові дебати виступають здебільшого як засіб спілкування, комунікації, як спосіб обміну думками і судженнями. Це форма відстоювання судовими риторками своїх процесуальних позицій, процес взаємодії між ними. В цьому розумінні судові промови – засіб комунікативного зв'язку, спосіб реалізації комунікативної функції.

Судові промови виконують також інформативну функцію. Виступ захисника у судових дебатах повинен містити не лише відомості про досліджувані події, але й дані, які підтверджують правильність тлумачення цих подій. Обґрунтованість висновків і пропозицій, інакше, промова повинна бути аргументованою, доказовою, переконливою.

Адвокат, у відповідності зі своєю процесуальною позицією, аналізує й дає оцінку зібраним доказам, формулює свої висновки і обґрунтовує їх тими даними, які були здобуті в процесі розслідування і судового розгляду справи. Старанно і ретельно необхідно проаналізувати не лише ті докази, які підтверджують позицію виступаючого, але й дані, які не узгоджуються з нею. Цим самим забезпечується всебічність, повнота і об'єктивність дослідження. Висновки, зроблені судовими риторками, стають переконливими й обґрунтованими, а якраз цього і чекають від них судді та інші учасники судового процесу.

75. Судова промова адвоката: поняття та значення

Судова промова адвоката – це промова адвоката, що звернена до суду та інших учасників судочинства і присутніх при розгляді кримінального провадження, цивільної, адміністративної справи чи господарської справи, в якій містяться висновки щодо тієї чи іншої справи.

Судова промова захисника зумовлена його функцією у кримінальному процесі – функцією захисту і повністю підпорядковується відстоюванню законних інтересів свого підзахисного. За своєю структурою вона, як правило, є аналогічною промові публічного обвинувача. Проте за своєю спрямованістю – різко відмінною від промови прокурора. Захисник у своїй промові всі факти і докази розглядає під кутом інтересів підсудного, тлумачить їх так, щоб спростувати обви-

нування, а якщо воно безсумнівно доведене – пом’якшити його вину і відповідальність.

Репліка – частина судової промови, основне призначення якої коротко, в стислій формі звернути увагу суду на перекручування фактів, домисли та принципово неправильні судження, допущені учасниками дебатів у своїх промовах.

Виступаючи в суді з промовою, адвокат підбиває підсумки не лише судового розгляду справи, але і всієї своєї попередньої праці, аналізує докази, висловлює свою позицію у справі, міркування з питань, на які суду необхідно дати відповідь під час складання вироку, рішення, постанови, ухвали.

Із судовою промовою у кримінальному провадженні, крім адвоката (захисника) й прокурора можуть брати участь; потерпілий і його представник; цивільний позивач і цивільний відповідач та їх представники і сам обвинувачений.

У цивільному процесі з судовою промовою може брати участь: позивач та його представник; відповідач та його представник; третя особа, яка заявила самостійні позовні вимоги, та її представник; третя особа без самостійних вимог, прокурор та інші.

В адміністративному провадженні згідно зі статтями 268–279 Кодексу України про адміністративні правопорушення на засіданні суду заслуховуються особи, які беруть участь у розгляді справи. До них відносяться: особа, яка притягається до адміністративної відповідальності; потерпілий; законні представники особи, яка притягається до адміністративної відповідальності; адвокат; прокурор.

Судові промови впливають на формування внутрішнього переконання судді, допомагають суду глибше розібратися у всіх обставинах справи, всебічно, повно і об’єктивно дослідити ці обставини, установити істину у справі і прийняти правильне рішення.

Український адвокат О. Шевчук сформулював такі поради щодо судової промови адвоката:

1) *постійно і наполегливо практикуватися*. Навчитися говорити перед аудиторією можна тільки постійно тренуючись і регулярно виступаючи. Страх початківця-оратора – це завжди наслідок їх невпевненості в собі, викликаний незнанням того, на що вони насправді здатні. Успішний досвід виступів швидко розсіє цей страх. Будь-яка

людина може розвинути свої приховані здібності, якщо у нього буде відповідне бажання;

2) *готуватися до виступу, твердо знати, про що збирається сказати*. Водночас адвокат завжди має бути готовий до імпровізацій;

3) *починати промову з наполегливим прагненням досягти своєї мети*. Якщо адвокат починає свою промову без підйому, говорить мляво, навряд чи такий виступ дістанеться розуму та душі слухачів. Слід постійно пам'ятати, що ніяке інше вміння, яким може володіти людина, не дасть йому можливості з такою швидкістю зробити кар'єру, як здатність добре говорити;

4) *проявляти впевненість*. Як не парадоксально, але щоб відчувати себе впевненим, потрібно поводитись так, начебто ви дійсно в цьому впевнені. Напружте всю свою волю – і впевненість, швидше за все, прийде. Щоб виробити в собі впевненість перед обличчям аудиторії, варто намагатися вести себе так, як якщо б ви вже володіли цією впевненістю, і є підстави думати, що вона до вас прийде;

5) *домогатися чіткої композиції у своїй промові*. Мова повинна бути побудована так, щоб вона справляла враження єдиного цілого, частини якого добре узгоджуються між собою. У ній мають бути ясний початок і ясна кінцівка. Віголошуючи промову, оратор повинен йти навпростець, не затримуючись та не повертаючись, не відхиляючись убік. Хід мови повинен нагадувати рух потяга, який не здатний відхилитися від свого шляху;

6) *прагнути до того, щоб у вашій промові відчувалася свіжість і індивідуальність*. Промова, яку вимовляє адвокат, завжди повинна бути промовою, що відбиває своєрідність особистості адвоката, власний тільки вам склад розуму і характеру. Не наслідувати прямолінійно інших, навіть відомих ораторів. Тільки в цьому випадку промова набуває оригінальності та силу впливу, стає енергійною і переконливою;

7) *не слід читати промову з папірця і не потрібно заучувати її дослівно*. Читання з паперу багатьом видаються надмірно офіційними, натягнутими і холодними. У них немає живої душі та імпровізації, які так цінуються слухачами. Важливо пам'ятати не саму промову, тим більше слово в слово, а ті ідеї, які ви маєте намір викласти слухачам;

8) для гарного виступу найголовніше – відчуття контакту з аудиторією. Якщо оратору не вдасться налагодити живий зв'язок зі своїми слухачами, то це вже буде нікому не потрібний монолог;

9) намагатися не говорити байдуже, без наснаги – промова має викликати емоції. Вона повинна бути яскравою, її мають розкласти на цитати.

10) промова має вимовлятися в природній манері, тобто без надмірного перевантаження спеціальними термінами, невідомими цита-тами тощо. Манера спілкування з аудиторією стала нагадувати манеру спілкування з окремою людиною: вона стала природньою і простою. Аудиторія хоче, щоб оратор говорив майже так само просто, як в особистій бесіді¹.

===== 76. Процесуальні гарантії діяльності адвоката в кримінальному провадженні

Стаття 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріплює норму, що проголошує гарантії адвокатської діяльності. Відповідно до цієї норми професійні права, честь і гідність адвоката охороняються цим Законом та іншими законами.

Процесуальними гарантіями діяльності адвоката в кримінальному провадженні виступають:

1) заборона будь-яких втручань і перешкод здійсненню адвокатської діяльності;

2) заборона вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом;

¹ Адвокатська промова як візитівка захисника, – поради експерта. URL: <https://radako.com.ua/news/advokatska-promova-yak-vizitivka-zahisnika-poradi-eksperta>

3) проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя;

4) заборона проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності;

5) адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості;

6) життя, здоров'я, честь і гідність адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них тягнуть відповідальність, передбачену законом;

7) адвокату гарантується право на забезпечення безпеки під час участі у кримінальному судочинстві в порядку, встановленому законом;

8) заборона залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці;

9) заборона втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом;

10) заборона внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі;

11) заборона втручання у правову позицію адвоката;

12) орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону;

13) повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя;

14) заборона притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на

заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом;

15) не можуть бути підставою для притягнення адвоката до відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта, заяви у засобах масової інформації, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката;

16) заборона ототожнення адвоката з клієнтом;

17) дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється в особливому порядку.

Особливості проведення окремих слідчих дій та заходів забезпечення кримінального провадження стосовно адвоката визначаються частиною другою цієї статті.

У разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження, а також враховує вимоги пунктів 2–4 частини першої цієї статті.

Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону, крім випадків, передбачених абзацом четвертим цієї частини. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії.

З метою забезпечення дотримання вимог цього Закону щодо адвокатської таємниці під час проведення зазначених процесуальних дій представнику ради адвокатів регіону надається право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі.

Неявка представника ради адвокатів регіону за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіону не перешкоджає проведенню відповідної процесуальної дії.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи у відносинах з адвокатами зобов'язані дотримуватися вимог Конституції України та законів України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та протоколів до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, практики Європейського суду з прав людини.

Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 65 КПК України можуть бути допитані як свідки захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника. Відповідно до ст. 45 КПК захисником є тільки адвокат. Згідно з ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 63 цього Кодексу, представником потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача може бути також адвокат.

У п. 2 ч. 2 ст. 65 КПК визначено, що не можуть бути допитані як свідки адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю. Це положення стосується як тих адвокатів, які здійснюють захист клієнта у кримінальному провадженні, та і тих адвокатів, які надавали клієнту правову допомогу за межами кримінального провадження¹.

Вказані положення КПК України складають свідоцький імунітет адвоката.

Порушення встановлених законом гарантій діяльності захисника і представника та професійної таємниці полягає у недотриманні посадовими та іншими особами гарантій, спеціально передбачених законом для забезпечення належного виконання захисту і представництва. Однак суб'єктом порушення окремих гарантій, установлених КПК та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правилами адвокатської етики, може виступати лише слідчий, прокурор, суддя, до виключної компетенції котрих належить виконання певних дій чи повноважень. Адвокат має право оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду у справах, в яких він надає правову допомогу.

¹ Савицька С. Деякі кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката. Закон и жизнь. 2013. № 3. С.56. URL: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2013/3/13.pdf>

77. Принцип незалежності адвокатури та його правові гарантії

Незалежність адвокатури обумовлюється її можливостями самостійно вирішувати питання внутрішнього життя, а також характером відносин з державними інститутами. Ця незалежність може бути обмежена лише в інтересах ефективного виконання професійного обов'язку адвокатом і в інтересах правосуддя та у межах, що впливають з принципів професійної етики і чинного законодавства.

Щодо структурних елементів принципу незалежності адвокатської діяльності, то ними є, по-перше, це *незалежність від правоохоронних органів від держави в цілому*.

Як правило, проблема забезпечення незалежності адвокатури більше всього стосується площини взаємовідносин з державою. Відповідно до міжнародних стандартів держави зобов'язані створити умови, в яких адвокати зможуть виконувати свої професійний обов'язки і функції, а також забезпечити захист їх ролі та прав, як і інших учасників судової системи. У таких умовах адвокати зможуть захищати своїх клієнтів у відповідності з законом в відсутність тиску чи втручання ззовні. Зокрема, міжнародні стандарти передбачають обов'язок держави забезпечити, щоб адвокати: «(а) могли виконувати всі свої професійні обов'язки в обстановці, вільною від загроз, перешкод, залякування або невинуватого втручання; (б) могли здійснювати поїздки і безперешкодно консультуватися зі своїми клієнтами усередині країни і за її межами; (с) не піддавалися судовому переслідуванню і судовим, адміністративним, економічним чи іншим санкціям за будь-які дії, вчинені у відповідності до визнаних професійних обов'язків, норм та етики, а також загрозам такого переслідування і санкцій».

Міжнародні принципи, що стосуються ролі юристів, передбачають обов'язок держави забезпечити неприпустимості несправедливого і довільного застосування дисциплінарних санкцій чи інших заходів відповідальності, включаючи кримінальні, до адвокатів за дії, вчинені у відповідності з їхніми професійними обов'язками, в тому числі закріпленими в Основних принципах ООН, що стосуються ролі юристів. Держави повинні гарантувати, що дисциплінарна відпові-

дальність може наставати лише у разі вчинення таких дій, які є порушенням встановлених правил. Як свідчить принцип 29 Основних принципів ООН, що стосуються ролі юристів, «всі дисциплінарні заходи визначаються згідно з кодексом професійної поведінки та іншими визнаними стандартами та професійною етикою юриста і в світлі цих принципів». Притягнення до дисциплінарної відповідальності, яке охоплює як саме провадження, так і застосування заходів стягнення, повинно: відповідати закону (принцип законності); переслідувати законну мету, і це повинно бути необхідно і пропорційно переслідуваній законній меті з урахуванням конкретних обставин справи і особи, яка притягається до відповідальності; застосовуватися виключно у відповідності зі справедливою процедурою і в рамках такої.

Держава зобов'язана захищати адвокатів, якщо їх безпека перебуває під загрозою, а також забезпечувати, щоб адвокати ніколи не ототожнювалися зі своїми клієнтами або інтересами своїх клієнтів в результаті виконання ними своїх функцій. Нападки на адвокатів та їх переслідування, а також погрози на їх адресу не тільки порушують права адвокатів, але й можуть призвести до порушення прав їхніх підзахисних. Держави повинні забезпечити, щоб адвокати користувалися засобами, правами і привілеями, необхідними для їх роботи. Зокрема, йдеться про вільне спілкування між адвокатами і їх клієнтами, конфіденційний характер будь-яких зносин та консультацій між адвокатами і їх клієнтами в рамках їх професійних відносин (принцип 6; принцип 22). Адвокати повинні мати право доступу до інформації, досьє і документам, необхідним для надання ефективної юридичної допомоги, (принцип 22), а також право відстоювати інтереси свого клієнта в суді (принцип 19).

Відповідно до ч. 2 ст. 131² Конституції України держава гарантує незалежність адвокатури. Вітчизняне законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність закріплює більшість з міжнародно-правових стандартів принципу незалежності адвокатури (ст.ст. 5, 7, 22, 23, 43–58 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Нормативному врегулюванню взаємовідносин адвокатури України та держави присвячена окрема норма – ст. 5 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яка закріплює незалежність адво-

катури від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. Держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності.

По-друге, це *процесуальні гарантії незалежності адвокатури*. Зміст процесуальних норм конституційного, цивільного, кримінального, господарського галузей права повинні забезпечити рівність прав адвоката з іншим учасниками процесу. Забороняється будь-яке втручання в адвокатську діяльність, вимагання від адвоката, його помічника, посадових осіб і технічних працівників адвокатських об'єднань відомостей, що становлять адвокатську таємницю. З цих питань вони не можуть бути допитані як свідки. Документи, пов'язані з виконанням адвокатом доручення, не підлягають оглядові, розголошенню чи вилученню без його згоди. Забороняється прослуховування телефонних розмов адвокатів у зв'язку з оперативно-розшуковою діяльністю без санкції Генерального прокурора України, його заступників, прокурорів Республіки Крим, області, міста Києва (ч. 1, 2 ст. 10 Закону України «Про адвокатуру»).

Забезпечення адвокатської таємниці складає одну з суттєвих гарантій незалежності адвоката. Її дотримання є однією з найважливіших умов успішної співпраці адвокат-клієнт. Згідно ч. 2 ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокату без згоди клієнта забороняється розголошувати відомості, що становлять адвокатську таємницю, використовувати їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб. Забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває в трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом (ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Процесуальні кодекси України також регулюють захист адвокатської таємниці. Зокрема це ст. 46 (заборона огляду, вилучення), ст. 65

(заборона допиту адвоката в якості свідка) КПК України, ст. 65 КАС України (заборона допиту адвоката). Проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора України, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя (ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

По-третє, *незалежність адвоката від своїх власних інтересів*.

Адвокату необхідно уникати будь-яких ущемлень власної незалежності і не поступатися принципами обов'язку заради інтересів клієнта, суду або інших осіб. Так, відповідно до ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» несумісною з діяльністю адвоката є: 1) робота на посадах осіб, зазначених у пункті 1 частини першої статті 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»; 2) військова або альтернативна (невійськова) служба; 3) нотаріальна діяльність; 4) судово-експертна діяльність.

Адвокату належить зберігати незалежність як при розгляді майнових спорів, так і справ, не пов'язаних з матеріальною заінтересованістю. Порада, одержана клієнтом від адвоката, втрачає сенс, якщо останній дав її, керуючись міркуваннями власної вигоди, з будь-яких корисливих інтересів або під впливом тиску зовні.

По-четверте, *адвокат зобов'язаний бути незалежним від клієнта*. Необхідність незалежності від клієнта пов'язана з тим, що адвокат повинен зберегти довіру третіх осіб та суду та забезпечити власну якісну роботу. Адвокат не може ототожнюватися з клієнтом, що підтверджено і Стандартами незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів (вересень 1990 року). П. 7 Стандартів проголошує, що адвокат не повинен ототожнюватися чи ідентифікуватися владою і суспільством з його клієнтом, незалежно від того, наскільки популярним чи, навпаки, непопулярним, може це бути. Адвокат також є повністю незалежним у виборі клієнта та умов угоди на надання правової допомоги. Адвокат є вільним у виборі засобів захисту та власної позиції, яку він узгоджує з клієнтом. Клієнт – це єдина процесуальна фігура, з якою адвокат зобов'язаний узгоджувати кожен свій крок, пов'язаний із захистом інтересів останнього.

По-шосте, *функціонування адвокатського самоврядування*. Адвокатські об'єднання, що покликані захищати права адвокатів, їх незалежність, повинні бути самоврядними, без втручання ззовні. Професійні спілки адвокатів повинні сприяти забезпеченню професійних стандартів професійної поведінки, захищати своїх членів. Як колективний орган, співпрацювати та контактувати з іншими професійними спілками юристів, громадськими організаціями, органами державної влади та місцевого самоврядування.

По-сьоме, *незалежність адвоката від своїх ділових партнерів, інших адвокатів*. Наявність тих чи інших напрацьованих стосунків жодним чином не повинні впливати на відданість адвоката новій справі, якщо він уклав відповідну угоду. Ділові партнери не повинні вчиняти тиск щодо правової позиції адвоката, самого факту укладання адвокатської угоди. Допущення таких порушень призведе до суттєвих проблем захисту прав та основних свобод довірителя, що суперечитиме Основним принципам, що стосуються ролі юристів, прийнятим Восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками (Гавана, 27 серпня – 7 вересня 1990), в яких зазначено, що захищаючи своїх клієнтів і відстоюючи інтереси правосуддя, юристи повинні сприяти захисту прав людини та основних свобод, визнаних національним і міжнародним правом, і у всіх випадках діяти незалежно і сумлінно відповідно до закону і визнаними нормами і професійною етикою юриста (п. 14).

78. Особливості діяльності адвоката на стадії досудового врегулювання господарських спорів в Україні

Процедура примирення сторін має історичний характер. Так залягодження конфліктів між сторонами шляхом укладення угод та компромісу часто практикувалося в Стародавньому Римі для уникнення судової тяганини. Крім того, ефективність примирних процедур в Середньовічній Європі значно підвищилася, коли було запроваджено сплату грошового відшкодування за різні правопорушення. В Україні процедура примирення зародилася ще за часів Київської

Русі, де діяло звичаєве право. Саме воно стало основою першої української правової пам'ятки – Руської Правди. Зокрема, у правових нормах Руської правди була закріплена можливість заміни кровної помсти грошовим викупом за образу.

Згідно з Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 18.09.2002 щодо медіації в цивільних справах рекомендовано урядам держав-членів: сприяти медіації в цивільних справах, де це доречно; ужити або підсилити залежно від обставин усі заходи, які вони вважають за потрібні, з метою поступального втілення в життя керівних принципів медіації в цивільних справах. У цілях цієї Рекомендації термін «цивільні справи» стосується справ, дотичних до цивільних прав й зобов'язань, включно зі справами в галузі комерційного, споживчого та трудового права.

У Висновку № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів щодо ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів, звернуто увагу, серед іншого, на ролі судді в посередництві під час судового провадження, конфіденційності таких посередницьких дій та зняття конфіденційності у разі згоди сторін¹.

Значення стадії досудового врегулювання господарських спорів полягає в тому, що вона виступає правовим засобом, який дозволяє кредиторам – суб'єктам господарювання своєчасно за спрощеним порядком захищати порушені майнові права без втручання суду. Самі ж суди, завдяки зменшенню напливу до них нескладних господарських справ, мають змогу зосереджувати більшу увагу на майнових спорах, вирішення яких вимагає досвіду й професійних знань суддів.

Відповідно до ст. 19 ГПК сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом. Особи, які порушили права і законні інтереси інших осіб, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення претензії чи позову.

Стаття 222 ГК встановлює порядок досудової реалізації господарсько-правової відповідальності, а саме: учасники господарських відносин, що порушили майнові права або законні інтереси інших

¹ Лозинська І. Врегулювання спору за участі судді. URL: <https://zt.arbitr.gov.ua/sud5007/pres-centr/interview/671480/#>.

суб'єктів, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення їм претензії чи звернення до суду. У разі необхідності відшкодування збитків або застосування інших санкцій суб'єкт господарювання чи інша юридична особа – учасник господарських відносин, чії права або законні інтереси порушено, з метою безпосереднього врегулювання спору з порушником цих прав або інтересів має право звернутися до нього з письмовою претензією, якщо інше не встановлено законом. У претензії зазначаються:

- повне найменування і поштові реквізити заявника претензії та особи (осіб), якій претензія пред'являється;
- дата пред'явлення і номер претензії;
- обставини, на підставі яких пред'явлено претензію;
- докази, що підтверджують ці обставини;
- вимоги заявника з посиланням на нормативні акти;
- сума претензії та її розрахунок, якщо претензія підлягає грошовій оцінці;
- платіжні реквізити заявника претензії;
- перелік документів, що додаються до претензії.

Документи, що підтверджують вимоги заявника, додаються в оригіналах чи належним чином засвідчених копіях. Документи, які є у другої сторони, можуть не додаватися до претензії. Претензія підписується повноважною особою заявника претензії або його представником та надсилається адресатові рекомендованим або цінним листом або вручається адресатові під розписку. Претензія розглядається в місячний строк з дня її одержання, якщо інший строк не встановлено цим Кодексом або іншими законодавчими актами. Обґрунтовані вимоги заявника одержувач претензії зобов'язаний задовольнити. При розгляді претензії сторони у разі необхідності повинні звірити розрахунки, провести експертизу або вчинити інші дії для забезпечення досудового врегулювання спору. Про результати розгляду претензії заявник має бути повідомлений письмово. Відповідь на претензію підписується повноважною особою або представником одержувача претензії та надсилається заявникові рекомендованим або цінним листом або вручається йому під розписку.

Коли претензію відхилено повністю або частково, заявникові повинно бути повернуто оригінали документів, одержаних з претен-

зією, а також надіслано документи, що обґрунтовують відхилення претензії, якщо їх немає у заявника претензії.

Відповідь на претензію підписується повноважною особою підприємства, організації або їх представником та надсилається рекомендованим або цінним листом чи вручається під розписку.

Пленум Верховного Суду України ухвалив постанову «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 р. № 9, у п.8 якої з посиланням на ст. 124 Конституції України зазначено: «Суд не вправі відмовити особі в прийнятті позовної заяви чи скарги лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку».

Подальший розвиток цей підхід знайшов у Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «КампусКоттонКлаб» щодо офіційного тлумачення положення ч. 2 ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів)» від 09.07.2002 р. № 15-рп/2002. Суд розтлумачив ст. 124 Конституції України так: «Встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист».

Таким чином, КСУ вважає, що не тільки встановлені в законі, але й договірні правила досудового врегулювання спорів не є перешкодою для звернення до суду з позовом.

Ще одна процедура примирення – порядок врегулювання спору за участю судді визначено главою 4 ГПК України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 186 ГПК України, врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті.

Згідно із ст. 187 ГПК України, про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі. У випадку недосягнення сторонами мирного врегулювання спору за наслідками проведення врегулювання спору повторне проведення врегулювання спору за участю судді не допускається.

За ч. 2 ст. 188 ГПК України проведення врегулювання спору за участю судді здійснюється у формі спільних та (або) закритих нарад. Спільні наради проводяться за участю всіх сторін, їх представників та судді.

Закриті наради проводяться за ініціативою судді з кожною зі сторін окремо. Частиною 5 ст. 188 ГПК України передбачено, що під час проведення спільних нарад суддя з'ясовує підстави та предмет позову, аргументи учасників, роз'яснює сторонам предмет доказування стосовно категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору. Суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору.

Згідно з ч. ч. 6, 7 ст. 188 ГПК України, під час закритих нарад, суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, однак не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, а також надавати оцінку доказів у справі.

Інформація, отримана будь-якою із сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною (ч. 8 ст. 188 ГПК України).

Вільність форми спілкування судді та сторін забезпечується тим, що під час проведення врегулювання спору за участю судді протокол наради не ведеться та не здійснюється фіксування технічними засобами, що передбачено тією ж ч. 8 ст. 188 ГПК України.

Статтею 189 ГПК України передбачено умови, за яких врегулювання спору за участю судді припиняється, а саме:

1) у разі подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді;

2) у разі закінчення строку врегулювання спору за участю судді;

3) за ініціативою судді у разі затягування врегулювання спору будь-якою із сторін;

4) у разі укладення сторонами мирової угоди та звернення до суду із заявою про її затвердження або звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду, або в разі відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем.

Статтею 190 ГПК України встановлено чіткі терміни, відведені на врегулювання спору за участю судді – не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення, а також зазначено, що строк проведення врегулювання спору за участю судді продовженню не підлягає.

Таким чином, інститут врегулювання спору за участю судді – це новела для господарського судочинства, введена у 2017 р., яка відображає бажання сторін вирішити спір мирним шляхом, незалежно від стану правової позиції. На суддів законодавчо покладено обов’язок фахово вказувати сторонам на шляхи примирення, пропонувати дії, які потрібно вжити та які сприятимуть примиренню сторін; створити умови для вирішення спору самостійно; заохочувати сторін до мирного врегулювання спору; запропонувати сторонам знайти найкраще рішення; переконати учасників справи у необхідності оздоровлення відносин та демонстрації поваги один до одного¹. Роль адвоката у відповідній процедурі полягає у представництві інтересів свого клієнта й досягнення якнайкращого для нього результату.

===== 79. Адвокат в конституційному судочинстві: права, обов’язки, особливості участі

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII Конституційний Суд України (далі – Конституційний Суд) є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України. Специфіка роботи Конституційного Суду полягає у тому, що зазначеним вище законом врегульовано не лише його правовий статус та перелік повноважень, а й порядок організації діяльності Конституційного Суду, порядок конституційного провадження, процедуру розгляду справ та виконання рішень і висновків. Окремого процесуального кодексу не має.

Відповідно до статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» учасниками конституційного провадження є суб’єкт права на конституційне подання, конституційне звернення, конституційну скаргу (уповноважена особа, що діє від його імені) та орган або по-

¹ Лозинська І. Врегулювання спору за участі судді. URL: <https://zt.arbitr.gov.ua/sud5007/pres-centr/interview/671480/#>.

садова особа, які ухвалили акт, що є предметом розгляду в Суді, а також залучені Судом до участі у розгляді справи органи та посадові особи, свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі та інші особи, участь яких необхідна для забезпечення об'єктивного і повного розгляду справи. Адвокат має право представляти інтереси у суді суб'єктів права на конституційне подання, конституційне звернення, конституційну скаргу, відповідно наділяється всіма правами учасника конституційного провадження. До таких прав відносяться наступні: а) знайомитися із матеріалами справи; б) давати усні та письмові пояснення; в) викладати свої думки з питань, що розглядаються; г) ставити з дозволу головуєчого запитання іншим учасникам конституційного провадження; д) заявляти клопотання; е) подавати заяви про відвід Судді; є) користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про Конституційний Суд України» та Регламентом Конституційного Суду.

Крім того адвокат зобов'язаний у разі запрошення з'являтися на засідання, пленарне засідання Сенату, Великої палати, давати правдиві пояснення, надавати документи, матеріали та іншу інформацію, необхідні для повного та всебічного розгляду справи. За ненадання інформації або надання завідомо недостовірних документів, матеріалів, іншої недостовірної інформації учасник конституційного провадження несе відповідальність в порядку, визначеному законом. Також законом встановлюється відповідальність за неповагу до Конституційного Суду, що виразилася у злісному ухиленні від явки на засідання, пленарне засідання Сенату, Великої палати Конституційного Суду або в невідкоренні цих та інших осіб розпорядженню головуєчого чи в порушенні порядку під час таких засідань, а також інші присутні у Залі засідань особи (крім суддів Конституційного Суду) за вчинення будь-яких дій, які свідчать про явну зневагу до Конституційного Суду.

Адвокат як представник учасника конституційного провадження та інші особи, присутні в Залі засідань Суду, має право здійснювати аудіо- і відеозапис відкритої частини пленарного засідання Сенату, Великої палати за допомогою портативних технічних засобів у порядку, встановленому Регламентом Конституційного Суду.

Запровадження в Україні інституту конституційної скарги у 2016 р. стало результатом широкої наукової дискусії щодо необхідності її

введення. Зокрема, прихильники цього інституту посилалися на успішний зарубіжний досвід.

На думку П. Ткачука, інститут конституційної скарги дає можливість громадянину або об'єднанню громадян звернутися до Суду з приводу порушення їхніх конституційних прав і свобод законом, який застосовувався або має застосовуватися у конкретній справі в судах загальної юрисдикції чи в інших органах. І Суд має вирішити питання щодо конституційності цього закону. Якщо він визнає його неконституційним, то справа громадянина повинна бути переглянута компетентним органом у звичайному порядку. Тобто тут Судом здійснюється звичайний конституційний контроль, а права і свободи громадян, які звертаються зі скаргами, захищаються шляхом визнання неконституційними законів (найбільш поширена модель конституційної скарги)¹.

Адвокат може скласти за дорученням клієнта конституційну скаргу, однак подавати її клієнт повинен особисто. Функція первинного опрацювання конституційних скарг покладана на Секретаріат КС України, який вивчає їх зміст з метою з'ясування дотримання суб'єктом подання скарги її належної форми. Відповідно до ст. 77 Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим статтями 55, 56 цього Закону, та якщо:

1) вичерпано всі національні засоби юридичного захисту (за наявності ухваленого в порядку апеляційного перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, а в разі передбаченої законом можливості касаційного оскарження – судового рішення, винесеного в порядку касаційного перегляду);

2) з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), сплинуло не більше трьох місяців.

Як виняток, конституційна скарга може бути прийнята поза межами вимог, установлених пунктом 2 частини першої статті 77 Закону, якщо Суд визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу.

¹ Ткачук П. Конституційний Суд України: Теоретико-правові питання діяльності // Вісник Конституційного Суду України. – № 4. – 2006. – С. 23–38 (26–28).

Якщо суб'єкт права на конституційну скаргу пропустив строк подання конституційної скарги у зв'язку з тим, що не мав повного тексту судового рішення, він має право висловити у конституційній скарзі клопотання про поновлення пропущеного строку.

Суд відмовляє у відкритті конституційного провадження, визнавши конституційну скаргу неприйнятною, якщо зміст і вимоги конституційної скарги є очевидно необґрунтованими або наявне зловживання правом на подання скарги.

У конституційній скарзі обов'язково повинно бути зазначено:

- інформація про заявника, його адреса або повна назва та місцезнаходження юридичної особи, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти;

- відомості про уповноважену особу, що діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу;

- короткий виклад остаточного судового рішення, в якому було застосовано відповідні положення закону України;

- опис перебігу розгляду відповідної справи в судах;

- конкретні положення закону України, які належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити закон України;

- обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону;

- відомості про документи і матеріали, на які посилається суб'єкт права на конституційну скаргу, із наданням копій цих документів і матеріалів;

- перелік документів і матеріалів, що додаються.

Ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою постановляє:

- колегія КС України;

- сенат КС України – у разі незгоди з ухвалою Колегії про відмову у відкритті конституційного провадження у справі, постановленою неодностайно.

Однострійно постановлена ухвала Колегії про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою є остаточною.

Відкликання конституційної скарги має місце:

- за письмовою заявою суб'єкта звернення;
- якщо Сенат чи Велика палата вважає, що порушені у конституційній скарзі питання мають особливе суспільне значення для захисту прав людини, Суд може відмовити у припиненні розгляду такої скарги /навіть за наявності заяви про її відкликання.

Сенат КС України розглядає питання щодо відкриття або відмови у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою, якщо Колегія не однострійно постановила ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження.

У разі постановлення на засіданні Колегії, Сенату ухвали про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Голова Суду чи заступник Голови Суду вносить цю справу на розгляд пленарного засідання відповідного Сенату.

Рішення Суду у справі за конституційною скаргою є ухваленим, якщо за це проголосували щонайменше дві третини суддів Конституційного Суду, які розглядали справу в Сенаті.

Станом на 22 липня 2019 року сенати КСУ ухвалили 5 рішень по суті конституційних скарг.

Велика Палата КС України розглядає справи, провадження в яких відкрито за:

- конституційним поданням
- конституційним зверненням
- та справи, провадження в яких відкрито за конституційною скаргою, але Сенат відмовився від розгляду справи на користь Великої палати.

Стаття 78 Закону України «Про Конституційний Суд України» передбачає інститут забезпечення конституційної скарги. При розгляді конституційної скарги Велика палата, у виняткових випадках, з власної ініціативи може вжити заходів щодо забезпечення конституційної скарги, видавши забезпечувальний наказ, який є виконавчим документом.

Підставою для забезпечення конституційної скарги є необхідність запобігти незворотнім наслідкам, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення.

Способом забезпечення конституційної скарги є встановлення тимчасової заборони вчиняти певну дію.

Забезпечувальний наказ втрачає чинність з дня ухвалення рішення або постановлення ухвали про закриття конституційного провадження у справі.

Заходи із забезпечення конституційної скарги застосовуються вкрай рідко. Вжиття заходу забезпечення можливе тільки на стадії розгляду конституційної скарги, тобто після постановлення ухвали про відкриття провадження. Однак з моменту подання скарги й до відкриття провадження може сплинути від одного до кількох місяців. Часто такого часу достатньо для виконання судового рішення.

Адвокату варто звернути увагу на *типові помилки*, яких допускають особи під час оформлення та подання конституційних скарг:

- порушуються питання, які не можуть бути об'єктом конституційної скарги;
- не зазначаються конкретні положення закону України, які належить перевірити на відповідність Конституції України;
- відсутнє обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) та/або не зазначеного того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини зазнало порушення внаслідок застосування закону;
- копія остаточного судового рішення у справі суб'єкта права на конституційну скаргу незасвідчена в установленому порядку судом;
- конституційна скарга не підписана взагалі;
- не зазначено короткого викладу остаточного судового рішення, в якому було застосовано положення закону України;
- конституційна скарга подана не державною мовою тощо.

Знання цих моментів допоможе адвокату фахово складати конституційні скарги на прохання клієнта, що підвищить шанси визнання цих скарг прийнятними КСУ й подальший позитивний (успішний) рух справи.

80. Особливості участі адвоката у процедурі медіації в Україні та зарубіжних країнах

Найбільш значущим документом для розвитку стандартів медіаційних процедур, який було прийнято на рівні ООН, є Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), прийняті Резолюцією № 40/22 Генеральної Асамблеї ООН 29 листопада 1985 р. Хоча термін «медіація» безпосередньо не згадується в цих правилах, вони містять рекомендації щодо низки процедур, які мають застосовуватися щодо неповнолітніх, які є медіаційними за своїм характером: відмов від офіційного розгляду справи уповноваженим правоохоронним органом, із тим, щоб обмежити негативні наслідки процедури здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (наприклад, тавро судимості і вироку) (п. 11.1); наділення прокуратури та інших органів, що ведуть кримінальні справи неповнолітніх, повноваженнями щодо прийняття рішень без проведення офіційного слухання справи (п. 11.2); надання уповноваженим органам широкого комплексу заходів впливу (напр., рішення про: встановлення опіки, наставництва і нагляду; пробацію; роботу на благо громади; фінансові покарання, компенсацію і реституцію; участь в груповій психотерапії та ін.) (п. 18.1).

Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, прийнята Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34 (40) від 29 листопада 1985 р., передбачає гарантії застосування медіаційних процедур щодо жертв таких злочинів: «У тих випадках, коли це необхідно, слід використовувати неофіційні механізми врегулювання суперечок, включаючи посередництво, арбітраж і суди загального права або місцеву практику, з тим щоб сприяти примиренню і наданню відшкодування жертвам» (ст. 7).

Медіація (посередництво) розглядається науковцями та практиками як процедуру або діяльність щодо добровільного врегулювання спору сторонами за участі нейтральної особи (медіатора). *До основних ознак медіації дослідники відносять:* 1) наявність протилежних позицій або конфлікту між сторонами; 2) учасниками медіації є сторони конфлікту та медіатор; 3) вирішення конфлікту та прийняття рішення

здійснюється безпосередньо сторонами; 4) наявність третьої особи – незалежного та неупередженого медіатора, який сприяє співпраці між сторонами, однак не вирішує конфлікт по суті; 5) зміст посередництва складають два компоненти: переговори сторін і діяльність медіатора; 6) відсутність правової регламентації процедури медіації; 7) наявність медіаційної угоди та неможливість примусового її виконання без звернення до компетентних органів; 8) результати медіації повинні задовольняти інтереси кожної зі сторін; 9) консенсуальний характер процедури¹.

В Україні було багато спроб врегулювати питання медіації на рівні окремого закону. Але на цей час такого акту не має. В той же час про медіацію як можливе явище і процедуру згадується у загальних рисах в деяких нормативних актах. Наприклад, Законом України «Про безоплатну правову допомогу» до правових послуг віднесено надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації (п. 4 ч. 1 ст. 1) і в контексті зазначеного закону віднесено таку діяльність до виду безоплатної первинної правової допомоги (ч. 2 ст. 7). В інших нормативних актах термін медіація не використовується і мова йде про примирення сторін.

Враховуючи надані визначення і розуміння медіації як різновиду правових послуг, ми можемо говорити про можливість адвоката виступати в якості медіатора. При цьому необхідно підкреслити, що статус адвоката наділяє його певною специфікою у порівнянні з іншими медіаторами. Це і наявність високого рівня юридичних знань та навичок, високого рівня нормативного визначення порядку діяльності, наявності механізмів захисту від втручання у діяльність тощо.

Практика участі адвокатів у процесі відновного правосуддя, у тому числі медіації є різноманітною. Наприклад у Німеччині адвокати мають право виступати у якості не лише представників сторін, а й в якості незалежних від сторін консультантів, що відповідає ознакам медіації. В Австрії діяльність медіаторів врегульована окремим законом, вона здійснюється лише особами які включені до відповідного списку і відповідають певним критеріям. Адвокати не потрапля-

¹ Біцай А. В. Участь адвоката в медіації: монографія / А. В. Біцай; за заг. ред. д.ю.н., проф. О. Г. Яновської. – К.: Алерта, 2017. – с. 13.

ють до такого списку автоматично, але за умов відповідності вимогам мають право бути включеними до нього.

Медіація докорінно відрізняється від звичної для адвокатів діяльності. Здійснюючи функцію медіатора, адвокат повинен не тільки і навіть не стільки розглядати особливості правового регулювання відносин сторін та їх правове становище у правовому конфлікті, скільки надавати сторонам допомогу в пошуку відповідних законних варіантів припинення розбіжностей з точки зору узгодження їхніх інтересів. У рамках цієї сфери професійної діяльності адвокат виявляє, досліджує і враховує як правові, так і різні позаправові складові конфліктних відносин сторін, що мають значення при врегулюванні спору. Діяльність адвоката як медіатора спрямована не на застосування права, що припускає лише один справді правильний варіант, а на його використання, в рамках якого можливе знаходження різних варіантів вирішення проблеми, кожен з яких буде вірним за згодою сторін на відповідні умови. У зв'язку із невизначеністю на законодавчому рівні інтерпретації фігури медіатора та критеріїв, яким має відповідати така особа.

Завданнями адвоката під час виконання функції медіатора слід вважати: 1) забезпечення зв'язку між сторонами спору для того, щоб вони могли зрозуміти перспективи розв'язання конфлікту та з'ясувати фактичні основні потреби й інтереси один одного; 2) раціоналізація переговорного процесу між сторонами, спонукання їх до напруження щодо переговорів принципового підходу і знаходження рішень, котрі належним чином відповідають їх головним інтересам; 3) в окремих випадках і на прохання сторін, висунення істотних пропозицій, щоб підштовхнути сторони до досягнення згоди; 4) допомога сторонам визнати право інших бути залученими до процесу переговорів; 5) сприяння учасникам у формуванні взаємоприйнятної угоди; 6) аналіз неадекватності таких цілей сторін, що є нереалістичними; 7) організація посередницької зустрічі; 8) стимулювання дискусії і допомога учасникам побачити існуючі проблеми з різних точок зору; 9) навчання учасників особливостям посередницького процесу; 10) розширення ресурсних можливостей сторін, допомога їм виявити нові ресурси та, в разі необхідності, скерувати їх до відповідних фактів.

Особливостями участі адвоката в урегулюванні правових спорів як медіатора слід назвати: 1) особливу предметну сферу діяльності адвоката, що пов'язана з глибоким всебічним аналізом протиріч і відносин у конфліктах різних предметних категорій; 2) особливу роль адвоката як незалежного та неупередженого посередника, який сприяє сторонам в пошуку взаємоприйнятних та взаємовигідних умов припинення спору; 3) особливу процедуру (медіацію), в рамках якої може здійснюватися адвокатська діяльність, і місце адвоката-медіатора в даній процедурі¹.

81. Організація діяльності адвоката під час звернення до Європейського суду з прав людини

З метою забезпечення правильності й ефективності індивідуального звернення до Європейського Суду з прав людини адвокат, який здійснює підготовку документів, повинен дотриматись певних умов, що в змісті Конвенції становлять критерії прийнятності заяви (ст. 13 Конвенції).

На етапі підготовки адвоката до участі у розгляді справи Європейським Судом чи не найважливішу роль відіграє якість складеної ним скарги та необхідних документів. Адже від цього залежить перспективність успіху відповідного звернення до Суду. Тому, якщо адвокат береться за справу вже після вичерпання усіх національних засобів правового захисту, коли справу на цих етапах вів інший представник або заявник діяв самостійно, є велика вірогідність того, що деякі необхідні для потенційної скарги моменти можуть бути упущені, що негативно вплине на переконливість майбутніх аргументів. Відповідно, найбільш сприятливою є ситуація, коли адвокат вже на стадії звернення до національного суду першої інстанції може визначити потенційні можливості справи щодо перспектив звернення до Суду у разі вичерпання всіх національних засобів захисту.

¹ Практичне застосування медіації: Практично-методичний посібник викладача. Київ, 2016. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/Curriculum_Mediation_print.pdf

Підстави та процес подання скарги до ЄСПЛ є чітко регламентовані. Головною вимогою до скарги є те, що її предметом має бути порушене конвенційне право – про це говорить ст. 34 Конвенції: «Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї». К Підготовляючи скаргу до Європейського Суду, адвокат має встановити відповідність справи таким критеріям:

- критерій *rationemateriae* означає, що звернення до ЄСПЛ можливе тільки у разі порушення того права, що передбачене Конвенцією та Протоколами до неї;

- критерій *rationetemporis* означає, що у ЄСПЛ можуть бути розглянуті лише ті звернення, які стосуються обставин, що відбулися після того, як держава потрапила під юрисдикцію ЄСПЛ, ратифікувала Конвенцію;

- критерій *rationeloci* передбачає порушення права на території, яка знаходиться під юрисдикцією ЄСПЛ (уточнимо, що це має бути держава, яка є членом Ради Європи і ратифікувала Конвенцію. Однак орган державної влади може скоїти певне порушення прав людини на території іншої держави, тому у цих випадках критерієм юрисдикції буде приналежність до держави- члена Ради Європи);

- критерій *rationepersona* – скарга може бути подана лише тією особою, чиє право було порушено безпосередньо;

- критерій вичерпання внутрішніх способів захисту означає, що заявник зобов'язаний вичерпати ефективні засоби правового захисту, що існують у внутрішньому правовому просторі його держави;

- критерій шестимісячного строку передбачає звернення до ЄСПЛ не пізніше 6 місяців з моменту прийняття остаточного судового рішення;

- критерій обґрунтованості скарги означає, що саме на заявника покладається тягар доказування свого порушеного права з боку держави;

- скарга не повинна бути анонімною, а також містити образливі неетичні висловлювання;

- не можна подавати скарги з одного й того ж приводу водночас у два (чи більше) міжнародних органи, наприклад до ЄСПЛ та Комітету з прав людини ООН.

Зразок скарги чи формуляр анкети є офіційно встановленим юридичним документом, неналежне заповнення якого може призвести до відмови у реєстрації скарги. Втім існує право подати скаргу рідною мовою, якщо робочі мови ЄСПЛ є недоступними для скаргників. Адвокати мають зауважити, що подавати скаргу в абсолютно вільній формі можливо лише для того, аби не пропустити відведений 6-місячний строк.

Згідно з положеннями правила 47 Регламенту ЄСПЛ, в заяві необхідно:

а) навести стислий виклад фактів, щодо яких Заявник скаржиться, та суть його скарги;

б) зазначити права, гарантовані Конвенцією або протоколами до неї, які, на думку Заявника, були порушені;

в) назвати національні засоби юридичного захисту, якими Заявник скористався;

г) навести перелік рішень судів (або інших державних органів) у справі, із зазначенням дати кожного рішення та органу, який його виніс, а також коротку інформацію про зміст цього рішення. До листа необхідно додати копії самих рішень (Суд не повертає надіслані йому документи, тому необхідно надсилати виключно копії, а не оригінали).

Правило 45 Регламенту Суду вимагає, щоб заява була підписана заявником або його представником.

Якщо скарга не містить усіх формально передбачених атрибутів та реквізитів, відповідає не на всі потрібні ЄСПЛ питання, складена у довільній формі, але при цьому дає уявлення про правову ситуацію, що є предметом інтересу ЄСПЛ, то вона не буде відхилена за формальною підставою.

Отже, лише після ретельної перевірки зазначених критеріїв прийнятності справи адвокат може вирішити питання про можливість підготовки матеріалів для звернення до Європейського Суду. Можливість оскарження до ЄСПЛ є дуже надійним способом реалізації права особи на захист, а також способом реалізації права на справедливий суд у разі, якщо особа вважає, що національні суди не змогли належним чином поновити її порушені права.

На початковій стадії подання заяви Заявник не зобов'язаний мати представника, а якщо він його має, він не обов'язково повинен бути адвокатом. Однак, якщо ЄСПЛ вирішить запропонувати Уряду висловити свою позицію у справі, Заявнику потрібно, за загальним правилом, мати представника (крім особливих випадків), який є практикуючим юристом в одній із держав, що ратифікували Конвенцію. Представник повинен володіти однією з офіційних мов ЄСПЛ (англійською або французькою).

Якщо Заявник бажає звернутися до Суду через адвоката або іншого представника, йому необхідно додати до формуляра заяви довіреність, яка б уповноважувала його діяти від його імені. Представник юридичної особи (підприємства, об'єднання, і т.д.) або групи осіб повинен підтвердити свої юридичні повноваження представляти заявника.

ЄСПЛ не може надати Заявнику допомогу з оплати послуг адвоката для підготовки заяви до Суду. В подальшому, а саме після рішення ЄСПЛ про направлення заяви Урядові для надання зауважень, Заявник, у разі браку коштів для оплати послуг адвоката, може претендувати на отримання безкоштовної юридичної допомоги, якщо надання такої допомоги ЄСПЛ визнає за необхідне для належного розгляду справи.

===== 82. Адвокатський запит: сутність та значення

Подання адвокатом адвокатського запиту є однією з основних форм отримання ним інформації щодо захисту прав і законних інтересів клієнта. Відповідно до ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги, зокрема:

- звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств,

установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб);

- ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;

- складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку;

- збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою;

- вчиняти інші дії.

Адвокатський запит – це письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту (ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

До адвокатського запиту додаються посвідчені адвокатом копії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, ордера або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Вимагати від адвоката подання разом з адвокатським запитом інших документів забороняється.

Адвокатський запит не може стосуватися надання консультацій і роз'яснень положень законодавства.

Надання адвокату інформації та копій документів, отриманих під час здійснення кримінального провадження, здійснюється в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законом.

Орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, керівники підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, яким направлено адвокатський запит, зобов'язані не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту надати адвокату відповідну інформацію, копії документів, крім інформації з обмеженим доступом і копій документів, в яких міститься інформація з обмеженим доступом.

У разі якщо адвокатський запит стосується надання значного обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних, строк розгляду адвокатського запиту може бути продовжено до двадцяти робочих днів з обґрунтуванням причин такого продовження, про що адвокату письмово повідомляється не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання адвокатського запиту.

У разі якщо задоволення адвокатського запиту передбачає виготовлення копій документів обсягом більш як десять сторінок, адвокат зобов'язаний відшкодувати фактичні витрати на копіювання та друк. Розмір таких витрат не може перевищувати граничні норми витрат на копіювання та друк, встановлені Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Відмова в наданні інформації на адвокатський запит, несвочасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом, крім випадків відмови в наданні інформації з обмеженим доступом. Правовий режим обігу інформації визначається законодавством про інформацію.

Відповідно до ч. 5 ст. 212³ Кодексу України про адміністративні правопорушення неправомірна відмова в наданні інформації, несвочасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у відповідь на адвокатський запит, запит кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, її палати або члена відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», тягне за собою накладення на відповідну посадову особу органу державної влади або місцевого самоврядування штрафу в розмірі від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Протокол у такій справі про адміністративне правопорушення можуть складати голови ради адвокатів областей, міст Києва та Севастополя або уповноважений радою член Ради адвокатів, а розгляд справи здійснюється судьями районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів.

На практиці випадки неправомірної відмови в наданні інформації на адвокатський запит є непоодинокими, незважаючи на встановлену адміністративну відповідальність за такі дії. Окрім того, часто посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування

замість повної і всебічної відповіді на адвокатський запит надають таку відповідь, яка за своїм змістом не містить усіх необхідних відомостей або відмовляють у відповіді, посилаючись на те, що запитувана інформація є інформацією з обмеженим доступом. У такому разі дієвих інструментів впливу на відповідних посадових осіб для адвоката законодавство не передбачає.

83. Адвокатське досьє: поняття, типова структура та особливості ведення

Порядок ведення адвокатського досьє детально врегульований Положенням про адвокатське досьє, затвердженим рішенням Ради адвокатів України від 4 серпня 2017 року № 169. Цим Положенням визначається поняття адвокатського досьє, а також надаються рекомендації адвокату (незалежно від форми здійснення ним адвокатської діяльності) щодо організації ним отриманої на будь-яких носіях та у будь-якій формі інформації в процесі надання правової допомоги клієнту, з метою захисту адвокатської таємниці, конфіденційності та дотримання законних гарантій незалежності адвокатської професії від будь-якого впливу.

Ведення адвокатського досьє не є обов'язковим для адвоката і носить виключно рекомендаційний характер.

Адвокат не зобов'язаний вести адвокатське досьє і його відсутність не може бути підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності та не є доказом ненадання, неналежного, неповного, несвоєчасного чи неякісного надання ним правової допомоги.

Адвокатом, в разі ведення адвокатського досьє, самостійно визначається зміст та порядок ведення адвокатського досьє.

Адвокатське досьє не може використовуватися як засіб контролю за адвокатською діяльністю, не є засобом перевірки і критерієм оцінки якості його діяльності і наданої ним правової допомоги. Адвокатське досьє може бути використане адвокатом за його бажанням лише для захисту від претензій клієнта в суді чи КДКА, а також в інших випадках, з дотриманням вимог Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правил адвокатської етики та актів НААУ, РАУ.

Адвокатське досьє за будь-яких обставин і у будь-яких правовідносинах містить адвокатську таємницю і не може бути предметом перевірки та вилучення КДКА чи іншими органами адвокатського самоврядування, правоохоронними органами, слідчими, судами, органами державної влади і управління.

Адвокатське досьє не має строку зберігання і може бути знищене адвокатом з дотриманням прав та інтересів клієнта.

Знищення адвокатського досьє, сторонній доступ до нього, вилучення адвокатського досьє або окремих його документів без згоди адвоката є незаконним, протиправним втручанням в діяльність адвоката, порушенням адвокатської таємниці, прав та гарантій адвокатської діяльності, порушенням прав на захист клієнта і має наслідком відповідальність згідно чинного законодавства України.

Адвокатське досьє – сукупність документів та інформації, що отримуються, збираються, створюються, зберігаються, використовуються адвокатом (іншою особою за його дорученням) та/або знаходяться в його розпорядженні (володіння, віданні тощо) і охоплюється поняттям адвокатської таємниці, а також окремі (одиночні) документи та будь-які носії інформації, які охоплюються таким поняттям, предмети, тощо.

Адвокатське досьє є: засобом виконання адвокатом прийнятого доручення; засобом для фіксації суттєвої для справи інформації; основою базою для виконання аналізу зібраних по справі доказів (інших джерел інформації); необхідною умовою для вироблення найбільш ефективної правової позиції; дозволяє перевірити і при необхідності підтвердити якість, повноту та своєчасність наданої адвокатом правової допомоги (за бажанням адвоката); засобом попередження та/або уникнення конфлікту інтересів (ведення адвокатом системного провадження у всіх справах сприяє вчасному виявленню конфлікту інтересів і запобіганню його на стадії укладання договору про надання правової допомоги); одним із способів збереження таємниці клієнта та забезпечення конфіденційності інформації.

Матеріали досьє формуються у спеціально пристосованій для цих цілей папці (папках) чи файлі (файлах) або в будь-який інший спосіб за вибором адвоката.

Рекомендовано на лицьовій сторінці (обкладинці) адвокатського досьє розмістити попереджувальний надпис наступного змісту:

«КОНФІДЕНЦІЙНО!!!

ДОКУМЕНТ МІСТИТЬ АДВОКАТСЬКУ ТАЄМНИЦЮ!!!

Національна асоціація адвокатів України

Адвокат _____

(Прізвище ім'я, по батькові, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання)

у _____ справі про надання правової допомоги
ПІБ або назва клієнта _____,

договір про надання правової допомоги

РОЗПОЧАТО « ____ » _____ 20 ____ року

ЗАКІНЧЕНО « ____ » _____ 20 ____ року

Особи, винні в розголошенні адвокатської таємниці, несуть відповідальність згідно із статтею 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»

Досьє адвоката містить дві групи документів:

I. *Документи і матеріали, що належать клієнту.* У процесі виконання доручення адвокату можуть передаватись як копії, так і оригінали різних документів чи інші носії інформації. Такими документами можуть бути, наприклад: правовстановлюючі документи, що стосуються предмета спору чи іншого майна, копії документів, що засвідчують особу клієнта і третіх осіб, свідоцтва, які підтверджують державну реєстрацію актів цивільного стану, установчі документи юридичних осіб, свідоцтва про реєстрацію юридичних осіб і таке інше. До інших матеріалів, що належать клієнту, відносяться речі клієнта, які передаються адвокату в користування для виконання доручення. При цьому такі речі можуть і не мати ознак документа. Наприклад, будь-які магнітні чи електронні носії інформації (в тому числі телефони, планшети, комп'ютерна техніка, тощо), що мають значення для надання правової допомоги клієнту.

II. *Діловодство адвоката.* До діловодства адвоката можна віднести будь-яку діяльність щодо будь-яких матеріалів, що становлять адвокатське досьє. У зв'язку з цим, можна виокремити різні блоки діловодства в залежності від категорії та обсягу конкретної справи: процесуальні документи. Входять всі документи, які стосуються про-

цесуальної сторони діяльності адвоката (проекти та копії позовних заяв, скарг, клопотань; запити і заяви в різні органи влади та в приватні організації; копії процесуальних документів, отриманих від іншої сторони по справі (від органів досудового слідства та інші); матеріали, що стосуються матеріально-правової сторони справи, яку веде адвокат або предмету договору про надання правової допомоги (копії протоколів, що є доказами в справі, копії висновків експертів і фахівців, відео- та звукозаписи, тощо. Сюди ж можна віднести виписки із законодавства, судової практики або спеціальної літератури); будь-які відомості та/або інформація, що збираються в процесі роботи адвоката, але не належать до матеріально-правової або процесуальної частини. Наприклад, але не обмежуючись: записи бесід адвоката з клієнтом, анкети, дані про клієнта та інших осіб, що фіксуються адвокатом при зустрічах, плани, тощо; документи, що свідчать про встановлення відносин адвоката з клієнтом (оригінал або копія договору про надання правової допомоги, копії ордерів, оригінали або копії актів приймання виконаних робіт (якщо складаються), фінансові документи по проведенню операцій, звіт про використання коштів виданих на відрядження або під звіт і таке інше).

Адвокат формує і веде адвокатське досьє у спосіб, який вважає для себе найбільш прийнятним, зручним та ефективним. Розташовувати матеріали адвокатського досьє рекомендовано за одним із таких критеріїв:

– *хронологічний*. Усі матеріали розташовуються в хронологічному порядку в міру дати їх виготовлення/створення, а також із зазначенням отримання їх адвокатом. Застосування хронологічного способу формування адвокатського досьє особливо ефективно коли в ньому багато документів (інформації), зіставлення яких вимагає врахування конкретної дати. В такому досьє окремо можуть розташовуватись матеріали, що стосуються інших питань надання адвокатом клієнту правової допомоги;

– *системно-логічний*. Матеріали розташовуються блоками, що мають між собою логічний зв'язок. В адвокатському досьє при наданні правової допомоги в кримінальному провадженні так можуть розташовуватись матеріали, що відносяться до різних епізодів. У господарському процесі: окремо матеріали, що стосуються позивача,

відповідача, інших учасників процесу (свідoctва, установчі документи, тощо), інша частина – документи, які стосуються предмету спору, інша частина – копії процесуальних документів і т.п.;

– *змішаний*. При такому способі частина документів розташовується логічними блоками, а інша частина, наприклад, процесуальні документи – в хронологічному порядку.

Адвокатське дос'є може вестись повністю або частково в електронному вигляді, особливо у випадку, коли матеріали справи мають великий обсяг, що робить неможливим або проблематичним зберігання всіх документів у паперовому вигляді.

Адвокатське дос'є зберігається відповідно до терміну, який визначений адвокатом.

84. Страхування адвокатської діяльності: зарубіжний досвід та шляхи впровадження в Україні

Найбільше забезпеченню прав громадян та юридичних осіб, які звертаються до адвокатів за наданням правової допомоги, інститут відповідальності адвокатів служить в поєднанні з інститутом страхування ризику професійної відповідальності адвоката. Позиція стосовно того, що адвокат повинен бути застрахований від позову за звинуваченням у неналежному виконанні обов'язків або за інші дії, вчинені ним при розгляді справи в суді, була висловлена у ряді судових рішень судів Європейського Союзу (*Giannarelli v Wraith* (1988); *D'Orta-Ekenaike v Victoria Legal Aid* (2006)¹). Необхідність цього обґрунтована як наявністю інтересів клієнта, який зможе отримати повне відшкодування збитків, заподіяних йому в результаті неналежної роботи адвоката, так і адвоката, оскільки має полегшити йому тягар можливої майнової відповідальності.

¹ *Giannarelli v Wraith* (1988). *The Australian Professional Liability Blog*. URL: <http://lawyerslawyer.net/2010/11/20/a-new-advocates-immunity-case/>; *D'Orta-Ekenaike v Victoria Legal Aid* [2005] (High Court of Australia). *Federation press*. URL: <http://www.federationpress.com.au/pdf/dortavlegalaid.pdf>.

Негативні наслідки для адвоката, який припустився помилки, що полягають в обов'язку відшкодувати заподіяну клієнту шкоду, можуть бути мінімізовані за допомогою укладення договору *страхування* професійної відповідальності.

Для європейських держав система обов'язкового страхування професійної відповідальності є майже такою ж звичною, як обов'язкове страхування відповідальності автовласників. На рівні Євросоюзу розділом 3.9.1. Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства закріплено обов'язок адвоката бути застрахованим від пред'явлення позовів, пов'язаних із недостатньою професійною компетентністю¹. Розмір страхової виплати визначається в розумних межах співвідносно з ризиком можливих помилок, допущених адвокатами в ході здійснення професійної діяльності². Зазначимо лише, що хоча не у всіх країнах ЄС страхування професійної відповідальності адвоката є обов'язковим, у законодавстві Австрії, Бельгії, Великобританії, Данії, Естонії, Ісландії, Ірландії, Італії, Кіпру, Литви, Ліхтенштейну, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Португалії, Румунії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Фінляндії, Франції, Чеської Республіки, Швеції діє імперативне правило щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвокатів.

Більшість вчених також підтримують точку зору щодо необхідності введення страхування відповідальності адвокатів. Так, на думку О. Г. Кучерени, найбільш повною мірою забезпеченню прав громадян та юридичних осіб, що звертаються до адвокатів за наданням юридичної допомоги, інститут відповідальності служить в поєднанні з інститутом страхування ризику професійної відповідальності адвоката³. Страхування відповідальності адвокатів дозволить значною мірою забезпечити і захистити майнові інтереси клієнтів⁴. Крім того,

¹ Code of Conduct for Lawyers in the European Union on 19 May 2006. *Council of Bars and Law Societies of Europe*. URL: www.ccbe.eu.

² Адвокатура в России : учеб. / под ред.: Л. А. Демидова, В. И. Сергеев. М.: Юстинциформ, 2004. 171 с. С. 17.

³ Кучерена А. Г. Адвокатура в условиях судебно-правовой реформы в России : моногр. / А. Г. Кучерена. М. : ЮРКОМПАНИ, 2009. 342 с. С. 87.

⁴ Гайст В. Я. Страхование профессиональной ответственности. Южный Университет (ИУБиП). URL: www.iubip.ru/.../Гайст%20В.Я.%20СТРАХОВАНИЕ.doc.

існує можливість укласти з довірцями договори з майновою відповідальністю адвоката за результат у справі. Таким результатом може бути як задоволення, так і відмова у задоволенні позову¹.

Згідно із Загальним кодексом правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 1988 р. адвокати завжди повинні бути застраховані від пред'явлення позовів, пов'язаних із недостатньою компетентністю². Розмір страхування визначається в розумних межах, співвідноситься з ризиком можливих помилок, допущених адвокатами при провадженні професійної діяльності. У випадках неможливості укладення адвокатом договору про страхування згідно з наведеними правилами йому належить довести цей факт до відома клієнтів, які можуть пред'явити до нього відповідний позов.

Із постанови Європейського суду з прав людини у справі «Граціані-Вейсс проти Австрії» (2011)³ випливає, що в Страсбурзі вважають беззаперечним обов'язкове страхування відповідальності адвокатів. Хоча сама по собі справа безпосередньо не стосується статусу адвоката, заслуговує на увагу такий висновок: «Перед допуском до практики всі адвокати зобов'язані подати до виконавчого комітету асоціації адвокатів докази укладення ними договору страхування цивільної відповідальності зі страховою організацією, уповноваженою на заняття комерційною діяльністю в Австрії, щодо вимог про відшкодування збитків, які можуть бути висунуті проти них у результаті їх професійної діяльності. Вони повинні забезпечувати страхування протягом усієї професійної діяльності та надавати відповідні докази за запитом асоціації адвокатів».

Страхування професійної відповідальності адвокатів є обов'язковим для більшості європейських країн: Австрії, Бельгії, Великій Британії, Данії, Естонії, Ісландії, Ірландії, Італії, Кіпру, Литви, Ліхтенштейну, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Норвегії,

¹ Федонкин А. А. Страхование профессиональной ответственности адвокатов: будущее начинается сегодня : [интервью брала Л. Грудцына]. *Адвокат*. 2004. № 2. С. 3–5. С. 5.

² Code of Conduct for Lawyers in the European Union on 19 May 2006. *Council of Bars and Law Societies of Europe*. URL: www.ccbe.eu.

³ Дело «Грациани-Вейсс (Graziani – Weiss) против Австрии» [Электронный ресурс] : (Жалоба № 31950/06) : решение Европ. Суда по правам человека г. Страсбург, 18 октяб. 2011 г. *РосЕвроСуд: подача жалоб в Европейский Суд*. URL: <http://roseurosud.org/evropejskij – sud – po – pravam – cheloveka/resheniya – espch/67 – graciani – veyss – graziani – weiss – protiv – avstrii>.

Польщі, Португалії, Румунії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Фінляндії, Франції, Чеської Республіки, Швеції.

Відповідно до §51 Федерального уложення про адвокатуру *Німеччини* адвокати, так само як і інші працівники, чия діяльність може завдати серйозної майнової шкоди довірителю (податкові консультанти, нотаріуси, лікарі тощо), обов'язково страхують свою професійну відповідальність. Не заборонені німецьким законом і угоди адвоката з довірителем про обмеження відповідальності. Особливо це стосується відповідальності адвоката при виконанні господарсько-правових доручень, де повне відшкодування збитків може бути економічно складним для адвоката¹. При цьому сума покриття можливого збитку становить не менше 250 тис. євро в кожному страховому випадку. Платежі страховика у всіх випадках заподіяння шкоди, що сталися протягом одного року, можуть обмежуватися чотирикратною мінімальною страховою сумою².

Як зазначає О. Г. Кучерена, суди в Німеччині регулярно посилюють вимоги до рівня професійної сумлінності адвокатів, таким чином, що навіть саме незначне професійне упущення може тягти за собою стягнення з них значних сум у порядку відшкодування заподіяної шкоди³.

Французький закон «Про організацію професії адвоката» від 1991 р. передбачає обов'язкове страхування професійної цивільної відповідальності адвокатів. Договір страхування може бути укладений як конкретним адвокатом, так групою адвокатів або адвокатською організацією. Цей же акт визначає можливість страхування ризику втрати адвокатом цінностей, майна та документів, що належать довірителю і перебувають у адвоката у зв'язку з виконанням професійних обов'язків. Законом закріплений мінімальний розмір страхової суми, що становить 1500000 євро на рік у розрахунку на одного адвоката⁴.

¹ Федеральное уложение об адвокатуре от 1 августа 1959г. / пер. Германского Фонда Международного Правового сотрудничества. URL: <http://www.irzstiftung>.

² Токмаков И. С. Обязательное страхование профессиональной ответственности адвоката: есть ли необходимость? *Адвокатская практика*. 2011. №4. С. 15–21. С. 17.

³ Научно-практический комментарий к Федеральному закону от 31 мая 2002 г. №63-ФЗ «Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации» / под ред. А. Г. Кучерены. М. : Деловой двор, 2009. 95 с. С. 49.

⁴ Décret n°91–1197 du 27 novembre 1991 organisant la profession d'avocat [Ressource électronique] // Legislation.gov.uk. Mode d'accès: <http://www.legifrance.gouv.fr/> (date du traitement: 30/10/2015). Titre de l'écran.

Проведений аналіз законодавства країн ЄС та точок зору науковців дає підстави стверджувати, що існує необхідність у законодавчому закріпленні страхування адвокатської діяльності в Україні. Розмір внесків для адвокатів може залежати і від рівня кваліфікації. Так, французькі адвокати зобов'язані один раз на п'ять років проходити курси підвищення кваліфікації і отримувати відповідний сертифікат, а адвокати, які не мають подібних сертифікатів, – платити підвищені (порівняно з колегами, які підвищили кваліфікацію) внески на страхування своєї професійної відповідальності¹.

На відміну від зарубіжних країн, законодавство України взагалі не передбачає особливостей страхування професійної відповідальності адвокатів, зокрема, часткового або повного відшкодування збитків клієнту за адвокатські помилки, допущені, зокрема, через те, що: (1) адвокати у своїй діяльності неправомірно застосовують нормативно-правові акти; (2) адвокати припускаються ненавмисних помилок при розгляді справ у суді; (3) вчинення певних адвокатських дій нерідко не відповідає чинному законодавству України; (4) клієнти на сьогоднішній день дуже обізнані у своїх правах; (5) адвокати не повідомляють клієнтів про наслідки здійснюваних ними професійних дій, що подекуди призводить через юридичну необізнаність до заподіяння матеріальної шкоди клієнтові; (6) адвокати у зв'язку із здійсненням ними професійної діяльності ненавмисно розголошують відомості, одержані ними в ході такої діяльності².

Указом Президента України від 20.05.2015 р. №276/2015 «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки», яким запропоновано введення страхування професійної відповідальності адвокатів, однак лише абстрактно визначено, що підлягає страхуванню, без зазначення виду страхування, в якому воно повинно здійснюватися³. На вказані зміни спрямований проект Закону України «Про внесення змін до деяких

¹ Кучерена А. Г. Адвокатура в условиях судебно-правовой реформы в России : моногр. / А. Г. Кучерена. М.: ЮРКОМПАНИ, 2009. 342 с. С. 79.

² Обловацька Н. О. Страхування професійної відповідальності адвокатів. *Адвокат*. 2010. №9 (120). С. 26–30. С. 29.

³ Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015 р. №276/2015. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>

законів України (щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката)», яким запропоновано впровадити інститут обов'язкового страхування майнової відповідальності адвокатів шляхом внесення відповідних змін та доповнень до Закону України «Про страхування», а також Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». В проекті Закону встановлено, що особа, яка не уклала договору страхування ризиків професійної майнової відповідальності, до складення присяги адвоката не допускатиметься. Відповідно до проекту серед ризиків, що будуть страхуватися, зокрема, названі: ненавмисні професійні помилки, допущені під час виконання посадових обов'язків; помилкове тлумачення законодавства; пропуск термінів подання скарг; суттєві помилки при оформленні або підготовці документів; несповіщення клієнта про наслідки вчинюваних юридичних дій; ненавмисне розголошення даних, що стали відомі у зв'язку з професійною діяльністю, у тому числі і після складання повноважень або звільнення¹.

Слід погодитися із Олександром Світличним, який підкреслює наступні переваги адвокатів, які матимуть страховки своєї професійної діяльності: (1) клієнт повинен бути впевнений, що у випадку неналежної роботи його адвоката йому буде відшкодовано принаймні якусь частину понесених збитків. Ця можливість є важливою для статусу та іміджу професії; (2) страхування професійної відповідальності поширюється лише на випадки неналежної практики адвоката. Якщо адвокат добросовісно виконуватиме свої професійні обов'язки, то не існуватиме підстав для відшкодування збитків клієнту страховою компанією, незалежно від результату справи; (3) адвокати, які укладають договір страхування професійної відповідальності, будуть більш захищені фінансово від різноманітних негативних проявів поведінки клієнтів².

¹ Боков А. Яким чином відбувається страхування діяльності адвокатів за кордоном і про що цей досвід говорить Україні. *Закон і бізнес*. 2015. 8–14 серп. (№ 32). С. 7–11; Про внесення змін до деяких законів України (щодо обов'язкового страхування професійної відповідальності адвоката): проект Закону України від 06.07.2015 р. № 2298а. *Ліга&Закон: головний прав. портал України*. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JH1RU68I.html.

² Світличний О. Страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні. *Юридична газета on-line*. № 19. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/strahuvannya-profesiynoyi-vidpovidalnosti-advokativ-v-ukrayini.html>.

85. Захист професійних прав та інтересів адвокатів в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз

В першу чергу необхідно зазначити, що перелік професійних прав та інтересів адвокатів як в Україні, так і зарубіжних країнах повинен визначатися на законодавчому рівні. Наприклад, в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у статті 20 зазначається, що адвокат під час здійснення адвокатської діяльності має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги. Надалі наводиться перелік професійних прав адвоката, який не є виключним і до якого входять наступні:

1) звертатися з адвокатськими запитами до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб);

2) представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб у суді, органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими і службовими особами, до повноважень яких належить вирішення відповідних питань в Україні та за її межами;

3) ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом;

4) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку;

5) доповідати клопотання та скарги на прийомі в посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги;

6) бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів та давати пояснення щодо суті клопотань і скарг;

7) збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою;

8) застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом;

9) посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом встановлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів;

10) одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань;

11) користуватися іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами.

Надалі необхідно враховувати кілька факторів. По-перше, як вже зазначалося, зазначений перелік професійних прав не є виключним і адвокат має право вчиняти і інші дії, не заборонені законом, з метою належного виконання договору про надання правової допомоги. По-друге, законодавство повинно містити гарантії забезпечення професійних прав адвоката за допомогою яких адвокат може ефективно реагувати у випадку обмеження його у можливостях реалізовувати свої права під час реалізації професійної діяльності.

У вітчизняному Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» гарантії адвокатської діяльності закріплено у ст. 23. Зазвичай мова йде про встановлення заборони на обмеження прав адвоката під час виконання професійних обов'язків, заборону втручатися у його роботу та попередження про відповідальність за подібні дії. Наприклад: а) забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності; б) забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею; в) забороняється проведення огляду,

розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності; г) забороняється залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці; д) забороняється втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом; забороняється внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі; забороняється втручання у правову позицію адвоката; е) забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом; ж) забороняється ототожнення адвоката з клієнтом та інше.

Також встановлюються певні гарантії дотримання статусу адвоката під час вчинення кримінального провадження щодо нього, наприклад проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя.

Також згадується, що за порушення гарантій дотримання адвокатської діяльності можлива відповідальність. Наприклад, життя, здоров'я, честь і гідність адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них тягнуть відповідальність, передбачену законом.

Суттєва роль у забезпеченні захисту професійних прав та інтересів адвокатів надається органам адвокатського самоврядування. Наприклад, під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону, крім деяких випадків, передбачених законом. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, за-

вчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії.

В зарубіжних країнах так само обов'язково на законодавчому рівні встановлюються механізми захисту професійних прав та інтересів адвокатів. Наприклад, у Франції встановлено кримінальну відповідальність за втручання у діяльність адвоката шляхом погроз. Обшуки у приміщеннях адвоката та адвокатських об'єднань проводяться лише у присутності глави адвокатської палати регіону. Так само в Іспанії встановлено кримінальну відповідальність за прямий або опосередкований вплив на адвоката шляхом насильства або залякування із можливістю покарання у виді позбавлення волі.

В Італії встановлено заборону на притягнення адвоката до кримінальної відповідальності за позицію, викладену у письмових документах або у виступах, заявах і ствердженнях, представлених адвокатом у ході розгляду справ у судах або в адміністративних органах. Також адвокати не можуть бути примушені давати свідчення про те, що їм було довірено або про що вони дізналися під час професійної діяльності.

Інститут омбудсмена адвокатури ФРН введений у 2011 р. з метою захисту прав споживачів адвокатських послуг. Його діяльність врегульована Федеральним Законом про розгляд спорів споживачів, Федеральним Законом про Адвокатуру та Статутом, який прийнятий найвищим органом адвокатського самоврядування – Статутними Зборами («Адвокатський Парламент»). Це незалежний орган який покликаний допомогти вирішити майновий конфлікт між клієнтом (мандантом) та його адвокатом в позасудовому порядку.

Якщо клієнт вважає, що його адвокат невірно визначив суму гонорару, сумнівається в фактичному виконанні адвокатом певних дій плата за які увійшла до адвокатського гонорару, тощо, він має право вибору – вирішити спір в судовому порядку за загальною процедурою, або звернутися до омбудсмена адвокатури.

В рік до офісу уповноваженого надходить близько 5000 звернень 90% яких надходять від клієнтів адвокатів.

Омбудсмен призначається терміном на 4 роки Федеральною Палатою адвокатів Німеччини. Омбудсмен адвокатури подає звіт про роботу у Федеральне відомство юстиції (щорічно), а також в Брюссель (1 раз в 2 роки).

Звернення до омбудсмена має певні переваги оскільки не оплачується жодними зборами, може бути надіслано простим електронним листом, провадження виключно письмове, процедура примирення триває не більше 90 днів. Факт звернення до омбудсмена зупиняє перебіг строку позовної давності. Зазначені чинники покликані зменшити навантаження на судову систему, допомогти споживачу адвокатських послуг розібратися з проблемою в позасудовому порядку, сприяти підвищенню довіри на ринку адвокатських послуг.

Проте, ця примирювальна процедура розгляду спору має виключно добровільний характер. Будь яка сторона, в любий час, вправі відмовитися від вирішення спору омбудсменом адвокатури. Запропонований омбудсменом спосіб вирішення майнового конфлікту не є обов'язковим до виконання сторонами. І це, на наш погляд, знижує ефективність його діяльності.

До 60% справ закінчуються саме через відсутність добровільної на це згоди обох сторін. В середньому, з 5000 звернень в рік, які надходять до офісу омбудсмена, приймаються до розгляду біля 1000.

На розгляд прийнятої заяви уповноваженому надано 90 днів. За результатами розгляду омбудсмен складає письмову, юридично обгрунтовану рекомендацію щодо врегулювання спору (про необхідність оплати мандантом рахунку в повній сумі або частково, або необхідність повернення адвокатом коштів, т.ін.). У визначений законом строк (3 тижня) сторони зобов'язані повідомити омбудсмена чи погоджуються вони на запропоновану омбудсменом приватну позасудову мирову угоду. Якщо такої згоди не надано, сторонам видається довідка про участь в позасудовому провадженні. Більшість спорів розглянуто на користь адвокатів¹.

86. Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності в Україні: статус, компетенція, порядок організації роботи

Гарантії адвокатської діяльності закріплено у статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та в інших нор-

¹ Вагіна Н. Омбудсмен адвокатури: як це працює в Німеччині. URL: <https://unba.org.ua/publications/4548-ombudsmen-advokaturi-yak-ce-pracyue-v-nimechchini.html>.

мативних актах. Для їх дотримання та реагування на їх порушення рішенням Ради адвокатів України № 182 від 27 липня 2013 р. (з подальшими змінами) було затверджено Положення Про Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності (далі – Комітет).

Метою створення Комітету є захист професійних, соціальних та інших прав адвокатів, організація сприяння забезпечення гарантій адвокатської діяльності, та забезпечення необхідних умов для ефективного та якісного виконання адвокатами своїх професійних обов'язків.

Комітет є структурним підрозділом НААУ. Положення про його діяльність, зміни та доповнення до нього затверджується Радою адвокатів України.

Відповідно до Положення Комітет діє на принципах законності, добровільності, рівноправності, гласності. Діяльність Комітету поширюється на всю територію України.

Комітет здійснює захист інтересів адвокатів, систематизацію та аналітику правопорушень відносно адвокатів, здійснює відповідні попереджувально-профілактичні заходи й забезпечує виконання покладених на нього завдань і функцій.

У своїй діяльності Комітет зобов'язаний взаємодіяти з Радою адвокатів України, Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури та регіональними КДКА, радами адвокатів регіону, Вищою ревізійною комісією адвокатури, ревізійними комісіями адвокатів, органами державної влади, правоохоронними органами, громадськими об'єднаннями, зарубіжними та міжнародними організаціями, юридичними та фізичними особами, а також з іншими структурними підрозділами РАУ.

Комітет здійснює свою діяльність відповідно до планів роботи Ради адвокатів України, розпоряджень і доручень Голови Ради адвокатів України. Діяльність членів Комітету здійснюється на громадських засадах.

До складу Комітету входять адвокати, які обираються радами адвокатів регіонів. Крім того, Голова Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України своїм розпорядженням включає до складу Комітету адвокатів, які відповідають необхідним

вимогам. Членом Комітету не може бути адвокат, який є членом Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону, Вищої ревізійної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону.

Комітет складається з Голови Комітету, заступників Голови Комітету, Секретаря Комітету, представників Рад адвокатів регіонів та адвокатів, включених до складу Комітету розпорядженням Голови Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України. Голова Комітету призначається розпорядженням Голови Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України із числа делегованих представників адвокатів, членів рад адвокатів регіонів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років. Строк повноважень Голови Комітету становить три роки. Голова Національної асоціації адвокатів України відповідним розпорядженням може достроково відкликати з посади Голову комітету.

Для забезпечення діяльності Комітету діє секретаріат. Керівництво Комітетом здійснює Рада Комітету, що складається із семи осіб. За посадою до Ради Комітету входять: Голова Комітету, Заступники Голови Комітету та голови профільних секцій.

Для вирішення завдань у Комітеті утворюються профільні секції: секція оперативного реагування; нормативно-аналітична секція; секція правового представництва; секція зв'язків з пресою та громадськістю. Основними завданнями Комітету є:

1). Участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у галузі захисту прав та інтересів адвокатів, забезпечення гарантій адвокатської діяльності.

2). Виявлення, облік, аналіз і систематизація випадків порушення професійних прав та інтересів адвокатів, а також порушення гарантій адвокатської діяльності, які відбулись на території України.

3). Здійснення профілактичної роботи, яка направлена на попередження порушень прав та інтересів адвокатів, а також порушення гарантій адвокатської діяльності.

4). Створення і систематичне вдосконалення необхідних заходів оперативного реагування при порушенні законних прав та інтересів адвокатів, а також гарантій адвокатської діяльності.

5).Оперативне реагування на кожне звернення адвоката, яке стосується діяльності Комітету.

6).Представництво інтересів адвокатів у правоохоронних органах, органах державної влади, підприємствах, установах, організаціях різних форм власності, судах, громадських об'єднаннях.

7).Вжиття відповідно до чинного законодавства України, від імені Ради адвокатів України, заходів щодо усунення державними органами та органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами порушень професійних прав та гарантій адвокатської діяльності; внесення пропозиції щодо усунення виявлених порушень і недоліків та притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у допущених порушеннях.

8).Проведення роз'яснювальної роботи серед адвокатської спільноти, щодо способів та практики самостійного захисту своїх прав та гарантій адвокатської діяльності.

9).Інформування адвокатської спільноти та громадськості щодо розгляду питань, які віднесені до компетенції Комітету.

10). Вивчення думки адвокатської спільноти щодо стану дотримання прав адвокатів та забезпечення гарантій адвокатської діяльності і прийняття її до уваги у своїй роботі.

11). Аналіз додержання законності правоохоронними органами під час проведення слідчих дій відносно адвоката.

12). Контроль, аналіз та прогнозування стану справ щодо порушення професійних прав адвокатів в Україні, своєчасне інформування керівництва Ради адвокатів України.

13). Участь у розгляді та підготовці пропозицій Комітету щодо вдосконалення організації захисту інформації, яка становить державну, адвокатську, комерційну, банківську або іншу таємницю, що охороняється законом, а також конфіденційну інформацію.

14). Участь у розробці та реалізації системи заходів, які проводяться у взаємодії з правоохоронними органами щодо захисту життя, здоров'я, честі, гідності, майна адвокатів і членів їх сімей від злочинних посягань, інших протиправних дій.

15). Організація роботи телефону «гарячої лінії» Ради адвокатів України, забезпечення оперативного опрацювання інформації, що

надходить, а також вжиття необхідних заходів реагування щодо порушення прав адвокатів.

16). Забезпечення розвитку міжнародного співробітництва в галузі захисту прав адвокатів у частині запобігання та протидії правопорушенням, пов'язаним із здійсненням адвокатської діяльності, участь в укладанні у встановленому законом порядку договорів з органами адвокатського самоврядування інших держав та інше.

87. Спеціалізація адвокатів: аналіз зарубіжної практики

Кожна країна по різному вирішує питання спеціалізації адвокатів і єдиної загальноприйнятої моделі просто не існує. Існує велика кількість країн, в яких не вважається за необхідне на рівні закону запроваджувати обов'язкову спеціалізацію адвокатів. Обґрунтовується це тим, що адвокати вже підтвердили свою високу кваліфікацію у питаннях права як стажем роботи, так і шляхом складання кваліфікаційного іспиту. А також це може обмежувати права адвоката на надання правових послуг.

Як відзначає В. О. Святоцька, «у законодавстві держав-учасниць міжнародних відносин передбачено спеціалізацію адвокатів та спеціальне навчання або підготовку для здобуття відповідної спеціалізації. Так, у державах Європейського Союзу юристи (адвокати) можуть практикувати винятково в певних галузях права, відповідно до здобутої спеціалізації. Здобуття спеціалізації адвокатом у державах Європейського Союзу передбачає отримання спеціальних теоретичних знань та практичних навичок. Спеціальні теоретичні знання і практичний досвід за обсягом повинні перевищувати здобуті під час професійної юридичної освіти»¹.

В Україні спеціалізація адвокатів Законом не вимагається. Але право на визначення власної спеціалізації адвокати мають і про це

¹ Святоцька В. О. Забезпечення реалізації стандартів страхування професійної відповідальності та спеціалізації адвокатів: порівняльно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 5. 2019. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2019/38.pdf

згадується в інших нормативних актах. Так, наприклад, у Законі України «Про безоплатну правову допомогу» передбачено, що Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги під час призначення адвоката для надання безоплатної вторинної правової допомоги враховує його спеціалізацію, досвід роботи, навантаження, складність справ, у яких адвокат брав участь (ст. 21). У Положенні про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю спеціалізація також згадується. Так, наприклад, у п. 1.5.4 зазначається, що одним із основних завдань стажування є поглиблення професійної спеціалізації, накопичення практичного досвіду для якісного надання правової допомоги. А у п. 5.2 вказується, що стажисту на весь термін проходження стажування призначається один керівник стажуванням, що не позбавляє його права пройти стажування ще у двох адвокатів з іншої спеціалізації, за їх згодою, за умови, що відомості про них включені до Реєстру керівників стажування.

На практиці адвокати відчують, що бути висококваліфікованим фахівцем з усіх галузей права стає майже не можливим і визначають власну спеціалізацію. При цьому використовуються дві категорії спеціалізації: загальна і вузька. Наприклад, адвокат може визначити свою загальну спеціалізацію як: сімейне право, трудове право, адміністративне (податкове, пенсійне) право, спори, які виникають із цивільно-правових договорів. А вузьку спеціалізацію детальніше: юридичні консультації релігійним організаціям (надання роз'яснень з питань утворення, припинення діяльності релігійної організації; складання проекту статуту релігійної організації; представництво інтересів релігійних організацій в судах).

Є ряд країн, які запроваджують спеціалізацію адвокатів шляхом виділення різних їх видів. Наприклад, у Великій Британії є баристери і соліситори. Останніми роками відмінності між ними зменшуються, але не повністю. Як і раніше, вони формують дві окремі категорії правників, мають відокремлені органи самоврядування і відмінності у переліку повноважень та сфер діяльності.

Іншим прикладом спеціалізації адвокатів є визначення сфер їх діяльності. Наприклад у Швеції адвокати часто спеціалізуються на певних типах кримінальних справ: фінансові злочини, вбивства, кра-

діжки та ін. Деякі адвокати спеціалізуються на справах, що стосуються прав людини і часто представляють сторони в Європейському Суді з прав людини. У Німеччині існує порядок використання спеціалізації адвоката, порядок визначення якої регламентується окремим законом. Спеціалізація може поширюватися на сфери адміністративного, податкового, соціального, трудового, медичного, транспортного, сімейного та деяких інших галузей права.

88. Інститут безоплатної правової допомоги: правова природа та особливості адміністрування

Безоплатна правова допомога визначається, як правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. Для розуміння цього поняття корисно також визначити і такі поняття, як «право на безоплатну правову допомогу» та «правові послуги».

Право на безоплатну правову допомогу – це гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених цим Законом України «Про безоплатну правову допомогу».

Правові послуги – це надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Систему надання безоплатної правничої допомоги складають:

- 1) Координаційний центр з надання правової допомоги;
- 2) суб'єкти надання безоплатної первинної правової допомоги;

3) суб'єкти надання безоплатної вторинної правової допомоги.

На сьогоднішній день система надання безоплатної правової допомоги в Україні складається із мережі зі 120 центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги та 427 бюро правової допомоги з надання такої допомоги у всіх регіонах України.

Видами безоплатної правничої допомоги є надання первинної та вторинної правничої допомоги.

Безоплатна первинна правова допомога, суб'єктами права на яку є усі особи, які перебувають під юрисдикцією України, включає такі види правових послуг:

- надання правової інформації;
- надання консультацій і роз'яснень з правових питань;
- складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру);
- надання консультацій, роз'яснень та підготовка проектів договорів користування земельними ділянками (оренда, суборенда, земельний сервітут, емфітевзис, суперфіцій) для сільського населення – власників земельних ділянок;
- надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Вторинна безоплатна правнича допомога включає захист від обвинувачення; здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складання документів процесуального характеру.

Статтею 2 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» встановлено, що він регулює правовідносини у сфері надання безоплатної правової допомоги суб'єктам права на безоплатну первинну правову допомогу та суб'єктам права на безоплатну вторинну правову допомогу, що встановлені цим Законом.

Порядок надання безоплатної правової допомоги фізичним особам на благодійних засадах фізичними та юридичними особами, які займаються благодійною діяльністю самостійно або спільно з відповідними благодійними організаціями, регулюється відповідним законодавством і статутами цих організацій.

2 червня 2011 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу». 6 червня 2012 року

Урядом утворено Координаційний центр з надання правової допомоги – першу установу системи БПД. З 1 січня 2013 року розпочали працювати регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, на які покладено функцію надання БВПД підозрюваним та обвинуваченим у кримінальному провадженні, затриманим, заарештованим та засудженим. У 2015–2016 рр. було відкрито місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги у всіх регіонах України. Станом на 2021 рік функціонує: 23 регіональні центри з надання БВПД; 84 місцевих центрів з надання БВПД; 428 бюро правової допомоги; 5 правових клубів «Pravokator»; більше 7000 адвокатів, залучених до надання БВПД; більше 1500 штатних юристів системи БПД.

Українська система надання безоплатної правової допомоги – найбільша в Європі та один із найуспішніших соціальних проєктів Міністерства юстиції України, Уряду та міжнародних партнерів.

Разом з тим, система безоплатної правової допомоги продовжує розвиватися, прагнучи якнайкраще відповідати сучасним викликам.

До системи надання безоплатної правової допомоги належать:

- 1) Координаційний центр з надання правової допомоги;
- 2) суб'єкти надання безоплатної первинної правової допомоги;
- 3) суб'єкти надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Управління системою надання безоплатної правової допомоги та її фінансування здійснює Кабінет Міністрів України через Міністерство юстиції України, яке утворює регіональні (республіканський (Автономної Республіки Крим), обласні, Київський та Севастопольський міські) та місцеві (районні, міжрайонні, міські, міськрайонні, міжрайонні та районні у містах) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги є територіальними відділеннями Координаційного центру з надання правової допомоги і утворюються з урахуванням потреб відповідної адміністративно-територіальної одиниці та забезпечення доступу осіб до безоплатної вторинної правової допомоги.

Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги фінансуються з Державного бюджету України, інших не заборонених законодавством джерел.

Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги забезпечують надання всіх видів правових послуг, передбачених частиною другою статті 13 Закону «Про безоплатну правову допомогу».

Повноваження та порядок діяльності центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги встановлюються Положенням про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, що затверджується Міністерством юстиції України.

Діяльність Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

До повноважень центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, зокрема, відносяться: 1) приймання рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги або про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги; 2) забезпечення складення процесуальних документів за зверненням суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу; 3) забезпечення участі захисника при здійсненні досудового розслідування та судового провадження у випадках, коли захисник відповідно до положень КПК України залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії; 4) забезпечення участь захисника у розгляді справи про адміністративне правопорушення; 5) забезпечує здійснення представництва інтересів суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу в судах, інших органах державної влади, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 6) центр укладає контракти з адвокатами, включеними до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, для надання такої допомоги на постійній основі; 7) укладає договори з адвокатами, включеними до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, для надання такої допомоги на тимчасовій основі (на підставі окремих договорів про надання послуг); 8) видає доручення для підтвердження повноважень захисника або повноважень адвоката для здійснення представництва інтересів особи в судах, органах державної влади, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 9) приймає рішення про заміну адвоката відповідно до статті 24 цього Закону; 10) подає клопотання до Координаційного центру з на-

дання правової допомоги про виключення адвоката з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, у випадках, передбачених пунктами 2 і 3 частини першої статті 24 цього Закону; 11) приймає рішення про припинення надання безоплатної вторинної правової допомоги; 12) виконує інші функції, передбачені Положенням про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

89. Системи безоплатної правової допомоги у зарубіжних країнах: моделі та загальна характеристика

Системи надання безоплатної допомоги є багатьох країнах. Але вони відрізняються за критеріями відбору одержувачів допомоги, а також процедурам і способам організації процесу її надання. Розвиток і масштаб систем надання юридичної допомоги обумовлений національними особливостями кожної країни. У багатьох країнах закон про юридичну допомогу описує як послуги, що надаються затриманим, підозрюваним, обвинуваченим і підсудним в рамках провадження у кримінальних справах, так і юридичну допомогу по інших категоріях справ. В окремих державах така допомога надається виключно у кримінальних справах, в інших – у кримінальних та цивільних у межах одного механізму чи з утворенням окремих механізмів для окремих категорій справ.

При всьому розмаїтті кола суб'єктів, що залучаються для надання БПД у різних країнах, виділяють, як правило, такі моделі:

1) Модель «pro bono». Юридична допомога бідним і особливо нужденним надається безкоштовно і часто є обов'язковою для адвокатів. Практика надання послуг системі «pro bono» широко використовується великими юридичними фірмами, які розглядають роботу «pro bono» як частину своїх зобов'язань перед суспільством, а також як можливість для фірми і адвокатів займатися благодійністю, а молодим адвокатам – отримати досвід роботи. Багато фірм вимагають від адвокатів певної кількості годин роботи з надання безкоштовних юридичних послуг на місяць/рік, а в деяких з них надання безкоштовних послуг є одним із критеріїв оцінки діяльності юриста, яка врахо-

ується при просуванні по службі або збільшенні оплати. Разом з тим у жодній з європейських країн не передбачений обов'язок адвокатів надавати юридичну допомогу на громадських засадах.

Послуги «pro bono» не надаються з питань, пов'язаних, наприклад, з судовим представництвом або представництвом у кримінальних справах, тобто у тих сферах, де послуги адвокатів оплачуються в рамках державної системи субсидованої юридичної допомоги.

Така модель діє в багатьох країнах, зокрема, США в Об'єднаному Королівстві, Іспанії та в деяких інших країнах.

2) Контрактна модель (модель *judicare*) – система, при якій спеціальний державний орган укладає договір (контракт) з адвокатом, юридичною фірмою про надання БПД по певній кількості справ або за певними категоріями справ, оплата за яку здійснюється за рахунок державного бюджету. Така модель застосовується в Австрії, Англії та Уельсі, Бельгії, Норвегії, Нідерландах, Шотландії, Швеції, Франції, Данії та Німеччині. Дану модель залежно від методів виплати гонорарів приватним адвокатам поділяють на *judicare* у чистому вигляді (*pure judicare*) і «черговий адвокат» (*duty counsel*):

*а) Модель *judicare* у чистому вигляді («pure judicare»)*, суть якої полягає в тому, що адвокати отримують оплату за надану юридичну допомогу від держави через місцеві адміністрації, або колегії адвокатів або іншу організацію.

У деяких випадках суди направляють осіб, які мають право на отримання БПД, до адвокатів, які беруть участь у програмі з надання субсидованої державою юридичної допомоги. У таких випадках адвокати представляють свої рахунки суду для їх перевірки і подальшої оплати.

Виплати з бюджетних коштів здійснюються або за конкретний вид юридичної допомоги (наприклад, фіксована сума за розлучення з спільної згоди), або у вигляді погодинної оплати, або з розрахунку максимального платежу за послугу незалежно від тривалості її надання.

Досвід зарубіжних країн показує, що така модель значно дорожче, ніж модель, при якій адвокат отримує фіксовану заробітну плату;

*б) Модель «черговий адвокат» (*duty counse*)*, суть якої полягає в тому, що адвокати працюють на неповну ставку та оплата наданої

ними БПД здійснюється за кожний день їх участі в якості захисника або представника у випадках, коли необхідно забезпечити надання безоплатної юридичної допомоги.

У французькій системі дана юридична допомога отримала подальший розвиток: на допомогу в особливо важливих справах можуть розраховувати будь-які особи незалежно від свого доходу. У системі «judicare» важливо те, що вона спрямована проти ігнорування бідних як соціального класу. Система «judicare» використовується також різними специфічними організаціями як один з методів роботи в юридичних центрах, радами юридичної допомоги з надання послуг неурядовим організаціям тощо.

Модель публічного (громадського, державного) захисника характеризується тим, що держава чи орган, керуючий системою БПД, створює постачальника юридичної допомоги – систему офісів (бюро, ради, служби, центри, комісії тощо) за територіальним принципом, що забезпечує малозабезпеченим категоріям населення доступність до юридичної допомоги. Ця модель найбільш ефективна тоді, коли громадянам необхідно отримати консультацію, пораду чи представництво своїх інтересів по типовим нескладним справам. Така робота, як правило, побудована за такою схемою: з клієнтом, що звернувся за юридичною допомогою, черговий співробітник проводить первісну співбесіду для з'ясування характеру правової проблеми. У разі її нескладності юридична допомога може бути надана відразу ж шляхом правового інформування або консультування, або направлення заявника в орган або організацію, де зазначена проблема може бути вирішена без участі юристів. У разі ж, коли вирішення проблеми вимагає більш тривалого часу, клієнт направляється до конкретного юриста офісу, що спеціалізується в певній галузі права. Така модель існує у Великобританії та Уельсі, Шотландії, Литві та деяких інших країнах.

Модель публічного (громадського, державного) захисника відрізняється від системи judicare тим, що держава організовує мережу спеціалізованих закладів для надання БПД малозабезпеченим.

Як правило, такі заклади орієнтовані на надання найпростіших послуг (базових консультацій та роз'яснень). Вимоги до кваліфікації таких співробітників можуть бути істотно нижче, ніж вимоги, що пред'являються, наприклад, до особи, що бажає отримати допуск до

судового представництва. Наприклад, у Нідерландах до роботи в так званих «вікнах юридичної допомоги» часто залучаються особи, юридична освіта яких є недостатньою для отримання статусу адвоката (рівень бакалавра).

3) Модель «ex officio», суть якої полягає в тому, що держава в особі органів, що ведуть кримінальне судочинство (прокурора, слідчого, поліції, суду), призначає через професійні організації адвокатів у якості захисників чи представників для надання юридичної допомоги та оплачує їхню роботу з коштів державного бюджету. Для певної частини адвокатів, які не мають клієнтури, або тільки вступили в адвокатську спільноту, або здійснюють адвокатську діяльність у регіонах, де чисельність адвокатів перевищує попит на юридичну допомогу, призначення на такі справи є основним джерелом їх доходу. Що стосується висококваліфікованих адвокатів, які мають, як правило, широку клієнтуру і, як наслідок, завжди забезпечені роботою, то їх переважна частина, як правило, не веде такі справи. Дана модель характерна для більшості колишніх соціалістичних країн Центральної та Східної Європи.

4) Змішана модель – являє собою таку систему, яка поєднує елементи перших двох вищезазначених та інших моделей: надання БПД здійснюється через незалежну державну організацію – бюро, ради, служби, центри тощо (тобто модель публічного захисника) із залученням приватно практикуючих адвокатів на основі укладеного з ними договору по окремих справах (тобто контрактна модель), а також з використанням інших моделей (юридичних клінік, моделі «pro bono», пара-юристів та інших різновидів моделей. Наприклад, система БПД являє собою змішану модель, якщо вона складається з надання державної (перший етап) та приватної (другий етап) безоплатної правової допомоги. Змішана модель використовується в багатьох країнах¹.

Експерти пояснюють це тим, що «прихильність до тієї чи іншої моделі без використання переваг протилежної моделі призводить до того, що система юридичної допомоги стикається з великою кількістю проблем, яких вона могла б уникнути. Будучи обмеженим тільки моделлю *judicare* або тільки моделлю штатних юристів, орган з управління системою БПД буде стикатися з усіма недоліками, не приді-

¹ Вільник Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України. Дис. докт. юрид. наук. Харків.: Б. в., 2016. 491 с. С. 350-360.

ляючи належної уваги перевагам і компенсуючим можливостям іншої моделі. Комбінація моделей – це кращий вибір для забезпечення незаможних громадян юридичними послугами.

Можливість вибору дозволяє клієнту визначитися, хто представлятиме його інтереси у кожному конкретному випадку – штатний юрист чи адвокат у рамках системи *judicare*. У змішаній системі, з поділом за предметними галузями, справи ведуться штатними юристами або адвокатами в рамках системи *judicare* залежно від їх кваліфікації та досвіду. Нарешті, останній тип являє собою функціональний розподіл обов'язків між штатними юристами й адвокатами, при якому і штатні юристи, і адвокати в рамках системи *judicare* виконують певні функції при веденні одних і тих же категорій справ.

Правові системи в країнах різняться, але на всі країни значний вплив здійснює модель, яку можна назвати «державно-слідчою».

З метою забезпечення рівного доступу кожного до отримання БПД, багато держав ЄС покладають на себе обов'язок по оплаті такої допомоги або встановлюють знижені тарифи з оплати юридичної допомоги і створюють для цього спеціальні системи БПД, у рамках яких створюють спеціальні органи управління цією системою, тісно пов'язані з урядом, але формально незалежні. Ефективність систем БПД досягається лише тоді, коли усі функції по їх організації, контролю та координації зосереджені в одному органі, особливостями правового статусу якого є його незалежність. Широко розповсюдженими механізмами управління БПД у країнах ЄС є комісії, бюро, ради, центри, які здійснюють адміністративні (управлінські) функції з питань надання БПД. Ці структури, як правило, є державними і створюються зазвичай при Міністерстві юстиції. Практика державного адміністрування у сфері БПД застосовується у багатьох країнах ЄС – в Австрії, Бельгії, Великобританії, Голландії, Німеччині, Данії, Нідерландах, Португалії, Північній Ірландії, Фінляндії, Франції, Швеції, країнах Балтії та в інших країнах.

90. Правове регулювання надання адвокатами безоплатної правової допомоги в Україні

Надання безоплатної правничої допомоги здійснюється на підставі Конституції України, Закону України «Про безоплатну правову

допомогу», інших законодавчих актів і міжнародних актів, що ратифіковані Верховною Радою України.

Так, відповідно до ст. 29 Конституції України кожному заарештованому чи затриманому має бути надано можливість користуватися правничою допомогою захисника. У статті 59 Конституції зазначається, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Згідно до статті 131–2 Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом. Крім цього, ця стаття закріплює монополію адвокатів, оскільки підкреслюється, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення.

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» відповідно до Конституції України визначає зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, державні гарантії щодо надання безоплатної правової допомоги.

Закон складається із VI розділів і 32 статей.

Розділ I. Присвячений загальним положенням, зокрема: стаття 1 вводить основні терміни, що використовуються в цьому Законі, зокрема: «безоплатна правова допомога»; «законні представники»; «правова допомога»; «правові послуги»; стаття 2 окреслює сферу застосування Закону; стаття 3 визначає зміст права на безоплатну правову допомогу; стаття 4 закріплює гарантії недискримінації осіб у доступі до безоплатної правової допомоги; стаття 5 визначає принципи державної політики у сфері надання безоплатної правової допомоги, зокрема: 1) верховенства права; 2) законність; 3) доступність безоплатної правової допомоги; 4) забезпечення якості безоплатної правової допомоги; 5) гарантоване державне фінансування; стаття 6 визначає законодавство України, що регулює надання безоплатної правової допомоги; стаття 6–1 містить перелік органів, що входять до системи надання безоплатної правової допомоги.

Розділ II Закону «Надання безоплатної первинної правової допомоги» містить статті, які визначають поняття безоплатної первинної

правової допомоги, перелік видів правових послуг, що надаються в рамках первинної правової допомоги, суб'єкти права на безоплатну первинну правову допомогу та суб'єкти надання безоплатної первинної правової допомоги, порядок розгляду звернень про надання безоплатної первинної правової допомоги, порядок організації особистого прийому осіб для надання безоплатної первинної правової допомоги.

Розділ III Закону «Надання безоплатної вторинної правової допомоги» містить статті, присвячені визначенню поняття безоплатної вторинної правової допомоги, перелік суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу та суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги. В цьому розділі також містяться статті, що визначають діяльність Центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, порядок їх утворення та повноваження. Визначається також порядок подання звернень про надання безоплатної вторинної правової допомоги та їх розгляду, перелік підстав для відмови в наданні безоплатної вторинної правової допомоги, а також підстави та порядок припинення надання безоплатної вторинної правової допомоги і заміни адвокатів або працівників центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Статті 25 і 26 Закону містять основні права обов'язки суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Розділ IV Закону визначає порядок управління системою надання безоплатної правової допомоги та її фінансування, зокрема: повноваження Кабінету Міністрів України та Міністерства юстиції України у сфері надання безоплатної правової допомоги.

Розділ V Закону визначає порядок оскарження рішень щодо надання безоплатної правової допомоги, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб і відповідальність посадових осіб за порушення законодавства про безоплатну правову допомогу.

Розділ VI Закону містить прикінцеві та перехідні положення.

Визначальною для інституційного забезпечення системи надання БПД є такі підзаконні акти:

– постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2012 № 504 «Про утворення Координаційного центру з надання правової допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції». Відповідно до цієї постанови Уряду було утворено Координаційний центр з надання правової допомоги та затверджено Положення про нього;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2016 № 99 «Про реформування територіальних органів Міністерства юстиції та розвиток системи надання безоплатної правової допомоги», відповідно до якої прийнято рішення щодо ліквідації територіальних органів Міністерства юстиції на рівні міст і районів та утворення бюро правової допомоги в структурі місцевих центрів з надання БВПД (понад 400 бюро правової допомоги розпочали свою роботу з 1 вересня 2016 року).

– Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1363 «Про Порядок інформування центрів з надання БВПД про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 № 465 «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу»;

– Порядок і умови проведення конкурсу та вимоги до професійного рівня адвокатів, які залучаються до надання безоплатної вторинної правової допомоги, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1362;

– Порядок оплати та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 465;

– Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі, затв. наказом Мін'юсту України від 25.02.2014 р. № 286/5;

– Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі, затв. наказом Міністерства юстиції України від 21.12.2017 № 4125/5.

91. Принципи державної політики України у сфері надання безоплатної правової допомоги та роль адвокатури у їх реалізації

З моменту закріплення у Конституції України та деяких спеціальних законах України права на безоплатну правову допомогу осіб реалізація такого права в повному обсязі була неможливою через відсутність єдиної законодавчо визначеної політики у сфері надання правової допомоги за рахунок державних коштів.

Прийняття Верховною Радою України Закону України «Про безоплатну правову допомогу», (надалі Закон) який набрав чинності 9 липня 2011 року, дозволило Україні отримати правову базу та інституціональний механізм для реалізації як закріпленого статтею 59 Конституції України права кожного на правову допомогу, зокрема, у випадках, коли вона відповідно до закону повинна надаватись безоплатно, так і зобов'язань за низкою міжнародних договорів, які містять положення щодо надання правової допомоги і учасником яких є Україна. Зокрема, це Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., які прямо чи опосередковано встановлюють зобов'язання для держав-учасниць надавати безоплатну та кваліфіковану правову допомогу малозабезпеченим особам при обвинуваченні їх у вчиненні кримінальних правопорушень.

Так, у § 3 (с) статті 6 Європейської конвенції зазначається, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права, як захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя. Аналогічна норма міститься і у § 3 (d) статті 14 частини III Міжнародного пакту, відповідно до якої кожен має право при розгляді будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення бути судимим у його присутності та

захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним самим захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безплатно для нього в усякому такому випадку, коли він не має достатньо коштів для оплати цього захисника.

Державна політика у сфері надання безплатної правової допомоги ґрунтується на таких принципах:

- 1) верховенство права;
- 2) законність;
- 3) доступність безплатної правової допомоги;
- 4) забезпечення якості безплатної правової допомоги;
- 5) гарантоване державне фінансування (ст. 5 Закону України «Про безплатну правову допомогу»).

Україна, ратифікувавши Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., взяла на себе зобов'язання створити умови та можливості для надання безплатної правової допомоги малозабезпеченим особам при обвинуваченні у вчиненні кримінального правопорушення.

Прийнятий Верховною Радою України Закон «Про безплатну правову допомогу» визначає порядок і підстави надання безплатної правової допомоги, суб'єктів її надання, державні гарантії щодо надання безплатної правової допомоги, повноваження органів виконавчої влади у цій сфері, порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з питань надання безплатної правової допомоги. Визначальними принципами надання правової допомоги, що гарантується державою, відповідно до нового Закону є її доступність та якість. Відповідно до Закону безплатна вторинна правова допомога фінансується за рахунок видатків Державного бюджету України. Таким чином, гарантованість державою безплатної правової допомоги набуває нового реального змісту.

Закон передбачає надання двох видів безплатної правової допомоги – первинної та вторинної. Таким чином, законодавець диферен-

ціює поняття «доступу до права» (англ. access to law, фр. acces au droit) та «доступу до правосуддя» (англ. access to justice, фр. acces au justice), адже вони є різними як за своєю формою і змістом, так і за способом реалізації.

Безоплатна первинна правова допомога охоплює:

- надання правової інформації;
- надання консультацій і роз'яснень з правових питань;
- складання заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім процесуальних);

• надання допомоги в забезпеченні доступу осіб до безоплатної вторинної правової допомоги та медіації.

Отримати таку допомогу має право кожен: звернутися за наданням зазначеної допомоги мають право не лише громадяни України, а й іноземні громадяни, особи без громадянства, біженці, тобто усі особи, які перебувають під юрисдикцією України.

Безоплатна вторинна правова допомога полягає у наданні наступних правових послуг:

- захист від обвинувачення;
- здійснення представництва інтересів осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- складання процесуальних документів.

Право на безоплатну вторинну правову допомогу, на відміну від первинної, мають лише окремі категорії осіб, визначені Законом, з урахуванням двох критеріїв – критерію малозабезпеченості та належності до тих категорій осіб, для яких законами вже закріплено право на безоплатну правову допомогу.

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є:

- 1) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- 2) адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Після прийняття рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги призначає адвоката, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом.

Під час призначення адвоката враховуються його спеціалізація, досвід роботи, навантаження, складність справ, у яких адвокат бере участь.

Повноваження адвоката підтверджуються дорученням Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги та довіреністю відповідно до вимог процесуального законодавства.

Для здійснення представництва інтересів осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в суді у спорах, що виникають з трудових відносин, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також щодо представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, або для складання документів процесуального характеру Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги може уповноважити свого працівника.

Повноваження працівника Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги як представника суб'єкта права на безоплатну вторинну правову допомогу підтверджуються наказом Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги та довіреністю відповідно до вимог процесуального законодавства.

У разі неможливості надання безоплатної вторинної правової допомоги адвокатом, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом, Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги укладає договір з адвокатом, включеним до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу (ст. 21, 22 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»).

З метою забезпечення якості надання безоплатної правничої допомоги статтею 27 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» передбачено, що Кабінет Міністрів України 1) затверджує порядок і умови проведення конкурсу та вимоги до професійного рівня адвокатів, які залучаються до надання безоплатної вторинної правової допомоги; 2) встановлює порядок і умови укладення контрактів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній та тимчасовій основах тощо.

У відповідності до вимог вищезазначеного Закону Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову від 28 грудня 2011 року

за № 1362 «Про затвердження Порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правової допомоги».

Рішення про проведення конкурсу приймається Мін'юстом України за поданням Координаційного центру з надання правової допомоги та затверджується розроблений Координаційним центром план-графік проведення конкурсу.

Зазначене рішення містить у собі найменування адміністративно-територіальної одиниці (одиниць), на території якої (яких) проводиться конкурс, період його проведення, назву дистанційного курсу, що має пройти адвокат до початку першого етапу конкурсу, посилання на адресу веб-сторінки, створеної для реєстрації адвокатів для участі у конкурсі, а також мінімальні оцінки за кожним етапом конкурсу та підсумкову оцінку адвоката, достатні для його включення до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, та іншу необхідну інформацію.

З тексту даних статей Закону «Про безоплатну правову допомогу» можна зробити висновок про виключну роль адвокатури в реалізації державної політики з реалізації задоволення потреб суспільства в правовій безоплатній допомозі.

===== 92. Право на безоплатну правову допомогу у практиці Європейського суду з прав людини

Європейським судом з прав людини у багатьох своїх рішеннях тлумачиться п. 3 ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини щодо права обвинуваченого на захист, як важлива гарантія справедливого правосуддя, становим елементом якого є також право на безоплатну правову допомогу. Страсбурзький Суд на основі Статті 6 § 3 (с) Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод розробив докладні правила про порядок надання безоплатної правової допомоги. Деякі з цих правил були підтверджені Комітетом ООН з прав людини щодо застосування Статті 14 (3) (d) Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права.

Безоплатна правова допомога за визначенням Європейського суду повинна бути дієвою та ефективною. Суд зазначає, що підпункт (с) пункту 3 Статті 6 Конвенції гарантує право на адекватний захист в ході судового розгляду, який здійснюється як особисто, так і за допомогою адвоката; це право посилюється обов'язком з боку держави надати в певних випадках безкоштовну юридичну допомогу. ЄСПЛ нагадав, що Конвенція покликана гарантувати не теоретичні або ілюзорні права, а їх практичне і ефективне здійснення; це особливо справедливо по відношенню до права на захист, яке займає чільне місце в демократичному суспільстві, як і саме право на справедливий судовий розгляд, з якого воно випливає. В Статті 6 § 3 (с) говорить-ся про «допомогу», а не про «призначення захисника». Саме призначення ще не забезпечує ефективної допомоги, так як призначений адвокат може померти, серйозно захворіти, протягом тривалого періоду бути позбавлений можливості діяти або ухилитися від виконання своїх обов'язків (ECtHR 13 May 1980, *Artico v. Italy*, № 6694/74, para. 33).

Забезпечення справедливості і ефективності процедур вирішення питання про надання субсидованої юридичної допомоги, розглядається Судом з прав людини як позитивний обов'язок держави. Однак, безкоштовна допомога юриста не є безумовним правом кожного. Можливість отримання безкоштовної допомоги є додатковою гарантією доступу до правосуддя для тих, хто не може сам оплатити юридичні послуги. Таким чином, в рамках будь-якої програми безкоштовної допомоги повинні існувати підстави для надання послуг за державний кошт, а також процедури прийняття рішень по запитам про надання таких послуг. Міжнародно-правові документи не містять конкретних підстав надання безкоштовної допомоги, однак вимагають, щоб процедури прийняття рішень про надання безкоштовних юридичних послуг були справедливими і ефективними.

Забезпечення реалізації права на БПД, у відповідності до конкретизованих умов її надання, вимагає впровадження державою ефективного правового та організаційного механізму, заснованого на європейських стандартах. Страсбурзький суд вимагає, щоб умови надання допомоги за рахунок держави були досить чітко визначені, а процедура розгляду запиту на допомогу була прозорою і зрозумілою

громадянам. Згідно судових прецедентів ЄСПЛ невинесення національними інстанціями формального рішення у відповідь на клопотання про надання юридичної допомоги вважається порушенням (ECtHR 4 March 2003, *A. B. v. Slovakia*, № 41784/98). У справі «Бобровський проти Польщі» рішення, в якому не було вказано причин відмови в наданні безоплатної правової допомоги, було визнано довільним і таким, що порушує право на доступ до правосуддя (ECtHR 17 June 2008, *Bobrowski v. Poland*, № 64916/01). На позитивний обов'язок держави діяти активно у наданні БПД вказав ЄСПЛ у справі «Талат Тунч проти Туреччини» (ECtHR 27 March 2007 року, *Talat Tunz v Turkey*, 32432/96, para. 61): «Певно ж, що перешкоди, які стояли на шляху ефективного дотримання прав на захист можна було подолати, якби національні органи, усвідомлюючи труднощі, з якими мав справу заявник, діяли активніше в напрямку забезпечення того, щоб заявник дізнався про можливість вимагати для себе безкоштовного адвоката за призначенням. Однак органи влади виявили пасивність, тим самим нехтуючи своїм обов'язком забезпечити рівність сторін в судовому процесі...».

Забезпечення реалізації цього права в значній мірі залежить не тільки від держави, а й від адвокатської спільноти. Відповідно до Основних положень про роль адвокатів (прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р в Нью-Йорку) уряди мають забезпечити необхідне фінансування та інші ресурси для юридичної допомоги бідним та іншим незаможним людям. Професійні асоціації адвокатів мають співробітничати в організації та створенні умов подання такої допомоги. Ці самоврядні асоціації мають кооперуватися з урядами для забезпечення права кожного на рівний та ефективний доступ до юридичної допомоги, з тим, щоб адвокати були здатні за відсутності недоречного стороннього втручання давати поради і допомагати своїм клієнтам згідно із законом та визнаними професійними стандартами й етичними правилами.

Згідно з усталеною практикою Європейського Суду застосовність статті 6 Конвенції в частині, що стосується кримінально-процесуальних аспектів, визначається на основі трьох критеріїв. Ці критерії (іх іноді називають критеріями Енгеля, тому що вони були вперше встановлені в постанові Європейського Суду з прав людини від 8 червня

1976 року про справі «*Енгель та інші проти Нідерландів*» (ECtHR 8 June 1976, *Engel and others v Netherlands*, № 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72) зовсім недавно підтвердила Велика палата в своєму рішенні у справі «*І. Коннорс проти Сполученого Королівства*» (ECtHR 9 October 2003 *Ezeh and Connors v. the United Kingdom*, no. 39665/98, № 40086/98, § 82).

Прецедентна практика ЄСПЛ засвідчує, що стандарти і принципи надання безоплатної правової допомоги, які Європейський Суд використовує стосовно допомоги захисника у кримінальних справах, поширюються ним і на осіб, що притягаються до дисциплінарної або адміністративної відповідальності. Відповідно на державу покладається позитивний обов'язок забезпечити це право згідно європейських стандартів (Див. справи: ECtHR 8 June 1976, *Engel and others v Netherlands*, no. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72; ECtHR 9 October 2003, *Ezeh and Connors v. UK*, no. 39665/98 and 40086/98; ECtHR 19 November 2015, *Mikhaylova v. Russia*, no. 46998/08; ECtHR 21 February 1984, *Oztürk v. Germany*, no. 8544/79; ECtHR 25 August 1987, *Lutz v. Germany*, no. 9912/82). Крім того, право на субсидовану юридичну допомогу в рамках Європейської Конвенції про захист прав людини Страсбурзький суд допускає і у цивільному процесі, що закріплено у низці його рішень, зокрема, у справах «*Ейрі проти Ірландії*» (ECtHR 9 October 1979, *Airey v. Ireland*, no. 6289/73), «*Голдер проти Сполученого Королівства*» (ECtHR 21 February 1975, *Golder v. the United Kingdom*, no. 4451/70), «*Сміл і Моппіс проти Сполученого Королівства*» (ECtHR 15 February 2005, *Steel and Morris v. United Kingdom*, no. 68416/01).

Європейський суд вважає, що підстави і порядок вирішення питання про надання безоплатної юридичної допомоги або відмову від неї повинні виключати сваволю. Аналіз постанов ЄСПЛ дозволяє сформулювати такі стандарти справедливості при вирішенні питання про надання юридичної допомоги: ясність застосовуваних критеріїв оцінки, відсутність надлишкових вимог; винесення мотивованого рішення по заявці на юридичну допомогу; можливість оскаржити відмову в наданні допомоги.

Виходячи зі змісту Статті 6 § 3 (с) Конвенції та рішень ЄСПЛ виокремлюються дві умови забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу:

– «*умова стану*», відома також як «тест на бідність, нужденність», в основі якого лежить фінансовий критерій, що дозволяє визначити брак у особи достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника;

– «*умова суті*» («тест на наявність інтересів правосуддя»), яка пов’язує надання безоплатної юридичної допомоги з вимогами інтересів правосуддя.

93. Суб’єкти права на отримання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» безоплатна вторинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя.

Безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг:

- 1) захист;
- 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- 3) складення документів процесуального характеру.

Відповідно до статті 8 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» суб’єктами права на безоплатну первинну правову допомогу мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України.

Статтею 14 цього ж Закону визначається повний перелік суб’єктів, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу. Серед них такі категорії осіб:

- 1) особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також особи з інвалідністю, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для працездатних осіб – на всі

види правових послуг, передбачених частиною другою статті 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»;

2) діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту, – на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 вище названого Закону;

3) внутрішньо переміщені особи – на всі види правових послуг, передбачених частиною другою статті 13 цього Закону;

4) громадяни України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб, – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, з питань, пов'язаних з отриманням довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, до моменту отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи;

5) особи, до яких застосовано адміністративне затримання, – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону;

6) особи, до яких застосовано адміністративний арешт, – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону;

7) особи, які відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважаються затриманими, – на правові послуги, передбачені пунктами 1 і 3 частини другої статті 13 цього Закону;

8) особи, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, – на правові послуги, передбачені пунктами 1 і 3 частини другої статті 13 цього Закону;

9) особи, у кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії, а також особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі, – на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 цього Закону;

10) особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», – на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 цього Закону, з моменту подання особою заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, до прийняття остаточного рішення за заявою, а також іноземці та особи без громадянства, затримані з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення, з моменту затримання;

11) ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань, – на всі види правових послуг, передбачених частиною другою статті 13 цього Закону;

12) особи, які перебувають під юрисдикцією України і звернулися для отримання статусу особи, на яку поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, – до моменту прийняття рішення про надання такого статусу.

13) особи, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, протягом розгляду справи в суді;

14) особи, щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку, – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, протягом розгляду справи в суді;

15) особи, реабілітовані відповідно до законодавства України, – на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, стосовно питань, пов'язаних з реабілітацією;

16) особи, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, – на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 цього Закону;

17) право на безоплатну вторинну правову допомогу мають громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також іноземці та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу;

18) викривачі у зв'язку з повідомленням ними інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення – на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 цього Закону.

==== 94. Укладання контрактів з адвокатами, що надають безоплатну вторинну правову допомогу

Адвокати, які пройдуть конкурс і будуть включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги відповідно до пункту 6 частини 1 статті 17 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» укладає контракти з такими адвокатами для надання такої допомоги на постійній основі на підставі договору, відповідно до ПОРЯДКУ І УМОВ укладення контрактів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі, та договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 року № 8.

Предметом контрактів (договорів) є надання адвокатами за дорученням центру безоплатної вторинної правової допомоги, що включає такі види правових послуг: 1) захист; 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на таку допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 3) складення документів процесуального характеру.

Контракти (договори) з адвокатами укладаються з урахуванням принципу незалежності адвокатської діяльності, положень Цивільного кодексу України, Законів України «Про безоплатну правову допомогу»

гу», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», інших актів законодавства та цих Порядку і умов.

Контракт (договір) укладається з адвокатом, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання.

Контракт укладається з адвокатом за умови:

- обґрунтованої необхідності залучення адвоката для надання безоплатної вторинної правової допомоги на постійній основі з урахуванням потреб відповідної адміністративно-територіальної одиниці, забезпечення доступу осіб до безоплатної вторинної правової допомоги та постійного підвищення якості її надання;

- відсутності дисциплінарних стягнень в адвоката протягом року;
- участі адвоката у заходах з підвищення кваліфікації адвокатів, організованих протягом поточного або попереднього бюджетного періоду Координаційним центром з надання правової допомоги або центром (крім адвокатів, з якими контракт укладається вперше);

- відсутності обґрунтованих скарг на дії адвоката, що надійшли до центру і розглянуті ним відповідно до компетенції протягом року (крім адвокатів, з якими контракт укладається вперше).

Контракт укладається з адвокатом, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі, за формою згідно з додатком 1.

Контракт (договір) укладається з адвокатом на визначений строк протягом бюджетного періоду, а в частині оплати послуг та відшкодування витрат – до завершення виконання доручень, виданих на підставі контракту (договору), подання звітів, проведення повного розрахунку (оплати).

Безоплатна вторинна правова допомога, що надається згідно з контрактом (договором), повинна відповідати встановленим стандартам якості надання безоплатної правової допомоги.

Контракт з адвокатом, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі, містить такі данні місце та дату укладення контракту, найменування регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, його місцезнаходження, код згідно з ЄДРПОУ, прізвище, ім'я та по батькові керівника центру, що діє на підставі положення про центр, з однієї сторони, та прізвище,

ім'я та по батькові адвоката, його місце проживання, серію та номер паспорту, реєстраційний номер облікової картки платника податків, що діє на підставі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Предметом контракту є 1) зобов'язання адвокат за дорученнями центру надавати безоплатну вторинну правову допомогу відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» у межах певних адміністративно-територіальних одиниць, та міст обласного та/або районного значення, а також інших адміністративно-територіальних одиниць та населених пунктів у разі розгляду справи судами апеляційної та касаційної інстанції або зміни підсудності кримінального провадження, цивільної, адміністративної, господарської справи чи підслідності кримінального правопорушення, в інших випадках, визначених законодавством. А також зобов'язання центру здійснювати оплату послуг адвоката та відшкодовувати його витрати, пов'язані з наданням ним безоплатної вторинної правової допомоги, в установленому порядку (з урахуванням обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності та дотримання строків подання актів з відповідними додатками, визначеними у контракті).

Контракт містить заборону одночасного надання адвокатом безоплатної вторинної правової допомоги більш як у 30 справах за дорученнями центру. У разі коли на виконанні в адвоката одночасно перебуває понад 30 доручень центру, надання безоплатної вторинної правової допомоги за якими не завершено, видання йому та прийняття ним нових доручень не допускається.

Контракт укладається строком на один рік, а в частині оплати послуг та відшкодування витрат – до завершення виконання доручень, виданих на підставі контракту, подання звітів, проведення повного розрахунку (оплати).

У контракті закріплюються обов'язки сторін, зокрема, Центр зобов'язується: 1) надавати доручення для надання безоплатної вторинної правової допомоги відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу»; 2) забезпечувати надання у користування в приміщенні центру обладнання та інших матеріально-технічних засобів, що необхідні для належного надання адвокатом безоплатної

вторинної правової допомоги; 3) сприяти створенню належних умов для надання адвокатом безоплатної вторинної правової допомоги у приміщеннях судів та інших державних органів; 4) ознайомити адвоката з Регламентом центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги та стандартами якості надання безоплатної правової допомоги; 5) здійснювати оплату послуг адвоката та відшкодовувати витрати адвоката, пов'язані з наданням ним безоплатної вторинної правової допомоги.

В свою чергу, Адвокат зобов'язується: 1) надавати безоплатну вторинну правову допомогу якісно, в повному обсязі та у визначені строки; 2) дотримуватися вимог Конституції України, Законів України «Про безоплатну правову допомогу», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», інших актів законодавства, стандартів якості надання безоплатної правової допомоги, виконувати обов'язки відповідно до Правил адвокатської етики, Регламенту центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги; 3) чергувати згідно з графіком, у тому числі у нічний час, вихідні, святкові та неробочі дні, з метою забезпечення надання безоплатної вторинної правової допомоги особам з моменту їх затримання; 4) подавати центру в установленому порядку акти надання безоплатної вторинної правової допомоги з відповідними додатками протягом 45 календарних днів після завершення стадії провадження (коли оплата здійснюється за стадіями провадження (процесу) або виконання доручення та на його вимогу інформацію про стан надання такої допомоги; 5) захищати інтереси особи, якій надається безоплатна вторинна правова допомога, всіма законними способами, діяти виключно в інтересах такої особи; 6) у разі залучення для проведення окремої процесуальної дії в порядку, передбаченому статтею 49 КПК України, узгоджувати правову позицію з раніше залученим захисником (захисниками) з урахуванням Правил адвокатської етики; 7) не вчиняти будь-яких дій та не допускати бездіяльності, що може завдати шкоди особі, якій надається безоплатна вторинна правова допомога; 8) повідомляти центру про: виникнення конфлікту інтересів під час надання безоплатної вторинної правової допомоги; наявність підстав для припинення надання безоплатної вторинної правової допомоги чи заміни адвоката; плановану тривалу відсутність; 9) негайно повідомляти центру про зміну

свої адреси проживання, зміну місця здійснення адвокатської діяльності, засобів зв'язку (номера телефону, адреси електронної пошти тощо); 10) брати участь у заходах з підвищення кваліфікації адвокатів, що організовуються Координаційним центром з надання правової допомоги та/або центром.

У контракті також закріплюються і права сторін. Так, Центр має право: 1) вимагати від адвоката з метою проведення моніторингу якості, повноти та своєчасності надання безоплатної вторинної правової допомоги подання інформації про надання такої допомоги; 2) проводити моніторинг якості надання адвокатом безоплатної вторинної правової допомоги, зокрема шляхом спостереження за роботою адвоката в судовому засіданні, інтерв'ювання клієнтів за їх згодою тощо; 3) звертатися у разі невиконання або неналежного виконання умов контракту з поданням – до комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги; із заявою (скаргою) – до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; з клопотанням про виключення адвоката з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, – до Координаційного центру з надання правової допомоги.

В свою чергу, Адвокат має право на: 1) гарантії, встановлені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», іншими законами, зокрема невтручання в адвокатську діяльність та захист інформації, отриманої під час надання безоплатної вторинної правової допомоги; 2) користування у приміщенні центру обладнанням та іншими матеріально-технічними засобами, що необхідні для надання безоплатної вторинної правової допомоги на належному рівні; 3) оплату послуг та відшкодування витрат, пов'язаних з наданням ним безоплатної вторинної правової допомоги; 4) укладення інших договорів про надання правової допомоги, якщо це не призводить до конфлікту інтересів, невиконання або неналежного виконання зобов'язань за контрактом; 5) інші права, встановлені законом.

Контрактом встановлюється також і відповідальність сторін. Зокрема, Центр несе відповідальність за порушення принципу незалежності та конфіденційності адвокатської діяльності, передбачену законом. Адвокат несе відповідальність за достовірність поданої до центру інформації, у тому числі тієї, що міститься в актах, розрахун-

ках та додатках до них, а також доповідних записках, довідках, статистичних даних та інших документах передбаченої звітності, що є підставою для оплати послуг адвоката. За порушення умов контракту адвокат може бути виключений з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, за рішенням Координаційного центру з надання правової допомоги відповідно до законодавства.

Зазначається сума контракту в гривнях, яка сума може змінюватися залежно від обсягу фактично наданої безоплатної вторинної правової допомоги. Оплата послуг та відшкодування витрат адвоката здійснюються відповідно до Порядку оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, та Методики обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. №465.

Центр не несе відповідальності за сплату адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

У разі порушення адвокатом строків подання актів з відповідними додатками оплата послуг адвокатів зменшується відповідно до зазначених Порядку та Методики.

Дія контракту припиняється: 1) у випадках, передбачених Законом України «Про безоплатну правову допомогу»; 2) у разі закінчення строку його дії; 3) за згодою сторін; 4) за ініціативою однієї із сторін до закінчення строку його дії в разі порушення іншою стороною умов контракту; 5) в інших випадках, передбачених законом.

Контракт укладається в письмовій формі у двох примірниках, які зберігаються у кожній із сторін і мають однакову юридичну силу та підписується керівником центру та адвокатом і дату укладання контракту.

===== 95. Взаємодія адвокатів з центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є:

- 1) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- 2) адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Мін'юст України утворює регіональні (республіканський (Автономної Республіки Крим), обласні, Київський та Севастопольський міські) та місцеві (районні, міжрайонні, міські, міськрайонні, міжрайонні та районні у містах) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги є територіальними відділеннями Координаційного центру з надання правової допомоги і утворюються з урахуванням потреб відповідної адміністративно-територіальної одиниці та забезпечення доступу осіб до безоплатної вторинної правової допомоги.

Станом на 1 січня 2021 р. функціонує 23 регіональних та 84 місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги фінансуються з Державного бюджету України, інших не заборонених законодавством джерел.

Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги забезпечують надання всіх видів правових послуг, передбачених частиною другою статті 13 Закону «Про безоплатну правову допомогу».

Повноваження та порядок діяльності центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги встановлюються Положенням про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, що затверджується Міністерством юстиції України.

Діяльність Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

До повноважень центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, зокрема, відносяться: 1) приймання рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги або про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги; 2) забезпечення складення процесуальних документів за зверненням суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу; 3) забезпечення участі захисника при здійсненні досудового розслідування та судового провадження у випадках, коли захисник відповідно до положень КПК України залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом

для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії; 4) забезпечення участь захисника у розгляді справи про адміністративне правопорушення; 5) забезпечує здійснення представництва інтересів суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу в судах, інших органах державної влади, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 6) центр укладає контракти з адвокатами, включеними до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, для надання такої допомоги на постійній основі; 7) укладає договори з адвокатами, включеними до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, для надання такої допомоги на тимчасовій основі (на підставі окремих договорів про надання послуг); 8) видає доручення для підтвердження повноважень захисника або повноважень адвоката для здійснення представництва інтересів особи в судах, органах державної влади, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 9) приймає рішення про заміну адвоката відповідно до статті 24 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»; 10) подає клопотання до Координаційного центру з надання правової допомоги про виключення адвоката з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, у випадках, передбачених пунктами 2 і 3 частини першої статті 24 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»; 11) приймає рішення про припинення надання безоплатної вторинної правової допомоги; 12) виконує інші функції, передбачені Положенням про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Після прийняття рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги призначає адвоката, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом. Під час призначення адвоката враховуються його спеціалізація, досвід роботи, навантаження, складність справ, у яких адвокат бере участь. Повноваження адвоката підтверджуються дорученням Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги та довіреністю відповідно до вимог процесуального законодавства. Для здійснення представництва інтересів осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в суді у спорах, що виникають з трудових відносин, спорах щодо

захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також щодо представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, або для складання документів процесуального характеру Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги може уповноважити свого працівника.

У разі неможливості надання безоплатної вторинної правової допомоги адвокатом, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом, Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги укладає договір з адвокатом, включеним до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. У договорі про надання безоплатної вторинної правової допомоги зазначаються обсяг правової допомоги, строк, протягом якого така допомога надаватиметься, та розмір плати. Повноваження адвоката, з яким укладено договір про надання безоплатної вторинної правової допомоги, підтверджуються в порядку, встановленому частиною третьою статті 21 Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Адвокат, з яким укладено договір про надання безоплатної вторинної правової допомоги, зобов'язаний надати таку допомогу якісно в обсязі та у строки, визначені договором.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» звернення про надання одного з видів безоплатної правової допомоги, подаються особами, які досягли повноліття, до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги або до територіального органу юстиції за місцем фактичного проживання таких осіб незалежно від реєстрації місця проживання чи місця перебування особи.

Звернення про надання одного з видів безоплатної правової допомоги, що стосуються дітей, подаються їх законними представниками за місцем фактичного проживання дитини або її законних представників незалежно від реєстрації місця проживання чи місця перебування особи.

Звернення про надання одного з видів безоплатної правової допомоги, що стосуються осіб, визнаних судом недієздатними, або дієздатність яких обмежена судом, подаються їх опікунами або піклувальниками за місцем фактичного проживання таких осіб або їх

опікунів чи піклувальників незалежно від реєстрації місця проживання чи місця перебування особи.

Разом із зверненням про надання безоплатної вторинної правової допомоги особа або законний представник особи повинні подати документи, що підтверджують належність особи або осіб, стосовно яких звертається законний представник, до однієї з вразливих категорій осіб, передбачених частиною першою статті 14 Закону «Про безоплатну правову допомогу».

У разі звернення особи про надання одного з видів безоплатної вторинної правової допомоги Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний протягом десяти днів з дня надходження звернення прийняти рішення щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Якщо особа подала звернення про надання одного з видів безоплатної правової допомоги до територіального органу юстиції, цей орган зобов'язаний протягом трьох днів з дня подання звернення надіслати його до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, діяльність якого поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний у семиденний строк з дня отримання звернення особи прийняти рішення щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Якщо особа належить до однієї з категорій осіб, передбачених частиною першою статті 14 цього Закону, Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги приймає рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги і письмово повідомляє про це особу або її законного представника, а також суд, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, в яких здійснюватиметься представництво інтересів особи.

Якщо особа не має підстав для отримання безоплатної вторинної правової допомоги, Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги приймає рішення про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги і надсилає копію цього рішення особі, яка звернулася про надання такої допомоги, з одночасним роз'ясненням порядку оскарження рішення про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги.

У разі звернення осіб, зазначених у пунктах 3–6 частини першої статті 14 цього Закону, про надання безоплатної вторинної правової допомоги або надходження інформації про затриманих осіб від близьких родичів та членів їхніх сімей, перелік яких зазначено Кримінальним процесуальним кодексом України, Центр надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний прийняти рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги з моменту затримання особи.

У разі отримання постанови слідчого, прокурора, ухвали слідчого судді, суду про залучення захисника для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний негайно призначити захисника.

Порядок повідомлення про необхідність залучення захисника у кримінальному провадженні для надання безоплатної вторинної правової допомоги є спеціальним. Відповідно до Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1363 (у редакції постанови від 19.12.2012 № 1172) негайно після фактичного затримання особи уповноважена службова особа суб'єкта подання інформації, яка здійснила затримання, повідомляє за допомогою телефонного, факсимільного зв'язку, електронної пошти або через комплексну інформаційно-аналітичну систему забезпечення надання безоплатної правової допомоги відповідному центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги з урахуванням вимог частини п'ятої статті 5 Закону України «Про міліцію» та статті 19 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» такі відомості:

- прізвище, ім'я, по батькові та дата народження затриманої особи (якщо вони відомі);
- час та підстави затримання особи;
- точна адреса місця для конфіденційного побачення адвоката із затриманою особою;
- найменування суб'єкта подання інформації, його поштова адреса, номери телефону та адреса електронної пошти;
- прізвище, ім'я, по батькові та посада особи, що передала повідомлення.

Службова особа суб'єкта подання інформації, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана перевірити дотримання вимог цього Порядку та у разі нездійснення повідомлення про затримання – здійснити його самостійно.

Повідомлення про затримання осіб приймаються та обробляються уповноваженою службовою особою центру з надання допомоги цілодобово.

Повідомлення суб'єктів подання інформації, які надходять до центру з надання допомоги, реєструється в системі та/або журналі реєстрації повідомлень в момент його надходження.

Повідомленню присвоюється відповідний реєстраційний номер, який за допомогою телефонного, факсимільного зв'язку, електронної пошти або через систему повідомляється суб'єкту подання інформації.

Протягом години з моменту реєстрації повідомлення про затримання особи уповноважена службова особа центру з надання допомоги в установленому порядку призначає адвоката та видає доручення для підтвердження його повноважень для надання такій особі безоплатної вторинної правової допомоги, копія якого із зазначенням реєстраційного номера повідомлення за допомогою факсимільного зв'язку, електронної пошти або через систему передається суб'єкту подання інформації та реєструється ним.

Уповноважена службова особа центру з надання допомоги негайно перед передачею копії доручення суб'єкту подання інформації повідомляє призначеному адвокату реквізити виданого доручення, на підставі якого таким адвокатом видається ордер, з яким він прибуває до затриманої особи.

Призначений центром з надання допомоги адвокат повинен прибути протягом години з моменту видання йому доручення, а у виняткових випадках – не пізніше ніж протягом шести годин з моменту видання йому доручення до затриманої особи для надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Відмова затриманої особи від адвоката, призначеного центром з надання допомоги, повинна бути здійснена такою особою в присутності цього адвоката у формі письмової заяви, копія якої надсилається адвокатом до центру з надання допомоги.

96. Оцінка якості надання безоплатної правової допомоги

Оцінювання якості надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги здійснюється відповідно до Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному та кримінальному процесах комісіями, утвореними для цієї мети радами адвокатів регіонів, за поданням відповідних центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги у встановленому порядку. Моніторинг якості надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги здійснюється Координаційним центром з надання правової допомоги та регіональними центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Стандартами якості надання безоплатної вторинної правової допомоги є комплекс основних характеристик моделі гарантованого державою захисту, передбачених міжнародними правовими актами, законодавством України, у межах яких та з урахуванням узгодженої правової позиції з суб'єктом права на безоплатну вторинну правову допомогу (далі – клієнт). При цьому адвокат є незалежним в обранні правової позиції для здійснення активного та розумного захисту прав, свобод та законних інтересів всіма не забороненими законом засобами.

Ці Стандарти ґрунтуються на принципах верховенства права, законності, незалежності адвокатської діяльності, конфіденційності, уникнення конфлікту інтересів, пріоритету інтересів клієнта, компетентності та добросовісності у виконанні адвокатом своїх професійних обов'язків.

Метою оцінювання якості надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги є:

- своєчасне та якісне надання в необхідному обсязі безоплатної вторинної правової допомоги;
- забезпечення ефективного використання коштів державного бюджету, виділених на оплату діяльності адвокатів з надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- методична підтримка та підвищення професійного рівня адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Дотримання цих Стандартів є обов'язковим для адвокатів при наданні ними безоплатної вторинної правової допомоги. Порушення цих Стандартів тягне за собою цивільну відповідальність, передбачену законодавством та умовами контракту (договору) з центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

До таких стандартів відносяться: 1) Адвокат надає безоплатну вторинну правову допомогу лише в межах повноважень, визначених дорученням Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, та довіреності, що може бути видана клієнтом. 2) Адвокат не може одночасно надавати безоплатну вторинну правову допомогу більш як у 30 справах за дорученнями. У разі коли на виконанні в адвоката одночасно перебуває 30 доручень, надання безоплатної вторинної правової допомоги за якими не завершено, прийняття ним нових доручень не допускається; 3) Після отримання доручення адвокат не пізніше 7 робочих днів проводить перше конфіденційне побачення з клієнтом, з'ясовує обставини справи, отримує від нього інформацію, що має правове значення, ознайомлюється з наявними у клієнта документами та з'ясовує бажаний для клієнта результат. У разі необхідності отримання інформації чи документів, що можуть бути надані виключно клієнтом, адвокат повідомляє про це клієнта та роз'яснює неможливість подальшого виконання доручення без наданих клієнтом інформації чи документів. У разі, коли клієнт не має можливості самостійно пересуватися (люди з інвалідністю), конфіденційне побачення з адвокатом відбувається у зручному для клієнта приміщенні. 4) Після вивчення обставин справи адвокат переконується у наявності фактичних і правових підстав для виконання доручення та доводить їх клієнту. Адвокат повідомляє клієнту в загальних рисах, який час і обсяг роботи відмагатиметься для виконання цього доручення та які правові наслідки досягнення результату, якого бажає клієнт.

При цьому адвокат не гарантує клієнтові досягнення певного результату виконання доручення та не сприяє прямо або опосередковано формуванню у нього необґрунтованих надій, а також уявлення, що адвокат може вплинути на результат іншими засобами, окрім сумлінного виконання своїх професійних обов'язків. За наслідками обговорення адвокат з клієнтом узгоджує правову позицію у справі та складає відповідний протокол за формою, згідно з додатком 1 до цих Стандартів; 5) У випадку, якщо адвокат дійде висновку про від-

сутність фактичних та правових підстав для виконання доручення, він невідкладно та з урахуванням процесуальних строків складає письмовий правовий висновок у трьох примірниках, один з яких залишається у адвоката, другий надається (надсилається, передається) клієнту, третій – до центру. Адвокат ознайомлює клієнта з правовим висновком, роз'яснює його суть та правові наслідки. У разі неможливості або відмови клієнта віл ознайомлення з правовим висновком, адвокат зазначає про це у правовому висновку. 6) Адвокат спільно з клієнтом визначають коло повноважень, якими клієнт наділяє адвоката для виконання доручення, про що зазначається у довіреності (у разі наявності); 7) У разі якщо адвокатом встановлено, що законний представник діє всупереч інтересам недієздатного, обмежено дієздатного, малолітнього, неповнолітнього, якого він представляє, адвокат: вживає всіх доступних йому заходів для захисту законних прав та інтересів клієнта, зокрема повідомляє органи опіки та піклування, правоохоронні органи, тощо; складає та надсилає до центру відповідний правовий висновок щодо неможливості здійснення представництва у зазначеній справі; 8) У разі незгоди клієнта з будь-якими рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та їх посадових осіб, за наявності законних підстав адвокат складає відповідну скаргу та роз'яснює клієнтові порядок і наслідки її подання.

У разі коли адвокат вважає за необхідне оскаржити рішення, дії чи бездіяльність вищевказаних суб'єктів, а клієнт заперечує проти подання зазначених скарг, адвокат оформлює письмову відмову клієнта від пропонуваного оскарження; 9) У разі настання обставин, що передбачають припинення або унеможливлують надання безоплатної вторинної правової допомоги, адвокат негайно письмово інформує центр та клієнта; 10) Якщо адвокат з'ясовує, що у справі наявний конфлікт інтересів, він має роз'яснити це клієнту та негайно повідомити про це центр; 11) Якщо клієнт повідомив про бажання відмовитись від надання йому безоплатної вторинної правової допомоги, то адвокат інформує клієнта про правові наслідки, передбачені пунктом 4 частини першої статті 20 Закону про БПД; 12) Адвокат дотримується встановлених законом процесуальних строків при наданні безоплатної вторинної правової допомоги та реагує на їх порушення іншими учасниками у встановленому

порядку; 13) Адвокат інформує клієнта про стан розгляду справи та погоджує з ним процесуальні дії, вчинення/не вчинення яких може вплинути на результат розгляду справи; 14) Після припинення доручення адвокат повертає клієнту отримані від нього документи та/або речі (речові докази), та інформує клієнта про виконану роботу; 15) У разі порушення професійних прав адвоката та гарантій адвокатської діяльності адвокат невідкладно вживає заходів щодо їх відновлення та письмово інформує про це раду адвокатів регіону та центр; 16) Адвокат, виконуючи доручення в цивільному, адміністративному та кримінальному провадженні, веде досьє згідно з орієнтовним переліком матеріалів адвокатського досьє у цивільному/ адміністративному провадженні, визначеним додатком до вищеназваних Стандартів.

Для здійснення оцінювання якості надання адвокатами безоплатної правової допомоги у Центрах з надання безоплатної правової допомоги створені відділи з моніторингу якості. Для керівництва роботою цих відділів із моніторингу якості запроваджено посади менеджерів з якості. Менеджери з якості мають подвійну підзвітність – як перед директором відповідного Центру, так і перед Координаційним центром з надання правової допомоги. Менеджери з якості відібрані з-поміж адвокатів-практиків, які мають принаймні три роки адвокатського досвіду та, відповідно, є членами НААУ. Багато з них у минулому надавали безоплатну правову допомогу. З метою уникнення конфлікту інтересів менеджерам з якості було запропоновано припинити надання безоплатної вторинної правової допомоги. Однак вони мають право продовжувати свою приватну практику у вільний від роботи в Центрі з надання правової допомоги час.

97. Підстави та порядок припинення надання безоплатної вторинної правової допомоги. Заміна адвоката

Підстави та порядок припинення надання безоплатної вторинної правової допомоги регулюються статтею 23 Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Відповідно до якої:

Надання безоплатної вторинної правової допомоги припиняється за рішенням Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у разі, якщо:

1) особою подано неправдиві відомості з метою віднесення її до однієї з категорій осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу;

2) обставини чи підстави, за наявності яких особа була віднесена до однієї з категорій осіб, які є суб'єктами права на отримання безоплатної вторинної правової допомоги, перелік яких міститься у статті 14 цього Закону, припинили своє існування;

3) особа користується захистом іншого захисника або залучила іншого представника у справі, за якою їй призначено захисника чи представника відповідно до цього Закону;

4) особа використала всі національні засоби правового захисту у справі;

5) особа, яка отримує безоплатну вторинну правову допомогу, оголошена в розшук у кримінальному провадженні;

6) особа, яка отримує безоплатну вторинну правову допомогу, визнана безвісно відсутньою або оголошена померлою.

У випадку, якщо особа використала всі національні засоби правового захисту у справі, наказ Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги про припинення надання безоплатної вторинної правової допомоги видається на підставі правового висновку, складеного адвокатом чи працівником такого центру.

Особі, яка отримувала безоплатну вторинну правову допомогу відповідно до цього Закону, але втратила підстави для її отримання, правова допомога може надаватися на загальних підставах.

У разі припинення надання безоплатної вторинної правової допомоги особі, якою подано неправдиві відомості з метою віднесення її до однієї з категорій осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, ця особа, якщо отримувала таку допомогу, зобов'язана відшкодувати вартість фактичних витрат, пов'язаних з наданням допомоги.

Надання безоплатної вторинної правової допомоги припиняється у разі повного виконання суб'єктом надання безоплатної вторинної правової допомоги своїх зобов'язань.

Стаття 24 цього ж Закону визначає підстави та порядок заміни адвокатів або працівників центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Адвоката або працівника Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, який надає безоплатну вторинну правову допомогу, може бути замінено у випадках та порядку, визначених законом.

Адвоката або працівника Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, який надає безоплатну вторинну правову допомогу, може бути замінено на адвоката або працівника такого центру за рішенням Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у разі:

1) хвороби, повної або часткової втрати працездатності, смерті адвоката або працівника Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

2) неналежного виконання адвокатом своїх зобов'язань за умовами договору;

3) відмови адвоката або працівника Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги від виконання доручення/наказу Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги з підстав, передбачених законом;

4) зміни підсудності провадження або справи чи підслідності кримінального правопорушення;

5) припинення дії договору про надання безоплатної вторинної правової допомоги;

6) неналежного надання безоплатної вторинної правової допомоги працівником Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

7) припинення трудового договору з працівником Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

8) зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю;

9) виключення адвоката з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу;

10) наявності інших підстав, передбачених законом.

Під час заміни одного адвоката або працівника Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги іншим адвокатом або працівником Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги забезпечується безперервність надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Адвокат, який призначається на заміну іншого адвоката, зобов'язаний вжити заходів для усунення недоліків у наданні безоплатної вторинної правової допомоги, які мали місце до його призначення.

Якщо рішення про заміну адвоката прийнято в зв'язку із неналежним виконанням адвокатом своїх зобов'язань за умовами договору, Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги може запропонувати Координаційному центру з надання правової допомоги виключити такого адвоката з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

98. Особливості оплати праці адвоката за надання безоплатної правової допомоги

Оплата послуг адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, здійснюється на підставі доручень, виданих центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги, та актів надання безоплатної вторинної правової допомоги відповідно до Методики обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, і Порядку оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 465 (в ред. Постанови КМ № 511 від 20.06.2018).

За наявності підтвердних документів адвокатам відшкодовуються витрати, пов'язані з наданням правової допомоги, на:

1) проїзд транспортом загального користування (крім авіаційного, залізничного у м'яких вагонах поїздів, суден морського та річкового транспорту). Документами, що підтверджують використання тран-

спорту загального користування, є відповідні проїзні квитки та/або квитанції (чеки) про сплату вартості проїзду;

2) придбання пально-мастильних матеріалів відповідно до нормативів, визначених для бюджетних установ, у разі використання власного транспортного засобу у нічний час або сільській місцевості або за відсутності сполучення транспортом загального користування з урахуванням відстані від місця проживання адвоката або його робочого місця до місця надання правової допомоги та в зворотному напрямку.

Документами, що підтверджують використання власного транспортного засобу, є копії реєстраційного документа на такий засіб чи документа, що підтверджує право користування даним транспортним засобом (якщо в реєстраційному документі зазначений інший власник), посвідчення водія, а також копія квитанції (чека) на придбання пально-мастильних матеріалів на загальну суму, не меншу ніж та, що підлягає відшкодуванню. Пально-мастильні матеріали повинні бути придбані до моменту видання відповідного доручення для надання безоплатної вторинної правової допомоги, але не раніше ніж за 30 днів або протягом дії відповідного доручення;

3) відрядження за межі регіону (добові, витрати, пов'язані з найманням житлового приміщення) з метою побачення з клієнтом, ознайомлення з матеріалами справи, опитування осіб, участі у судовому засіданні, а також у разі зміни підсудності кримінального провадження чи підслідності кримінального правопорушення, зміни місця тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого чи відбування покарання засудженої особи, якій адвокат надає правову допомогу, – відповідно до норм, установлених законодавством для працівників бюджетних установ. Документами, що підтверджують витрати на відрядження, є розрахункові документи відповідно до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» та Податкового кодексу України.

Виплата адвокатам винагороди за надану ними правову допомогу і відшкодування витрат, пов'язаних з наданням такої допомоги, здійснюються на підставі доручення для надання безоплатної вторинної правової допомоги та акта надання безоплатної вторинної правової

допомоги з відповідними додатками (далі – акт), складеного за формою, затвердженою Міністерством юстиції України.

Адвокат подає складений ним акт до відповідного центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у строки, визначені у контракті (договорі).

Відповідальність за достовірність інформації, зазначеної в акті, несе адвокат згідно із законом.

Механізм обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, на постійній основі за контрактом або на тимчасовій основі на підставі договору з центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги суб'єктам права на таку допомогу, визначеним статтею 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», визначається Методикою обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Розмір винагороди адвоката за надання правової допомоги, розрахований згідно з цією Методикою, не може перевищувати граничних значень, наведених у таблиці 1 до названої Методики, та враховує: розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого на 1 січня календарного року, в якому адвокатом подається акт надання безоплатної вторинної правової допомоги з додатками до відповідного центру, вид судочинства, стадію кримінального провадження, вид правової допомоги (чи надавалася лише консультація і склалися процесуальні акти, або адвокат брав участь у судових засіданнях та яких судових інстанцій), тощо.

99. Права та обов'язки адвоката, з яким укладено договір про надання безоплатної вторинної правової допомоги

Правовий статус адвоката, який надає безоплатну вторинну правову допомогу, насамперед унормований Законом України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р.

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» суб'єкт надання безоплатної вторинної правової допомоги має право:

1) здійснювати захист у кримінальному провадженні під час судового розслідування та судового провадження на підставі доручення Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

2) брати участь у розгляді справи про адміністративне правопорушення на підставі доручення Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

3) представляти права і законні інтереси осіб, які потребують безоплатної вторинної правової допомоги, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами на підставі доручення/наказу Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

4) запитувати і отримувати документи та інші матеріали або їх копії, необхідні у зв'язку з наданням безоплатної вторинної правової допомоги в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

5) збирати відомості з метою використання їх під час захисту прав і законних інтересів осіб, які мають право на отримання безоплатної вторинної правової допомоги;

6) ознайомлюватися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях з необхідними для забезпечення ефективного правового захисту документами, крім тих, що є державною таємницею;

7) інформувати Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги про настання обставин, що передбачають припинення надання безоплатної вторинної правової допомоги у випадках, передбачених частиною першою статті 23 цього Закону;

8) на належну оплату діяльності з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Адвокат, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом чи на тимчасовій основі на підставі договору, має всі права та гарантії, встановлені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», іншими законами України.

Усі адвокати в Україні, які мають право займатися адвокатською діяльністю, включно з тими, що залучені до надання БВПД, зобов'язані дотримуватися Правил адвокатської етики, стандартів захисту, розроблених НААУ, і підлягають перевірці Кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури. Таким чином, адвокатура

відіграє провідну роль у забезпеченні якості адвокатських послуг, включно з тими, які надають у межах БПД, маючи повноваження на розробку системи й правил адвокатської етики та дисципліни. Крім того, адвокатура створює в регіонах комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності безоплатної правової допомоги. Вони несуть відповідальність за оцінку якості правової допомоги, що надається у відповідному регіоні, за запитом відповідних РЦБВПД.

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» адвокат або працівник Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, який надає безоплатну вторинну правову допомогу, зобов'язаний:

1) неухильно дотримуватися вимог Конституції України, цього Закону, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших нормативно-правових актів;

2) надавати якісно та в необхідному обсязі безоплатну вторинну правову допомогу;

3) приймати до провадження справи осіб, які потребують безоплатної вторинної правової допомоги, відповідно до договорів, укладених з Центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги, або наказів, виданих Центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

4) не розголошувати конфіденційну інформацію про особу, яка стала відомою у зв'язку з наданням безоплатної вторинної правової допомоги.

Адвокат, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом чи на тимчасовій основі на підставі договору, має всі обов'язки, встановлені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», іншими законами України.

100. Особливості оподаткування адвокатської діяльності в Україні

Під час розгляду та вирішення питання оподаткування адвокатської діяльності в першу чергу застосовуються норми Податкового

кодексу України¹. Спосіб та розмір оподаткування залежать від обраної форми адвокатської діяльності.

У випадку обрання адвокатом індивідуальної форми адвокатської діяльності оподаткування відбувається як для самозайнятої особи, на чому наголошується Національною асоціацією адвокатів України².

Так, згідно з п.п. 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України самозайнята особа – це платник податку, який є фізичною особою-підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником у межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності. При цьому професійна діяльність адвоката як раз визнається як незалежна професійна діяльність.

Оподаткування доходів, отриманих фізичною особою, яка провадить незалежну професійну діяльність, регулюється ст. 178 розд. IV Податкового кодексу України. Особи, які мають намір здійснювати незалежну професійну діяльність (адвокатську діяльність), зобов'язані стати на облік в органах державної податкової служби за місцем свого постійного проживання як самозайняті особи та отримати свідоцтво про таку реєстрацію згідно зі ст. 65 ПКУ.

Доходи адвоката, отримані протягом календарного року від провадження незалежної професійної діяльності, оподатковуються за ставками, визначеними в п. 167.1ст. 167 ПКУ. Оподаткуванням доходом вважається сукупний чистий дохід, тобто різниця між доходом і документально підтвердженими витратами, необхідними для провадження певного виду незалежної професійної діяльності.

У разі неотримання довідки про взяття на облік особою, яка провадить незалежну професійну діяльність, об'єктом оподаткування є доходи, отримані від такої діяльності без урахування витрат.

Адвокати подають податкову декларацію за результатами звітного року у строки, передбачені для платників податку на доходи фізичних осіб.

¹ Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року №2755-VI. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/paran11857#n11857>

² Національна асоціація адвокатів України. Оподаткування адвокатської діяльності. Електронний ресурс: <http://www.advokat.org.ua/posv-dchennya-advokata/opodatkuvannja-advokatsko-d-jalnost.html>

Під час виплати адвокатами доходів, безпосередньо пов'язаних з такою діяльністю, податок на доходи у джерела виплати не утримується в разі надання копії свідоцтва про взяття її на податковий облік як фізичної особи, яка провадить незалежну професійну діяльність. Це правило не застосовується в разі нарахування (виплати) доходу за виконання певної роботи та/або надання послуги згідно з цивільно-правовим договором, відносини за яким встановлено трудовими відносинами, а сторони договору можуть бути прирівняні до працівника чи роботодавця відповідно до пп. 14.1.195 та 14.1.222 п. 14.1 ст. 14 ПКУ.

Адвокати, які користуються такою формою оподаткування, зобов'язані вести облік доходів і витрат від такої діяльності. Форма такого обліку та порядок його ведення визначаються центральним органом державної податкової служби. Остаточний розрахунок податку на доходи адвоката за звітний податковий рік здійснюється ним самостійно згідно з даними, зазначеними в податковій декларації.

Облік адвокатів, які використовують таку форму оподаткування, здійснюється відповідно до стаття 65 ПКУ шляхом внесення до Державного реєстру фізичних осіб-платників податків записів про державну реєстрацію або припинення підприємницької діяльності, незалежної професійної діяльності, перереєстрацію, постановку на облік, зняття з обліку, внесення змін стосовно самозайнятої особи тощо. Облік здійснюється за допомогою додаткових записів про державну реєстрацію або припинення фізичними особами підприємницької діяльності, незалежної професійної діяльності тощо. Записи до Державного реєстру вносяться відповідно до Порядку обліку платників податків.

Взяття на облік за основним місцем обліку здійснюється органом державної податкової служби за місцем державної реєстрації адвоката після державної реєстрації згідно із Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців» на підставі відомостей з реєстраційної картки, наданих державним реєстратором у встановленому порядку.

За бажанням адвоката такої особи на облік може бути здійснене органом державної податкової служби, якщо він подає до органу державної податкової служби відповідні документи.

Також Національна асоціація адвокатів України нагадує, для взяття на облік адвоката, який має намір провадити незалежну професійну діяльність, у строк 10 календарних днів після державної реєстрації незалежної професійної діяльності у відповідному уповноваженому органі та отримання свідоцтва про реєстрацію чи іншого документа (дозволу, сертифіката тощо), зобов'язаний подати особисто (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) або через уповноважену особу до органу державної податкової служби за місцем свого постійного проживання заяву з відповідними документами (визначеними пунктом 6.7.1. Порядку обліку платників податків і зборів, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 09.12.2011 р. № 1588)

Орган державної податкової служби може відмовити в розгляді документів, поданих для взяття адвоката. Перелік підстав для такої відмови наведено в пп. 65.4.1–65.4.5 ПКУ. Після усунення вказаних підстав адвокат може повторно подати документи для взяття на облік.

Довідка про взяття на облік адвоката надсилається (видається) безоплатно наступного робочого дня з дня взяття на облік. У випадку втрати чи зіпсування довідки її заміна здійснюється також безоплатно.

У довідці про взяття на облік адвоката-платника податків, який провадить незалежну професійну діяльність, зазначається строк провадження даної діяльності, якщо такий строк вказаний у свідоцтві про реєстрацію чи іншому дозвільному документі.

Для адвокатів як для самозайнятих осіб встановлено обов'язок подавати до органів державної податкової служби за місцем свого обліку відомості про зміну облікових даних протягом місяця з дня виникнення таких змін. З моменту виникнення змін у даних про адвоката довідка про взяття на облік як самозайнятої особи втрачає чинність та підлягає заміні в органі державної податкової служби.

Предметом обліку є також внесення до Державного реєстру запису про припинення незалежної професійної діяльності адвоката. Підстави такого запису вказані у пп. 65.10.1–65.10.8 Податкового кодексу.

Реєстрація факту припинення незалежної професійної діяльності не припиняє зобов'язань, які виникли під час провадження такої ді-

яльності та не змінює порядку їх виконання. За невиконання таких зобов'язань адвокат несе відповідальність згідно з чинним законодавством.

Якщо після внесення до Державного реєстру запису про припинення незалежної професійної діяльності адвокат продовжує провадити таку діяльність, вважається, що він розпочав таку діяльність без взяття його на облік як самозайнятої особи, за що законодавством передбачено відповідальність.

Для адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність у формі адвокатського об'єднання або адвокатського бюро передбачена можливість спрощеної системи оподаткування.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності – особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, встановлених пунктом 297.1 статті 297 ПКУ, на сплату єдиного податку в порядку та на умовах, визначених цією главою, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності.

Пунктом 291.3 ст. 291 Податкового кодексу України визначено, що юридична особа може самостійно обрати спрощену систему оподаткування, якщо така особа відповідає вимогам, встановленим главою 1 розділу XIV цього Кодексу, та реєструється платником єдиного податку в порядку, визначеному ПКУ.

Згідно з абзацом першим пп. 298.1.4 п. 298.1 ст. 298 Податкового кодексу суб'єкт господарювання, який є платником інших податків і зборів відповідно до норм Кодексу, може прийняти рішення про перехід на спрощену систему оподаткування шляхом подання заяви до контролюючого органу не пізніше ніж за 15 календарних днів до початку наступного календарного кварталу. Такий суб'єкт господарювання може здійснити перехід на спрощену систему оподаткування один раз протягом календарного року. Перехід на спрощену систему оподаткування може бути здійснено за умови, якщо протягом календарного року, що передує періоду переходу на спрощену систему оподаткування, суб'єктом господарювання дотримано вимоги, встановлені п. 291.4 ст. 291 Кодексу. Відповідно до цього пункту суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на окремі групи платників єдиного податку.

Нормами п. 291.5 ст. 291 Податкового кодексу визначено види діяльності, що не дають права суб'єктам господарювання (юридичним особам) бути платниками єдиного податку, та суб'єктів господарювання, на яких не поширюється право на застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. На юридичну особу – адвокатське бюро чи об'єднання норми вищезазначеного пункту не поширюються.

Адвокатське бюро та адвокатське об'єднання, як юридичні особи, можуть обрати або перейти на спрощену систему оподаткування зі сплатою єдиного податку за умови відповідності вимогам, встановленим главою 1 розділу XIV Податкового кодексу України.

Адвокати є суб'єктами сплати єдиного соціального внеску (ЄСВ). Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування) – обов'язковий платіж до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, що справляється в Україні з метою забезпечення страхових виплат за поточними видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Уведений з 1 січня 2011 року, замінив собою чотири окремі відрахування: до Пенсійного фонду; до фондів страхування на випадок безробіття; із тимчасової втрати працездатності; від нещасних випадків на виробництві. Єдиний соціальний внесок не входить до системи оподаткування.

Розмір внеску визначається у процентах від заробітної плати (доходу, прибутку) від діяльності. Законодавчі зміни кінця 2015 року торкнулися ЄСВ: запроваджено єдину зменшену ставку у розмірі 22% від доходу або прибутку й підвищено максимальну базу нарахування до 25 мінімальних заробітних плат.

Адміністрування єдиного соціального внеску включає в себе ідентифікацію, облік платників ЄСВ та об'єктів оподаткування, сервісне обслуговування платників податків, організацію та контроль за сплатою ЄСВ відповідно до законодавства. З травня 2014 р. адміністрування ЄСВ здійснює Державна фіскальна служба.

З 1 січня 2021 р. скасовано подвійне оподаткування ЄСВ для осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність.

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне

страхування»» від 13 травня 2020 р., № 592-ІХ доповнено статті 4 та 7 Закону «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування», а саме:

- доповнено перелік осіб, звільнених від сплати ЄСВ, особами, які провадять незалежну професійну діяльність якщо вони отримують пенсію за віком або є особами з інвалідністю. Такі особи зможуть бути платниками ЄСВ виключно за умови їх добровільної участі у системі загальнообов’язкового державного соціального страхування;

- звільнено осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, від сплати за себе ЄСВ за умови взяття їх на облік як фізичних осіб-підприємців та провадження ними одного виду діяльності одночасно в якості ФОПів та осіб, які провадять незалежну професійну діяльність;

- скасовано зобов’язання для фізичних осіб-підприємців (крім тих, які обрали спрощену систему оподаткування, обліку та звітності), осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, та членів фермерського господарства сплачувати мінімальний розмір ЄСВ у разі відсутності діяльності, тобто за місяці, у яких не було отримано доходу (прибутку).

ЄСВ, на відміну від інших податків, сплачується щоквартально. З 2017 року ЄСВ зобов’язані платити і ті фізичні особи-підприємці, які не отримують доходу.

Навчальне видання

Вільчик Тетяна Борисівна,
Назаров Іван Володимирович,
Овчаренко Олена Миколаївна та ін.

ОРГАНІЗАЦІЯ АДВОКАТУРИ ТА АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

**Навчальний посібник
для підготовки до комплексного іспиту**

Видається в авторській редакції

Технічний редактор *А. Т. Гринченко*

Підписано до друку 27.01.2021.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 26,04. Обл.-вид. арк. 22,86. Вид. № 2686.
Тираж 100 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verстка@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ТОВ «ПРОМАРТ»
Тел. (057) 717-25-44